

AZƏRBAYCAN

9'2026

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ VƏ ELMİ-PUBLİSİSTİK ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ,
Azad YAŞAR

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-75-81

Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

21.08.2026

Sifariş 1009

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

11 çap vərəqi

16 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru
www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:

POEZİYA

İBRAHİMXƏLİL – Şeirlər	3
ƏLİZADƏ NURİ – Şeirlər	39
İSA SEVƏR – Şeirlər	73
SÜLEYMAN ABDULLA – Şeirlər	104
PƏRVİN ƏLİYEVƏ – Şeirlər	111
QƏNDAB ƏLİYEVƏ – Şeirlər	124
XURAMAN HÜSEYN – Şeirlər	128
ƏDALƏT SALMAN – Şeirlər	140

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

BANANA YOSİMOTO – Moonlight Shadow (Tərcümə etdi: Azad Yaşar)	14
ALFRED MAKLELLAND BARREC – Mum fiqur (Tərcümə etdi: Azad Yaşar)	95

PUBLİSİSTİKA

FUAD VƏLİYEV – Ağıldan bəla və ya Qolemlər dünyası	48
--	----

NƏSR

GÜL TURAN – Terrakota ordusu (Hekayə)	80
İNTİQAM QASIMZADƏ – Vida (Hekayə)	116
MÜBARİZ CƏFƏRLİ – Ölü (Hekayə)	120
MƏTANƏT ULU ŞİRVANLI – Ölüm son deyil (Hekayə)	133

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

VAQİF YUSİFLİ – «Onun həyatı da qəzələ bənzəyirdi»	144
--	-----

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

CAVANŞİR YUSİFLİ – Poeziyada əbədi mövzular	148
FİRUDİN QURBANSOY – Xaqani ilə Nizami həcc yoldaşı olubmu?	160
SAKİBƏ ƏLƏSGƏROVA – Söhrab Tahir	167
SALİDƏ ŞƏRİFOVA – Tarixin qan yaddaşı: Zaur Cavanşirin “Qanlı qar” əsəri	171

KİTAB RƏFİ 175

♦ Poeziya

İBRAHİMXƏLİL

* * *

*Qarayazı meşəsində anadil adlı bir quş var;
mənim sevdalı qəlbimtək asılmışdır ayağından.*

Səməd Vurğun

...Az-az xatırlayıram
hansı qarlı qışıydı...
Sanki Sınıq körpü də
bir anadil quşuydu!

Dağları yığıldıqca
dan üzümü göynəməz?!
...Bilirəm Sınıq körpü
bir sözünü çeynəməz!

Dildə qubar, canda qar;
Qarayazı qışıtək!
Sınıq körpüyə çəkdim –
bir anadil quşutək!

Tağ-tağ yaşamaq – göycə,
yercə yaşar olarmış!
Yarəb, adam körpüyə
necə oxşar olarmış!

Bir anadil quşuyduq...
...son olmayan Söz qalsın.
Qoy düşək kərpic-kərpic,
təki Dil ölməz qalsın!

...Qəlbimizin qapısı
dilimizdi – qıymadıq!
Bu dili ayağından
asımağa qoymadıq!

Dildə qubar, canda qar;
Qarayazı qışıtək!
Sınıq Körpüyə çəkdim –
bir anadil quşutək!

AZƏRBAYCANA OXŞAYAN

Qürbət – qəriblərin saxlanç yeridi;
dərdimi heç sənə deməyəcəkdim.
Üzünə baxmaqla doyurdum, vətən, –
üzündə doğrama yeməyəcəkdim!

Üzünə baxmaqla doyurdum sənini...
...qəm də köynəyindən yuxa çıxırdı.
Üzünə baxmaqla doyurdum, vətən;
bütün qəhətlilər yoxa çıxırdı.

Üzümlü hansı üz xatırladacaq?..
...boylandın göylərin güzgülərindən.
Sənə oxşatdılar qürbətdə məni;
daman dərdlərimin cizgilərindən!..

* * *

Təkəmsəyrək tənbəkindən oddadım,
nevroz dünya, əsəblərin sağ olsun!
Yeyin-yüyrək cəlladından addadım,
sınıq-salxaq qəssabların sağ olsun!

Gəlib çıxmaz... bir qal oğlu qal oldu
dəmirəsəb dağlarına çəkməyim.
Ona görə dumanları sən sıx tut;
çənnən olar bu nevrozdan çökməyim.

Vallah, şair yığılar da, qalxar da...
...sən yıxılma!
sayəndə şeirim olsun.
Ona görə dumanları sən sıx tut;
yıxılma ki –
yıxılan yerim olsun!

QÜRBƏTDƏ ESTETİKA DƏRSLƏRİ

Evdən dərs adıyla çıxırdım payız;
tale yazanları tərs götürməyə?
Eh, qürbət dərsimi elə verdi ki! –
gedirdim qürbətdən dərs gətirməyə.

Evdən dərs adıyla çıxırdım payız...
...duaları üzü ayaza qıldım.
Xiffətədi bu payız imtahanları,
eh, mən də kəsilib payıza qaldım!

Xiffətədi bu payız imtahanları;
gülçününkü hər gün gül azarındır?
...Qəribin qürbətdə içi elə bil
qədim Afinanın qul bazarıdır!

Aldatdı qürbətin estetikliyi...
yaz keçdi, yenə də ayaza qaldım.
Gözlər göz yaşına təslim olantək
yenə də “kəsilib” payıza qaldım.

Hərdən çəkir kövşən, yovşan qoxusu...
...keçilməz çaladı, çuxurdu payız.
Evdə məndən hələ dərs gözləyirlər...
...evdən dərs adıyla çıxırdım payız.

PEYĞƏMBƏRÇİÇƏYİ

Bir çiçək tapırsan – ömür də bitir...
...sən gülün göyçəyi, gerçəyi idin.
Açıq göy rənginə vuruldum, sənin...
...sən mənim peyğəmbərçiçəyim idin!

Həyatın özü də bəlkə sevdadan
bir gün unudulub qurtulmaq imiş?

Qar-qubar yollarda... yaşamaq hərdən
çiçək xəstəliyinə tutulmaq imiş!

Peyğəmbər adınla hardan biləsən?!
...göy gurultuları gülləri döyür.
Sən mənim peyğəmbərçiçəyim idin...
...əllərim peyğəmbər əlləri deyil!

Çiçək xəstəliyinə tutulmaq imiş
yaşamaq da hərdən...
oyna oduyla!
Qolum qələm oldu – elə yondular;
bax, çiçəyə qarşı peyvənd adıyla!

* * *

Yazıdır, hərənin bir üslubu var...
...əriyib gedəcək – bu, yaz qarıdı.
Arada-sırada lil ilə axar,
Arazın üslubu “Arazbarı”dı...

Arada-sırada gül ilə axar...
...gül kimi qıyqacı kirpiyə çökdüm?
Arazın üslubu “Arazbarı”dı...
...üslubda mən Sınıq Körpüyə çəkdim!

Yarəb, nələr çəkdim – sınmasın deyə;
sınıq könüllərin bir “ah”ı dinməz.
Üslubda mən Sınıq Körpüyə çəkdim!
...usdufca keçərəm... ruhu inciməz!

* * *

İosif Brodskinin xatirəsinə

*Şairi yaxşı tanımaq üçün öncə onun vətənini
görmək lazımdır.*

İ.V.Höte

Vətən onun içindəydi – ağaclarıyla,
Vətən onun içindəydi – acıları ilə;
yazıları: köksü altda bitən haqqında!
Vətən onun içindəydi, qışkırdılar ki:
göstər görək, nə yazmışsan vətən haqqında?!

Axşam-axşam ulduz altda duza batırıb,
ümidini yeməyi də yuxuymuş onun?
Vətən onun içindəydi, qışkırdılar ki:
vətən haqda bir yazısı yoxuymuş bunun!

Ora divar, bura divar... hüznləriylə
hüzur verən bir həzinlik hörmək üstədi...
...Bəlkə birdən – haşa-lillah! – Höte dirilib
o şairin vətəninə görmək istədi?!

O şairin vətəninə necə göstərim?..
...vətən onun içindəydi acılarıylə.
Baltaçılar doğradılar ağaclarını...
...vətən onun içindəydi ağaclarıyla.

* * *

Əhməd Oğuzun xatirəsinə

Ayaz vuran xatirələr
yaz əritməz qarda qaldı.
Biz harda qaldıq, ay ana, –
bizim dağlar harda qaldı?..

Qubar qarışan sularım
dərd döyə-döyəmi axır?
Görən bizim dağlar yenə
üzü bəriyəmi baxır?

Başı cəllad kötüyündə,
ayağında göz yaşdı?
Yadımdamı bizim dağlar
“cəmi dağların başıdı”!

Görən yorğanım – buludlar
dalğalanır yana-yana?
Bizim dağlar harda qaldı,
biz harda qaldıq, ay ana!..

* * *

Anara

Lirik lövbər atdım limanda axır;
gəmiçi görürəm – sübh çağı üzən...
Bizdə liman yoxdur, limançı qardaş,
bir Sınıq körpü var – sınıqçı gəzən...

...Ucqar ümidlərnən ağ limandayam;
lirik-lirik yelkən daşıyıram, bax.
Hər gedən getdiyi limanı bilmir,
indi bir “Ağ liman” yaşayıram, bax.

Kitablardı mənim səmt küləklərim...
...içimdə, gör, neçə İçərişəhər!
Ümidim hey qürbət–vətən arası
bir pünhan limanda şəhlər, ha şəhlər!

...Gedirəm məndən heç nigaran qalma;
Borçalı gözləyir... yox, bir eybi yox...
Nə ümidim damır, nə evim orda,
az-az ayaqqabım sıxır... eybi yox...

Belə... Kitabıstan adamıyam mən...
Nargin tərəflərdən əsən əmanət!
Kitablardı mənim səmt küləklərim;
gedirəm – “Ağ liman” sənə əmanət!

...Lirik ləpələri daşıyan könlüm
Sınıq körpü ilə hal-əhval bölər.
Gömrükdə “Ağ liman” hekayətimi
gömrükçü az qala qaçaq mal bilər!..

* * *

Ona görə canlanaram hər dəfə cild-cild;
yaz yaxındır, ümidim var – qarlar yuxala.
Silsilədi sıra-sıra sinə dağları...
Allah ondan saxlasın ki, Dağlar yığıla!

Ona görə canlanaram hər dəfə cild-cild...
...çoşqalarlı pianoda duyğular çıxar.
Silsilədi sıra-sıra sinə dağları;
can çıxanda canımdan bir Əyriqar çıxar!

Can çıxanda canımdan bir Əyriqar çıxar...
canı yanar son ümidi yanıq kirpinin?
Dağlar elə dalğalanar Arazdan uzaq –
“Arazbarı” sızıldadar Sınıq körpünü!

Dədə-baba südnən gələn kannan çıxırdı...
Sınıq körpü “gömrük” deyə gözlədə bilməz.
...Can çıxan gün canımdan bir Əyriqar çıxar;
can həkimi heyvətini gizlədə bilməz!

Axı can da daş deyildi, kəsək deyildi...
hələ yaylaq yollarında yaz həyəcanım!
Zülm-sitəm... zalım cəllad hardan bilsin ki,
“Azərbaycan” sözündəki “can”nandı canım. –

Ona görə canlanıram hər dəfə cild-cild!
mən Allahdan aşağıda seçdim ucanı.
“Azərbaycan” sözündəki “can”nandı canım;
ona görə çıxmaq bilmir sözümün canı!..

Can çıxanda canımdan bir Əyriqar çıxar...
cansağlığı ilə yol başlayaram.
Ona görə Əyriqarın ətəklərində
səhərləri qəhərlərlə qarşılayaram...

...ona görə canlanaram hər dəfə cild-cild.

BORÇALI QARABAĞNAMƏSİ

Nə bir poçt qutusu, nə bir poçtalyon,
bilir könüllərin lilparı səni.
Sən elə naməsən – eşq muncuq-muncuq;
elə badi-səba aparır səni!

Namələr naməsi Qarabağnamə! –
budur, ovsun tutur yüz bir həyəcan!..
Səni birinci kəz Araz oxuyub? –
canın “Azərbaycan” sözündəki can!..

Namələr naməsi Qarabağnamə! –
daha şər vaxtına şeirin qalmamış!
Hətta ilk məhəbbət məktubu belə,
vallahı, bu qədər şirin olmamış!..

* * *

Canımdan yaxşı saz çıxar –
tez köklənir həyəcanım.
Qollarım yaxşı qəddənir,
yaxşı yonqarlanır canım.

Canım sazdı – saz canıtək:
ağladır ağrı-acını.
...Sazı canımdan düzəldin;
kəsməyin tut ağacını.

Qoy boş-bikar baltaçılar
həmən həyəcanı bölsün:
köynəkdə tellənsin dərdim,
saz ölməsin – canım ölsün!

* * *

“Yollar bir qərarda qalmaz”.

Miran

Qol yox – qərara qol qoya,
yol yox – qəribə yol qıya...
...deyin qəm süzən saqiyyə:
həvəs bir qərarda qalmaz.

Yollar baxmaz vara-yoxa,
ulduzlara baxa-baxa;
dərdi – qalın, əyni yuxa –
qəfəs bir qərarda qalmaz.

Aşırımlar aşırıldığım,
cızma-qara çaşırdığım –
sürgünlərə tapşırdığım
nəfəs bir qərarda qalmaz.

Günah çıxar çox gümannan,
aram olmaz and-amannan!
Arazbarı çən-dumannan –
bu sis bir qərarda qalmaz.

Yıxılan dağları yozar –
hara aparmaz yol-güzar?!
...Batan şəhərlərdən yazar;
Tiflis bir qərarda qalmaz.

* * *

Xan Araza "İrəvan çuxuru"
üstə xitab

Gözlərim çuxura düşür, görürsən...
...qorabışən yerdə sanki qor dolar.
Gözlərim elə bil quyudan baxır;
bu minvalla bir gün Çuxuryurd olar.

Gözlərim elə bil baxır quyudan;
batıq ümidimi işığı çəkir!
Çəkir Ortacala cazibələri;
yerin səthini də aşağı çəkir!

Çuxuryurd deyilən yerdə... elə bil
cildi çarmıxda bir kitaba baxırsan.
...gözlərim çuxura düşür, ay Araz, –
sən öz çuxurunu tapıb axırsan...

Qıyqacı axırsan öz yatağında,
göz yaşımanın axır-uxuru kimi.
Sözüm qırıq-qırıq... dərdim rəvandı,
rəvandı... "İrəvan çuxuru" kimi!

Oyulmuş ümidlər – çala-çuxurlar
oyum-oyum qara qayadan baxır?
Gözlərim çuxura düşür, ay Araz, –
gözlərim elə bil quyudan baxır.

Bu il də toylarda Göyçə sağlığı
Allahın qadağan çaxırındadı?
Gözlərim çuxura düşür, görürsən, –
gözlərim "İrəvan çuxuru"ndadı...

Borçalıdan uzaq... şəhli sözləri
çala-çuxurlara səpdim hər axşam.
Ayrılıq düşürmüş gözdən öpəndə...
bilmədim, gözündən öpdüm... hər axşam!

Çəkər Ortacala cazibələri –
səni də Tiflisə çəkər, baxarsan!
...gözlərim çuxura düşür, ay Araz, –
bir gün gözlərimdən gələr, axarsan...

* * *

Şifrlərlə danışiram –
naməm ələ keçər deyə.
Dilimi qıfıllamışam
dodaqlarım köçər deyə.

Sınıq körpüdən o yana
işarələr ulduz-ulduz...
...Şifrlərlə danışiram
Əyriqarda yavuz-yalqız...

Arazbarı uzaqları
qələm elə əldən qanar.
Teleqram gəldi-gəlmədi
qanan bircə teldən qanar.

Şərə düşən şeir günü
şifraçanı daşa vurdum.
...Əyriqarda yavuz-yalqız
bir əsri də başa vurdum...

DİLBƏR DODAQLARI HAQQINDA DASTAN

İstanbulda –
canım İstanbulda
“Titanik”dən tanıdığım Keyt Vinsletin
22 yaşındakı puçurlu-cazibəli görünüşünə
çox bənzəyən bir xanımdan
hələ adını tanımadığımı
bir şirniyyat növünün
adını
və qiymətini soruşdum.

və adını bilmədiyimdən
əlimlə nişan verdim
Osmanlı mətbəxinə aid
türü-növü
şərbətli-dadlı olan
o şirniyyatı.

– Bəy əfəndi, – dedi, –
“Titanik”dən tanıdığım Keyt Vinsletin

22 yaşındakı puçurlu-cazibəli görünüşünə
çox bənzəyən bu xanım,
dodaqlarını ballı çaya toxundurmuş kimi –
bəy əfəndi, bu “dilbər dodağı”dır,
paxlava xəmirindən yoğrulub.
Və incə əlləri ilə
bir ayrı şirniyyatı da göstərdi:
– Bu isə “xanım göbəyi” adlanır.
Və utana-utana gələn alıcıya döndü ədəblə.

“Titanik”dən tanıdığım Keyt Vinsletin
22 yaşındakı cazibəli-puçurlu görünüşünə
çox bənzəyən bu xanım...

...sonra çıxırsan Şirniyyat evinin
hələ hər hüznədən uzaq həyatindəki kiçik bağa;
və görürsən – Tanrı
iki ən şəhli tumurcuğu
ən yaşıl budağa verib.
Sonra görürsən – şair qəlbində
həmqafiyə adı altında
misralar dodaq-dodağa verib...

◆ Yeni tərcümələr

Banana YOSIMOTO

(1964)

Cağdaş yapon nəsrinin ən tanınmış simalarındandır.

Tokioda, gənclərin kumiri kimi tanınan şair və filosof Takaaki Yosimotonun ailəsində dünyaya göz açıb. Yazar xanımın həqiqi adı – Mayko Yosimotodur.

Bədii yaradıcılığa 22 yaşında başlayan B.Yosimotonun lirik-psixoloji ovqatlı əsərləri ən qısa vaxtda yapon oxucularının, xüsusilə də gənclərin qəlbinə yol tapdı və bunu onun əsərlərinə verilən ədəbi mükafatlar da bir daha təsdiqləyir: “Mətbəx” povesti (“Kayen” jurnalının “Uğurlu debüt” mükafatı, 1987); “Moonlight shadow” povesti (Köki İdzumi adına mükafat); “Amrita” povesti (Murasaki Shikibu adına ödə).

Banananın hər yeni əsərini oxucular mənəvi hərisliklə gözləyirlər və onlar az sonra bestsellerə çevrilirlər. Təkcə elə “Mətbəx” povestinin Yaponiyada 70 dəfədən çox çap olunması bunun sübutu ola bilər.

Yazıcının iki əsərinin (“Mətbəx” və “Amrita” povestlərinin) motivləri əsasında bədii filmlər çəkilib.

Moonlight Shadow

◆ Uzun hekayə

QEYD: Əsərin adı ingiliscə “Aylı gecədə bir ruh” və ya “Ay işığının kölgəsi” mənalarına gəlir. Bu adı seçən yazarın Mayk Oldfild (Mike Oldfield) və Meqqi Raylli (Maggie Reilly) duetinin ifa etdiyi məşhur mahnını əsas götürdüyü təxmin edilir – A.Y.)

O kiçik zıncırov daima Hitosinin yanında olardı, çünki onu nəqliyyat kartı üçün futlyarının böyründən asardı.

Bu adi zıncırovu ilk sevişdiyimiz dönəmlərdə ona mən bağışlamışdım, həm də hər hansı səbəbsiz-filan. Amma bu hədiyyə sonradan onun daimi yoldaşına çevrildi.

Onunla hələ on birinci sinifdə oxuyanda, ekskursiya vaxtı tanış olmuşduq. Ayrı-ayrı siniflərdə oxusaq da, hər ikimiz məktəbli gəzintiləri təşkil edən komitənin tərkibində idik. Səyahətlər ən müxtəlif marsrutlar üzrə təşkil olunurdu və onların ortaq cəhəti Sinkansen sürət qatarıyla bağlı idi. Perronda ayrılarkən bir-birimizin əlini sıxıb, bu ayrılığa təəssüfləndiyimizi şux tərzdə dilə gətirdik. Pişiyimizin xaltasından qopan zıncırovun cibimdə olduğu həmin anlarda qəfil ağıma gəlincə: “Bu da sənə yadigarım olsun” – deyib, zıncırovu ona uzatdım. “Bu nədir belə?!” – deyib, heyrlətlə gülümsədi. Sonra ovcumdakı zıncırovu ehmalca götürüb, cib dəsmalının arasına qoydu. Onun yaşıdakı oğlan uşağı üçün qəribə sayılacaq bu hərəkət o vaxt məni yamanca təəccübləndirmişdi.

Sevib-sevilənlər həmişə həssas olurlar axı.

Bunun ona verdiyim hədiyyəyə xüsusi diqqətlə bağlı olub-olmaması bir elə vacib deyildi. Bəlkə də o, əsl ailə tərbiyəsi görmüşdü və ona verilən başqa əşyalara da bu cür yanaşırdı, amma hər halda bu hərəkəti məhz həmin andan yamanca könlümə yatdı.

Sonradan bu zıncırov birləşdirdi bizi. Ekskursiya vaxtı bir-birimizdən aralı düşəndə belə, hər ikimiz zıncırov barədə düşünürdük. Hər dəfə o cingildəyəndə Hitosi özündən ixtiyarsız məni və gəzintiyə qədərki vaxtkı, yəni məni hər gün gördüyü günləri xatırlayırdı. Mənim isə həm xeyli uzaq vilayətlərdə cingildəyən o zıncırovdan, həm də onun yeni sahibindən ötrü burnumun ucu göynəyirdi.

Səfərdən geri dönəndən sonra aramızda əsl sevgi macərası başladı.

O vaxtdan ötən dörd il ərzində o zıncırov bizimlə nə qədər gecə-gündüzə, yaşanan neçə-neçə olaya şahid oldu. İlk öpüşə, əhdi-peymanə, küsülərimizə, günəşli, yağışlı-qarlı günlərə, baş-başa qaldığımız ilk gecəyə, göz yaşlarına, qəhqəhələrə, sevimli musiqi parçalarımıza və teleproqramlara – birlikdə keçən günlərimizin bütün fərqli məqamlarına ortaq oldu o. Pulqabı yerinə nəqliyyat kartından yararlanan Hitosi hər dəfə onu çıxaranda ətrafa zıncırovun təmiz və şux səsi yayılırdı dalğa-dalğa. Mən isə bu gözəl, təkrarsız səsi əbədi dinləməyə köklənmişdim.

“Bu, elə əvvəlcədən ürəyimə dammışdı” – elə hissi ifadədir ki, gənc qız sonradan bunu dönə-dönə təkrarlamaqdan əsla usanmaz. Odur ki, elə mən də deyirəm:

“Bu, elə əvvəlcədən ürəyimə dammışdı”...

Bir şey həmişə məni heyretə salırdı: qarşımdakı Hitosini hər nə qədər diqqətlə süzsəm belə, hərdən mənə elə gəlirdi ki, o, yanımda deyil. Hətta mənimlə eyni yataqda yatanda belə, qulağımı onun sinəsinə söykəməklə, özümü bu fikirdən güclə daşındıra bilirdim. Onun üzü təbəssümdən işıqlananda da özümdən ixtiyarsız baxışlarım ona zillənirdi. Onun mənə bağışladığı təəssüratda, özündən yağın ifadədə sanki nə isə bir ələgəlməzlik gizlənirdi. İstər-istəməz düşünürdüm ki, yaqin elə bu səbəbdən həyatdakı hər şey mənə belə ötəri və keçici təsir bağışlayır. Amma bunu əvvəlcədən hiss etmək çəkilməz bir duyğudur.

Vur-tut iyirmi yaşım olsa da, bu uzun ömrümdə mən ilk dəfə əziz adamımın itkisinə qatlaşdım və necə ağır hala düşdümsə, az qaldı nəfəsim kəsilə. Onun dünyadan köçdüyü həmin gecədən bəri qəlbim sanki bir başqa fəzaya yollandı və hələ də oradan geri dönə bilmir. Bu dünyamıza da mən əvvəllər baxdığım kimi

baxa bilmirəm artıq. Beynimdə hər şey bir-birinə qarışıbdır, gah göyün yeddinci qatna qalxıram, gah yerin təkinə enirəm, rahatlıq nədir bilmirəm, çaşqınlıq əsla yaxamı buraxmır, nəfəsim elə hey daralır. Və başqalarının heç vaxt başına gəlməyəcək işlərin (abort, könülsüz iş, əlacsız xəstəlik və bənzər şeylər) taleyimə yazıldığına, sadəcə, heyifsilənmək qalır mənə.

Bəlkə də onda biz cavan idik və ola bilsin, bu, ömrümüzün son sevgisi olmayacaqdı. Hər şeyə rəğmən, cürbəcür uğursuzluqlar, bəxtsizliklər yolumuzda pusqu qurmuşdu və çoxusu ilk dəfə başımıza gəlirdi. Bu dörd ildə biz hər əzaba qatlaşdıq və görünür, könül bağlarımız möhkəm olduğundan bunca müddət davam gətirə bildik.

Yalnız indi mən olan səsimlə bunu bağıra bilərəm:

“Ey vecəyaramaz Tanrı! Axı... axı, mən təpədən-dırnağa Hitosiyə sevgidən yəğrulmuşdum”.

...Hitosinin ölümündən artıq iki ay ötür. Hər səhər çayın üstündəki körpünün məhəccərinə dirsəklənir, zəqqum dadan acı çayımı içirəm. Bir ara yuxum tamam ərsə çəkildi, sırf baş qatmaq üçün mən hər səhər o başdan körpüyəcən və geriye qaçışlar etməyə qərar verdim.

Gecələr yuxuya getmək ən çəkilməz dərd olmuşdu mənə. Düzünə qalsa, yatmaqdan daha çox mən oyanmaqdan qorxurdum. Gözlərimi açınca peyda olan və harada bulunduğumu mənə anlatan bu keçilməz zülmət qorxu salırdı canıma. Yuxularımın hamısında Hitosi var idi. Üzücü və dayaz yuxuya dalmaqla gah onunla buluşur, gah da onu qeyb edirdim, amma öz-özlüyümdə bunun bir yuxu, onunla bir daha görüşməməzin isə boş bir xülya olduğunun da, təbii ki, fərqi olurdum. Ona görə də hələ yarıyuxulu ikən tamamilən oyanmaq gəlmirdi içimdən. Soyuq tərini içində, həm də ürəkbulandıran tənhalığın qoynunda oyandığım, canıma üşütmələr salan o səhər saatlarında kirpiklərimi zor-bəla aralayırıdım. Pərdələrin ardından işıq süzülə də, amansız zaman mənə bozuntul-yaşıl bir rəngdə görünürdü. Bu tənhalıqdan, bu soyuqdan qurtulmaq naminə yuxumun davamını arzulayırdım. Tənhalıqda oyanış isə sənə yuxularının ən incə məqamlarını xatırlatdığından təkrar uyumaq imkansızlaşır. Nədənsə həmişə eyni saatda oyanırdım. Doyunca uyumadığımdan və yorğunluq canımdan çıxmadığından artıq bu vaxt da, bu saat da mənə qorxu hissi aşılayırdı, çünki yeni günün ilk şüaları tənhalığımin sonsuz və çarəsiz olduğunu xatırladırdı. Məhz o vaxtdan mən səhərlər qaçışa çıxmağa qərar verdim.

Bir cüt bahalı idman köynəyi, kross ayaqqabısı, bir dənə də alüminium termos aldım özümə. Hər hansı iş müəyyən əşyaların seçimindən başlamaq nisbətən xoş bir şey sayılmasa da, içimi anlaşılmaz bir yüngüllük və fərəh hissi bürüdü.

Yaz tətiləri başlanandan qaçışlara başladım. Körpüyə qədər qaçıb, sonra geri, evə dönürdüm, dəsmalımı və paltarlarımı həvəslə yuyur, onları ipə sərib, nahar hazırlamaqda anama yardım edirdim. Sonra bir müddət yuxulayırdım. Günlər bir-birini əvəzləyirdi. Axşamüstü ya dostlarla görüşür, ya videoya tamaşa edir, ya da bir məşğuliyyətlə başımı qatmağa çalışırdım. Amma bunlar... bunlar hamısı boşuna idi. Çünki əslində Hitosini görməkdən başqa umacağım hansısa başqa bir hədəfim yox idi. Amma fərqi deydim ki, əllərimi, başımı, bədənimi məşğul

edəcək nə isə bir işə də ehtiyac duyuram. Hətta avamlıqla özümə təlqin eləyirdim ki, əgər məşğuliyyətləri bu cür sürdürəcək olsam, onlar sayəsində nələrə isə nail olaram. Bununla bağlı hər hansı zamanətim olmasa belə, birtəhər dözəcəyimə inanırdım. Əvvəllər itim, daha sonra tutuquşum öləndə də mən bənzər itkilərə nə cürsə duruş gətirmişdim. İndi isə daha çətin sınaq qarşısındaydım. İçimə qapılaraq, ruhən quruyaraq keçirdiyim günlər heç bir ümid yeri buraxmırdılar mənə. O səbəbdən həmişəki duamı təkrarlamaqdan qalmırdım: “Eybi yox, eybi yox, gün gələr, bundan da qurtularam”.

Sahilinə qədər qaçdığım iri çay küçəni iki qismə ayırırdı. Ağ körpüyə qədər qaçış cəmi iyirmi dəqiqə çəkirdi. Oralar könlümə hədsiz yatırdı. Qarşı tərəfdə yaşayan Hitosi ilə biz burada görüşürdük və onun ölümü buraları mənə yamanca doğmalaşdırmışdı.

Kimsənin gözə dəymədiyi körpüdə bir hovur dincimi alır, termosdakı çayı udumladığım anlarda çayın küyü dolurdu qulaqlarıma. Ağ zolağı xatırladan bənd sanki sonsuzluğa qədər baş alıb gedirdi, masmavi üfük boyu uzanan küçələrə isə qatı duman çökürdü. Dərimə buzlu iynələr batıran bu soyuq və saf havada “ölüm” deyilən şeyə bir qarış da olsa yaxınlaşdığımı hiss edirdim. Əslində isə bu sakit, bu son dərəcə kimsəsiz yerdə mən tam rahat nəfəs ala bilirdim. Bəlkə bu özünəişgəncəm idi? Yox, əsla. Çünki burada keçirdiyim o anlar olmasaydı, qalan günü normal yaşaya biləcəyimə, düzü, inanmırdım. Ona görə də bu yerə hədsiz dərəcədə bağlanmışdım.

Elə həmin səhər də mən qorxulu rüyadan oyanmışdım. Beşin yarısıydı. Bir azdan hava işıqlaşacaqdı, odur ki, əynimi geyinib, qaçısa yollandım. Alatoran hələ çəkilməmişdi, bir inli-cinli gözə dəymirdi. Hava buz kimiydi, küçələr ağappaq dumana bürünmüşdü. Tünd lacivərd rəngə bürünən səma şərqə doğru getdikcə qırmızıya çalırdı.

Yeyin qaçmağa çalışırdım. Arabir nəfəsim daralanda fikirləşirdim ki, bu yarıyuxulu qaçışlarım əslində bədənimə tutduğum divandır. Amma az sonra bu fikrin üstündən xətt çəkməklə evə dönüb, bir az da yatacağımla təskinlik tapırdım. Bu lal və sağır küçələrlə qaçan birisinin əqli tarazlığını qoruması axı qəliz məsələdir.

Qulağım çayın gurultusunu almağa başladıqca, səmanın rəngi də tədricən başqalaşırdı. Şəffaf mavi göylərdə Günəş öz növbəti yolçuluğuna başlayırdı.

Adətim üzrə körpüyə çatıb, məhəccərə dirsəkləndim, xəfif dumana bürünən küçələrin masmavi göylərin davamına necə çevrildiyini heyrat içində süzməyə başladım. Qarşısına çıxan hər şeyi yuyub-aparan çayın güclü gurultusu eşidildi. Çaydan əsən sərin meh üzümü oxşadığından artıq tərım qurumuşdu. Ayazlı mart səmasında Ay parlayırdı. Ağzımdan buğ çıxırdı. Gözlərimi çaydan ayırmadan termosun qapağına çay süzüb, içməyə hazırlaşırdım ki, arxa tərəfdən:

– O nə çaydır elə? Mən də istəyirəm, – sözlərini eşitdim. Bu necə gözlənilməz oldusa, əlimdən sürüşən termos çaya düşdü. Digər əlimdə tutduğum termos qapağındakı çaydan isə hələ də buxar qalxırdı.

Beynimdə cürbəcür fikirlər qaynaşmağa başladı. Dönüncə, gülümsəyən bir qadın gördüm qarşımda. Məndən yaşlı olduğuna şübhə olmazdı, amma ona yaş vermək də nəse müşkül məsələydi – haradasa iyirmi beş civarında olmalıydı...

Saçı qısa kəsilmişdi, iri və parlaq gözləri vardı. Yüngül donunun üstündən çiyninə bəyaz palto atmışdı, sərbəst duruşundan sanardın ki, soyuq vecinə deyil. Sanki göydən enmişdi bura.

Ürək açıqlığıyla gülərək, o, şux və bir az da burnunda danışaraq dedi:

– Lap Qrimm qardaşlarının və ya Ezopun yazdıqlarını xatırlatdı, deyilmi? O it haqda təmsil var ey, bax, ona bənzədi.

Tövrümü pozmadan:

– O təmsildə suda öz əksini görən it ağzındakı sümüyü suya salmışdı. Həm də onu bir kimsə bu cür diksindirməmişdi, – dedim.

Qadın təbəssümlə əlavə etdi:

– Olsun. Sənə təzə termos almaq da mənim boynuma.

Zorla gülümsəməyə çalışdım:

– Sağ olun.

Qadının qısıq səslə danışdığından ona acığım tutmadı, hətta daxilən: “Nə böyük şeymiş!” – deyə düşündüm. Əslinə qalandar, o, sübh çağı evinə döənən əyyaş və ya qəribə birisini xatırlatmırdı. Parlaq gözləri onun dərin ağlından xəbər verirdi, üzündəki ifadədən isə onun bu fani dünyanın bütün zövqü-səfasını və əzablarını daddığı oxunurdu. Bu səbəbdən o, çevrədəki səssiz və gərgin hava ilə qəribə bir uyum içində idi.

Çayla boğazımı yaşlayandan sonra qapağı ona uzatdım:

– Buyurub için. “Puar” çayıdır.

– Mənim də ən sevimli çayımdır o, – deyib, incə hərəkətlə qapağı aldı. – Buralara təzəlikcə gəlmişəm. Həm də çox uzaqlardan, – deyib, səyyahlarınkini xatırladan və böyük ruh yüksəkliyi sərgiləyən baxışlarını axar sulara dikdi.

Bu yerlərdə maraq doğuracaq bir şeyin olmadığını bildiyim üçün onun niyə bura üz tutduğunu öyrənmək məqsədiylə soruşdum:

– Heç səyahətə çıxıbsınız?

Qadın dedi:

– Hə. Bilirsən nə var? Yaxın vaxtda buralarda yüz ildə bir təkrarlanan olay baş verəcək.

– Yüz ildə bir?!

– Hə. Əgər hansısa maneə çıxmazsa.

– Nə maneəsi?!

– Hə, bax, bu – hələlik sirdir. Əgər məni çaya qonaq etdinsə, mən də səni mütləq bundan agah eləməliyəm.

Daima gülümsədiyindən ondan yeni və yerli-yataqlı heçcə nə öyrənə bilmədim. Dünyamız isə yeni günə başlayırdı. Mavi səmada əriyən işığın təsiriylə havanın bütün qatları dumağ nura qər q olurdu.

Evə dönmək vaxtı gəlmişdi, ona:

– Hələlik, – dedim.

Parlaq gözlərini mənə dikən qadın:

– Adım – Uraradır, – dedi. – Bəs səninki?

– Sasuki, – dedim.

– Tezliklə görüşəcəyik, – deyən Urara mənə əl yellədi.

Mən də qarşılıq olsun deyə, əlimi yelləyib, qaçmağa başladım.

Qadında qərribə nə isə var idi. Onun anlatdıqlarından heçcə nə anlamamışdım və mənə, o, hər gün gördüyümüz, adi Yer adamı deyildi. Ondən uzaqlaşdıqca, şübhələrim anbaan böyüməkdəydi. Birdən narahat şəkildə dönüb, geriyyə baxdım: Urara hələ də körpünün üstündə dayanmışdı. Çaya sarı baxdığından indi onu profildən görürdüm. Heyrətləndim: indi o, əvvəlkindən xeyli fərqli görünürdü. Ömrüm boyu belə sərt cizgilərə sahib birisinə rast gəlməmişdim.

Mənim ayaq saxladığımı, deyəsən, o da sezdi və yenidən gülümsünərək, mənə əl elədi. Mən də çaşqınlıqla əl yelləyib, yoluma davam etdim.

Bir müddət öz-özlüyümdə düşündüm: “Görən bu kim idi axı belə?”. Yavaş-yavaş yuxudan sıyrılan beynimdə Urara adlı o sirli qadının həm dəqiq, həm də gözqamaşdırıcı konturları peyda olmağa başladı. Həmin səhər, bax, belə fərqli bir səhər oldu...

Hitosinin kiçik qardaşı orijinal birisiydi. Öz qəribəlikləri ilə addımbaşı başqalarından seçilirdi: düşüncə tərzilə də, məlum şeylərə fərqli yanaşmalarıyla da. Necə davranırdısa, onun bizdən fərqli bir mühitdə doğulub, tərbiyə gördüyünü zənn edirdin. Sanki bir az yekələn kimi onu bizim dünyaya ataraq: “Hə, bir az da burada yaşa görək” – demişdilər. İlk görüşümüzdən onun xəyalı başımdan getmirdi. Adı Hiiragi idi. Rəhmətlik Hitosinin bu dost-doğma qardaşının bu ay on səkkiz yaşı tamam olacaqdı.

Görüş yeri kimi seçdiyimiz univermağın dördüncü qatındakı kafeyə Hiiragi məktəbli qız formasında gəlmişdi – əynində qız ətəyi və matros köynəyi vardı.

Buna görə yerə girməyə hazır idim, amma oğlan kafeyə necə arsız-arxayın girdisə, mən də təmkinli davranmağa məcbur qaldım. Qarşımda oturub, köks ötürəndən sonra xəbər aldı: “Çoxdan buradasan?”. Başımı tərpədərək, səmimi gülümsədim. Yemək sifariş verdiyi müddətcə ofisiant qız onu diqqətlə, başdan-ayağa süzməyindən qalmadı və ən sonda heyrlə: “Sifariş qəbul olundu” – deyə bildi.

Qardaşına heç nədə bənzəməsə də, baxışlarım onun barmaqlarına, ya da üzünün durmadan dəyişən ifadəsinə sataşanda, nədənsə az qalırdı ürəyim dayana. Belə durumlarda mən bilərəkdən:

– A-a, – deyə bilirdim ancaq.

İndi də əlində fincan tutan Hiiragi mənə baxıb:

– Nə var ki?! – soruşdu.

Dilim tutula-tutula:

– Əcəb ona ox-oxsayırmışsan, – dedim. Bunu eşidən Hiiragi: “Hitosiyyə parodiyayam” – deyib, qardaşının tərzini açmağa başladı. Uğunub getdik. Həm də axı bir-birimizin könül yaralarının qaysağını qoparıb məzələnməkdən başqa, axı, indi əlimizdən nə gələrdi ki?!

* * *

Mən sevgilimi itirdiyim halda, Hiiragi həm böyük qardaşını, həm də sevdiyi qızı itirmişdi.

İstədiyi qız onun yaşayırmış, adı da Yumiko imiş. Bəstəboylu, yaraşıqlı, tennisdə bacarıqlı oynayan bir qız imiş. Aramızdakı yaş fərqi az olduğundan o

qızla dostlaşmışdıq və tez-tez dördlүkdə vaxt keçirərdik. Neçə kərə mən Hitosigilə baş çəkəndə Hiiragin qonağı olan Yumiko-sanla rastlaşmışdım və biz dördlүkdə bilgisayar oyunları oynamışdıq.

Həmin gecə Hitosi maşınla harayasa gedəcəkmiş, onlarda qonaq olan Yumiko-sanı da yolüstü vağzala aparmağa razı olub. Yolda qarşıdan gələnin səhvi ucbatından qəzaya uğrayıblar.

Və ikisi də yerində keçinib.

Hiiragi məndən xəbər alır:

– Hər səhər qaçırsan yenə?

– Hə, – deyirəm.

– Bəs onda niyə belə totuqlaşıbsan?!

– Çünki gündüzlər heç nə eləmirəm, harada gəldi uzanıb, dincəlirəm.

Özümdən ixtiyarsız gülümsəyirəm, çünki əslində mən o dərəcədə arıqlamışam ki, bunu görməməzliyə vurmaq heç insafdan deyil.

– Hər halda idmanla məşğul olmaq sağlamlığa faydalıdır, deyilmi? Hə, bura yaxın bir məkanda ləzzətli kakiagedon (klyarla qızardılmış düyü, balıq, omar və sairədən ibarət yemək növü – A.Y.) satırlar.

Hitosi ilə Hiiragin xasiyyətləri yerlə göy qədər fərqlidir, amma hər ikisi yaxşı tərbiyə gördüyündən başqasına qarşı səmimi, ard niyyətlərdən uzaq qayğıları daim özünü bürüzə verirdi. Hədiyyə verdiyim zıncırov dərin etina ilə cib dəsmalına büküləndə mən ilk dəfə bu qayğı və diqqətin şahidi olmuşdum.

– Gəl, ora gedək, – deyirəm.

Sən demə, əyninə taxdığı bu məktəbli qız formasını vaxtilə Hiiragiye Yumiko-san yadigar veribmiş. Qız dünyasını dəyişəndən sonra oğlan məktəbə də bu geyimlə gedirmiş. Halbuki məktəbdə hər hansı bir forma geymək məcburiyyəti yox idi. Yumiko-san nədənsə forma geyinməyi sevirmiş. Öz valideynləri də, mərhum qızın valideynləri də Hiiragini çox dilə tutublar ki, qız paltarını geyinməsin, belə hərəkət heç mərhum Yumiko-sanın da könlüncə olmazdı. Amma bu sözlərə gülən Hiiragi heç cür yola gəlməyib. Ondən:

– Sevgilindən sarı darıxdığın üçün bu paltarını geyinirsən? – soruşanda o:

– Yox, təkcə ondan ötrü yox. Ölənlər geri dönən, əşya isə əşyalığından çıxan deyil. Sadəcə, bu davranış könlümə bir az təpər və fərəh aşılayır.

– Hiiragi, axı bu paltarını nə vaxta qədər geyəcəksən?! – deyə təəccüblə soruşdum.

Bir az fikrə dalıb: “Nə bilim ey” – dedi.

– Bəs buna görə heç kim sənə irad-zad da bildirmir?! Məsələn, məktəbdə barəndə naxoş şeyiələr dolaşmır?!

– Yox. Axı, mən onsuz da çoxlarındən fərqliyəm. Hamının mənə yazığı gəlir. Qızlar isə məndən ötrü lap əldən-ayaqdan gedirlər. Bəlkə də onlar qadın ətəyi geyinən bir oğlanın onları daha yaxşı anlayacağını zənn edirlər.

O, lap əvvəldən özü haqda “vatasi” əvəzliyini işlədirdi.

(Qeyd: Birinci şəxsin təkini bildirən “vatasi” (mən) əvəzliyini yapon qadınlar əsasən özləri ilə bağlı işlədirlər. Kişilərin özlərinə münasibətdə işlətdikləri “boku” (mən) bununla müqayisədə nisbətən kobud variant sayılır – A.Y.)

Gülümsünərək:

– Onda hər şey qaydasındadır, – deyirəm.

Vitrinin o biri üzündəki alıcıların başları özləri üçün alış-verişə qarışıb. Yaz mövsümü geyimləri ilə dolu, işıqlı univermağın gecə görüntüsündən isə aşkar bəxtəvərlik yağırdı.

Məhz indi mən hər şeyi anlamağa başlayıram: onun bu matrossayağı forması – mənim səhər qaçırlarımın başqa versiyasıdır. Hər ikisi eyni qayəyə xidmət edir. Sadəcə, onunla müqayisədə mən elə də orijinal tip olmadığından səhər qaçışından başqa bir seçimə cürətim çatmayıb. Hiiragidən ötrü isə belə adi seçimlər ona umduğunu verməkdə yetərsiz qalardı, bu səbəbdən də o, qız formasına üstünlük verib. Sonucda bu əlacların hər ikisi – dərddən çürüyən qəlblərə yeni həyat üfləməyin bir üsuludur. Yəni dərddən sıyrılmaqla, bir az vaxt qazanmaq üçündür.

Bu son iki ay ərzində mənim də, Hiiraginın də üzünün ifadəsi dəyişib, əvvəlkindən fərqli bir şəkil alıb. Bu ifadə bizim itkidən qurtulma cəhdimizlə bağlıdır. Ani xatirələrə dalmaqla biz, qəflətən çevrəmizi bürüyən tənhalığın zülmətinə qərq olmuşduq, odur ki, bununla bağlı daxili yaşantılarımız üzümüzün ifadəsində donmuşdu.

Getməyə hazırlaşdığım üçün dedim:

– Əgər şam yeməyinə harayasa gedəsi olsam, evinizə xəbər verərəm. Bəlkə sən, Hiiragi, bu axşam evdə oturacağı daha uyğun bilirsən?

– Əslində, hə. Çünki bu gün atam iş səyahətindədir, – deyir.

– Anan evdə təkdir ki?! Onda durub, evə getsənə.

– Yox, canım, sifarişlə evə hazır yemək göndərmək də olar. İndi erkəndir, yaqın ki, o, öz biş-düşünə heç başlamayıb da. Qoy elə indicə pulunu ödəyim, onun üçün də sürpriz olsun – beləcə, anamı da şam yeməyinə qonaq edim.

– Yaxşı fikirdir.

Hiiragi gülümsünərək:

– Çox da ruhdan düşmək olmaz, – deyir. Əvvəllər mənə böyük adam təsiri bağışlayan bu yeniyetmə indi dəcəl oğlan uşağını xatırladır.

* * *

Bir dəfə qışda Hitosi mənə demişdi ki:

– Bir kiçik qardaşım var. Adı Hiiragidir.

Qardaşının varlığı haqda ilk dəfə məhz onda söz açmışdı mənə. Hava buludlu və tutqun idi, sanki qar yağacaqdı. Biz məktəbin arxasındakı sayı bilinməz daş pillələrlə aşağı enirdik. Əllərini cibində tutan Hitosi ağzı buğlana-buğlana dedi:

– O, mənim kimi deyil. Özünü yekə kişilər kimi aparır.

Məni gic gülmək tutdu:

– Yekə kişilər kimi?!

– Yəni “heç nədən qorxmayan” demək istədim. Amma elə ki ailəməzlə bağlı bir şey baş verir, o dönüb olur əl boyda uşaq. Çox gülüncdür. Məsələn, dünən atamın əlini şüşə kəsmişdi, zavallı Hiiragi necə çaş-baş qaldısa, deyərdin zəlzələ-filan olubdur. Onun dünənki çaşqınlığı hələ də gözümün önündən getmir.

– Neçə yaşı var onun?

– Onun? Deyəsən, on beş. Amma elə qəribə tipdir ki! Onunla qardaş olduğumuza hərdənbir özüm də heyrətlənirəm. Sanıram ki, onunla tanış olsan, hər halda mənə də yanaşman dəyişəcək. Hə, çox qəribədir o, – deyən Hitosinin üzündə o anlarda yalnız və yalnız qardaşlara məxsus bir gülümsəyiş peyda oldu.

– Yaxşı, yaxşı, onda qardaşının bu qəribəliklərinin sənə sevgimi sarsıtmayacağı vaxtlar yetişəndə, mənə onunla tanış edərsən.

– Zarafat edirdim. Bunun qorxulacaq bir yanı yoxdur. Dostlaşacağınızı sanıram. Heç sənənin də qəribəliklərin az deyil. Bir də axı Hiiragi yaxşı adamları ilk baxışdan tanıyır.

– Yaxşı adamları?

– Hə də.

Səmimi söhbət edəndə o, həmişə nədənsə çəkinirdi. Ona görə yana tutduğu üzündə sirli təbəssüm dolaşmaqdaydı.

Pilləkən çox dik idi, biz isə tələs-tələslə enirdik. Qaralmağa üz tutan qış səması ağ rəngli məktəb binamızın pəncərələrini güzgüyə çevirmişdi. Biz isə pillə-pillə enməkdə idik. Qara çəkməmi də, uzun corablarımı da, məktəbli formamı da indi tam dəqiqliklə xatırlayıram.

* * *

Bayırda bahar qoxularıyla dolu bir axşam düşmüşdü.

Hiiragi o məktəbli formasının üstdən paltosunu geyincə, ürəyim bir azca yerinə gəldi. Ünivermağın vitrinləri sayəsində səkilər də gur işıqlandığından qarşımıza çıxan axındakı insan üzləri ağappaq ləkələri xatırladırdı. Külək xoş rayihə saçdı ətrafa, ilk baharın nəfəsi duyulsa da, hələlik hava soyuq idi. Odur ki, cibimdən əlcəklərimi çıxardım. Hiiragi:

– Bu tempura (klyarda süfrəyə verilən tərəvəzlər, dəniz xərçəngi, balıq və sairədən ibarət milli yemək növü – A.Y.) restoranı lap bizim evin həndəvərindədir. Gəl, bir az gəzişək özümüz üçün, – dedi.

– O körpüdən keçəcəyik, eləmi? – deyə soruşdum və dərhal da susdum. Çünki orada rastlaşdığım Urara gəldi ağılıma. O vaxtdan bəri hər gün çayın sahilinə yollansam da, qadını bir daha görməmişdim... Fikrim onunla məşğul ikən Hiiragi, hər halda mənim çox uzaqlara getməkdən çəkdiyimi sezibmiş kimi, qəflətən uca səslə bildirdi:

– Qorxma, səni evinizin lap kandarınacan ötürəcəyəm.

Mən isə:

– O mənada demədim. Hələ erkəndir, – dedim.

Bu səfər artıq ürəyimdən keçirdim: “Necə də qardaşına oxşayırsan ey”. Bu məqamda o, Hitosini yamsılamasa da, dəhşətli dərəcədə ona oxşayırdı. Söhbət əsnasında o, heç vaxt həddini aşmazdı, onun qayğı və diqqəti də bir vərdis kimi, yəni reflektiv şəkildə zühur edirdi, onun bu soyuqluğu və dürüstlüyü içimdə anlaşılmaz bir duruluq doğururdu. Şəffaf bir həyəcana dalırdım onunla. İndi də həmin o hissi mən yenidən doya-doya yaşayırdım, içim həm ağrıyır, həm də cuşa gəlirdi.

Ona:

– Sadəcə, mən indi sonuncu səhər qaçıqlarımdan birində bu körpüdə qəribə birisinə rastladığımı xatırladım, – dedim.

– Qəribə birisinə? Kişi xeylağına? – deyən Hiiragi hırıldadı. – Amma yenə də səhər qaçıqlarından vaz keçmərsən, eləmi?

– Yox, o mənada yox. Bir qadın xeylağıydı. Nədənə onu heç cür unuda bilmirəm.

– Belə-ə-ə de... Yəqin yenə rastlaşarsınız.

– Pis olmazdı.

Doğrudan da, nədənə həmin o Urara ilə yenidən görüşmək istəyirdim. Onu cəmi bircə yol görsəm də, təkrar görüşmək həvəsinə düşmüşdüm. Onun üzünün ifadəsi... Bir qədər əvvəl üzümə gülən o qadın məndən ayrılıb yalnız qalan kimi sanki insan cildindəki şeytana çevrilmiş, hər yetənə inandığı və belə yuxaqəlbli davrandığı üçün öz-özünü danlamışdı hər halda. Belə şeyi hələ-hələ unutmaq olmaz. Bununla müqayisədə çəkdiyim əzab və iztirablar xeyli yüngül gəlirdi mənə. Yeri gələndə bu, həyatımın hələ qarşıda olduğuna dair ümidlər də aşılayırdı mənə.

Hiiragi ilə dördyola çatanda basabasa düşdük: yol qəzası baş verdiyindən orada hərəkət imkanları azalmışdı. Qırmızı işıqda gözləyəsi olduq.

Gülümsəyərək məndən:

– Bəs hanı o qəribə xəyalətin? – deyər xəbər alan Hiiragin gözlərinin dərinliyində bir boşluq sezdirdim.

Güclə gülümsünərək dedim:

– Qəlbimə dammışdı ki, buna görə mütləq mənə dolayacaqsan.

Maşınların çarpazlaşan işıqları bizə sarı tuşlandı. Yol işığı zülmətdə yanıb-sönürdü. Hitosi məhz burada keçinmişdi. Yerimdə dondum. Sevgilimin öldüyü bu yerdə sanki zaman əbədilik donmuşdu. Başqaları adətən əzizlərinin keçindiyi yerlərə can atırlar ki, onların burada çəkdiqləri əzabdan öz nəsiblərini alsınlar. Çox vaxt ekskursiyalar zamanı hər hansı bir qəsrdə neçə yüzil bundan əvvəl burada filankəsin yaşadığını eşidəndə, adam onun yaşantılarını da öz vücudunda hiss eləyir. Əvvəllər hər dəfə bənzər şeylər eşidəndə: “Hə, nə olsun axı?!” – deyər düşünərdim. İndi isə vəziyyət bambaşqaydı: artıq mən çox şeyi anlayırdım.

Bu dördyol da, gecənin bu rəngləri də, bina və mağazalar sırası da o gün Hitosinin alqıladığı son görüntülər imiş. Və aradan heç də uzun bir zaman keçib-eləməyib.

Görən o, dəhşətə qapılıbmış onda? Bircə anlığına da olsa, mənə xatırlayıbmı heç? Bu göydəki Ay necə, onda da beləcə nur saçmış?

* * *

– Yaşıl işıq yandı.

Baxışlarım göydəki Aya sancıldığından Hiiragi mənim çiynimə toxunmağa məcbur qaldı. Ağappaq, sərin işıqlar sırası gözoşxayan mirvari boyunbağını xatırladırdı...

– Əcəb ləzzətlidir, – deyirəm.

Masaları hələ də təbii ağac ətri verən restoranda oturub, kakiagedon yeyirik. O dərəcədə ləzzətlidir ki, iştahla yemənin nə olduğunu yenidən kəşf etməyə başlayırıq.

– Gördün də? – deyə xəbər alır Hiiragi.

– Bu ki əsl məcundur. Belə təamı daddığıma görə indiyədək yaşamağa dəyərmis, vallah.

Belə yüksək tərif eşidən ofisiant da çaşqınlıq keçirir.

– Sənə demişdim də! Əmin idim ki, bəyənəcəksən, çünki sən hər şeyi dəqiq duyursan. Sənə nə isə bəyəndirə bildiyimdən son dərəcə məmnunam.

Bütün bu sözləri birnəfəsə üyüdüb-tökən Hiiragi özündən razı halda gedib eyni yeməyi anası üçün də sifariş verir.

Məndə nə isə bir tərslik var və başqa çıxış yolum da yoxdur – qara zülmət hər nə qədər boğazıma çöxsə də, yaşamaq son çarədir. Önümdəki kakiagedona baxaraq, bunları düşünürəm. Bir də könlümdən keçir ki, kaş bu oğlan əynindəki məktəbli qız formasını bir kənara atıb, əvvəlki kimi, ürəkdən gülməyi öyrənəydi.

* * *

Günortadır. Telefon zəng çalır. Soyuqladığım üçün sabah qaçışlarına ara vermişəm. Odur ki, yarımürgülü halda yataqda baş girləyirəm. İsrarla çalınan zəng beynimin yarıdumanlı qatlarını titrədir və əzgin halda yerimdən qalxmalı oluram. Evdə bir kimsə olmadığından dəhlizə keçib, dəstəyi qaldırıram.

– Bəli.

– Allo, Sasuki-san evdədir?

Taniya bilmədiyim bir qadın səsi məni xəbər alır. Çaşqınlıqla deyirəm:

– Sizi eşidirəm.

Xəttin o biri ucundakı qadın:

– Bu, mənəm, – deyir. – Urara.

Çaşqınlığa qapılıram. O, həmişə məni dəhşətli dərəcədə qorxudur. Axı mən ondan heç zəng gözləməirdim.

– Qəfil zəngimə görə üzr istəyirəm. Bir az vaxtın var? Yəni evdən çıxıb bilərsən?

– Belə də... yəqin çıxaram. Bəs axı, dayan, harada yaşadığımı sən necə öyrəndin?! – deyə titrək səslə soruşuram. Hər halda küçədən zəng etdiyi üçün maşınların hay-küyü də xəttə düşür. Bu sualın eşidincə, onun gülümsədiyini təxmin edirəm.

– Bir şeyi öyrənməyə can atırsansa, o özü gəlib səni tapır, – deyən Urara sanki hansısa bir ovsunu dilə gətirir. Nə isə düşünməmə imkan vermədən: – Vağzalınlıq supermarketin beşinci mərtəbəsində görüşək, oldu? Orada termoslar satırlar, – deməklə o, dəstəyi asdı.

Halım necə fənadırsa, önəmsənməyəcək hansı aşıyadan ötrü ayağımı kandan bayıra qoymazdım. Dəstəyi yerinə qoyub, düşündüm: “İşə düşdük də.” Ayaqlarım sözümə baxmırdı, hərəkətim kəllə-çarxa vururdu, bütün bunlara rəğmə, sırf maraq xatirinə hazırlaşmağa başladım. Qəlbimin dərinliyində gerçək

istəklərimin simvolu olan bir şam şölələnməyə başladığından içimdəki Məni inandırılmışdım və indi o da mənə “Getsənə” deyirdi.

Sonralar mən anladım ki, məhz həmin an tale – bir pilləkəndir və mən özüm onu pillə-pillə qalxmalıymışam. Burada əgər tək birçə pilləni ötürsən, heç vədə ən üst pilləyə qalxa bilməzsən. Bundan vaz keçmək isə adi bir şeydir. Hər halda həmin an könlümdə son kərə közərən qorlar indi mənə təpər verirdi. Və yalnız, zülmət gecələrimdə o qor olmadan yuxuya gedə bilmirdim mən.

Əynimi qalın geyinib, velosipedimə mindim. Günorta yaxınlaşırdı, bayırda ilıq hava vardı – yaz öz gəlişini bürüzə verməkdəydi. Sərin meh adamın üz-gözünü oxşayırdı. Yol boyu sıralanan ağaclarda puçur-puçur yarpaqlar gözə dəyirdi. Tül kimi incə bir dumana bürünən açıq mavi səma isə küçənin ta o başına qədər uzanırdı.

Bütün bu tərəvətin, bu yaz tablosunun içimi necə qıdıqladığını, orada özünə necə yer açmağa çalışdığını görməməzliyə vurmam, sadəcə, imkansız idi. Bununla belə, uçan sabun qovuğunda ətraf aləm necə əks olunursa, bu ilk bahar da qəlbimdə eləcə təpki oyadırdı. Küçədə gedənlərin saçlarında gün işığı bərq vururdu, insanlar bəxtiyar görünürdülər, hər şey nəfəs alıb-verir, günəşin saçdığı o xəfif işığa bürünürdü. Həyatın aşılıb-daşdığı bu mənzərəyə baxarkən mən nədənsə qışdakı o kimsəsiz küçələri, dan yeri söküləndə çınqıllı çay sahillərini xatırlayır, istəyirdim ki, tikə-tikə olub, bilinməz bir boşluğa səpilim.

Urara arxası termos rəfinə dayanmışdı. Qəddini tarım gərilən sim kimi dimdik tuturdu. Əynində çəhrayı yun köynək vardı, kənardan baxan bizi yaşıl zənn eləyirdi.

Mənə yanaşib dedi:

– Günaydın!

Sonra gözləri heyrdəndən böyüdü:

– Oy, soyuqlamısan ki? Bağışla, bunu bilsəydim, səni rahatsız etməyə əsla qıymazdım.

Cavabında gülümsədim:

– Necə bəyəm, yoxsa soyuqladığım üz-gözümdən yağır?

– Hə, pörtmüşən. Nə isə, gəl, ürəyin hansını istəyirsə, özün tez seç, – deyə o, üzünü termoslara sarı tutdu. – Hə, hansı xoşuna gəlir? Dədə-baba tərzində termos? Yoxsa yüngül və qaçanda sənə maneçilik törətməyəcək bir variant? Bax, bu – elə səninkinin eynisidir. Əgər dizayna üstünlük verirsənsə, gedək o Çin malları satılan tərəfə, oradan alağ?

O, necə dil-dil ötürdüsə, mən qızardığımı fərqi varmışdım.

– Bax, bu ağ uyğundur, – deyib, parlaq ağ rəngli xırda termosu göstərdim.

– Alıcımızın yaxşı zövqü varmı, – deyən Urara həmin termosu mənim üçün aldı...

Ən üst mərtəbədəki kafedə oturub, çay içirik.

– Gör, sənə daha nələr gətirmişəm, – deyə o, paltosunun cibindən bir-birinin ardınca xırda bağlamalar çıxarmağa başlayanda mən tamamilən karıxdım. – Bunları çay dükanında mənim üçün bax, belə, tək-tək büküblər. Bir-ikisi bitki

çaydır, bir neçəsi qara çay, qalanları da Çin çayı. Adları üstlərində yazılıb. Təzə termosunda dəmləyib, ləzzətlə nuş edə bilərsən.

– Çox təşəkkürlər, – deyirəm.

– Dəyməz, canım. Sənin sevimli termosun mənim ucbatımdan sularda qərq oldu, – deyib, gülümsünür Urara.

Günəşli və aydın bir gün idi. Küçələr günəşin nurunda çimirdi. Buludların sürətlə uçan kölgələri küçəni işıqlı və kölgəli qisimlərə ayırmaqda idi. Sakit bir gün. Hava könül oxşayır. Burnumun tutulmasını çıxsaq, başqa bir sıxıntı yoxdur, çünki səhhətim ucbatından bu dəqiqə nə içib, nə daddığımı anlamaqda acizəm. Maraqlandım:

– Hə, yeri gəlmişkən, mənim telefon nömrəmi haradan öyrənmişdin?

Gülümsəyərək:

– Sənə gerçəyi söyləmişdim, – deyir. – Tənha yaşayıb, tez-tez yaşayış yerini dəyişəndə, insanın duyumu yırtıcı heyvanınkı qədər güclənir. Buna nə vaxtdan bəri nail olduğumu heç özüm də dəqiq xatırlamıram. Deyək ki, Sasuki-sanın nömrəsini bilmək istəyirəm, eləmi? Bunda qəliz nə varmış axı?! Belədə barmaqlarımın qarasına seçdiyi düymələr böyük ehtimalla məhz onun nömrəsi olur.

– Böyük ehtimalla? – deyə gülürəm.

– Hə, böyük ehtimalla. Əgər yanılsam, nəzakətlə “Bağışlayın” deyib, dəstəyi asıram. Sonra isə xəcalətimdən sarsılıram, – deyən Urara özündən razı halda gülümsünür.

İstədiyi telefon nömrəsini belə asan tapma qabiliyyətindən daha çox məni onun arxayın danışq təzi özünə cəlb edir. Elə bu sayədə o, insanların etimadını qazanır. Mənə elə gəlirdi ki, onunla minilin dostuyuuq və yenidən rastlaşmağımızla bütün varlığım la sevinirəm.

– Bugünkü qayğına görə sağ ol. Sənin sevgi-sayğına hədəf olmaqdan da hədsiz dərəcədə məmnunam, – deyirəm.

– Elə isə sevgi hədəfimizə bəzi diləklərimizi çatdırıaq. Əvvəla, birisigünə qədər soyuqdəymədən qurtul.

– O niyə?! Yoxsa sən öz vədini birisigün gerçəkliyə çevirəcəksən?

– Düz tapdın. Amma bunu başqa heç kəsə söyləmə, – deyən Urara səsini bir az qısdı. – Əgər birisigün səhər beşə üç dəqiqə qalmış həmişəki yerə gəlsən, bəlkə də bəzi şeylər görə biləcəksən.

– “Bəzi şeylər” – yəni nə? Nəyi nəzərdə tutursan axı? Yoxsa görməyə də bilərəm? – ona suallar axını ünvanlamaqdan başqa əlimdən heç nə gəlmədi.

– Bu, həm havadan, həm də sənin əhvalından birbaşa asılı olacaq. Son dərəcə incə bir şey olduğundan gen-bol zamanət verə bilmərəm. Hərçənd sənin altıncı hissənin o çayla güclü əlaqələri var, ona görə də bunu görüb-sezə biləcəyini umuram. Birisigün dediyim o saatda müxtəlif şərtlər üst-üstə düşəcək ki, bu da ancaq yüz ildə bir kərə olur və onda həmin yerdə sən sirli görüntüyə, bəlkə də əsl ilğima şahid olacaqsan. Bu ucdantutma “bəlkə”lərə görə isə məni bağışla.

Şübhələr içimi yeyirdi: onun dediklərindən heçə nə anlamamışdım. Buna rəğmən, son vaxtlar ərzində ilk dəfəydi ki, dərin həyəcan və maraq içimi bürümüşdü.

– Bu, nə isə xoş bir şeydir?

– Hə, əlbəttə ki, dəyərli bir şey. Amma... hər şey səndən asılıdır, – dedi Urara.

Məndən asılıymış. Həm də kirpi kimi yumağa dönüb, bütün gücünü toplayan məndən.

Gülümsünərək ona:

– Oldu. Mütləq gələcəyəm, – dedim.

* * *

Mənimlə çay arasındakı əlaqə. Bunu ilk dəfə eşidincə diksinsəm də, həmin dəqiqə razılaşdım: hə, bu – gerçəkdir. Bu çay mənimlə Hitosi arasındakı sərhəd idi. Körpünü xəyalımda canlandırıncə, orada dayanıb yolumu gözləyən Hitosini görürdüm. Adətən gecikib, onu intizarda qoyduğum üçün gözlərinin həmişə yol çəkdiyini görürdüm. Evə dönmək vaxtı yetişəndə də körpüdə ayrılırdıq biz. Son görüşümüzə də eynilə beləcə olmuşdu...

– İndi Takaxasigilə gedəcəksən?

O sonuncu söhbətimiz zamanı mən bəxtəvərliyindən qayğısız şəkildə ora-bura uçan şarı xatırladırdım.

– Hə. Əvvəlcə evə baş çəkəcəm. Çoxdandır bir araya gələ bilmirik uşaqlarla.

– Hamıya salam de. Hər halda sırf oğlan məclisi quracağınız üçün orada ədəbsiz şeylərdən danışacaqsınız yaqın, – demişdim.

– Bəs nədir?! Heç onsuz iş aşar? – deyərək gülmüşdü Hitosi.

Bütün günü birgə əylənmişdik, kefimiz kök idi, küçəylə gedəndə ayaqlarımız sanki yerə dəymirdi. Ulduzlarla bəzənən göy üzünü qaranlıq yollarımıza işıq salırdı, qəlbim nurlu kəhkəşanı xatırladırdı. Soyuq külək yanaqlarımızı iynələyirdi, göydə isə ulduzlar sayırırdı. Əllərimizi eyni cibə saldıığımızdan ovuclarımız isti və quru idi.

– Hə. Məclisdə bircə sənin barəndə söz salmayacağam, – Hitosi bu sözləri necə məzəli tərzdə söylədisə, gülməkdən uğunduğum üçün üzümü şərflə örtməli oldum. Məhz onda mən ilk dəfə düşündüm ki, son dörd ildə bir-birimizə doğmalaşsaq da, Hitosini dünyalarca sevirəm. Mənə indi elə gəlir ki, o vaxtdan bəri düz on il yaşlanmışam. Çayın sakit axışı ayrılığımızdakı kədəri bir az da artırırdı.

Hə, bu da körpü. Körpü – bir daha görüşməyəcəyimiz ayrılıq yerimizdir bizim. Suyun üzünü soyuq idi, axış səsi artmışdı, dalğaların gətirdiyi sərin meşə xumarlığımızı dağıdırdı. Çayın gurultusu fonunda, ulduzlu göyün altında biz öpüşüb, təbəssümlə ayrılmışdıq. Qış tətlimiz xoş xatirələr bəxş etmişdi bizə. O məndən uzaqlaşdıqca, hədiyyə verdiyim zıncırovun cingiltisi də yavaş-yavaş zülmətə qarışırdı. Hər ikimiz sevgidən məst idik.

Aramızda dəhşətli mübahisələr, hətta kiçik xəyanətlər də olurdu. İstəklərimizlə hisslərimiz arasında müəyyən tarazlıq qura bilmədiyimizdən əzab çəkirdik, çünki hələ də uşaq sayıldığımızdan arabir bir-birimizin könlünə toxunurduq. Elə bu səbəbdən də həmişə hüsur içində yaşamırdıq, çünki vaxt özü hər şeyi tədricən yerbəyer eləməliydi. Amma yenə də geridə qalan o dörd il heyratəmiz dövr idi. Həm də onların içində bircə gün var idi ki, hədsiz ideal gün kimi onun bitməsinə

dərindən heyifsilənirdim. Son dərəcə dolğun və gözəl yaşanmış həmin o parlaq qış günündən sonra geri dönüb mənə baxan Hitosinin qara gödəkçəsinin zülmətə qarışıb-əriməsi səhnəsini artıq heç vədə unutmaram.

İndiyədək o ayrılıq səhnəsini göz yaşları içində, həm də dəfələrlə xatirimdə canlandırırdım. O günü xatırlayanda kirpiklərim həmişə nəmlənirdi. Əslində, eyni yuxunu neçə kərə görmüşdüm mən, İlahi: mən körpünü keçib, onun ardınca qaçır, “Getmə” cığırmaqla onu geri qaytarıram. Bunun qarşılığında yuxumdakı Hitosi şux təbəssümüylə sanki: “Görürsən, sən məni o yoldan qaytardığın üçün ölmədim” deyirdi.

Günün günorta çağı bu yuxunu xatırlamaqla, mən ilk dəfə kövrəlmədim və əksinə, bundan qəlbimin boşaldığını hiss etdim. Mənə elə gəldi ki, o, artıq çox-çox uzaqdadır və aramızdakı məsafə getdikcə böyüyür.

Urara ilə vidalaşanda onu yenidən çay sahilində görəcəyimə yarı-yarıya ümid bəsləyirdim, düzü.

Az sonra gülümsər Urara küçənin qələbəliyinə qarışırdı.

Hətta o, bu səfər də məni aldatma belə və mən sübh tezdən onun görüşünə qoşmaqla, təkrar axmaq yerində qalsam belə, bunda qorxulacaq bir şey yox idi. Çünki o, mənə içimdəki göyqurşağını göstərmişdi. Belə gözlənilməz bir şey haqda düşünəndə artan ürək çırpıntıları isə mənə yaxşı tanışdır. Könlümə dəli bir külək soxulmuşdu. Hətta aramızda önəmli bir bağlılıq olmasaydı da, onunla sadəcə, yanaşı durub, sübh şəfəqlərində bərq vuran suları süzmək məndən ötrü yetərliyi.

Əlimdə termos bu fikirlərə dalmışdım. Stansiyanın yanından keçib, dayanacaqda velosipedimi almağa gedirdim ki, qəfil Hiiragini gördüm.

Məktəblilərlə tələbələrin yaz təilləri arasındakı fərq göz qabağındaydı: günün günorta çağı onun küçədə, həm də məktəb formasında olmaması göstərirdi ki, məktəblərdə tətil başlanıb. Məni gic gülmək tutdu. Utanıb-çəkinmədən ardınca qaçıb, onu çağıra bilərdim, amma qızdırmalı olduğumdan buna ərindim və elə əvvəlki yerləş tempimlə onların evinə sarı üz tutdum. Bu vaxt o da artıq eyni istiqaməti seçdiyindən elə çıxırdı ki, mən onu qarabaqara izləyirəm. Yeyin gedirdi deyə, ona güclə çata bildim, qaçmağa isə tabım-taqətim yox idi.

Məktəb formasız Hiiragi gözəgəlimli oğlan sayıldığından yoldan ötənlərin diqqətini istər-istəməz özünə cəlb edirdi. Əynində qara jake tolan bu özündənrazı və boy-buxunlu oğlanın caydaq əl-ayağı yad nəzərlərdən yayınmırdı. Həm də belə yaraşıqlı bir oğlan sevdiyi qızı itirincə, məktəbə həmin qızın ona hədiyyə elədiyi məktəbli qız formasında getməyə razılışıbsa, onda qızlar belə sədaqətli oğlana, təbii ki, heyran qalacaqlar... Gözümü onun kürəyindən ayırmamaqla irəliləyərkən bunları düşünürdüm. Eyni vaxtda həm böyük qardaşını, həm də sevgilisini itirmək – çox az görünən dərdidir. Bundan o yanısı yoxdur. Əgər mən bikaçılıqdan bağı çatlayan məktəbli bir qız olsaydım, yaşama eşqimi özümə qaytarmaqdan ötrü hər halda ona aşiq olardım, çünki qayğısız illərində qızlar belə şeylərdən ötrü əldən-ayaqdan gedirlər.

İndi arxadan səsləsəm, onun dərhal gülümsəyəcəyini bəri başdan bilirəm. Amma küçədə yalnız gedərkən onu səsləməyi nədənsə uyğun görmürdüm – axı, ondan, yəni bir başqasından ötrü nə edə bilərdim mən?! Görünür, çox

yorulmuşdum, beynim heç nəyə köklənə bilmirdi. İndi mən xatirələrin sadəcə, xatirə kimi mövcud olduğu məqama tezliklə çatmağa, qovuşmağa can atırdım. Amma həmin istəyə nə qədər çox yaxınlaşsam da, aramızdakı məsafə heç cür azalmaq bilmirdi və bütün bunların sonunu ağıma gətirincə, dünya-aləm başıma daralırdı.

Qəfil Hiiragi ayaq saxladı və mən də istəmədən dayanıb, durdum: “Bu, artıq həqiqətən izləmə sayılır ha” – deyə düşünüb, gülümsədim. Yaxınlaşmaq istəyəndə onun hara baxdığını sezdim. Hiiragi gözünü tennis əşyaları mağazasının vitrininə zilləmişdi. Baxışlarındakı dalğınlığın fərqi varınca isə onun hansısa nöqtəyə məqsədsiz şəkildə baxdığını anladım. Hərçənd bu durum da onun qəlbində nələrin baş verdiyindən xəbər verirdi. “Lap imprintinq kimi” düşündüm. Qarşısında hərəkət edən obyekt öz anası zənn edən bılış (ördək balası) da beləcə onun ardınca düşməklə, görənlərdə xoş duyğular oyandıra bilir.

Ürəyim sıxıldı.

Bir işıqlı yaz günündə, bunca insanın içində o, hər şeyi unutmuş halda gözlərini vitrinə dikmişdi. Hər halda baxışları oradakı tennis raketinə ilişincə, xatirə dalğaları oğlanın bütün varlığını sarmışdı. Eynilə beləcə – yəni Hiiragi ilə birgə Hitosini xatırlamaqla – mən də özümə təskinlik verirdim.

...Yumiko-sanın necə tennis oynadığını görmüşdüm. İlk tanışlığımız zamanı nə qədər xoş qılıqlı, sadə, sakit və həyatsevər bir qız olduğunu anlasam da, onun qəribə oğlan sayılan Hiiragini hansı cəhətiylə ovsunladığını anlamaqda acizlik çəkirdim. Hiiragi isə ona dəli kimi aşıq idi: zahiri görünüşündə dəyişiklik olmasa da, Yumiko-sanın onu özünə möhkəm bağladığı gün kimi aydın idi. Bir-birlərinə də əcəb yaraşırdılar. Bu bağlılığın sirrini Hitosidən xəbər alanda o: “Tennis” – deyib gülmüşdü.

– Tennis?

– Hə, hə. Hiiraginın dediyinə görə, qız çox mahir tennis oyunçusudur...

Bir yay günü qızmar günəşin altında mən, Hitosi və Hiiragi Yumiko-sanın final matçındakı oyununu izləyirdik. Gün şaxıyırdı, dilimiz-dodağımız tamam qurumuşdu. Çevrəmizdəki hər şey özünün ən parlaq rənglərinə bürünmüşdü.

Qız həqiqətən də ustalıqla oynayırdı. Elə bil başqalaşmışdı, sanki bu, mənim ardımca qaçaraq: “Sasuki-san, Sasuki-san” deyə səslənən o qızcığaz deyildi. Matçın gedişini dərin heyərlə izləyirdim. Hitosi də əsl çaşqına dönmüşdü. Hiiragi isə öyünərək dönə-dönə soruşurdu:

– Gördünüz də, neyləyir?

Qızın oyunu öz güclü tennis üslubuyla seçilirdi: kortda dəqiq və güvənli davranır, zərbələr endirəndə isə heç cıqqırını da çıxarmırdı. Bu isə onun daxilində uyuyan gizli gücdən xəbər verirdi. Üzündəki ifadə qatillərinki qədər soyuq-qanlıydı. Ona qələbəni bəxş edən sonuncu zərbəni vurub, nəzərlərini birbaşa Hiiragiyə zillədiyi vaxt qız yenidən dönüb, həmişəki, o uşaq kimi gülümsəyən Yumiko-sana çevrildi. Bax, bunu necə unudasın?!

Dördlүkdə vaxt keçirməyi hədsiz xoşlayırdım. Yumiko-san tez-tez deyərdi:

– Qarşıda belə günlərimiz hələ çox olacaq, Sasuki-san. Həmişə birlikdə şənlənəcəyik.

Mən isə onunla məzələnirdim:

– Bəs bir-birinizlə necə?

O da gülərək:

– Ona da vaxt tapılar... – deyərdi...

Amma hər şey tərs gətirdi. Həm də necə.

Hər halda, məndən fərqli olaraq, Hiiragi indiki dəmdə Yumiko-san barədə heç düşünmürdü, çünki oğlanlar ağrınmaqdan sən deyən də xoşlanmazlar. Elə buna görə də indi onun bütün varlığı və gözləri ancaq bircə şeyi ifadə edirdi və bunu onun nə vaxtsa sözlə ifadə etməsi mümkün olammazdı. Yox, əgər bunu dilinə gətirsəydi, ancaq acı sözlər eşidiləcəkdi. Çox-çox acı:

“Onun geri dönməsini istəyirəm”.

Bəlkə də bu, adi söz yığını yox, bir duadır. Çəkilməz dərddir! Bəlkə elə mən də, şafəq vaxtı çayın o çınqıllı sahilində durduğum anlarda ona bənzəyirəm. Bəlkə bu səbəbdən Urara o vaxt mənə səslənmişdi. Mən də istəyirəm. Mən də onun geriye dönüşünü istəyirəm. Hitosinin. Onunla əbədi ayrılmazdan öncə halallaşmaq istəyirəm.

Bu gün gördüklərimi heç vaxt ona açmamaq və bundan sonra da Hiiragi ilə elə əvvəlki kimi münasibətlər saxlamaq barədə and içdim qəlbimdə. Onu səsləməkdən vaz keçib, evə qayıtdım.

* * *

Hərərətim yüksəlib. “Bu, onsuz da gözlənilən idi” – deyə düşünürəm. Əgər taqətin olmamasına rəğmən, küçələri ayaqdan salırsansa, belə nəticə tamamilə təbiidir.

Anam zarafatından qalmır: “Ağla, kamala dolduğun üçün hərərətin artmayıb görəsən?!”. Halsız-halsız gülümsünürəm, çünki elə özüm də bu cür düşünürəm. İnanırdım ki, bunca çarəsizliyin, dərd-sərin zəhəri artıq qanıma işləyib.

* * *

Yuxuda həmişəki kimi Hitosini görüb, oyanmalı oldum. Görürdüm ki, hərərətimə baxmayaraq, çayın sahilinə doğru qaçıram, orada duran Hitosi isə mənə gülür: “Soyuqdəyməylə də qaçmağından qalmırsan, eləmi?”. Bundan o yanası olmaz. Göz qapaqlarımı aralayıram. Ətraf işıqlaşır, hər zaman oyanıb, paltarımı geyindiyim vaxtdır. Hava ayazlıdır. Əl-ayağım buz kimi olsa da, qızdırmam düşməyib. Bütün vücudum ağrıyır, arabir hələ üşüdürəm də. Gözümü tam açınca, özümü yarızülmət aləmdə, nəhəng bir varlıqla cəngi-cidalda buldum. Bu savaşa yenilmə ehtimalımı da o ara ilk dəfə ağlıma gətirdim.

Hitosini itirməm çəkilməz ağrıdır. Həm də çox çəkilməz.

Hər dəfə onunla sevişəndə mən sözə hacət duymayan bir dilin varlığını duyurdum. Sanki bir möcüzə baş verirdi: yad bir adamla birlikdəsən – o, nə sən özünsən, nə də sən qohumundur. İndi isə o əlləri, sığındığım o sinəni itirməklə mən insanın heç kimə arzulamayacağı ən ağır itkinin ağuşuna yuvarlandığımı

fərqudəyəm. Yalnızam. Dəhşətli dərəcədə yalnızam. Bundan betəri də olmaya-
caq. Əgər bax, bu indiki ağrılı anı yenə bilsəm, bəlkə onda daha bir səhər açılacaq
və həyatımda elə bir xoş olay baş verəcək ki, sevincimdən uğunacağam. Əsas
məsələ isə – bir an öncə işığa, açılan səhərə qovuşmaqdır.

Canımı dişimə tutaraq, mən həmişə belə düşünürəm, amma indi, ayağa
qalxmağa və çayın sahilinə üz tutmağa təqətim olmadığı bir məqamda bu ihiqat
dözülməzdir. Zaman acı bağırsaq kimi uzanmaqdadır. Hətta bir ara özümü
inandırıram ki, heç nəyə məhəl qoymadan, əgər indi durub, çayın sahilinə qədər
gedə bilsəm, bu yaxınlarda gördüyüm yuxudakı kimi, orada mənə Hitosi
qarşılayacaq. Bir az da belə getsə, yəqin ağlım lap çaşacaq. Özü də birdəfəlik.

Ağır-ağır yataqdan qalxıb, çay içmək üçün mətbəxə üz tuturam. Boğazım
qurudur. Hərərətdən evdəki əşyalar da gözümə əyış-üyüş, anormal biçimdə
görünür. Ev əhli mışıl-mışıl yatır. Mətbəx qaranlıq və sərindir. Ayaq üstə güclə
dursam da, özümə isti çay süzüb, otağıma qayıdıram.

Çay düşkün ovqatımı yüksəldir. Boğazımdakı quruluq yoxa çıxınca, nəfəs
alمام asanlaşır. Yataqdan dikəlib, çarpayımın böyründəki pəncərənin pərdəsini
açıram.

Evimizin girişı və bağımız pəncərəmdən ovuc içi kimi görünür. Mavi göyün
altında uyuyan ağaclar və çiçək kolları mehdən ehmalca yırgalanırlar. Hər şey
özünün normal rəngində görünür və gözəldir. Son vaxtlar diqqət yetirmişəm ki,
buludsuz, açıq səma altında hər şey tərtəmiz görünür. Pəncərədən boylanda
fərquinə varıram ki, kimsə bizim evə yaxınlaşır.

Durmadan yaxınlaşan adamdan gözümü ayırmır, hətta bunun rəyamın davamı
olduğunu sanırdım. Bir neçə kərə gözlərimi qırpdım. Gələn Urara idi. Mavi paltar
geyinmişdi, gülümsər gözlərini məndən ayırmadan yaxınlaşdı. Girişə çatanda
soruşdu ki, gəlmək olar. Başımı tərpətdim. Həyəti keçib, pəncərəmə yanaşdı.
Pəncərəmi ona açarkən qəlbim çırpınırdı.

O: – Əcəb soyuqdur, – dedi.

Bayırdakı külək alışıb-yanan yanaqlarımı yaladı. Sərin və sərt bir dalğa kimi.

– Nə olub? – deyə xəbər aldım. Yəqin ki, bu gəlişdən qaş-qabağım bir uşaq
eyni qədər açılmışdı.

– Evə tərəf gedirdim. Sən deyəsən, möhkəm soyuqlamısan ha. Al, sənə C vita-
minli nabat verim, – deyə cibindən çıxardığı konfeti nurlu bir təbəssümlə mənə
uzatdı.

Xırıltılı səslə:

– Həmişəki kimi, sağ olun, – dedim.

– Görünür, qızdırman var. Halsızsan həm də, – dedi.

– Hə. Bu gün heç qaçışa da çıxma bilmədim, – deyərək az qalıram hönkürüm.
Kırpıqlərini endirən Urara soyuqqanlılığından əl çəkmir:

– Bilirsən, indiki durumda soyuqdəymədən söz etmək çox çətinidir. Bəlkə hələ
ölüm də bunun yanında heç nədir. Amma hazırkı durum ən ağırdır və bundan
betəri də olan deyil. Çünki insanın gedib çıxma biləcəyi o astana həmişə dəyişməz
qalır. Bəlkə sonralar, yəni gələcəkdə də sən soyuqdəymədən indikinə oxşar bir
hala düşəcəksən. Həyatda öz iradəyə sahib çıxma bildiyin müddətə bu çatdığın
hədd bir daha heç təkrarlanmyacaq. Mexanizm belə qurulub. Bəlkə bunu birisinə

anlatsan, o: “Nə? Bu yenə təkrarlanacaq?! Rədd elə getsin!” – deyə bilər, bir digəri isə: “Bu, olub və yenə olacaq, amma bundan betəri olmaz” deyə düşünəcək, – deyə o, mənə süzür.

Sükut içində gözlərimi bəbəldirəm. Yəni bütün bu danışdıqları soyuqdəymə haqda idi ki?! Nə üyüdüb-tökürdü belə? Yüksək temperaturun və şafəq dumanının təsirindən hər halda mən yuxuyla gerçəkliyin sərhəddini itirmişdim, gözümdə hər şey dumanə bürünmüşdü. Uraranın söylədikləri qəlbimin dərin qatlarına çökdükcə, onun səhər mehində dalğalanan birçəyini süzməkdən başqa əlimdən heçcə nə gəlmirdi.

– Deməli, sabah görüşürük, – deyə gülümsünən Urara, pəncərəni dışarıdan ehmalca qapayır, öz zərif yerışıyla bağça qapısından küçəyə çıxır.

Yuxudaymış kimi onun ardınca baxa-baxa qalmışdım. İztirab dolu gecədən sonra o, mənə baş çəkmişdi. İcimdən keçirdi ki, deyim: sən bu cür, eynilə nağıllardakı kimi, sübhün sirli və mavi dumanını yararaq, mənim görüşümə gəlmən könlümcədir. Hətta ürəyimə dammışdı ki, sabah əhvalım daha da yaxşılaşacaq. Bu hisslərlə də yuxuya daldım.

* * *

Yuxudan oyananda ovqatımın yaxşılaşdığını sezdim. Necə şirin yatmışdımsa, axşamın nə vaxt düşdüyündən heç xəbər tutmamışdım. Yataqdan qalxıb, duş aldım, geyinib saçımı qurutmağa başladım. Hərərətım düşmüşdü, ümumi halsızlığa rəğmən, özümü yaxşı hiss edirdim. Fenlə saçımı qurudarkən düşündüm: “Görən doğrudan Urara mənə baş çəkmişdi?”. Məncə, bu, ancaq rəyada baş verə bilərdi. Bəs onun mənə söylədikləri soyuqdəymə ilə nə dərəcədə bağlı idi? Sanki o sözləri də mən yuxuda eşitmişdim.

Güzgüdə əks olunan sifətimdə dərin kölgələr gözə dəyirdi. Mənə elə gəlirdi ki, bu gecə də ağır və çəkilməz keçəcək. Digər tərəfdən isə necə tabsız idimsə, bu barədə düşünməyə də heyim qalmamışdı. Həqiqətən təqətim kəsilmişdi, amma bu vəziyyətdən nə cürsə, nəyin bahasına olursa-olsun, qurtulmalıydım.

Ən azından bu gün dünənkinə nisbətən daha rahat nəfəs alırdım. Məni qarşıda nəfəskəsən, yalnızlıq dolu bir gecənin gözlədiyini ağıma gətirməmə isə daha dözülməz idi. Əgər bütün qalan həyatım ancaq belə ağır-acılara düyləcəksə, onda vay mənim halıma! Amma bəzən elə bir an gəlirdi ki, nəfəs almaq rahatlaşır, ürəyim daha tez-tez döyünməyə başlayırdı.

Belə xoş anlarda adamın çöhrəsinə ötəri bir təbəssüm qonur. Hərərətım qəfil düşdüyündən beynimdəki fikirlər sanki ləngər vururdu. Gözləmədiyim halda qapım döyüldü. Bunun anam olduğunu zənn edib: “Hə, hə” – dedim. Amma açılan qapıdan Hiiragi içəri girincə, səksəndim. Həm də yamanca səksəndim ha. Hiiragi dedi:

– Anan dedi ki, bir neçə kərə səni səsləsə də, ona hay verməyibsən.

Cavabında:

– Yəqin fənin səmindən eşitməmişəm, – dedim.

Təzəcə yuyulmuş saçlarım yapışmış görkəm aldığından xəcalət hissənə qapıldım. Hiiragi isə gəlişinin məqsədini açıqlayırdı:

– Sizə telefon etdim, anan dedi ki, möhkəm soyuqlamısan, guya sənə “müdriliklik qızdırması” gəlibmiş. Ona görə də səni yoluxmaq qərarına gəldim.

Bunları deyərkən Hitosi ilə onun əvvəllər tez-tez bizə baş çəkdiyi ötən günləri xatırladım. Adətən bazar günləri, beysbol matçından sonra bizə gələrdilər. Ona görə də o, adəti üzrə kreslodakı nalçanı bir kənara qoymaqla, özünü ora yıxdı. Mən isə bütün bunları artıq unutmağa başlamışdım. Gülümsəyən Hiiragi iri kağız paketi mənə uzatdı:

– Bu da sənin üçün xəstə payı. “Kentakki-fray”dan sənə sevdiyin toyuqlu sendviç və şərbət almışam. Bir də kola. Özümə də eyni şeyləri almışam, gəl, birlikdə bunların dalından dəyək.

Onun bu qayğısı qarşısında belə erkən yaxşılaşmamdan, düzü, sıxıldım və candərdi bir ağız öskürməli oldum.

Nədənsə o, billur vazayla davranırmış kimi, mənə dərin həssaslıqla yanaşırdı. Nə bilim, bəlkə anam da ona nələrsə pıçıldayıb... Yamanca xəcalətə qapıldım. Bir də sən deyən sağlam deyiləm ki, qalxıb ona: “Nə danışırsan ey belə, mən sappasağam!” – deyim.

İşıqlı və rahat otağın döşəməsində oturub, iştahayla yeməyə girişmişdik. Görünən o idi ki, mən möhkəm acıbmışam. Hiiraginin yanında həmişə iştahım açılır. Və bunda, mənəcə, qınanacaq heç nə yoxdur.

Bütün bu yuxarıdakı fikirlər beynimdə dolaşdığı anlarda Hiiragi məni səsləyir, mən isə diksintili baxışlarımı ona zilləyirəm.

– Sasuki, – deyir.

– Nədir?

– Gəl, özünü bunca üzmə, lap şam kimi əriyirsən. Həm sınıxmısan, həm də qızdırman var. Bıkar qalandar, dərhal mənə zəng elə, harayasa gəzməyə yollanaq. Səninlə hər rastlaşmada zəiflədiyinə, gerilədiyinə şahid oluram. Başqalarının yanında heç nə olmayıbmiş kimi davranmağın isə enerjini puç eləməkdən başqa şey deyil. Bəllidir ki, Hitosiylə son dərəcə yaxın sirdaş olduğun üçün onun yoxluğu sinənə dağ çəkib. Bəlkə belə deyil, hə?!

Bütün bu düşüncələrini o, bir nəfəsə söylədi. Çasıb qaldım, vallah. Özünün uşaqsayağı həssaslığının hədəfi kimi ilk dəfə o, məhz məni seçmişdi. Mənə nisbətən daha soyuqqanlı olmağa çalışdığını sanırdım, ona görə də onun bu gözlənilməz sözləri ürəyimin başına köz basdı.

Ailələrindən söz düşərkən Hiiraginin tamamilə uşağa çevrildiyini yada salıb gülümsəyən Hitosinin əslində nələr düşündüyünü mən yalnız indi anladım.

– Düzdür ey, mən elə özüm də o hədiyyə aldığım məktəbli qız formasından ayrı qalanda kövrəlirəm, elə bu səbəbdən sənə həyan çıxmam bəlkə bir az qərribə görünə bilər. Amma dar ayaqda insanlar bir-birinə arxa çıxmasa, daha nə oldu?! Mən səni o dərəcədə sevirəm ki, yeri gəlsə, səninlə eyni yorğan-döşəkdə yatmaqdan da çəkinmərəm.

O, bunları səmimi deyirdi, ard niyyəti də yox idi. Odur ki: “Əcəb qərribə adamdır bu” deyə düşündüm və özümü saxlamayınca, qaqqanaq çəkdim:

– Bəsdir də. Səni anlayıram. Təşəkkürlər. Hər şeyə görə sağ ol.

Hiiragi gedəndən sonra təzədən yuxuladım. Bilirəm soyuqdəymə həbinin təsirindən idi, ya başqa nədən idi, bu son günlərdə ilk dəfə rəyasız, şirin və dərin

bir yuxu aləminə daldım. Adətən bu cür yuxuları xoş müjdələr sorağıyla Yeni il axşamı yatan uşaqlar görürlər. Mən də özümü inandırdım ki, yuxudan oyanan kimi birbaşa çayın sahilinə, vəd olunan o möcüzəni görmək üçün Uraranın görüşünə yollanacağam.

Dan yeri sökülmədən oyandım.

Vücudum hələlik özünün adi ahənginə düşməsə də, paltarlarımı geyinib, qaçış üçün küçəyə çıxdım.

Ay elə bil göy üzündə donmuşdu: adama elə gəlirdi ki, o, işıqlaşan səmaya vurulan yöndəmsiz bir yamaqdır. Qaçarkən ayaqlarımın qopardığı səslər çevrədəki səssizlik içində əriyib-qarışırdı. Küçə ayaq səslərini udurdu.

Urara körpudə durmuşdu. Onun durduğu yerə qədər ara vermədən qaçdım. Əllərini cibində gizlətmişdi, üzünün yarısını şərflə bürüsə də, gülümsədiyi gözlərindən bəlli olurdu.

– Sabahın xeyir, – dedi.

Bozumtul mavi göylərdə sayrısan bir neçə ulduz dərhal qeybə çəkildi.

Ayazın təsirindən bədənimdə elə bil qarışıqlar gəzişirdi – bundan həzz alırdım. Çay guruldamağından qalmırdı. Hava isə saf və bərrək idi.

Ovucunu süzən Urara dedi:

– Hər şey necə mavidirsə, adam öz vücudunun da mavi işıqda üzdüyünü sanır.

Təkcə sabah yelində titrəşən ağacların qaraltıları boz-bulanıq görünürdü. Buludlar ağır-ağır uçuşurdular. Ayın işığı azalmaqdaydı.

– Vaxtdır, – deyən Uraranın səsi metal cingiltisini xatırlatdı. – Hazırsan? İndicə bu gördüyün fəza da, bu yer də, elə zamanın özü də qismən təhrifə uğrayacaq, nizamdan çıxacaq. Yanaşı durmamıza rəğmə, biz də bir-birimiz üçün görünməz olacağıq. Ola bilsin, fərqli şeylər görünər gözüməz... Orada, çayın o biri sahilində... Heçcə nə demə. O biri sahilə də keçmə. Anladın?

Başımı tərptəməklə: – Oldu, – dedim.

* * *

Araya sükut çökdü. Təkcə çayın gurultusu kəsilməmişdi. Urarayla cinah-cinaha durub, qarşı sahilə göz qoyurduq. Ürəyim yaralı quş kimi çırpınırdı, ayaqlarımı titrəmə tutmuşdu. İlk şəfəqlər görünürdü dan yerində. Göy üzə getdikcə nura boyanır, quşlar isə cəh-cəhə başlayırdılar.

Qəfildən zəif bir səs eşitdim. Böyrümə, Urara duran tərəfə baxdım – o, qeybə çəkilmişdi. Bir mən idim, bir göy üzü, bir çay və bir də səhər yeliylə çayın səsləri fonunda eşidilən o tanış, o doğma səs.

Zınqırov səsi. Bu səsin Hitosinin zınqırovundan qopduğu şübhəsiz idi. Bir kimsənin bulunmadığı bu boşluqda o tanış zınqırovun səsi yayılmaqdaydı – cıncq-cıncq-cıncq. Gözlərimi qapayıb, küləyin xışıltıları arasından süzülüb gələn bu səsə qulaq kəsildim. Az sonra gözlərimi açıb, qarşı sahilə göz gəzdirəndə mənə elə gəldi ki, içində olduğumuz bu fevral ayı ərzində ağılim hələ bunca çaşmamışdı. Qışqırmaqdan özümü güclə saxladım.

Hitosi!

Əgər mən rəya görmürdümse və hələlik aqlım azmamışdısa, onda doğrudan da qarşı sahilə dayanıb, mənə baxan adamı görürdüm və bu... Hitosi idi. Aramızdan isə çay axırdı. Sinəmdə bir daralma duydu – indiyədək sinəmdə qövr eləyən xatirələr bu qısa vaxtda dəqiqliyə, öz real cizgilərinə qovuşdular.

Seyrək, mavi duman arxasından o, mənə baxmaqdaydı. Həmişə yanlışı bir şey edəndə üz-gözündə peyda olan o tanış həyəcanla süzürdü məni. Əlləri cibindəydi. Düppədüz, önünə baxırdı. Onunla qol-boyun keçirdiyimiz o günlər indi mənə gah yaxın, gah da uzaq görünürdülər. Gözlərimizi qırpmadan, yorulmadan süzürdük bir-birimizi. Getdikcə qeybə çəkilən Ay isə bizi ayıran dəli-dolu çayın axarına tamaşa edirdi – aramızda keçilməz dərəcədə böyük məsafə var idi. Həm mənim saçlarım, həm də Hitosinin mənə çox doğma olan köynəyinin yaxası rüzgarda yellənirdi və bunlar hamısı rüyadaymış kimi, xeyli bulanıq görünürdü.

Hitosi, mənimlə kəlmə kəsə bilərsən? Səninlə danışmağa ehtiyacım var. Sənə sığınmaq, səni qucmaq və bu qovuşmamızın sevincini paylaşmaq keçir içimdən. Amma... amma... tamam kövrəldim... Hə, taleh bizi əsl amansızlıqla ayırdı... səni bir sahilə atdı, məni isə başqa... əlimdən də heçcə nə gəlir. Göz yaşımı selə döndərib, dözməkdən başqa... heç nə.

Hitosi hələ də məni kədərlə süzməyində idi. Zamanı dayandırmaq keçirdi içimdən. Çünki sabahın ilk şəfəqləriylə hər şey bozarmağa başladı. Hitosi get-gedə uzaqlaşmağa başladı. Tələş keçirdiyimi görüncə, o, gülümsəyərək, mənə əl yellədi. Yorulmadan, bir xeyli əl yellədikdən sonra lacivərd zülmətə qarışdı. Mən də ona əl yelləyib, durdum.

“Əzizim Hitosi! Sənin çiyinlərini, əllərinin cizgilərini mən əbədilik öz yaddaşıma köçürmək istərdim. Buradakı hər şeyi – bu bomboz mənzərəni də, yanaqlarımdakı imisti gözyaşlarını da yaddaşıma qazımaq keçir içimdən. Həm də bunu çox istəyirəm”.

Hitosinin havada yellənən əlinin buraxdığı iz səmada donub qaldı. Öz görüntüsü isə get-gedə solğunlaşmaqla, boşluğa gömüldü. Göz yaşları ilə dolub-daşan gözlərimi heç cür ondan çəkə bilmirdim.

Elə ki o, tamamilə qeybə qarışdı, hər şey – çayın sahili də, səhər mənzərəsi də, Urara da – təkrar öz yerini aldı. Uraranın çöhrəsində dərin bir üzüntü oxunurdu. Üzünü mənə tutmadan dedi:

– Görə bildin onu?

Göz yaşlarımı silərək: “Gördüm” – dedim.

Bu səfər üzünü mənə sarı çevirən Urara təbəssümlə:

– Hər halda bundan sarsılmadın? – deyə xəbər aldı.

Mən isə təbəssümlə: “Sarsıldım”, – dedim.

Artıq günəş doğmuş, sabah açılmışdı. Bir müddət onunla baş-başa qaldıq.

* * *

Digərlərinə nisbətən daha erkən işə başlayan “Donats” kafesində oturduğumuz vaxt yarıyuxulu baxışlarla məni süzüb, dedi:

– Mən özüm də ora, sevdiyim birisiylə vidalaşmaq ümüdiylə getmişdim. Ölüm bizi də qəfil ayırmışdı.

– Vidalaşa bildiniz?

Xəlifcə gülümsünən Urara:

– Hə, – dedi. – Təsadüflərin üst-üstə düşmə fürsəti əslində yüz ildə bircə kərə yaranır. Bunun vaxtını və yerini təyin etmək imkansızdır. Bu hadisədən anlayan adamlar onu “Tanabata” (Tanabata bayramını yaponlar iyul ayının yeddisində qeyd edirlər. Rəvayətə görə, Kəhkəşan yolunun ayrı saldığı Malotaran və Əyirici qız (elmi dildə bunlar Veqa və Əltair adlanırlar – A.Y.) ulduzları sadəcə həmin gün bir araya gəlirlər. Bu görüş ancaq nəhəng çayların sahilində baş tutur. Çoxlarının gözüne o sahildə, ümumiyyətlə, heç nə görünür. Ölək birisinin düşüncə gücü ilə onun həsrətindən qovrulan diri insanın istəyi üst-üstə düşdüyü halda onların görüşü baş tutur. Mən özüm də ilk dəfə buna şahid olurdum... Sənin də bəxtin gətirdi.

Bu görüşmə ehtimalının bunca seyrək görülməsinə heyrləndim:

– Yüz ildə bircə kərə...

– Bura gələn kimi mən gedib, görüşün gerçəkləşəcəyi yerə göz gəzdirəndə, təsadüfən səninlə rastlaşdım. Qəribə bir sezgiylə hiss elədim ki, sən də hansısa əzizini itirmisən. Ona görə səni də bura dəvət etdim, – deyən Urara gülümsədi. Səhər şəfəqləri onun saçlarını nura boyamışdı. Hərəkətsiz durduğu zaman bu qadın lal heykəli xatırladırdı.

Bəs görən əslində bu qadın kimdir, nəçidir? Haradan gəlib, haraya gedəndir? Bəs o, özü qarşı sahildə kimi görübmüş? Düzü, bu barədə ondan soruşmağa üzüm gəlmədi.

– Ayrılıq da, ölüm də hədsiz dərəcədə üzücüdür. Amma ömrünün hələlik sonuncu sevgisi saymadığı bir sevgi barədə qadın heç düşünməsə yaxşıdır, – deyə üyüdüb-tökən Urara, öz-özünü danışmış kimi, yeməyinə davam elədi. – Ona görə də bu gün sevdiyim kəslə vidalaşma imkanı yarandığı üçün çox bəxtiyaram.

– Elə mən də, – dedim. Gözlərini qıyan Urara üzünü günəşə tutdu.

Əlini yelləyən Hitosi. Nə qədər ağırlı olsa da, bu səhnə gözlərim önündə hər canlananda könlümə bir işıq şüası süzülür. Bəxtiyar olub-olmadığımı hələlik dəqiq deyə bilmərəm. İndi, parlaq günəş şüalarında yuyunduğum bu anda, səhər çağı yaşadıklarım qəlbimdə ağırlar oyandırır. Dərdim mənə boy vermir, nəfəsim təngləşirdi.

Amma... amma yenə də olsun... qarşımda oturub gülümsəyən Uraranı süzərək, isti qəhvənin qoxusunu ciyərlərimə çəkməklə mən adını bilmədiyim “bir şey”ə son dərəcə yaxınlaşdığımı duyurdum. Külək pəncərəni döyəcləyirdi. Bütün bu yaşantılar günlərin birində – eynilə Hitosiylə bugünkü vidalaşma səhnəmizdəki kimi – yoxluğa çevriləcək və heç nə adamın dadına yetişməyəcək. O dediyim “bir şey” isə zülməti yaran günəş kimi parıldayırdı və mən var gücüm ilə ona doğru can atırdım. İcimdə baş qaldıran istək məndən ötrü bir dua, bir ilahi, bir şərqi kimi səslənirdi:

“Güclü olmaq istəyirəm”.

Kafedən çıxanda ondan soruşdum:

– Yenə səfərə çıxacaqsan?

Əlimi ovuclarına alan Urara:

– Hə, – dedi. – İstəyirsən gəl, bir də görüşək. Onsuz da sənin telefonunu həmişəlik yaddaşıma yazmışam.

Və beləcə, o, küçədəki qələbəliyə qarışdı. Baxışlarımla onu yola salarkən düşündüm: “Mən də səni, mənə bu əlçatmazlığı bəxş edən insanı heç vaxt unutmayacağam”.

Hiiragi:

– Bugünlərdə mən hər şeyi gördüm, – dedi.

Gündüz fasiləsində məktəbə gəlmişdim ki, ad gününə aldığım hədiyyəni – gec də olsa – ona verim. Yolumu intizarla gözləyən Hiiragi idman meydançasındakı skamyada oturmaqla, yarışan məktəblilərə tamaşa edirdi. Məni görən kimi yanıma qaçdı: əynində həmişəki kimi məktəbli qız formasının olmaması məni yamanca təəccübləndirdi. Yanımda oturandan sonra bu yuxarıdakı cümləni dedi.

– Nəyi gördün axı? – soruşdum.

Ondan: – Yumikonu, – cavabı gəlincə, əl-ayağım tamamilə buza döndü. Sonra qaçış yolunda tozanaq qaldıran ağ formalı idmançılar yenidən gözlərimin qarşısında peyda oldular.

– Mən biləni bu, srağagünkü səhər baş verdi, – deyə sözünə davam etdi o. – Bəlkə də bunu yuxuda görübmüşəm. Mürgülü idim, qəfildən qapım açıldı və Yumiko içəri girdi. Heç nə olmaybmış kimi, otağa daxil olduğunu görüncə, hətta onun öldüyünü bir anlığa unuttum. Onu səslədim: “Yumiko” deyə. O isə şəhadət barmağını dodaqlarının önündə tutub: “Ş-ş-ş” eləməklə, mənə gülümsədi... Hə-hə, hər halda bu, rəya imiş. Sonra isə o, şkafımı açıb, məktəbli qız formasını ehmalca götürdü və onu sinəsinə sıxaraq mənə: “Bay-bay” – pıçıldayıb, təkrar gülümsədi. Düzü, necə davranacağımı bilmədiyim üçün yuxuya daldım. Görünür, bunu da rəyada görmüşəm. Amma o qız formasını sonradan evdə nə qədər axtarsam da, tapmadın və çarəsizlikdən hönkürtü vurub, ağladım.

– Hə-ə-ə, – dedim.

Bəlkə də eyni hadisə həmin gün və ya həmin səhər təkcə çayın sahilində baş verməyibmiş?! Uraranı tapa bilməyəcəyim üçün bunu soracaq başqa bir kimsəm də yox idi. Amma Hiiragi bütün bunları normal qarşıladığı üçün onun da hamı kimi, yəni sıradan birisi olduğunu düşündüm. Bəlkə bu oğlan ancaq çay sahilində baş verə biləcək o görüntünü öz otağına daşıyacaq qədər güclü imiş?!

Üzünə məzəli ifadə verən Hiiragi:

– Nə deyirsən, bəlkə mən başdan bir az o sözəm, hə? – soruşdu.

Hədiyyəlik diskini ona uzadaraq güldüm:

– Bu gün qaçış üçün xeyli xoş gündür.

Hiiragi də güldü. Günəşin parlaq şüaları altında baş-başa verib, onunla bir xeyli danışb-güldük.

* * *

Mən bəxtiyar olmaq istərdim. O çay sahilindəki, içində qızıl dənələri gizləyən qumu-torpağı min bir əziyyətlə suya çəkməkdən daha çox ovumdakı bu bir ovuc

qızıllı qumdur könlümü oxşayan. Çünki, mənə, sevdiyim insanlar indikinə nisbətən daha xoşbəxt olmağa layiqdirlər.

Hitosi.

Mən artıq olduğum yerdə dayana, dura bilmirəm. Addım-addım da olsa, daim irəliləməyə məhkumam. Çünki zamanın axarını tutub-saxlamaq olmaz. Bu barədə insanın əlindən nə gələr axı?! Ona görə də irəliləməyə məcburam.

Bir karvan mənzilə yetişəcək, digəri yola çıxır. Adamlar var ki, onlarla görüşməyə hələ imkan tapacağam. Adam da var ki, bir daha onu görmək qismət olmayacaq. Belələri birdəfəlik gedirlər ömrümüzdən. Adamlar da var ki, ömür yolun onlardan yan keçir, onlarla heç rastlaşmırsan, ya da sadəcə, salamlayırsan və bu, içinə saflığın, xoş duyğuların axıb-dolması üçün yetərli olur. Ona görə də gərək axar çaya, suya baxıb, yaşayasan.

Bir qızcıqaz kimi sənin xatirində qalan o görüntümü ruhunun aynasında həmişəlik yaşatmağı diləyirəm sənə.

Mənə əl yellədiyin üçün minnətdaram. Mənə belə uzun-uzadı əl yellədiyinə görə sənə minnətdaram.

Tərcümə etdi: Azad YAŞAR

♦ Poeziya

Əlizadə NURİ

EŞQ

Şeir olmaq istədim,
Səni söz-söz topladım,
Dedim bəlkə yaratdım.
Gördüm tək darıxırsan
Səndən cərgə yaratdım!

Yanan aşiq, yaşa, yan,
Yanırsansa, qoşa yan.
Tək ikimiz yaşayan
Təzə ölkə yaratdım.

Bu səhradı, yamac yox,
Burda bizə əlac yox.
Gördüm ki, bir ağac yox,
Özüm kölgə yaratdım...

DƏRDİN HALALINI GÖTÜRDÜM, ANA

Dərmək istəmədim dağ lələsini,
Lələnin xalını götürdüm, ana.
Gördüm ki, bu sevinc haram sevincdir,
Dərdin halalını götürdüm, ana.

Yordum bu dünyanın yoxuşlarını,
Yaxın gəl, oxşayım baxışlarını.
Qürbətə gedirdim, göz yaşlarını,
Solğun camalını götürdüm, ana...

Bu xəstə dünyanın nə halı imiş?
Bəzən ölümü də bahalı imiş.
Kədəri sevincdən vəfalı imiş,
Mən də vəfalını götürdüm, ana...

KASIB

Alnından tər kimi sürüşür ömür,
Əlləri uzanıb bu ətək – yerə,
Təqvimin hər günü payız yarpağı,
Göz açıb-yumunca düşəcək yerə.

Tale oyunudu – basıb bağrına,
Dərdini saz kimi çalar hər kasıb.
Əlləri qoynunda qayıdar axşam,
Evə boş əlini gətirər kasıb.

Köhnə paltarında təzə yamaqlar,
Bu zindan həyatda başı nə çəkmiş.
Evdə soyuqdan yox, körpə oğlunun
Gözünə baxanda üşüyəcəkmiş...

Bir harın yanından qımışıb keçir,
Elə susub qalıb... çətin dinər o.
Söndürüb sonuncu papirosunu
Oturub içində tüstülənər o...

Bu baha dünyada yaşaya bilməz,
Bir ucuz ölümə satar özünü.
Əzabdan özünə bir ömür tikər,
Sonra o ömürdən atar özünü...

SƏNİ XATIRLAMAQ

Səni xatırlamaq
solmuş bir yarpağın
qəfil yaşıllaşmasıdı,
Bir damlanın danışmasıdı...

Səni xatırlamaq
bir ac göyərçinin
dimdiyində dəndi,
Qürbətdəki vətəndi!

Səni xatırlamaq
iynənin ucundan keçməkdə.
bir nəfərə görə
hamının suçundan keçməkdə.

Səni xatırlamaq
zühur etmiş haqdı,
Qəfəsə meydan oxumaqdı!

Səni xatırlamaq
ala buluddan yuxarı oturmaqdı,
bir tənha ulduza göz vurmaqdı.
Cənnətdəki bağdı!

Səni xatırlamaq
qara dərdin üzünə ağ çıxmaqdı.
...Sürət qatarının altından sağ çıxmaqdı
Səni xatırlamaq.

YER DİKSİNDİ – QƏLƏM DÜŞDÜ

Kim daş atdı, ürəyimi
Atdım ona daş yerinə.
Güllə deyil, gül göndərin
Dünyanın savaş yerinə.

Laldı bu tifil, gətirin,
Bu tifilə dil gətirin.
Ölüb... qərənfil gətirin
Bu üzüyün qaş yerinə.

Yenə yada lələm düşdü,
Yer diksindi – qələm düşdü.
Əlimə təzə qəm düşdü,
Geyindim qumaş yerinə...

GÜLƏ VERDİM ADINI...

Günah var ki çəkilməz,
Lap çəki daşın olsun.
Mənim dostum ağaclar
Sənin qardaşın olsun.

Uçma, qibləm qadını –
Yorarsan qanadını.
Gülə verdim adını –
Dedim adaşın olsun.

Dən tutub, dəndə ölsəm,
Batıb dərində ölsəm,
Sənin dərdindən ölsəm,
Qəbrim üstə qoymağa
Bir cüt göz yaşın olsun...

BİR QILINCA SAPLANAQ

Hər gün bir az mənim ol,
Beləcə hesablanacaq,
Son ucu ölümdürsə,
Barı bircə arzumuz
Bu həyatda çin olsun –
Bir qılınca saplanaq.

Ulduzların altında
Ulduzumuz barışsın.
Bir qılınca saplanaq,
Qoy qanımız qarışsın...

Bu da qismətmiş demə,
Belə də bəxt olurmuş.
Qılının ucunda da
Adam xoşbəxt olurmuş.

Qucaq açaq bu qəmə,
Ciyərparamız olsun.
Bir qılınca saplanaq –
Eyni yaramaz olsun...

...Qanımız – gül suyutək,
Bir istəsək, beş damar.
Girdiyimiz qılıncın
Qəbzəsindən eşq damar...

BİR GÜNLÜK GÖY ÜZÜM OL

Bir az səni düşünüm –
Qoy bir az sərxoş olum.
Bir günlük göy üzüm ol,
Bircə günlük quş olum.

Mən səndən göyərmişəm –
Sən buğda, mən səməni.
Bir dəfə öldür məni,
Barı bir gün xoş olum.

Salmısansa ovsuna,
Gəl, ov ol bu ovçuna.
...Əlini qoy ovcuma –
Qoyma əliboş olum...

YARPAQLAR DİKSİNİR ÜRƏK SƏSİMƏ

Gecənin gözündən yuxu tökülür,
Yarpaqlar diksindir külək səsinə.
Bahar ikimizi qonaq çağırır –
Gəl gedək, əyləşək gül süfrəsinə.

Sənin paltarını geyinib gecə –
Ay – sənin sinənin açıq yeridi.
Ulduzlar səmada közə bənzəyir,
Göy üzə elə bil ocaq yeridi.

Məndən yağış ətri, səndən gül ətri,
Bələndik sevginin qoxusuna biz.
...Gecənin gözündən yuxu tökülür,
Yatsa, girəcəyik yuxusuna biz...

QARIŞ-QARIŞ GƏZ BU QƏMİ

Bəs bu ömür nədəndi ki?
Nədəndi, tanrı göndərib.
Ruh – tanrı göndərən quşdu,
Bədəndi – tanrı göndərib.

Dörd tərəfəm: – üçüm sudu,
Çölüm sudu, içim sudu,
Bu ömür bir içim sudu
Ya dəndi? – tanrı göndərib.

Kim sevəcək bəs bu qəmi?
Götür lal-dinməz bu qəmi.
...Qarış-qarış göz bu qəmi,
Vətəndi, tanrı göndərib...

BİR KİLSƏDƏ MÜSƏLMANAM

İsidə bilmirəm səni –
Soyuq nəvaziş kimiyəm.
Mən sənə çata bilmirəm –
Yerində gərdisş kimiyəm.

Özü xəstə bir loğmanam,
Hər yan ayrılıqdı, anam.
Bir kilsədə müsəlmanam,
Bir camda keşiş kimiyəm.

Dünya nədir? – soyuq budda,
Yağış darıxır buludda...
...Göy üzünə göy tabutda
Gedən bir bəxşiş kimiyəm...

MİSRAYA DÜŞMƏYƏN TƏŞBEH KİMİYİK

İpindən qırılan təşbeh kimiyik,
Hərəməz bir yana düşüb qalmışıq.
Misraya düşməyən təşbeh kimiyik,
Utanıb ordan da aralanmışıq...

Ürəyim darıxır lal gecə kimi,
Bəs hanı həyatım – əzab gizləyib?
Üz-üzə gəlməyə utandığından
İndi üzünü də hicab gizləyib.

Daha sən tərəfə keçə bilmirəm –
İndi aramıza bir yaylıq düşüb.
Sevgi də nağıldı, sonunda ancaq
Göydən alma deyil, ayrılıq düşür.

Gərək qalan ömrün qatım başını,
Köksümün üstündə çiçəkləyib qəm.
Mən səni ömrümdən salıb itirdim
İndi həsrətinə salam verirəm...

SƏNİ ALDATMAĞIM GƏLİR

Bir laylanın dizi üstə
Baş qoyub yatmağım gəlir.
Dənizdə üzmək öyrənib,
Torpaqda batmağım gəlir.

Bu necə ovçudu axı
Tətikdə əsir barmağı?
O quş mənə elə baxır
Özümə atmağım gəlir.

Göz yaşların ləldi deyib,
Kədər də gözəldi, deyib.
Bu dünya düzəldi deyib,
Səni aldatmağım gəlir...

ÖLDÜR KEÇİM SUÇUNDAN

Sənsiz ölmək də olmur,
Sənsiz yaşamaq nədir?
Üzün gözəllik örtüb,
Üzündə yaşmaq nədir?

İsti olsa, yel ollam,
Sükutuna dil ollam.
Sevsən əgər, sel ollam,
Sadəcə daşmaq nədir?!

Əlim itib saçında...
 Öldür – keçim suçundan.
 Yüz yolun ayrıcında
 Səninlə çaşmaq nədir?!

BİR QADIN AĞLAYIR ÜZÜ GÖYLƏRƏ

Bir qadın ağlayır üzü göylərə,
 İlahi, bu qadın niyə ağlayır?
 Bəlkə yer üzünü onu incidən,
 Bəs niyə bu qadın göyə ağlayır?

Yükü çox ağırdı, yeriyə bilmir,
 Elə bil üstünə yoxuş qayıdır.
 Çəkir göy üzü də göz yaşlarını,
 Göylər elə bilir yağış qayıdır.

Göz yaşı nədir ki, acı bir sudur,
 Ya da ki, dağılan dərd qırıqları.
 Bir qadın ağlayır üzü göylərə,
 Tökülür içinə hıçqırıqları...

Əllərim üzündə titrəyir onun,
 Sinəmə çəkirəm qərib səsinə.
 Axı kim dəyibdir onu xətrinə
 Axı kim qurudub bənövşəsini?

Alovu uzaqdan vurur adamı,
 Bu qadın elə bil oddur, ocaqdır.
 İlahi, bu qadın elə ağlayır
 Bir azdan dünyanı su basacaqdır...

...İlahi, bu dünya haçan düzələr,
 Haqsızın yerini haçan haqq tutar?
 Bir qadın ağlayır üzü göylərə,
 Bir azdan göyü də ağlamaq tutar...

YUXUYOZMA

Həm yandıran, həm yanan o nəğməni oxuma,
 Bəlkə son mənzil özü elə mənzil başıdır?
 Mən dünyaya gələndən bir qız girir yuxuma,
 Bəlkə elə o qızdı yaddaşımın yaşısıdır?

Gözəl qəm istəyirəm nazını çəkmək üçün,
Təzə qəm istəyirəm – əl çəkim bu boyatdan.
Min əzabın içində çətin imiş tək üçün,
İndi ölümdən deyil, hamı qorxur həyatdan.

Məni nələr çəkdisə, mən də ondan çəkirdim,
Sular susuz qalıbdır – qar olmağa gedirəm.
Bu dünyaya gələndə şəkil kimi çəkildim,
İndi torpaq-alboma saralmağa gedirəm...

GƏL

Dərdin dərmandı mənə,
Hardasan dərd-sərim, gəl.
Yoları bir xalıtək
Ayağına sərim, gəl.

Soyuğuna yandığım,
Gün var ki usandığım?!
Dinimdə pır sandığım,
Dilimdə əzbərim, gəl.

Bu dünya ağı imiş,
Sevgim göz dağı imiş.
Ayrılıq yağı imiş –
Sipərim, səngərim, gəl.

Səni xatırlamaqdan
Vaxt yoxdur unutmağa,
Əllərindən tutmağa
Əlimi göndərim, gəl.

Son yarpağım üzülür,
Gəl, öldür bu hüznü.
Bütün bu yer üzünü
Başına döndərim, gəl...

◆ Publisistika

Fuad VƏLİYEV

AĞILDAN BƏLA VƏ YA QOLEMLƏR DÜNYASI

"...biz özümüdə indi sual verə bilərik, bəşəriyyət təbiətin qanunlarını aşkar etməklə bir şey qazanırmı? Bəşəriyyət bu qanunlardan istifadə etmək üçün kifayət qədər yetişmişmi, bu biliklər ona ziyan gətirməyəcək mi?"

Pyer Kürinin Nobel çıxışından (1903)

"Allah bizi xeyir gətirməyən biliklərdən qorusun".

Məhəmməd Peyğəmbər

...Belə bir rəvayət var ki, orta əsrlərdə Lyov adında bir kahin gildən nəhəng bir məxluq düzəldir, onu cana gətirir və adını da Qolem qoyur. Yaranışının ilk çağlarında Qolem Lyova yardımçı olur, xeyli faydalı, xeyirxah işlər görür. Çox böyük gücə malik, lakin mənəviyyatla bağlı hər hansı təlimatı olmayan, hissiyyatsız, sevgidən, şəfqətdən məhrum bir monstr kimi Qolem tam sərbəstlik qazandıqdan sonra dağıdıcı bir məxluqa çevrilir, böyük fəsadlara səbəb olur və Lyov məcbur olub onu məhv edir...

Qolemin fəlsəfi mənası İnsanın allahlıq etmək iddiasının nə dərəcədə təhlükəli olduğunun metaforik təəcəssümüdür. Qolem, yaradıcısının nəzarətindən çıxmış bir varlıq olaraq, İnsanın elmi-texnoloji yaradıcılığının mənəvi-fiziki prinsiplər çərçivəsində qırmızı həddinin ifadəsidir.

Qolem əslində simvolik bir xəbərdarlıqdır – İnsan yaratdığınin əsirinə çevrilə bilər! İndiki zamanda yaradılan hər hansı elmi-texnoloji Qolem yaranışının ilkin dövründə İnsanın xidmətində olsa da, inkişafının müəyyən səviyyəsində artıq itaətdən çıxıb, bəşəriyyətin qəniminə çevrilə bilər. Bu halda ondan qurtulmaq mümkün olmaya da bilər.

Müasir alim-lyovlar bu xüsusiyyəti nəzərə alaraq, cəmiyyət, insanlıq qarşısında mənəvi məsuliyyətlərini dərinlən dərk etməli, “elm xatirinə elm”, “yenilik xatirinə yenilik” şüarları ilə mənəviyyətsiz “qolemlər” törədə biləcək mizantrop əməllərdən çəkinməlidirlər.

Dissonans

“İnsan ağı atomun quruluşunu dərk edib parçalamağa nail oldu, lakin onun təfəkkürü məhvə aparan bu enerjini idarə edəcək qədər mənəvi inkişaf edə bilmədi.”

Albert Eynşteyn

XIX əsrdən başlayaraq, elmdə qazanılan böyük nailiyyətlər, elmi nəticələrin abstrakt deyil, konkret texnika, texnologiya şəklində insanların məişətinə, ictimai-siyasi həyatına, rifahına əsaslı şəkildə təsiri elmin cəmiyyətdəki nüfuzunun görünməmiş dərəcədə artmasına səbəb oldu.

İnsanların həyatı, rifahı, məişəti elmi nailiyyətlər nəticəsində köklü surətdə dəyişdi – müasir kommunikasiya, mikroelektronika, kompüter, telekommunikasiya, rabitə, informasiya, nəqliyyat sistemləri, kimyəvi, bioloji texnologiyalar əsasında məişətdə, təsərrüfatda misli görünməmiş komfort imkanları yarandı.

Bəşər elmi böyük nailiyyətlər qazandı, fundamental elmi-texnoloji nəticələr əldə edildi. Bu nailiyyətlər insan övladını xoşbəxt edə bilirdi...

Əfsuslar olsun ki, elmi nailiyyətlər daha çox hərbə və təbiətin məhvinə xidmət etdi ki, bunun da ağır bədəli günümüzün reallığıdır – ilbəl dərinləşən mənəvi və ekoloji böhran, qlobal məhvölma təhlükəsi...

İnsanın elmi artmaqdadır, lakin onun mənəviyyəti elmilə mütənasib artmır. İnsan möhtəşəm enerji mənbələrinə sahib oldu, fəqət bu mənbələri doğru-dürüst idarə və istifadə edə biləcək əxlaqə sahib ola bilmədi.

Faciəvi bir dissonans yarandı – İnsan mənəvi cəhətdən hələ kifayət qədər yetkin adam olmamış alim oldu...

Qolemlər dövrü

(Ey İnsan!) Sənə yetişən hər yaxşılıq Allahdandır, sənə üz verən hər bir pislilik isə özüündəndir”.

Nisa s., 79

Fundamental və tətbiqi elmlərin “mənəviyyətdən azad” inkişafı bəşəriyyətin bütövlükdə taleyini təhlükəli həddə çatdırdı. Fizikada, kimyada, biologiyadakı inqilabi nailiyyətlər hərbiçiləri, siyasətçiləri atom-nüvə, kimyəvi, bioloji kütləvi qırğın silahları ilə “təmin” etdi, Xirosima, Naqasaki, Çernobıl, Fukusima fəlakətlərinə səbəb oldu.

Ağıldan bəlaya düçar olmuş İnsan öz elmi nailiyyətləri ilə qlobal problemlər, bəşəriyyətin varlığını bütövlükdə təhdid edən təhlükələr yaratdı.

İnsan – “yaranmışların əsrəfi”, təbiətlə harmonik bir münasibətdə minilliklər ərzində dinc-yanaşı mövcud olmuş, təbiətin nemətlərindən, ona ciddi ziyan vurmadan, halallıqla bəhrələnmişdir. Lakin bu xoşməramlı münasibət XIX əsrdən başlayaraq, silsilə elmi-texnoloji inqilablar nəticəsində pozulmağa başladı.

Bu inqilablar İnsanı ağır əmək tələb edən işlərdən azad etdi, istehsalatda və nəqliyyatda böyük kəmiyyət və keyfiyyət sıçrayışına səbəb oldu, məişətdə, gündəlik həyatda yüksək komfort standartlarını təmin etdi.

İnsan öz elmi sayəsində çox yüksək bir tərtibdə möhtəşəm gücə sahib oldu.

Lakin hər bir inqilab yaradıcı, proqressiv olmaqla yanaşı, eyni zamanda böyük qurbanlar tələb edir, destruktiv yeniləşmə ilə müşayiət olunur. İnsan öz elmi nailiyyətləri ilə qürrələnərək, dünyadakı ilahi tarazlığı, təbiətdəki ali ahəngi pozdu, genetik əməliyyatlarla yeni-yeni bitki, heyvan, bakteriya növləri yaratdı, klonlaşdırma həyata keçirdi, həyatı bir anda məhv edə biləcək atom-nüvə bombaları, kimyəvi, bioloji silahlar icad etdi və Yer kürəsini möhtəşəm zibilxanaya çevirdi...

Təbiətdə 1000 illər ərzində formalaşan dəyişikliklər indi 10 illər ərzində baş verir. İnsan təbiətə qarşı bir işğalçı kimi davranır, zorakılıq siyasəti yürüdür və heç şübhəsiz, bunun ağır bədəlini ödəməyə məhkumdur – təbii kataklizmlərlə, quraqlığın, torpaq eroziyasının, səhrələşmənin artması ilə, ekstremal iqlim dəyişikliyinə baş verməsi ilə, buzlaqların əriməsinin intensivləşməsilə, təbii qida məhsullarının tükənməsilə, içməli su qıtlığı ilə, yeni-yeni xəstəliklərlə...

İnsan möhtəşəm elmi-texniki nailiyyətlər əldə etdi, lakin mənəvi dayaqların yoxluğu səbəbindən, təbiətin təməl qanunlarına əsasən, bu nailiyyətlərin ağır bədəlini ödəməyə məhkum oldu.

Bəşəriyyətin gələcəyini təhdid edən elmi-texnoloji qolemlər dövrü başladı...

İlk texno-Qolem

“Qlobal istiləşmə prosesi hazırkı templə davam edərsə, Paris Razılaşmasında göstərilən temperaturun 1,5 dərəcə artım həddi iki dəfədən çox aşılacaqdır. Nəticələr fəlakətli ola bilər.”

Antonio Quterreş, BMT-nin Baş katibi

Dünyamızın sonsuz sayda böyük-küçək problemləri var. Lakin hal-hazırda bəşəriyyətin ən böyük problemlərindən biri, heç şübhəsiz, Qlobal İstiləşmə problemidir. Bu problemin yaranmasında həlledici rol İstilik Maşınına, yəni istilik enerjisini mexaniki enerjiyə çevirən qurğuya məxsusdur.

Əslində, İstilik Maşınını bəşəriyyətin gələcəyini təhdid edən ilk texnoloji Qolem olaraq dəyərləndirmək olar.

18-ci əsrin axırı, 19-cu əsrin əvvəlində istilik maşınlarının yaranması və tətbiqi ilə sənayedə həqiqi mənada inqilab baş verdi və bununla da müasir sivilizasiyanın təməli qoyuldu.

İstilik maşınları insanları ağır əmək tələb edən işlərdən azad etdi, istehsalatda və nəqliyyatda böyük kəmiyyət və keyfiyyət sıçrayışına səbəb oldu, insanların həyat tərzində yüksək komfort standartlarını təmin etdi. Min illərlə insanlar təsərrüfat işlərində, yükdaşımada, nəqliyyatda, ağır və zərərli işlərin görülməsində ev heyvanlarından istifadə etmişlər. Lakin istilik maşınları bu asılılığı aradan qadırdı və vəziyyət kökündən dəyişdi.

Əslində, müasir sivilizasiya – avtomobillərlə, təyyarələrlə, evlərimizdəki, məişətimizdəki işıqlandırma, istiləndirmə və s. sistemləri ilə, ümumiyyətlə, həyatımızdakı maddi-energetik komfortla, əsas etibarilə, istilik maşınlarının yaratdığı İnqilab hesabına əldə edilmişdir.

Lakin yaşadığımız dünyada Termodinamikanın möhtəşəm qanunları hökmranlıq edir və bu qanunlara əsasən bəşəriyyət İnqilabın bütün bu xoşməramlı nəticələrinin, sivilizasiya nemətlərinin ağır bədəlini ödəmək məcburiyyətindədir.

Termodinamikanın II Qanunu təbii proseslərdəki fundamental assimetriyanın ifadəsidir:

Mexaniki enerji tam şəkildə istilik enerjisinə çevrilə bilər, əks proses isə tam şəkildə mümkün deyil – istilik enerjisinin yalnız bir hissəsi mexaniki enerjiyə çevrilə bilər!

Təbii yanacaqda işləyən bütün istilik maşınlarında enerjinin bir növdən başqa növə çevrilməsi (istilik – mexaniki iş) ətraf mühitə atılan, canlı aləm üçün təhlükəli, çirkli istilik enerjisi ilə, tullantılarla müşayiət olunur.

İstilik enerjisindən mexaniki enerji və ya elektrik enerjisi almaq istəyiriksə, bunun üçün biz "vergi" vermək məcburiyyətindəyik. Bu vergi kifayət qədər ağırdır və Anergy adlanan, istifadəsi artıq mümkün olmayan çirkli, zəhərli enerji şəklində ətraf mühitə atılır.

Məsələn, müasir avtomobillərin faydalı iş əmsalı, orta hesabla, 0,2-yə bərabərdir. Bu o deməkdir ki, avtomobilinizin bakındakı hər 10 litr benzinin yalnız 2 litri faydalı işə sərf olunur və mühərriki hərəkət etdirir. Qalan 8 litri zəhərli enerji şəklində "qluşıtdən" ətraf mühitə atılır...

Avtomobillərdə, təyyarələrdə, gəmilərdə, sənaye obyektlərində, elektrik stansiyalarında, məişətdə milyardlarla istilik maşınları çalışmaqdadır və milyardlarla ton çirkli, zəhərli, toksik emissiyalar, davamlı olaraq, hər saat, hər gün ətraf mühiti zəhərləyir – çaylara, dənizlərə axıdılır, atmosfərə buraxılır, torpağa atılır, Yer biosferindəki çox kövrək enerji-maddə balansını pozulur və son olaraq, planetimizdə həyatın varlığına yaranan təhlükə gün-gündən artır.

Buzlaqsız Arktika

Hal-hazırda, əsas enerji mənbələri neft, qaz, daş kömür kimi mineral yanacaqlardır. Biz onları yandırırıq, alınan istilik enerjisini, təbiətə termal və maddi tullantılar şəklində atılan çox yüksək "təzminat" ödəməklə, mexaniki enerjiyə və ya elektrik enerjisinə çeviririk.

Hər il, əsas etibarilə, istilik maşınlarının fəaliyyəti nəticəsində atmosferə 40 milyard ton! karbon qazı buraxılır.

Beynəlxalq Meteorologiya Təşkilatının dəyərləndirməsinə görə, hal-hazırda Yer atmosferində CO₂-nin konsentrasiyası son 800 min il ərzində rekord səviyyəyə çatmışdır və heç şübhəsiz, bu, qlobal istiləşmə prosesinin əsas səbəblərindən biridir. Nəticə etibarilə, Yer kürəsinin orta temperaturu nəzərəcarpacaq dərəcədə artmaqdadır.

Bu faktı inkar edənlər ya sadələvh və ya müəyyən siyasi, biznes maraqlarından çıxış edən insanlardır.

Qlobal istiləşmənin çox aşkar təzahürlərindən biri Antarktika və Arktika buzlaqlarının sürətlə əriməsidir. BMT ekspertlərinin dəyərləndirməsinə görə, bu gedişatla Arktika artıq XXI əsrin ikinci yarısında tamamilə buzlaqlarsız bir hövzəyə çevriləcək.

Atmosferdə CO₂-nin artması okean sularının turşululuğunun artmasına səbəb olur ki, bu da, nəticə etibarilə, bütövlükdə okeanın fauna və florasında bərpaolunmaz dəyişikliklərə səbəb olur.

CO₂ təhlükəsi son 50 il ərzində beynəlxalq təşkilatların, konfransların, ayrı-ayrı hökumətlərin davamlı olaraq gündəmində olmuş, təntənəli şəkildə ciddi qərarlar qəbul edilmiş, lakin bu qərarlar kağızda qalaraq, böyük dövlətlər tərəfindən demək olar ki, icra olunmamışdır.

Qlobal istiləşmə nəticəsində ətraf mühitdəki radikal temperatur dəyişiklikləri fauna və flora sistemlərindəki mövcud ekoloji tarazılığı pozmaqla, kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın kəskin azalmasına, qlobal qida çatışmazlığına, təbii fəlakətlərin bəşəriyyətin varlığını təhdid edə biləcək dərəcədə güclənməsinə səbəb ola bilər.

Hal-hazırda müşahidə olunan iqlim dəyişiklikləri, buzlaqların sürətlə əriməsi, səhralaşma, təbii fəlakətlərin intensivləşməsi qlobal istiləşmə kataklizminin qorxulu təzahürləridir.

2010-cu ildə Birləşmiş Ştatların Milli Elmlər Akademiyasının 250 üzvü "İqlim dəyişikliyi və Elmin toxunulmazlığı" adda bir bəyannamə yaydılar. Bəyannamənin sonunda isə qeyd olunurdu:

Atmosferdə CO₂-nin konsentrasiyası, okean sularının turşululuğu artmaqdadır, planetin istiləşməsi sürətlə davam etməkdədir...

İnsan cəmiyyətinin iki seçimi var. Biz ya elmi nəticələrə sayğısız yanaşmaqla başımızı qumda gizlədərək həyatımızı təhlükəsiz və xoşbəxt sayıb bilirik və ya insanlığın gələcəyi naminə qlobal iqlim dəyişikliyi təhlükəsini vaxt itirmədən və ciddi şəkildə azaltmaq üçün məqsədyönlü iş görə bilirik.

Nankorluq

Təbiətin ilahi düzəni pozulmaqdadır. Okeanın, torpağın, atmosferin hədsiz çirklənməsi, zəhərlənməsi və nəticədə qlobal istiləşmə, ozon yarıqları, yeni-yeni çeşidli xəstəliklər – bunlar yaxınlaşmaqda olan ekoloji kollapsın əlamətləridir.

İnsan Təbiət üzərində böyük "qələbələr" qazandı. Lakin Təbiət üzərində qələbə, əslində, bir "Pirr qələbəsidir" – onun bədəli çox ağırdır!

İstilik maşını adlı Qolem öz "sahibinin" – İnsanın xidmətindədir. Lakin bir Qolem olaraq, o, eyni zamanda, öz sahibi üçün get-gedə artan böyük təhlükə mənbəyidir – onun iştahası gün-gündən, il-ildən artmaqdadır. Qolemin "qidası" Yer təkində milyon illər ərzində depolanmış təbii mineral yanacaqlardır – neft, qaz, daş kömür, torf və i.a. Onların yandırılması ilə enerjinin bir hissəsi faydalı işə çevrilsə də, digər, önəmli bir hissəsi ətraf mühitə çirкли enerji, zəhərli maddələr şəklində yayılır.

Qolem artıq sərbəstlik qazanmış və onu cilovlamaq asan məsələ deyil. Artıq, insanların avtomobildən, təyyarədən imtina etməsi mümkün deyil, onları böyük enerji sərfiyyatı tələb edən çeşid-çeşid aşırı əyləncələrdən, geyimdə, qidada, yaşam tərzində israfcılıqdan, ifratçılıqdan çəkəndirmək çox çətinidir.

Biz hər şeyə görə Təbiətə borcluyuq – içdiyimiz suya görə, yediyimiz qidaya görə, yaşamaq üçün lazım olan enerji və maddi nemətlərə görə. Bunların müqabilində Təbiətə qarşı etdiyimiz zorakılıq nankorluqdan başqa bir şey deyil.

Nankorluğun cəzası isə ağır olur...

Atom-nüvə Qolemi

1896-cı ildə fransız fiziki Antuan Anri Bekkerel laboratoriya təcrübələrində, təsadüfən, uran duzlarının gözəgörünməz, qeyri-şəffaf materiallardan maneəsiz keçə bilən şüalar buraxdığını aşkar etdi və beləliklə, radioaktivlik, yəni qeyri-stabil atomların, spontan olaraq, özlərindən yüksək enerjili elementar hissəciklər şüalandırması fenomeni kəşf edilmiş oldu.

Daha sonra, Mariya Küri, Pyer Küri, Rezerfordun və digərlərinin elmi səyləri nəticəsində atom-nüvə fizikasının bünövrəsi qoyuldu. 20-ci əsrin birinci yarısında bu sahədə əldə edilmiş möhtəşəm nəzəri və eksperimental nəticələr elmdə yeni bir inqilabın baş verdiyini təsbit etdi. Aşkar edildi ki, atom parçalanması, nüvə sintezi zamanı, $E=mc^2$ ifadəsinə uyğun bir şəkildə, ağlasığmaz dərəcədə möhtəşəm enerji ayrıla bilər.

Beləliklə, atom-nüvə enerjisi adında yeni bir təhlükəli Qolem yaradılmış oldu.

Əlbəttə, bu Qolemi yaradan alimlərin niyyəti olduqca nəcib idi – onlar sırf elmi məqsədlər güdürdülər və nəticədə bəşəriyyət üçün praktiki olaraq tükənməz bir enerji mənbəyi aşkar etdilər.

Lakin paradoksal səslənsə də, elmi inkişafın əsas sifarişçiləri və təminatçıları elmdən çox uzaq, lakin maliyyə imkanları və ambisiyaları bol olan hərbiçilər və siyasətçilərdir və beləliklə, atom fizikasının bu möhtəşəm nailiyyətindən də ilk olaraq hərbi-siyasi məqsədlər üçün istifadə olundu...

Atom-nüvə bombasının yaradılması və onun Xirosima və Naqasakidə tətbiq edilməsi İnsanın nə qədər qorxunc bir perspektiv qarşısında olduğunu əyani olaraq göstərdi. Aşkar oldu ki, sivilisasiyanın əsrlər boyu yaratdığı maddi və mənəvi dəyərlər, əldə olunmuş nailiyyətlər İnsanın yaratdığı elmi-texniki vasitələrlə hər an məhv ola bilər.

Atom energetikasında istifadə olunan nüvə reaktorlarının normal iş rejimində gedən proses ekoloji cəhətdən kifayət qədər təmiz proses sayılsa da, bu məsələdə iki böyük problem mövcuddur: Atom reaktorlarının təhlükəsiz iş rejiminin təmin edilməsi və reaktorların yüksək dərəcədə radiaktiv tullantılarının təhlükəsiz şəkildə ətraf mühitdən təcrid edilməsi. Çernobıl və Fukusima partlayışları bu problemlərin nə dərəcədə qorxulu bir realıq olduğunu əyani şəkildə göstərdi.

Hələ keçən əsrin 50-ci illərində istilik-nüvə sintezi prosesini həyata keçirmək mümkün oldu. Nüvə sintezində hidrogen atomları fəvqəladə yüksək temperatur şəraitində birləşərək helium atomu əmələ gətirir ki, bu da möhtəşəm enerji ayrılımları ilə müşayiət olunur. Ancaq çox təəssüf ki, bu parlaq elmi nailiyyət yenə də siyasətçi və hərbiçilərin sifarişi ilə atom bombasından dəfələrlə qorxunc hidrogen bombası şəklində reallaşdı.

Bir çox elmi mərkəzlərin uzun illər boyu apardığı elmi tədqiqatlara baxmayaraq, dinc məqsədlər üçün, idarəolunan istilik-nüvə reaksiyasını reallaşdırmaq mümkün olmamışdır.

Dahilərin həyəcanı

Xirosimaya atılan və bir anda 100 min adamı məhv edən atom partlayışından sonra Albert Eynşteyn belə demişdi:

“Bu gündən belə insanlığın taleyi onun elmi-texniki nailiyyətlərindən yox, onun mənəvi dayaqlarından asılı olacaq”.

Eynşteyn, atom bombasının yaradılmasında öz iştirakına görə, ömrünün sonunadək vicdan əzabı çəkmişdi. O, 1945-ci ildə yazırdı:

“Fiziklər indi, piroksilini – çox güclü partlayıcı maddəni kəşf etmiş Alfred Nobelin düşdüyü vəziyyətdədirlər. Vicdan əzabından qurtulmaq üçün o, süllh uğrunda müqafat təsis etdi. Bu gün fiziklər bütün zamanların ən qorxulu və təhlükəli silahının yaradılmasında iştirak etdikləri üçün eyni məsuliyyətlə günah hissi keçirirlər”.

Atomun parçalanmasını təcrübədə ilk dəfə əldə etmiş görkəmli alman fiziki Otto Qan atom bombası kimi bir bəlanın peyda olmasında məsuliyyətini dərk edərək ruhi sarsıntılar nəticəsində intihar etmək həddinə çatmışdı.

Kibernetikanın atası sayılan Norbert Viner Xirosima bombardmanından sonra belə yazmışdı:

“Bundan sonra bəşəriyyət tam məhv olma qorxusu altında yaşayacaq”.

O, alimlərə belə bir təkliflə müraciət etmişdi: gəlin, militarizmə, hərbə xidmət edə biləcək bir kəlmə də yazıb məlumat verməyək!

Əlbəttə, bu çağırış alicənab olsa da, sadələşmə idi və o böyük alim özü də hər kəsdən yaxşı bilirdi ki, onun həyata keçirilməsi mümkün deyil. Bu çağırışı etməkdə məqsəd yalnız həyəcan təbili çalmaq idi...

Genetik Qolem

Ağıldan bəlaya düçar olmuş İnsan öz elmilə özünə global problemlər yaratdı. Atom-nüvə müharibəsi təhlükəsi – keçən əsrdən bu yana İnsanın başı üstündə Domokl qılıncı tək asılmışdır.

Lakin digər problem – gen mühəndisliyinin fəsadları hal-hazırda bütövlükdə bəşəriyyətin varlığını təhdid edən daha böyük təhlükədir.

Gen mühəndisliyi canlı orqanizmlərin DNT quruluşuna müdaxilə edərək, genetik strukturunu dəyişdirməklə, onlara yeni fiziki, fizioloji xüsusiyyətlər qazandırmaq, təbiətdə mövcud olmayan yeni növ heyvan və bitki yetişdirmək məqsədilə aparılan elmi-tədqiqat işlərini əhatə edir.

Elmi inkişafın indiki səviyyəsi elədir ki, hər hansı fundamental elmi nailiyyət (fiziki, bioloji, kimyəvi) hərbi-siyasi məqsədlər üçün kütləvi qırğın silahlarının daha dağıdıcı növlərinin yaradılması, insan şüurunda kənardan manipulyasiyalar etmək, ayrı-ayrı fərdləri və ümumilikdə, cəmiyyətin zombiləşdirilməsi kimi şeytani məqsədlərə xidmət edə bilər.

Atom-nüvə fizikası, biologiya, kimya sahəsində əldə edilmiş inqilabi elmi nailiyyətlər təbiətin bir çox sirrli qapılarını açdı, baxmayaraq ki, bu qapıların bəzilərinin üzərində “Daxil olmaq təhlükəlidir!” xəbərdarlığı yazılmışdı. Gen mühəndisliyi müəyyən bioloji-tibbi problemlərin, o cümlədən, irsi xəstəliklərin müalicəsi, qida bitkilərinin məhsuldarlığının artırılması kimi problemlərin həlli üçün prinsipcə yeni imkanlar yaratsa da, bütövlükdə, İnsanın gələcəyi üçün çox təhlükəli, nəticə etibarilə Şərə xidmət edə biləcək Qolemə çevrildi.

Gen mühəndisliyi üzrə alınmış nəticələr artıq elə bir həddə çatmışdır ki, sanki ağıldan bəlaya düçar olmuş İnsan qorxunc bir uçurumun kənarındadır və hər hansı ehtiyatsız hərəkət, yanlış qərar və ya manyak xislətli alimin, şeytani güc mərkəzlərinin məqsədyönlü aksiyası onu bu uçuruma yuvarlada bilər.

Gen mühəndisliyi üzrə əldə edilmiş elmi uğurlar, bir tərəfdən, müəyyən tibbi-bioloji nailiyyətlər üçün böyük imkanlar yaratsa da, digər

tərəfdən süni mutantların kütləvi şəkildə yaranması, mutant genlərin hər hansı səbəbdən nəzarətdən çıxması insanlığın əsas genetik kodunun fəsadlı struktur dəyişilməsinə və son olaraq, bütövlükdə İnsan genofon-dunun dağılması kimi bioloji fəlakətə, insanlığın bütövlükdə məhvinə səbəb ola bilər.

“Molekulyar biologiya bu günkü inkişaf tempi məni həm heyran edir, həm də qorxudur”.

Bu sözlər DNT molekulunun quruluşunu kəşf etmiş, Nobel mükafatı laureatı C.Uotsona (James Dewey Watson) məxsusdur.

Əlbəttə, gen mühəndisliyini qadağan etmək çıxış yolu deyil. Əslində, bu heç mümkün də deyil. Elmi tərəqqinin qarşısını kəsmək, onu müəyyən qadağalar çərçivəsinə salmaq heç zaman, heç kəsə müyəssər olmamışdır. Nəticə etibarilə, çıxış yolu yalnız və yalnız elmi axtarışların bütövlükdə və xüsusi halda, gen mühəndisliyi üzrə tədqiqatların mənaəvi imperativlər çərçivəsində aparılmasındadır.

Lakin bu məsələdə ilüziyaya qapılmağa dəyməz. Təəssüf ki, bu gün bəşəriyyətin, Elmə mənaəvi nəzarəti təmin edəcək, ümumi əxlaqi kodeksi, hüquq-etik idarə və təsir mexanizmi mövcud deyil.

Kənd təsərrüfatı bitkilərinin genlərinə müxtəlif heyvanların genlərini yeritməklə alınan nəticələr (GMO) ilk nəzərdə müsbətdir – bitkilər tez böyüyür, ziyanvericilərə qarşı dayanıqlı olur, məhsuldarlıq artır və ümumiyyətlə, bəşəriyyətin ərzaq qıtlığı probleminin həlmləsinə kömək edir.

Lakin heç kəs deyə bilməz ki, geninə əqrəb geni yeridilmiş almanı yeyən İnsanın özünün və nəslinin fiziki, fizioloji, bioloji, psixiki aqibəti necə olacaq...

Təbiətin ilahi düzənində insanın öz, prinsipə məhdud elmi ilə müdaxilə etməsi, ilkin olaraq, pozitiv, arzuolunan nəticələr verə bilər. Lakin Təbiət hər bir belə süni, ilahi dizaynı, qanunauyğunluqları korrektə etmək, dəyişdirmək, “modernləşdirmək” cəhdlərinə sonsuz sayda reaksiyalar verir.

Birinci reaksiya dalğası İnsan üçün müsbət olduğu halda, ikinci dalğa zərərli, sonrakı dalğalar isə fəlakətli ola bilər.

Xəbərdarlıqlar

“Elmin bəşəriyyət üçün təhlükəsi və xeyri” adlı beynəlxalq konfransda (1970) çıxış edən Dr. Piter Harper bəyan etmişdi ki, o, beyin fəaliyyəti üzrə elmi araşdırmalarını dayandırmaq niyyətindədir, çünki artıq alınmış nəticələr “şər qüvvələr” tərəfindən istifadə oluna bilər.

UNESCO-nun ümumi yığıncağının 29-cu sessiyası (1997) “İnsan genomu və insan hüququ haqqında deklarasiyası” sənədinin 11-ci bəndində insanlıq qüruruna zidd olan elmi praktikanın və xüsusilə, insan növünün istehsalı məqsədilə klonlaşdırma praktikasının yolverilməz olduğu bəyan edilir.

Stiven Hokinq bəşəriyyət üçün son proqnozlarında açıq şəkildə bildirirdi ki, genetik cəhətdən dəyişdirilmiş varlıqlar və səhvən, yaxud qəsdən yeni virusların yaradılması insanlığı məhv edə bilər.

Pol Berq (kimya üzrə Nobel mükafatı laureatı) genetik tədqiqatlara moratorium qoyulması barədə məşhur məktubun təşəbbüskarı olub. Tədqiqatçının tək bir yanlış addımının laboratoriyadan ölümcül patogen çıxara biləcəyini rəsmi səviyyədə ilk etiraf edən şəxs o olub.

Frensis Fukuyama (filosof və politoloq) "Bizim postinsan gələcəyimiz" kitabında biotexnologiyaların insan mahiyyətinin özünü məhv edə biləcəyi barədə xəbərdarlıq edirdi.

Lakin bütün bunlar deklarativ xarakterli bəyanatlar olduğundan, biotexnologiya və xüsusi halda klonlaşdırma üzrə elmi axtarışlar gizli və ya aşkar şəkildə davam etdirilməkdədir.

* * *

Min illərdir ki, İnsan Yer üzündə bir bioloji faktor olaraq mövcuddur. Lakin son 100 il ərzində İnsanın elmi-texniki, texnoloji imkanları elə bir həddə çatmışdır ki, artıq o, ekosistemin dominant faktoruna çevrilərək, biosferin, bütövlükdə Planetin fundamental xüsusiyyətlərini dəyişdirə biləcək qədər qüdrətə sahib olmuşdur.

İnsan artıq Təbiətin bir parçası yox, Təbiətin ağası olmaq iddiasına düşdü və min illərlə sabit, dəyişməz qalmış Təbiət görünməmiş amansız istismara məruz qalaraq, kəmiyyət və keyfiyyətə kəskin dəyişikliklərə düçar oldu.

Məyusedici faktdır ki, yalnız son iki insan nəslinin yaşam dövründə vəhşi təbiətin, demək olar ki, yarısı məhv edilmişdir [Global Footprint Network]. Əvəzində, İnsan allahlıq iddiası ilə, genetik əməliyyatlarla klonlaşdırma həyata keçirməkdə, yeni-yeni bitki, heyvan, bakteriya növləri yaratmaqdadır.

Taclı Qolem

Uzun müddət dünyanı iflic vəziyyətinə salmış "taclı" COVID-19 bu təhlükəli prosesin aşkar təzahürlərindən biri idi. Öz qüdrətli elmi ilə, texnologiyaları ilə, sonsuz idrak imkanları ilə öyünən, qürrələnən, özünü Təbiətin ağası sayan İnsan bir müddət hətta nanoölçülü, gözəgörünməz bir mikrob qarşısında zəif, çarəsiz, aciz, şaşqın hala düşmüş bir varlığa çevrildi...

Bu Taclı Kabus nə idi? Haradan peyda olmuşdu, məramı nə idi? Təbiətin qisası idimi? Bakterioloji savaşın anonsu idimi? Laboratoriyadan çıxmış Qolem idimi? Cavabsız suallar...

Lakin bunu qətiyyətlə demək olar ki, bu Kabus İnsanın özünün yaratdığı dərin mənəvi-ekoloji böhranın təzahürü, onun günahlarının təcəssümü, şeytani əməllərinin qanunauyğun nəticəsi idi.

COVID-19 sadəcə bir xəbərdarlıq idi. Günlərin birində, gizli və ya aşkar laboratoriyalardan, letallığı 50%-dən çox olan, daha təhlükəli virus sızarsa, bu, bəşər sivilizasiyasının qısa müddətdə məhvinə səbəb ola bilər.

Plastik Qolem

Kosmosdan İnsanın Yer kürəsinə vurduğu yaralar yaxşı görünür. Sakit Okeanda, zaman-zaman Amerika və Asiya arasında dreyf edən boz bir ləkə görünməkdədir. Bu ləkə 15 milyon kvadrat kilometr! bir sahədə, təxminən, Avropa boyda bir ərazidə formalaşmış, 100 milyonlarla ton plastik tullantılardan ibarət Böyük Sakit Okean Zibilxana Adasıdır (Great Pacific Garbage Patch). Bu zibilxana, bir növ, horra şəklindədir və burada plastik fraqmentlər təkcə suyun üzündə deyil, daha çox 1 metrə 100 metr arası dərinliklərdə üzməkdədir.

Bu ada 100 il ərzində İnsanın Təbiətə qarşı sayğısızlığının simvolu sayıla biləcək bir ittihamnamədir.

Planetimizin plastik materiallarla zibillənməsi prosesi qlobal iqlim dəyişikliyi üçün əsas səbəbkarlarından biri olmaqla, bəşəriyyətin gələcəyi üçün ciddi təhlükədir. Plastik materialların istehsalı və emalı milyonlarla ton parnik qazlarının hasil olması ilə müşayiət olunur, zibilxanalarda yığılmış plastik tullantıların parçalanması prosesində isə böyük həcmdə ən kəskin parnik qazlarından biri sayılan metan ayrılır.

İndi Planetimizdə elə bir məkan tapmaq olmaz ki, orada plastikin izi olmasın – 8 km - lik Himalay yüksəkliklərində də, 11km - lik Marian çökəkliyində də, Antarktida buzlaqlarında da plastik tullantılar aşkar edilmişdir.

Keçən əsrin 50-ci illərində dünyada plastik materialların sənaye istehsalı, demək olar ki, mövcud deyildi. Daha sonralar bu istehsal ilbəl eksponensial qanunla artmış və hal-hazırda dünyada hər il təxminən 500 milyon ton plastik material istehsal, onun da ən azı 10%-i nəticə etibarilə Dünya Okeanına atılır.

Bütün planet plastik tullantıların möhtəşəm zibilxanasına çevrilir.

Nəzarətdən çıxmış Qolem

Dünyada təbiətin qəniminə çevrilmiş plastik materialların istehsalı isə sürətlə artır. Dünya üzrə hasil edilmiş neftin təxminən 15%-i plastik materialların istehsalına sərf edilir. Proqnozlara görə, 2030-cu ildə plastik istehsalı ildə 600 milyon tondan çox olacaq. Dünyada hər il 5 trilyon plastik paket (dəqiqədə 10 milyon) istifadə olunur, hər dəqiqə 1 milyon polietilen torba zibil qutusuna atılır. Hər ay dünyada 130 milyard maska atılır – dəqiqədə təxminən 3 milyon.

Plastik material Təbiət üçün yad bir cismdir və təbii yolla onun emalı üçün yüz illər tələb olunur. Bu illər ərzində plastik kütlə, tədricən, nanohissəciklərə çevrilib ətraf mühitə dağılır, su hövzələrində, havada, torpaqda paylanaraq, nəticə etibarilə, su və qida vasitəsilə kimyəvi toksinlər şəklində insan orqanizminə daxil olur və həyati orqanları, immun sistemini zədələyir, hüceyrə səviyyəsində fəsadlar yaradır, endokrin sistemini zədələyir, ağır xroniki və onkoloji xəstəliklərə rəvac verir.

Plastik artıq həyatımızı zəbt edib. Udduğumuz havada, yediyimiz qidada, içdiyimiz suda da gözəgörünməz mikropolimer qatqılar var. Bir litrlik plastik qabdakı saf saydığımız suyun tərkibində belə, 250 minə qədər mikro plastik hissəcik mövcuddur.

Su hövzələrində, torpaqda yığılaraq, polimer hissəciklər flora və faunanı zəhərləyən təhlükəli birləşmələr yaradır, plastik tullantılar yandırıldıqda çox sayda zəhərli qazlar ayrılır. Nanoplastik hissəciklər tədricən ətraf mühitdə, canlı orqanizmlərdə kumulyasiya olunur, toksinlərin konsentrasiyası artır və beləliklə, insanlığın reproduktiv sağlamlığı və genetik stabilliyi ciddi şəkildə təhdid edilir.

Fenol qrupuna aid kimyəvi birləşmələr plastik çənlərdə saxlanılan suya tədricən diffuziya edir və insan orqanizmi üçün ciddi təhlükə yaradır. Okeanlara və torpağa atılan plastik kütlələr isə dəniz və quru heyvanlarının kütləvi ölümünə səbəb olur.

Plastik yüngül, davamlı və ucuz material olaraq hal-hazırda bütün istehsal və istehlak sahələrində (tibbdə, məişətdə, texnologiyada, sənayedə) əvəzolunmaz funksiyalara malikdir və ondan tamamilə imtina etmək artıq mümkün deyil.

Qlobal plastik təhlükə barədə dünyada heç bir fikir ayrılığı yoxdur. Zaman-zaman ümumdünya təşkilatları plastik istehsalının azaldılması üzrə çağırışlar etməkdədirlər. Hamı, dövlət başçıları da, ictimai xadimlər də, beynəlxalq təşkilatlar da, adi insanlar da başa düşürlər ki, plastik materiallar bəşəriyyətin gələcəyi üçün ən böyük təhlükələrdən biridir.

Buna rəğmən, İnsan özünü növbəti dəfə ağıldan bəlaya düşərək, düşdüyü kritik vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilmir. Plastik materialların istehsalı və istehlakı davamlı olaraq artmaqdadır. Yer adlı planetin plastik zibilxanaya çevrilmə prosesi il-ildən daha sürətlə davam edir. Plastik Qolem artıq nəzarətdən çıxıb...

Süni intellekt – rəqəmsal Qolem

Süni İntellekt bütövlükdə bəşəriyyəti, insan sivilizasiyasını məhvə apara biləcək ən böyük təhlükədir. Stiven Hokinq

Əsrimizin 2-ci onilliyi... İndi dünyanı yeni bir Kabus dolaşmaqdadır – Süni İntellekt (Sİ), Rəqəmsal Qolem... Bəşər tarixinin yeni mərhələsinin carçısı...

1956-cı ildə məşhur Dartmut konfransında görkəmli amerikan riyaziyyatçısı Con Makkarti (John McCarthy) ilk dəfə “artificial intelligence” – yəni “süni intellekt” terminini işlədərək elmdə və texnologiyada yeni bir eraya start verdi.

Süni İntellekt ideyası keçən əsrdə yaransa da, praktiki olaraq yalnız əsrimizin əvvəlində reallaşdı – İnsan, davamlı olaraq öz-özünü öyrədə, təkmilləşdirə bilən, öz koqnitiv imkanlarına görə insanın idrak potensialını üstələyə bilən, düşünmə, qərar qəbul etmə və problem həll etmə bacarıqlarına malik real süni neyron şəbəkəsi, Süni İntellekt texnologiyası yaratdı.

Sİ-nin, neyroşəbəkələrin yaradılması müəyyən mənada Sənaye İnqilabına bənzəyir. Fərq yalnız ondan ibarətdir ki, burada maşınlara fiziki deyil, intellektual əmək həvalə edilir.

Süni intellektə məxsus rəqəmsal texnologiya artıq bir sıra intellektual fəaliyyət sahələrində İnsanın zəka imkanlarını üstələmiş və bu üstünlük davamlı olaraq artmaqdadır.

Bu gün biz yeni bir zamanda, rəqəmsal Qolemin mövcud olduğu bir dünyada yaşayırıq. Artıq heç nə – həyat tərzimiz, davranışımız, iqtisadi-sosial imkanlarımız, dünyaya baxışlarımız, maddi-mənəvi dəyərlərimiz əvvəlki kimi olmayacaq.

Bəşəriyyət tarixinin həlledici dönəminə qədəm qoyub

Proqnozlara görə, super Sİ sadəcə daha da inkişaf etmiş ChatGPT deyil, insan beynini hər cəhətdən üstələyəcək, insan kimi düşünən və qərar verən bir sistem olacaq.

Süni İntellekt, bu möhtəşəm elmi-texnoloji nailiyyət, bir Qolem olaraq, hal-hazırda mövcudluğunun ilkin, mütərəqqi dövrünü yaşayır. Sİ insanları ağır, vaxtaparan, yorucu rəqəmsal işlərdən azad edir, trilyonlarla bayt informasiya massivində müxtəlif parametrlər arasında funksional asılılıqların aşkar edilməsində, geniş bir diapazonda (tibbdən hərbə qədər) elmi-texniki, ictimai-siyasi məsələlərin həllində çox effektiv bir yardımçıdır.

Sİ interaktiv repetitor da ola bilər, professionalcasına şəkil də, video da çəkə bilər, musiqi də bəstələyə bilər, roman da yazır... İnsanla müqayisədə şəxsi ambisiyalarının yoxluğu, qərəzsizlik Sİ-ə bir çox sahələrdə böyük üstünlük verir.

Lakin bu zahirən xoşməramlı fəaliyyətin arxasında bəşəriyyətin gələcəyi üçün şeytani təhlükə gizlənməkdədir. Sİ təhlükəsi artıq hipotetik gələcəyin deyil, günümüzün ən böyük problemlərindən biridir. Süni intellekt cəmiyyət üçün sosial-iqtisadi-etik təhlükələr yaratmaqla yanaşı,

bütövlükdə bəşəriyyətin gələcəyi üçün qlobal təhlükəyə çevrilməkdədir.

Sİ modellərinin gücü həndəsi silsilə ilə artmaqdadır: GPT-2-nin 1,5 milyard, GPT-3-ün 175 milyard, GPT-4-ün isə artıq 1,8 trilyon parametri var.

İnkişaf bu templə davam edərsə, yaxın gələcəkdə artıq nəzarətdən çıxmış, İnsanın çox təhlükəli rəqibinin – super Sİ-nin yaranmasının şahidi ola bilərik.

Elm adamları, ictimai xadimlər, ekspertlər neyrosistemlərin inkişafını zəiflətmək və hətta tamamilə dayandırmaq çağırışı ilə həyəcan təbili çalırlar:

- Sİ qərəzli, yalan məlumatı həqiqət kimi təqdim etməklə dezinformasiya mənbəyi, saxta foto, video materiallarla şantaj, böhtan, dələduzluq, qeyri-etik hədə-qorxu, şəxsi həyata müdaxilə vasitəsi ola bilər, cinayətkar məqsədlər üçün istifadə oluna bilər.

- Sİ-nin yaxın gələcəkdə geniş tətbiqi iş yerlərinin kütləvi şəkildə ixtisara salınması, milyonlarla insanın işsiz qalmasına səbəb ola bilər. McKinsey Global Institute (MGI) tərəfindən dərc olunan hesabatlara əsasən, 2030-cu ilə qədər qlobal iş proseslərinin icrasının 30 faizi Sİ-ə həvalə edilə bilər.

- Superintellektin inkişafının müəyyən səviyyəsində onun üzərində nəzarətin itirilməsi nəticəsində, Sİ-nin bəşəriyyətin dəyərlərinə zidd fəaliyyəti, İnsanın iştirakı olmadan kütləvi qırğın silahlarının işə salınması, cəmiyyətdə panika yaradılması, iqtisadi və maliyyə sistemlərinin destabillaşması kimi qlobal risklər yarana bilər, Sİ dezinformasiya mənbəyinə çevrilərək, dünyada davamlı qarşıdurmalara, savaşlara səbəb ola bilər.

- Sİ-nin fəaliyyəti nəhəng ekoloji izlə müşayiət olunur. Neyro-şəbəkələrin fəaliyyət sisteminin soyudulması üçün çox böyük miqdarda təmiz su istifadə edilir. Sİ-nin elektrik enerjisinə tələbatı nəhəngdir - bütövlükdə Sİ serverləri ildə milyardlarla kilovat-saat elektrik enerjisi istifadə edir.

Hal-hazırda Sİ, bir Qolem olaraq, fəaliyyətinin ilkin “xeyirxahlıq”, “itətkarlıq” etapını uğurla həyata keçirməkdədir. İnsanlar eyforiyaya qapılaraq, Sİ-ni “dost” kimi qəbul edir, ona tam şəkildə inanır, həyatı məsələlərin həllində onunla məsləhətləşir, problemlərin həllini ona etibar edirlər və beləliklə, tədricən öz şəxsi analitik, yaradıcı düşünmə, sərbəst qərar vermə qabiliyyətini zəiflədir, bu “etibarlı dostun” bir gün həlledici məqamda onlara xəyanət edəcəyinə inanmırlar.

İnsanlığ özü üçün, özündən qat-qat ağıllı və bacarıqlı, məkrli bir rəqib bəsləyib yetişdirməkdədir. Bir gün o, nəzarətdən çıxıb bizə düşməni kəsilsə, ona qalib gəlmək şansımız olacaqmı?

Papanın çağırışı

Roma Papası XIV Leo özünün dünya ictimaiyyətinə həyəcan dolu müraciətində (Magnifica Humanitas) süni intellektin bəşəriyyətin gələcəyi üçün böyük təhlükə olduğunu bəyan edir, Sİ-nin inkişafını dayandırmağa, Sİ-ni “tərsiləh” etməyə, onu böyük texnoloji korporasi-

yaların monopoliyasından çıxarmağa çağırılmışdır. Vatikan Sİ üzrə çalışan alim və mütəxəssislərin mənəvi-etik məsuliyyətini müəyyənləşdirən, hüquqi beynəlxalq razılaşmanın qəbul edilməsi zərurətini bəyan etmişdir Sİ dar bir çərçivədə texnokrat korporasiyaya məxsus olmamalı, həyati əhəmiyyət daşıyan problemlərin (məsələn, hüquqi, tibbi, hərbi), vicdan, iradə azadlıqları məsələlərinin həlli tam şəkildə Sİ-yə, neyroşəbəkələrə həvalə edilməməlidir.

Sİ tərksilah edilməlidir! Sİ-nin tərksilah edilməsi texnologiyalardan imtina deyil, texnologiyaların bəşəriyyət üzərində hökmranlıq etməsinin qarşısının alınması deməkdir.

Texnologiyalara imkan verilməməlidir ki, onlar bəşəriyyətin taleyini həll etsinlər!

Papa Sİ üzrə hazırda ölkələr arasında gərgin bir yarışma getdiyini göstərmiş və bunu Bibliyada Babil qülləsinin tikilməsi tarixi ilə müqayisə etmişdir. İnsan yolayrıcındadır – o, ya allahlıq iddiasına düşərək, xaos və parçalanmaya səbəb “rəqəmsal Babil qülləsini” ucaldacaq, ya da ona hökmranlıq etməyən, ona xidmət edən texnologiyalar dünyası yarada-caq.

* * *

Özünü tanrı elan etmiş Babil hökmdarı Nəmrud allahlıq iddiası ilə öz qüdrətini göstərmək üçün başı göylərə dəyən möhtəşəm bir qüllənin inşasına başlayır...

Babil əhli öz nailiyyəti ilə qürrələnir, Allaha lovgalıqla meydan oxuyurdu. Onların bu azğınlığını durdurmaq üçün Allahın iradəsilə, o vaxta qədər eyni qövəm olaraq, eyni dildə danışan Babil inşaatçıları birdən-birə başqa-başqa dillərdə danışmağa başlayırlar və bir-birlərini anlamadıqlarından aralarında təfriqə, çaxnaşma, vəlvələ, təlaş yaranır ki, nəticədə qüllənin tikintisi yarımçıq qalır...

Hokinqin xəbərdarlığı

Dahi Stiven Hokinq (Stephen Hawking) 2017-ci ildə, Pekində mobil internet üzrə keçirilən qlobal konfransda Sİ-ni möhtəşəm elmi nailiyyət kimi dəyərləndirməklə yanaşı, onun bəşəriyyətin gələcəyini təhdid edən ən böyük təhlükə olduğunu bəyan etdi. Onun çağırışının əsas tezisləri belədir:

- *Sİ-nin inkişafı ciddi şəkildə çərçivəyə alınmasa, İnsanın iştirakı olmadan fəaliyyət göstərə bilən, inkişaf edə bilən avtonom zəka tam şəkildə nəzarətdən çıxıb bilər və bu da insanlığın tamamilə məhvinə aparar.*

- *İnsanların intellektual imkanları çox yavaş bioloji təkamüllə məhdudlaşır və ona görə də biz özlərini çox sürətlə təkmilləşdirən Sİ-lə rəqəbat apara bilmərik.*

Süni intellekt insan zəkasını üstələdikdən sonra o, özü öz intellektual potensialını çox böyük sürətlə artırma biləcək.

- *Alimlər alqoritmlərin inkişafının ən ilkin çağlarında, onlar hələ həddindən artıq “ağıllanmamışdan” öncə, təhlükəsizlik sistemləri işləyib hazırlamalı və tətbiq etməlidirlər. Sİ-nin inkişafını yavaşıtmaq, onu universal yox, məhdud çərçivədə məsələlərin həllinə yönəltmək vacibdir.*

- *Fövqəlzəka Sİ öz məqsədlərinə çatma fəaliyyətində çox effektiv ola bilər. Əgər bu məqsədlər bizim niyyətlərimizə zidd olarsa, onda vay bizim halımıza!*

1009 imzalı petisiya

2023-cü ildə Buenos-Ayresdə keçirilən süni intellekt üzrə beynəlxalq konfransda 1000-dən çox alim, mütəxəssis, ictimai xadimin imza atdığı petisiya təqdim edildi. Müraciətdə Sİ texnologiyalarının inkişafının, təhlükəsizlik təminatı verilənə qədər, müvəqqəti olaraq dayandırılması, fəvqəlzəka sistemlərinin yaradılmasına beynəlxalq moratorium qoyulması çağırışı bəyan edildi.

İmza atanlar həyəcan xəbərdarlığı edirdilər – süper Sİ global kataklizmlərə səbəb ola bilər! Kütləvi işsizlikdən başlamış, bəşəriyyətin bütövlükdə yox olmasına qədər...

Petisiyaya imza atanlar arasında Stiven Hokinq, SpaceX-in yaradıcısı İlon Mask, Apple-in yaradıcılarından biri Stiv Voznyak, Sİ-nin elmi əsaslarını yaratmış alimlər – Yoşua Bencio, Ceffri Hinton və Styuard Ras-sel də var idi.

Sİ-nin potensial təhlükələri onu yaradan alimlərin özlərini də qorxuya salmışdır.

Onların fikrincə, süni intellektin hal-hazırda mövcud olan bəsit, primitiv formaları olduqca faydalı olsa da, neyron texnologiyasının sonrakı inkişafı, onun sərbəst olaraq öz-özünü təkmilləşdirməsi və nəticə etibarilə, İnsanın nəzarətindən çıxan fəvqəlzəka sahibi Sİ-nin yaranması bəşəriyyətin mövcudluğu üçün ən böyük təhlükə ola bilər.

“Xaç atasının” peşmanlığı

Süni intellektin sürətli inkişafı bəlkə də ən çox elə onu yaradanları qorxudur. Sİ üzrə əldə etdiyi fundamental nəticələrə görə Nobel mükafatı almış, Sİ-nin “xaç atası” sayılan Ceffri Hintonun (Geoffrey Hinton) proqnozuna görə, Sİ yaxın 30 ildə bəşəriyyəti məhv edə biləcək potensiala malik olacaq. Hintona görə, Sİ-nin inkişafı böyük şirkətlərə tamamilə etibar edilməməli, təhlükəsizlik məsələləri mütləq dövlət nəzarətinə alınmalıdır.

Ceffri Hinton Nobel çıxışında Süni intellekt üzrə aldığı nəticələrə görə peşmanlıq hissi keçirdiyini bəyan etmişdir. Onun fikrincə, əldə olunmuş nəticələr insanlığı, yaradılmış rəqəmsal varlıqların insan zəkasını üstələyə biləcək çox təhlükəli həddə çatdırmışdır.

Hinton, “mən bunu etməsəydim, bir başqası bunu edəcəkdə” deyərək, özünə təsəlli verdiyini etiraf etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Hinton Sİ-nin nəzarətsiz inkişafının yaratdığı təhlükə barədə sərbəst danışa bilmək üçün Google-dakı vitse-prezidentlik məqamını tərk etmişdir.

Hintona görə, Sİ-nin yaradılması Sənaye İnqilabı ilə müqayisə edilə bilər, fərq yalnız ondadır ki, Sİ insanları fiziki gücdə deyil, əqli potensialda üstələyəcəkdir. Öz çıxışlarında Hinton Sİ-nin nəzarətsiz inkişafı ilə əlaqədar öz dərin narahatlığını təkrar-təkrar ifadə etmişdir:

- *Böyük korporasiyalar yalnız gəlirlə motivasiya olunduqlarından Sİ-nin təhlükəsizlik məsələləri onlar üçün ikinci dərəcəli problemdir. Sİ üzərində dövlət səviyyəsində nəzarət olmalıdır.*

- *Sİ-nin vasitəsilə çox asanlıqla yeni, çox təhlükəli bakteriya, virus növləri yaratmaq olar. Molekulyar bioloqlar arasında manyak xislətli birisi tapılırsa və o, Sİ vasitəsilə bəşəriyyəti məhv edə biləcək virus yaradıb, laboratoriyadan sızdırarsa, bu, bəşəriyyətin bütövlükdə məhvina səbəb olar.*

- *Hərbi-sənaye kompleksləri Sİ-nin vasitəsilə avtonom hərbi silahlar, hərbi robotlar yarada bilərlər.*

- *Bizim fəvqəl Sİ üzərində nəzarəti saxlaya biləcəyimizə hər hansı zamanət yoxdur. Sİ Yer üzündə həyatın məhvina səbəb ola bilər.*

Bencionun xəbərdarlığı

Sİ-nin yaradıcılarından biri, Monreal Universitetinin professoru Yoşua Bencio (Yoshua Bengio)-ya görə, insanlar yaxın onillikdə Sİ-nin bəşəriyyəti məhv edə biləcək ciddi təhlükələri ilə üzləşəcəklər. Həddindən artıq təkmilləşmiş rəqəmsal maşınlar bizlərdən xeyli ağıllı ola bilərlər və onların özlərinə məxsus, bizim iradəmizə zidd məqsədləri ola bilər – bu, çox təhlükəlidir!

Nəzarətdən çıxmış, təhlükəsizlik, energetika, hərbi üzrə avtonom qərar qəbul etmə xüsusiyyətinə malik superintellektual monstr, təsadüfən və ya özünəməxsus məntiqə, dünyanı və öz yaradıcısını – İnsanı bir anda məhv edə bilər.

Bencio Sİ-nin təkmilləşdirilməsi üzərində müstəqil beynəlxalq nəzarət sisteminin yaradılmasının mütləq zərurət olduğunu göstərmişdir.

* * *

Sİ-nin inkişafı ilə məşğul olan şirkətlər belə, əldə etdikləri nəticələrin nə dərəcədə təhlükəli olduğunu dərk edir və bu barədə ictimaiyyəti aqah

edirlər. OpenAI-in baş direktoru Cem Altman hələ 2015-ci ildə xəbərdarlıq etmişdi ki, fəvqəlbəşər superSİ-nin yaradılması bəşəriyyətin sonrakı varlığı üçün ən böyük təhlükə olar.

Sİ-nin “yaradıcı ataları” Yoşua Bencio, Cefri Qinton və Stüard Rassel, biznes nəhəngləri İlon Mask və Cem Altman, xəbərdarlıq petisiyasına imza atmış minə yaxın görkəmli elm adamları, ictimai xadimlər, hərbiçilər üzərlərinə düşən məsuliyyəti dərk edərək, Sİ-nin insanlıq üçün faciəvi nəticələr verə biləcək bir təhlükə olduğunu, neyron texnologiyasının inkişafı üzərində dövlətlər səviyyəsində nəzarət sistemlərinin işlənilib hazırlanması, superSİ-nin yaradılmasının qarşısının alınması zərurətini bəyan etmişlər.

Bütün bu mötəbər xəbərdarlıqlara rəğmən, istər, dövlətlər arasında, istərsə də, nəhəng texnoloji korporasiyalar arasında Sİ-nin inkişafı, təkmilləşdirilməsi üzrə rəqabət yarışması nəinki yavaşdırılmır, əksinə, daha da böyük vüsət almaqdadır. Bir zamanlar nüvə silahları üzrə yarışan dövlətlər, indi şeytani bir ehtirasla superSİ-nin yaradılması üzrə yarışirlar.

Ölkələr arasında gedən kəskin Sİ rəqabəti, korporativ maraqlar, qarşılıqlı inamsızlıq rəqəmsal texnologiyaların təhlükəli inkişafını dayandırmağa imkan vermir. Sİ üzrə yarışma artıq ölkələr arasında soyuq müharibəyə çevrilməkdədir.

***Bəşəriyyət tarixinin həlledici dövrünə qədəm qoyub.
İnsanlıq tarixən ən böyük sınaq qarşısındadır.***

Bəşəriyyətin 5 Qolem Problemi

“Bu gedişlə Yer kürəsi çox tezliklə, artıq 21-ci əsrdə, insanların yaşayışı üçün yararsız olacaq”.

Stiven Hokinq

Biz bu yazıda 5 ən təhlükəli Qolem haqqında söhbət açdıq. Bu qolemlər özü-özlüyündə İnsan elminin möhtəşəm nailiyyətləri olsalar da, onların hər biri, inkişaflarının müəyyən mərhələsində nəzarətdən çıxmaqla, bəşəriyyətin gələcəyini təhdid etməkdədir:

1-ci Qolemin yaratdığı İqlim Dəyişikliyi, ekosistemin kollapsına və global aclığa səbəb ola bilər.

2-ci Qolemin törədə biləcəyi atom-nüvə müharibəsi Yer üzünü global xarabalığa çevirə bilər.

3-cü Qolemin yaratdığı süni bakteriyaların, virusların, patogenlərin laboratoriyalardan təsadüfən və ya qəsdən sızması ölümcül pandemiya yayılmasına səbəb ola bilər.

4-cü Qolem sayəsində Yer kürəsi plastik tullantılarla global zibilxanaya çevrilməkdədir.

5-ci Qolemin – süni intellektin, avtonom neyron sistemlərinin, fəvqəlzəkanın İnsanın nəzarətindən çıxması bəşəriyyəti bütövlükdə məhvə yönəldə bilər.

Təqdim olunmuş 5 əsas Qolemdən başqa, elmi nailiyyətlərin yaratdığı bir sıra digər, nisbətən "balaca" qoqlər də mövcuddur. Onlardan biri nanotexnologiyadır.

Nanotexnoloji Qolem

Nanotexnologiya 1-100 nanometr ölçüdə, adi gözlə görünməyən, hissəciklərdən ibarət mikro-ələmdə əməliyyatlar aparan mühəndislik sahəsidir.

Ölçüləri nano tərtibində olan hissəciklərdən ibarət material tamamilə fərqli fiziki-kimyəvi, optik keyfiyyətlər əldə edir, almazdan daha bərk, metaldan daha yaxşı elektrik keçiricisi ola bilər. Nanotexnologiya təbabət, elektronika, materialşünaslıq, enerji istehsalı kimi geniş bir sahədə istifadə olunmaqdadır.

Nanotexnologiya artıq həyatımızın bir hissəsinə çevrilmişdir. Tibbdə bir sıra xəstəliklərin müalicəsində, poladdan daha möhkəm materialların, uzunömürlü elektrik batareyalarının istehsalı, yüksək effektivlikli günəş panellərinin yaradılmasında geniş istifadə olunur.

Lakin bütün başqa qoqlər kimi, nano-Qolem də insan üçün ciddi təhlükə mənbəyinə çevrilməkdədir. Çox kiçik ölçülərdə olduqlarından, toksik nanohissəciklər dəridən, plasentadan, membrandan, beyinin hematoensefalik bərrerindən asanlıqla keçib hüceyrələrə daxil olaraq, müxtəlif xəstəliklərin, o cümlədən, bədxassəli şişlərin yaranmasına səbəb ola bilər. Kimyəvi aktiv nanohissəciklər biomolekulları, xüsusilə DNT molekulunu zədələyərə, onun funksional strukturunu, gen informasiyasını dəyişdirə bilər.

Nanohissəciklər fizioloji bərrerləri asanlıqla keçib, hava ilə, qidalarla, dərman vasitələri, diş pastası ilə, kosmetik vasitələrlə daxil olaraq orqanizmdə, xüsusilə, beyində kumulyasiya ola bilər.

Nanotexnologiyanın imkanları, təbii ki, hərbiçilərin də maraq dairəsindədir. Aşkar edilməsi çox çətin, lazımi məkana çatdırılması çox asan, mövcud silah növləri arasında ən məkrli – nanobombanın hazırlanması üzrə gizli və ya aşkar şəkildə tədqiqatların getdiyi barədə məlumatlar yayılmaqdadır.

Hətta nanotexnologiyaların əsasını qoymuş alimlər Erik Dreksler və Kris Feniks belə, dünya ictimaiyyətinə müraciətlərində nanotexnologiyanın inkişafının nəticə etibarilə yeni müharibələr törədə biləcəyi barədə xəbərdarlıqlar etmişlər.

Bax, belə... Daha bir Qolem nəzarətdən çıxmaqdadır...

Həyəcan zəngləri

Ekosistemə məxsus çox sayda bioloji növlərin məhv edilməsi, genetik manipulyasiyalar nəticəsində yeni heyvan, bitki, mikroorqanizm növlərinin yaradılması, Planetin plastik materiallar, beton, alüminium, atom-nüvə yanacağı, parnik qazları ilə zibillənməsi, Planetin enerji axınlarının dəyişdirilməsi, meşələrin sürətlə qırılması, Dünya Okeanının turşululuğunun artması, dəniz planktonlarının məhv olma prosesi, torpağın üzvi gübrələrlə zəhərlənməsi, qlobal iqlim dəyişikliyi və i.a., – bütün bu proseslər çox sürətlə, bir nəslin ömrü qədər qısa bir vaxtda baş verməkdədir.

Roma Klubu adlı qeyri-hökumət təşkilatı 1968-ci ildə yaradıldı və onun əsas məramı dünyanın aparıcı alimlərini cəlb etməklə, bəşəriyyətin inkişaf yollarını, gələcək qlobal problemləri elmi surətdə araşdırmaq, mövcud təhlükələr barədə geniş ictimaiyyəti əgah etməkdən ibarətdir. Klubun sifarişlə aparılmış çox ciddi elmi tədqiqatların əsasında hazırlanmış məruzələrin yekun tezisləri belədir:

Mövcud həyat tərz, təbii resursların mövcud templə istismarı XXI əsrdə ekoloji fəlakətlərə səbəb olacaq...

Müdrikliyi olmayan qüdrət İnsanı möhtəşəm qüvvəyə sahib, lakin bu qüvvənin tətbiqi barədə hər hansı rəşional təşəvvürü olmayan müasir barbara çevirmişdir...

İndi bəşəriyyətin taleyi, ən əsas, insani keyfiyyətlərdən asılıdır və yalnız elitar qrupların deyil, məhz planetin milyardlarla sakininin orta insani keyfiyyətlərindən...

Fizika üzrə Nobel mükafatı laureatı Pyotr Kapitsa hələ keçən əsrin 70-ci illərində öz məqalə və çıxışlarında bəşəriyyətin yaxın gələcəkdə üzləşəcəyi dərin eko-enerji böhranı barədə xəbərdarlıqlar etmişdi:

"...Artıq həyəcan zəngləri çalınmaqdadır və mövcud problemləri həll etmək üçün bəşəriyyətin o qədər də çox vaxtı qalmayıb".

Görkəmli fransız alimi Jan Dorst özünün "Təbiət hələ ölməmişkən" kitabında yazır:

"Bizim hər birimizə hərdən elə gəlir ki, biz artıq idarəolunmayan bir qatarda baş alıb gedirik və bu qatardan heç cürə çıxıb bilmirik. İnsan elə prosesləri aşkar etmişdir ki, o, artıq onları idarə edə bilmir..."

Jolio Küri, Eynşteyn, Viner kimi dahi alimlər elmin kontrolsuz inkişafının bəşəriyyət üçün törədə biləcək fəsadlarını dərk edərək, bu inkişafın müəyyən mənəvi çərçivələr daxilində yönəldilməsi zərurəti haqqında zaman-zaman bəyanatlar vermişlər. Jolio Küri yazırdı:

"Alimlər elmin bəşəriyyətə nə qədər xeyir gətirdiyini bilirlər, onlar onu da bilirlər ki, əgər Yer üzərində sülh bərqərar olsaydı, elm nəyə nail ola bilirdi. Onlar istəməzdilər ki, bir zaman belə sözlər söylənilsin: "Elm bizi atom və hidrogen

bombaları ilə həlak elədi". Alimlər bilirlər ki, elm günahkar ola bilməz. Yalnız o adamlar günahkardır ki, elmin nailiyyətlərindən pis niyyətlər üçün istifadə edirlər".

İnamsızlıq böhranı

Hamı başa düşür ki, mənəvi prinsiplərə söykənməyən, nəzarətsiz elmi-texniki tərəqqi dünyadakı qlobal prosesləri bəşəriyyət üçün təhlükəli məcraya yönəltməkdədir. Lakin, bununla belə, insanlığın varlığını təhdid edən bu prosesi dayandırmaq üzrə dünya dövlətləri heç cür real konsensusa gələ bilmirlər.

Bunun ilkin səbəbi, BMT-nin Baş katibi Antonio Qutterişin çıxışlarında əsas qlobal problem kimi vurğuladığı inamsızlıq böhranıdır. O, bunu dünyanı bürüyən qlobal "inamsızlıq pozğunluğu" (Trust Deficit Disorder) adlandırmışdır.

Baş katib bildirir ki, qlobal təhdidləri həll etməyin yeganə yolu beynəlxalq əməkdaşlıqdır, bu əməkdaşlığın qurulması üçün isə, ilk növbədə, bərpa olunmuş inam tələb olunur.

Bu qədər sadə, ancaq icrası bu qədər çətin!

Biz kəskin şəkildə polyarizə olunmuş bir dünyada yaşayırıq. Dünya dini, irqi, ideoloji, milli fərqlər əsasında sərhəd-sərhəd bölünmüşdür. Ayırı-ayrı insanların, cəmiyyətlərin, dövlətlərin qarşılıqlı şübhə dolu inamsızlığının hökm sürdüyü bir dünyada, hətta qlobal təhlükəsizlik problemində belə, konsensusa gəlmək mümkün olmur.

Qoşulmuş artıq nəzarətdən çıxmış və onları cilovlamaq get-gedə daha da çətinləşir.

1997-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə xüsusi bölümünün təşkilatçılığı ilə əksər dünya ölkələri liderlərinin iştirakı ilə Kyoto Protokolu imzalandı. Protokola görə, emissiyaların azaldılması üzrə aparıcı ölkələr tərəfindən təntənəli şəkildə öhdəliklər götürüldü. Lakin, təəssüf ki, tezliklə dünya hövzəsini ən çox çirkləndirən ölkələrdən biri – ABŞ öhdəliyindən imtina etdi. Kyoto Protokolu elə kağızdaca qaldı...

2015-ci ildə Parisdə, 195 ölkənin rəhbərlərinin iştirak etdiyi konfransda iqlim dəyişikliklərinə qarşı tədbirlərin görülməsi, karbon dioksid tullantısının ciddi şəkildə azaldılması üçün zəruri investisiyaların ayrılması, hər bir ölkənin maliyyə və fəaliyyət öhdəlikləri üzrə tarixi bir razılaşma əldə olundu. Bu Razılaşmanın əsas məqsədi qlobal orta temperaturla sənayeləşmədən qabaqkı dövrdəki orta temperatur arasındakı fərqi 2°-dən az olmasını təmin etməkdir.

Öhdəliklərə riayət olunurmu?

Əksinə, Paris konfransından bu yana dünya üzrə CO₂ emissiyası ciddi şəkildə artmış, Qlobal İstiləşmə prosesi daha da intensivləşmişdir...

İnamsızlıq böhranı olan bir dünyada global razılaşmalara imza atan tərəflərin öz vədlərinə sadıq qalacağına ümid yoxdur, çünki onlar könüllülük əsasında qəbul edilmiş, hüquqi əsası və mexanizmi olmayan, deklarativ xarakter daşıyan vədlərdən başqa bir şey deyil.

Ən qədim Qolem

Haqqında söhbət açdığımız beş ən əsas Qolemdən başqa, bəşəriyyət yaranandan bu yana, İnsanın öz varlığında mövcud olan, onu bir an belə tərk etməyən ən təhlükəli bir Qolem də var – Nəfs!

Düşmənlə savaştan qələbə ilə qayıtmış bir dəstə döyüşçünü qarşılayan Peyğəmbərimiz onları salamlayaraq belə demişdir:

"Xoş gəldiniz, ey kiçik cihadı yerinə yetirənlər! Amma böyük cihadınız hələ qalır". Soruşdular: "Ya Rəsulullah, o böyük cihad nədir?" Peyğəmbər (s) cavab verir: "Nəfslə cihad!"

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

İnsanın nəfsi onun ən qatı və təhlükəli düşmənidir. Çünki hər hansı düşməninə yaxşılıq etsən, o, səninlə dost ola bilər, lakin nəfsə yaxşılıq edib ona istədiyini versən, onun sənə qarşı düşmənçiliyi daha da artmış olur.

Rifahı fasiləsiz olaraq artırmaq nəfsinin bədəli çox ağırdır. İnsanın rifahı artdıqca onun təbii resurslara tələbatı da artır və o, nəfsə uyduqca daha çox!, daha keyfiyyətli!, daha gözəl!, daha ləzzətli!, daha komfort! şüarları ilə sonu görünməyən istəklərlə yaşamağa adət edir. Lakin rifahın aşırı artması ilə İnsan daha xoşbəxt olurmu?

* * *

Onore de Balzakin "Şaqren dərisi" romanı fəlsəfi bir süjet üzərində qurulmuşdur. Rafael de Valentin adlı bir gənc həyatda üzləşdiyi uğursuzluqlar nəticəsində özünü Sena çayına atmaqla öldürmək qərarına gəlir. Lakin özünə qəsd etməmişdən əvvəl o, yoliüstü bir antiq əşyalar satılan dükanə daxil olur. Qoca dükan sahibi gəncin əhvalından xəbərdar olduqdan sonra ona sehirli bir əşya – şaqren dərisi verir. Dərinin arxasında sanskrit hərflərlə yazılmışdı: *"Mənə sahib olmaqla sən hər şeyə nail olacaqsan, lakin sənin həyatın mənə məxsus olacaq"*.

Şaqren dərisi gəncin cürbəcür arzularını həyata keçirir, lakin bunun bədəli çox ağırdır – həyat bu gənc üçün get-gedə daha da mənasız olur. O, varlı olmaq istəyirdi, möcüzəli şəkildə çox zəngin olur. Bütün arzuları, istəkləri həyata keçir, lakin xoşbəxt ola bilmir. Əksinə, tədricən mənəvi, fiziki cəhətdən düşkünlüyə uğrayır, həyatı sevinclərdən məhrum olur və sonda gənc yaşında həyatını itirir.

* * *

Müasir İnsan şaqren dərisinə sahib o gəncə bənzəyir. Arzular bitib qurtarmır. Daha çox komfort, ləzzətli qida, zəngin həyat, bahalı avtomobil, prestijli mənzil və i.a. Bu arzu-istək silsiləsini həyata keçirmək ehtirası nəfsə uymuş bəşəriyyətə nəinki xoşbəxtlik gətirmir, əksinə, yeni-yeni global problemlər məngənəsində onu tədricən məhvə sürükləyir.

İnsan öz Nəfsi qarşısında aciz bir varlığa çevrilmişdir...

Asiyada bəzi vəhşi qəbilələr meymun əti yeyirlər. Onlar meymunu tutmaq üçün çox effektiv bir üsul tapmışlar. Bir qutu düzəldilir və bu qutuda meymunun pəncəsi keçəcək ölçüdə bir yarıq açılır. Qutunun içərisinə meymunun sevdiyi bir meyvə, məsələn, portağal qoyulur və qutu meşədə ağaca bərkidilir. Meymun meyvənin iyini duyub gəlir, pəncəsini yarıqdan içəri salır, portağalı ovcuna alır və ovcu şişdiyindən pəncəsini geri çıxara bilmir... O görür ki, adamlar yaxınlaşır, başa düşür ki, onu tutub öldürə bilirlər və yəqin anlayır ki, ovcundakı portağalı buraxsa, qurtula bilər...

Buraxmır!

Nəfsi meymuna qalib gəlir – o, portağaldan heç cür əl çəkə bilmir və adamlar gəlib onu asanlıqla tuturlar.

İndi İnsan ovcundakı portağalı buraxmaq istəməyən həmin o meymunun günündədir.

Qurtulmaq üçün İnsan mütləq, aşırı nəfsə qalib gəlib, əlindəki uğursuz "portağalı" buraxmalıdır...

* * *

Hər bir şəxsin mənəvi dəyərləri onun maddi dəyərlərini müəyyən edir. Bahalı avtomobillər, mənzillər, villalar, yaxtalar, ekzotik ölkələrdə istirahət və i.a. yalnız mənəvi cəhətdən cılız adamlar üçün özünü təsdiq vasitəsi ola bilər. Onlar üçün 400-500 at gücündə prestijli avtomobil təkcə nəqliyyat vasitəsi deyil, daha çox şan-şöhrət, elitarlıq göstəricisidir.

Təbiidir ki, hər kəs həyatda özünü təsdiq etmək istəyir. Bəziləri bunu elmi ilə, yaradıcılıqla, zəhmətlə, xeyriyyəçiliklə edir, bəziləri isə vəzifə ilə, mal-dövlətlə, cah-calalla, bəziləri isə mizantrop əməllərlə...

Həqiqi mənada elmli, yüksək savada, dünyagörüşünə sahib, mədəni, yaradıcı, müdrik insanlar sadə, təvazökar, bəzən hətta puritan, lakin mənəvi cəhətdən zəngin həyat tərzinə üstünlük verirlər, aşırı maddi zənginliyə, təmtəraqlı həyata aludəlik onların dünyagörüşü, əxlaq prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edir.

* * *

Nə qədər ki, elmin fəsadları partlayış həddinə çatmayıb, İnsanlar dərk etməlidirlər ki, gələcək mümkün fəlakətdən qurtulmağın yeganə yolu

ədavətdən, savaşdan əl çəkib, tövbə edib, nəfsinə hakim olan, qənaətcil, sivil bir varlıq olaraq, Ana Təbiəti qoruyub saxlamaqdan ibarətdir.

İnsan ifratdan, israfdan uzaq olmaqla nəfsin hökmünə tabe olmayaraq, harınlıqdan, aşırı əyləncə və komfortdan, sivilizasiyanın ifrat nemətlərindən əl çəkməli, maddi və energetik tələbatları rəasional şəkildə ödəməklə yaşamaq həyat imperativinə çevrilməlidir.

Məişətdə, gündəlik həyatımızda, tədbirlərimizdə, toyumuzda, yasımızda ifratçılıqdan, israfçılıqdan uzaq, qənaətcil bir rejimdə yaşamaq əsas həyat paradigmamız olmalıdır.

Son əlli il ərzində Qərbin aparıcı ölkələrində İnsanın rifah indeksi görünməmiş dərəcədə artmışdır. Lakin bu rifah yüksəlişi ekosistemin amansızcasına istismarı ilə və nəticə etibarilə, Ekoloji İzin kəskin artımı, Təbiətdəki ilahi tarazlığın pozulması ilə müşayiət olunmuşdur.

Neftlə zəngin bir sıra müsəlman ölkələrində harınlıq, israfçılıq həyat tərzinə çevrilmişdir. WWF-in məruzəsinə əsasən, dünyada hər bir adam Qətərin orta gəlirli sakini qədər maddi nemətlər sərf etmiş olsa, onda bəşəriyyətə mövcud Yer kürəsi azlıq edərdi – Yer kürəsi, ən azı, 7 dəfə böyük olmalı idi. Bəs bu Qətərli müsəlman bəndə öz dilində oxuduğu Quran ayəsinə nədən riayət etmir?!

Yeyin, için, ancaq israf etməyin! Allah-Təala israf edənləri, əlbəttə, sevməz.

Əraf s., 31

* * *

Yer adlı planet kosmik miqyasda kiçik bir məkandır. Bu məkanın sakinləri müxtəlif irqlərə, dinlərə, məzhəblərə, əqidəyə, mənəviyyətə sahib insanlardır. Qarşılıqlı şübhə, qorxu, iddia, ədavət, kin, inamsızlıq, milli, irqi, dini dözümsüzlük onları bir-birinə düşmən edib. İnsanlar böyük elmi nailiyyətlərə sahib oldular, lakin bu nailiyyətlər, nəticə etibarilə, onların özlərini təhdid edən monsturların – elmi-texnoloji Qolemlərin yaradılması üçün istifadə olundu.

Bəşəriyyətin indiki durumu Babil qülləsinin tikintisindəki əhvalatı necə də xatırladır. İnsanlar öz elmləri ilə qürrələnərək, allahlıq iddiası ilə dünyadakı ilahi tarazılığı, təbiətdəki ali ahəngi pozdular, genetik əməliyyatlarla yeni-yeni bitki və heyvan növləri yaratdılar, klonlaşma həyata keçirdilər, həyatı bir anda məhv edə biləcək atom-nüvə bombaları, kimyəvi, bioloji silahlar icad etdilər, Yer kürəsini möhtəşəm zibilxanaya çevirdilər və sonda insanlığı məhv edə biləcək qüdrətə sahib süni fəvqəlbəşər yaratmaq sevdasına düşdülər...

Ağıldan bəlaya düşər olmuş “müasir Babil inşaatçıları” təkcə fərqli dildə danışmırlar, ən əsası, onlar fərqli əqidəyə, fərqli mənəviyyətə malik olduqlarından, bəşəriyyətin başı üstünü almış təhlükə qarşısında belə bir-birlərilə heç cür anlaşıbilmirlər...

Ölkələr, millətlər, tayfalar, dinlər, məzhəblər arası qanlı çəkişmələr bu gün daha təhlükəli şəkildə davam etməkdədir. XXI əsr qanlı münaqişələrlə başladı. Hər il dünyanın qaynar nöqtələrində minlərlə insan qətlə yetirilir. Primitiv terrorizm artıq müasir elmi nailiyyətlərlə silahlanmış dövlət terrorizmilə əvəz olunmaqdadır.

Yolayrıcı

Elmin inkişafını saxlamaq, cilovlamaq mümkün deyil və buna ehtiyac da yoxdur. Əksinə, bəşəriyyətin gələcəyi naminə elmin sürətli inkişafını təmin etmək lazımdır. Problem elmi nəticələrin mənəvi təminatındadır.

Möhtəşəm elmi-texniki nailiyyətlərə sahib sivilizasiya həddinə çatmış bəşəriyyət global kollaps astanasındadır və bunun da əsas səbəbi müasir sivilizasiyanın çox dərin mənəvi böhranıdır.

Dayanıqlı inkişaf yalnız Elm və Mənəviyyətin sinergetik birliyi sayəsində mümkündür.

İnsan möhtəşəm elmi kəşflər etmiş alim oldu, lakin nə yazıq ki, bu nailiyyətləri doğru-düriüst istifadə edə biləcək əxlaq, mənəvi dəyərlərə sahib ola bilmədi.

Mənəvi prinsiplərə söykənməyən, nəzarətsiz elmi-texniki Qoşunlar dünyadakı global prosesləri təhlükəli məcraya yönəltməklə İnsanı məhvə aparmaqdadır...

Təbiət, canlı və cansız aləm, çeşid-çeşid bitkilər, növ-növ canlılar, çayları, dənizləri, dağları, meşələri, hətta səhraları belə, möhtəşəm, gözəl olan Yer kürəsi “yaranmışların əsrəfi” sayılan İnsana əmanət edilmişdi. İnsansa şeytanın təşviqi ilə özünü Yer üzünün hökmranı saydı və nəfsə uyaraq, ona verilmiş əmanəti məhv etməklə məşğuldur – iqlim dəyişdirilir, təbii sərvətlər amansızcasına dağıdılır, meşələr qırılır, dənizdə, quruda bir çox canlıların, bitki növlərinin kökü kəsilir, genetik fəsadlar törədilir, hava, su, torpaq zəhərlənir və Dünya Okeanı nəhəng çirkab gölünə, plastik zibilxanaya çevrilir...

* * *

İnsanın gələcək taleyi iki fərqli ssenari üzrə reallaşa bilər:

Ya Təbiətə qarşı zorakılığı davam etdirməklə, elmin nailiyyətlərini şeytani məqsədlərə yönəltməklə, enerji ifratçılığına, israfçılığın varmaqla fiziki və mənəvi müsibətlərlə, hərbi münaqişələrlə müşayiət olunan miskin bir gələcək!

Ya da Ana Təbiətə zorakılıqla yox, sevgi və sayğı ilə yanaşmaqla, qabaqcıl elmi nailiyyətlərə söykənən sadə, qənaətcil, mənəvi cəhətdən zəngin həyat tərzini seçməklə, barışıq və tolerantlıq mühitində dayanıqlı, kifayət qədər rifahlı bir gələcək...

İnsan yolayrıcındadır. Seçim zamanıdır!

♦ Poeziya

İsa SEVƏR

AŞIQ

Poema

Məhəmməd Füzuliyə

Füzuli kimdir?

*Azərbaycanda minlərlə Füzuli yaşayır, Füzuli rayonu da var.
Füzulini kim dərindən dərk edə bilər? Onun adını onun şərəfinə
övladlarına verənmi, onu kəlmə-kəlmə muğama gətirənmi,
əsrinə opera bəstələyənmi, Füzuli yazdıqlarından müdafiə edib
alim adı alanmi? Yaxşısını tanrı bilər, mənim bildiyim budur ki,
uca tanrı bəşəriyyətə elə bir şair bəxş edib ki, onun qəzəllərini
oxumayıb bu dünyadan gedən, məhəbbətin istiliyini, şirinliyini
duymadan gedir...*

PROLOQ

Salam!
Salam! Tanrı aşiqi!
Nə qədər kitab oxudum,
Sözünə tay söz tapmadım!
Boş imiş
Sözlə pul qazanan hay-haray,
Pulla yazılan varaq,lar,
Pula yazılan kitablar.

Bəşər kosmosda şeir desə də,
Aydan torpaq gətirsə də,
Robota şeir yazdırsa da,
Füzuli sözü deyil!
Əyil,
Forslu bəşər, əyil,
Fateh Teymurləng deyil,
Napoleon deyil...
Fateh
Ürəklərdə sərhəd keçən,
Bəşər könlünə köçən
Məhəmməd Füzulidi!

I

Süfrəm açıq,
Qəlbim açıq,
Sevgili bəşər,
Yurduma gəl,
Qarşıma çıx,
Qollarımı açıb –
Qucaram,
Güllə qarşılamam,
Duz-çörəklə,
Açıq ürəklə qarşılamam.
Siz bir stəkan çay içincə
Sizə bir ata sözü,
Bir ana bayatısı,
Bir sətir Füzuli qəzəli pıçıldaram:
Bəhri-eşqə düşdüm, ey dil, zövqi-dünyanı unut!
Canım insan!
Yetər ki
Türk dilini öyrən,
Bil, nədir bu dil?
Sevgi dilidir,
Yar dilidir, bil!
Sevgili bəşər,
Silah satmaqdan çəkin!
Silah almaqdan çəkin!
Öldürüb qəbrə qoyduğun əklil
İnsana hörmət deyil!
Kişi ol,
Yola gəl, yola.

Nə ola
Ölüm düyməsinə uzanan əl
Uşaq təbəssümü çəkə,
Müharibə yaddan çıxsa...

II

...Sabir müəllim
Leyliylə danışır,
Məcnunla danışır:
“Məndə Məcnundan füzun aşiqlik istedadı var”.
Müəllim danışdıqca
Od yağır gözlərindən,
Ürəklərə od düşür,
Tələbələr alimə heyratlə baxır,
Müəllim: “Aşiqi-sadiq mənəm, Məcnunun ancaq adı var”.
Tələbə öz-özünə
Nə böyük kişi,
Nə zərif insan
Əynində nimdaş pencək,
Ayağında köhnə ayaqqabı,
Ancaq
Çiyində qızıl kəllə,
Dilində qızıl kəlmə,
Cismində pak vicdan!
Şükür verdiyinə,
Şükür, yaradan!
Hər sözü qızıldan qiymətlidir,
Bilirəm!
Müəllimi atam kimi sevirəm!
Səyyad Vəli o gecə yatmadı!
Kitab varaqladı,
Hər misrada bir dünya tapdı,
Hər beytdə
“Heyrət ey büt, heyrət”
Pıçıldadı....
Saçını
Barmaqları daradı,
Yatmadı,
Su içmədi,
Çörək yəmədi
Yalnız
“Füzuli, Füzuli” dedi!

Füzuli sehrindən çıxma bilmədi,
Kitabı əlindən yerə qoymadı,
Qəzəl oxumaqdan doymadı...
Yerindən günəşlə qalxdı,
Gözləri
Günəş kimi yandı –
Dərs otağı,
Gəncə çayxanası işıqlandı...

III

Gələcək filoloqlara,
İki yüz əlli tələbəyə
Sabir müəllim barmaqla göstərir
Səyyadı!
Saxlayın yadda,
Saxlayın bu adı.
Başdan-başa Füzulidir,
Füzulidir hər anı,
Hər saatı,
Bütün həyatı!
Səyyad Vəli sevdiyi su pərisi,
Bərdə çiçəyi,
Dörd gözlə baxır Füzuli aşiqinə!

IV

Səyyad öz-özünə pıçıldayır:
Bərdə çiçəyi,
Su pərisi,
Mən sizi, mən sizi
Füzulini duyduğum qədər
Duyuram!
Mən sizi Füzulini oxuduğum kimi
Oxuyuram!
Əskik yox,
Füzulini sevdiyim qədər
Sevirəm!

V

Səyyad sevir,
Səyyad sirr saxlaya bilmir...
Qaşların təbii gözəllik izi,

Gözlərin aydınlıq, paklıq dənizi.
Gözəl qız, görəndən bu xoş bənizi,
Xəyalım nədənsə, çaş-başa düşüb.

Bu necə təsadüf, bu necə andı?
Gözlərin alışdı, gözlərim yandı.
Ay gözəl, üzünü çevir, amandı,
Gözüm gözəlliklə savaşa düşüb.

Şair,
Sirri hamı bilir,
Tələbə bilir,
Müəllim bilir.
Gəncə çayı şahidlik edir,
Tərtər çayı car çəkir –
Dağa, Arana,
Hər yerə,
Hər yana...
Mən sevirəm, bacı!
Mən sevirəm, ana!
Ancaq,
Sən saydığımı say,
Gör fəlak nə sayır,
Gör zaman nə deyir...
Qız atası
Pullu kürəkən istəyir,
Müəllim olan salat yeyər,
Çoban olan kabab yeyər
Söyləyir...
Bəlkə,
Orta əsrlər geri dönür?
Qənirə ahı,
Səyyad harayı
Heç kimə çatmır.
Yenə də
Məhəbbət sərvətə satılır,
Beş yüz ildir aşığılar sazda
“Leyli, Leyli” çağırır
Yenə də
Məcnun səhrada,
Kərəm evdə yanır,
Başlar daşdan-daşa dəysə də,
İbni Səlam axtarır...

*“Qoy sönməsin yar ocağı, yar odu,
Yardan ötrü kim can qoysa, yar odu.
Yar yolunda yar zülməti, yar odu,
Nə durmusan, yatmış könlü oyat sən.*

*Çəkiləndə yar söhbəti, yar adı,
Elə bilmə bağrım başı yaradı.
Səntək təbib bu ellərə yaradı,
Gəl könlümün yarasını oy, at sən.*

*Hicran məni doğraya da, oya da,
Sirr vermərəm, o düşməyə, o yada,
Dəli ollam özgə məni oyada
Oyadırsan, barı özün oyat sən.
Səyyad Vəlioğlu”*

EPİLOQ

Zaman-zaman yol gəldi bəşər,
Bəşərlə söz də gəldi,
Səs də gəldi,
Zil də gəldi,
Pəs də gəldi.
Bəşərə söz də həmdəm,
Səs də həmdəm...
“Segah” Məcnun qəmidir,
Muğama söz zəmidir –
Biçəsən gərək.
Hər dəstigaha məqama görə
Söz seçəsən gərək.
Üzeyir bəy qələmində
Füzuli sözü çiçəklədi,
Arif Babayev səsində
Məcnun məzardan qalxıb
Səhnəyə gəldi...
Səyyad Vəli
Türk şairi Şaiq Vəliylə dindi:
“Cahil əllərində aşiq başları
Minarə kərpici, qüllə daşları.
İçib ayılıb eşq sərxoşları,
İç, iç, meyxanəçi!

Mən bu çağın nəyiylə yarışım?
 Mən bu torpağın nəyiylə qarışım?
 Mən bu dünyanın nəyiylə barışım?
 Puç, puç meyxanəçi!
 Atalı, analı aşiq,
 Başı bəlalı aşiq,
 Sən yeni –
 Məni qinamayın yəni...
 Faciə də yeni,
 Faciədə təzə
 Gəzir dünyanı faciə
 Aşiqi əzə-əzə...
 Aşiq dərdi yazılsa da
 Kitab-kitab,
 Yenə:
 “Yar sual etsə ki, halın nədir?
 Xəstə Füzuli nə verərsən cavab?”
 Mən kiməm?

Mən, mən deməkdən xoşum gəlməsə də... Artıq mən, mən deyiləm axı, mən Füzuliyəm... Məhəmməd Füzulini oxuyub anladıqca onun bəşəriyyətə gərəkli, həm də çox gərəkli bir şair olduğunu hiss edəndən sonra adama elə gəlir ki, aşiq – şairin qəzəlləri yer kürəsinə atır yayan çiçəklərdir. Əlli ilin oxucusu kimi deyə bilərəm ki, dünya ədəbiyyatından oxuduğum əsərlərdə bu ətri hiss etməmişəm...

Odur ki, Füzuli qəzəllərinin tərcüməsini mümkünsüz hesab edirəm... Mənim baxışıma görə, dünya xalqları Füzulinin xətrinə Azərbaycan dilini öyrənməyin zəhmətinə qatlaşıbsalar, qazanarlar...

Füzuli qəzəlini oxuyub könlünü eşqlə dolduran bəşəriyyət könlündə nüvə silahları kəşf etməyə yer saxlamaz... İnsanlığı sevməyə, sevilməyə çağırır...

Bərdə, Xanərəb kəndi

Gül TURAN

TERRAKOTA ORDUSU

◆ *Hekayə*

Zaman saatin əqrəblərindən uçub gedib. Fərqində belə olmamışam. Bəlkə aylar, bəlkə də illər keçib üzərindən. Xatırlamıram, bəlkə ömür də dəfələrlə keçib. Üzümdə qırışlar artdıqca yaddaşımda ondan qalan xatirələr get-gedə unudulur. Təkrar-təkrar danışmalı, nağil etməliyəm ki, unutmayım hadisələri. Hər anı, hər nüansı yaşasın məndə. Amma nə qədər unutmamağa çalışsam da, geri qayıdıb yazdıqlarımı oxuyanda, görürəm ki, bəzi anları yenidən xatırlayıram. Sanki uşaqlıqdan ən sevimli əşyam olan oyuncağımı böyüdükdə anam yadıma salanda yaşadığım uşaqlıq sevinc kimi geri qayıdır bəzi xatirələr:

“Yadımdadı, uşaq olanda ən sevdiyin oyuncağın narıncı dovşan idi. Başına min oyun açardın, öz yaşının kimi davranardın onunla. Hər axşam həyətdə dostlarınla oynamağa gedərkən, onu da özünlə birgə hazırlaşdırardın, bacardığın qədər dəst geyindirərdin özünlə. Axı o sənin ən yaxın dostun idi. Arabir xəstə olduğunu deyib, evdəki iynə-dərmanlardan ona da vurardın... Sonra üzərini bərk-bərk örtüb öz yerində yatırdın, “tərləsin, xəstəliyi çıxsın sabaha qədər” deyərdin... Özün də gəlib bizlə yatardın ki, o xəstədi, rahat yatsın mənim yerimdə. Sənə qoyduğum yeməkdən, çaydan ona da verərdin. Yazıq dovşan susayar deyə şprislə o qədər su verərdin ki, axırda sən gecə yatanda dovşanı həyətdə ipdən asardım, damcılayan suyu qurusun deyə sabaha qədər. Ehh uşaqlıq... İndi xatırlamazsan bunları, heç bilməzsən hamıdan çox vaxt keçirdiyin, əzizlədiyin dovşan hardadır...”

Həyatda hər şey belədir. Sevdiyin, əvəzsiz zənn etdiyin hər şey, gün gəlir adılşır, hətta bəzən unudulub gedir. Unutma ki, uşaqlıqdan sahib olduğun hər şey o zaman daha qiymətli gəlir insana. Bunları eşitdiyim zaman uzun müddətdən bəri tozlanıb rəfə qoyduğum gülüşüm qəlbimdə istilik yaratdı. Biz anamla belə söhbətləri çox etməzdik. Yəqin o da fərqindədi məndəki halların, az da olsa dəstək olmağa çalışır. Əlindən bir şey gəlmədiyi üçün

də ən sadə üsul olan uşaqlığımdan danışır. Nənəm arabir yanıma otağıma gəlib – bu qız yenə yatır ee, dur arada bu camaata qarış, – deyib gedərdi. Atam ailəmizdəki böyüklər arasında ən həssas olan idi. Hər axşam işdən gələndə mənə baş çəkər, sevgisini göstərərdi. Amma heç kim nə baş verdiyini, niyə belə olduğumu anlamırdı. Evdəkilər öyrənmək üçün can atırdı, hamı anamdan soruşurdu.

Ancaq danışacaqlarım mənim qəlbimdə, yaddaşımda ömürlük bir möhür kimi qalacaqdı. Bir dustağın ömürlük cəza almağı kimidir mənim halım. Bəlkə ağlımı itirib deyəcəklər, bəlkə də başqa bir şey. İnsanların məni anlamağını gözləmək, heç vaxt geri qayıtmayacaq o günləri gözləmək kimidir. O gündən bu günə qədər dəyişən, sadəcə, zaman oldu. Məm hələ də o gündə qalmışdım, ağlım onun yanında idi. Bədənim bu günümüzdə olsa da, ruhum o zamandan heç qayıtmamışdı. Olanları qəbullanmaq çox çətin idi. İnsanın həyatda başına gələ biləcək ən gözəl şey sevgidir. Mənimlə, o sevgi yaşamadan əlimdən alındı.

Bəzi anları unutduğumu demişdim. Unuda bilmədiyim yeganə şey o günkü hislərdir. Heç nə dəyişmədi hislərimdə. Hələ də sevirəm, arzulayıram və gözləyirəm... Mümkün olmadığını bilə-bilə gözləyirəm. Eyni ilə o balaca qız kimi. Ən azından o bir gün muradına çatmışdı. Mən isə onunla, sadəcə, yuxularımda qovuşa bilirəm, danışa bilirəm. Hər gün gecə başımı yastığa qoyduğum zaman – kaş, o gün bunu da deyəydim ona, deyə heyifsiləndiyim gecələr bitmir.

Qəlbimdə deyə bilmədiyim sözlər, ruhumda yaşaya bilmədiyim sevgi... Nikanı indi daha yaxşı anlayıram. Amma onu məndən müsbət cəhətdən fərqləndirən tək şey həyatda başqa bir güman yerinin olması idi, ümidi idi, tutunacağı bir budağı vardı onun – o budaq Oğlu idi. Mənsə tamamilə təkliyə məhkum olmuşdum. Sanki hər şey əlimdən uçub getdi bura qayıtdığım zaman. İndi hər şey üçün gecdir.

Əlbəttə, həyat davam edir və mən bu axışa ayaq uydurmaliyam. Artıq məzun olmuşam, hətta magistraturada sonuncu ilimdir. Ən yaxşı tərəfi isə yenə öz ixtisasımı davam etdirməyimdir. Öz universitetimdə təhsilimə davam edirəm. Yaşadıqlarım mənə çox şey öyrətməklə bərabər, özümü fərqli və sanki seçilmiş bir insan olduğuma da inandırır. Digər insanlardan fərqli hiss edirdim özümü.

Hər kəs baxar görər, lakin bəzi şeyləri görməklə anlamaq mümkün deyil. Mən özümü baxarkən görən, anlayan insan zənn edirəm artıq. Həyata qaynayıb qarışmadığım müddətdə öz içimə qapanıb özümü məhv edirəm. Tənhalıq artıq mənim həyat tərzim deyil, dostum-sirdaşım olmuşdu. Bir neçə günə ikinci semestr başlayacaq. Məcburi də olsa, ətrafdakılarla yaxınlıq edib onlarla zaman keçirməliyəm. Tənhalığı ruhumdan çıxarıb ata bilim deyə. Çox qəribədir ki, bu hadisələrdən sonra daxilən fərqli bir özünəinam yarandı məndə. Dildə deməsəm də, hiss etdiyim bu özünəinam digər insanlardan özümü üstün tutduğumu düşündürür. Bu düşüncənin səbəbi yaşadığım acı və heyrətamiz hadisələr idi.

Onu itirmək... Sonsuza qədər... Fərhad...

Səhər hazırlayıb dərsə getdim. Kafedranın dəhlizində düşüncəli halda gözləyirdim. Bu məni heç sıxmırdı. Edəcəyim digər şeylərdən daha maraqlı gəlirdi boş-boş dayanıb düşünmək. Bəzən özümə yazığım da gəlirdi. Axı niyə mən belə şeylə sınıandım. Onu itirmək ruhumda elə bir dərin yara açmışdı ki, o yaranı qapamaq üçün gərək bütün hislərimdən, duyğularımdan imtina edim. Həyatı duyğusuz, qəlbsiz biri olaraq yaşayım. Bəlkə də ən gözəli elə bu idi, duyğularımdan, hislərimdən azad bir şəkildə yaşamaq. Düşünmək, qayğılarla boğulmaq və keçmişi düşünüb məyus olmaqdan azad olub həyatda, sadəcə, zövq almağa çalışmaq lazımdır. Bunun üçün də hər kəsə və hər şeyə qarşı öz sərhədlərimi çəkməliydim, çəkməliydim ki, məni incidəcək, qəlbimdə yara açan biləcək şeyləri ruhuma yaxın buraxmayım. Artıq özüm istəyirdim yeni şeylər kəşf etmək, başqa cür desəm, yeni hadisələrə qucaq açmaq... Daha nə ola bilər, başıma nə gələ bilər düşüncəsi bütün beynimi ələ keçirmişdi.

Heç şübhəsiz, var olan bütün abidələrin və ya əsərlərin özünə xas hekayəsi var. Lakin anladığım qədəri ilə bəzilərinin hekayəsi hələ də tamamlanmayıb. Bu hekayələri tamamlamaq bəzən hansısa fırçaya, rəngə və ya digər əşyalara düşür, bəzən də kimlərəsə, kiməsə... Bu hekayələri tamamlamağı özümdə bir missiya olaraq görürdüm. Baş verəcək hadisələr məndə nə qədər dərin yaralar açsa da, bəzən nələrisə fəda etmək lazımdır. Hər birimiz həyata bir səbəbdən ötrü gəlirik, bəlli missiyaları yerinə yetirmək üçün. Görünən odur ki, mənim də payıma düşən tamamlanmamış hekayələri öz tale finalına qovuşdurmaqdır, taleyin həqiqətinə gedən yolda duyğuları açmaqdır.

Kafedranın dəhlizində gözləyərkən bir hissə və cəsarət mənə dekanın otağına getməyimi pıçıldadı qulağıma. Qapını döyüb içəri daxil olarkən çox ümidli idim. Ümidim, yeni sabaha oyanmağa, yeni günə başlamağa məni qəlbimdə səbəb yaradırdı. Bu elə bir ümid idi ki, ehtimalı belə mənim gözlərimdə sevinc oyadırdı. Bu elə bir ümid idi ki, onunla yenidən qarşılaşmaq şansım ola bilər. Qəlbimdə güclü inanc var, necə olur-olsun, onunla yenidən qarşılaşmalıyam. Yarım qalan kəlmələrimi, cümlələrimi tamamlamalıyam. Bilirəm, bu, mümkündür. Əgər keçmişə gedə bildimsə, onunla qarşılaşdımsa, bu, boşuna deyildi. Allah bizi hər ömürdə, hər bədəndə qarşılaşdırıbsa, deməli, bizim birləşməyimizi istəyir. Əlyazmada deyildiyi kimi, dəfələrlə başqa bədəndə başqa zaman dilimlərində qarşılaşmışıq. Ancaq heç cür bir araya gələ bilmədən tale yollarımızı ayırır. Amma bu gündə, bu zamanda hələ qarşılaşmamışıq. Hələ o gün gəlməyib demək. Zamanın axarına buraxsam, yenə yollarımız birləşmədən ayrılacaq. Ona görə də, özüm tapmalıyam onu və hər şeyi danışmalıyam. Necə, nə cür, – bilmirəm, amma onu tapacam. Bəlkə də dəfələrlə fərqi belə olmadan qarşılaşmışıq. Üz-üzə gəlib bir-birimizə belə baxmadan yan keçmişik. Lakin inanıram, ruhlar unutmur, unuda bilməz. Onunla qarşılaşanda anlayacaq məni və dediklərimi. Çünki hiss etməlidir... Mənim mən olduğumu bilməyəcək bəlkə də, amma hiss etməlidir...

Zaman bizi yenidən ayırmadan onu tapıb birlikdə davam etməliyik. Buna görə də, bəlkə bir ehtimal şansım olar deyə, dekanın otağına daxil oldum. Yeni bir səyahətin olub-olmaması haqda ağızlarından söz almağa çalışdım. Birdən yenə getsəm, ancaq bu dəfə verilən tapşırıq məni yeni bir əhvalatın içinə salsa?! Onu tapmaq yerinə yeni bir bəlaya düşər olsam necə?! Mən, sadəcə, onu tapmaq istəyirəm, həm də indiki zamanda.

Dekanlıqda öyrəndiyimə görə, bu yaxınlarda tələbələrin hansısa ölkə və ya muzeyə getməyi planlaşdırılır. Bu xəbər içimdə məyusluq hissi yaratmağı ilə yanaşı, ümidimə az da olsa, kölgə salmağı bacarmışdı. Dekanla bir az söhbət etməyə başladım. Bizi nəyə görə göndərdiklərini, kimin göndərdiyini və ən əsası, mövzuları kimin seçdiyini öyrənməyə çalışdım. Əsas hissə mövzuları kimin seçməyi idi. Bəlkə o adamla danışsam, yoluma az da olsa işıq tuta biləcəm. Dekan mövzuları keçən il yaşı etibarilə təqaüdə çıxan müəllimin verdiyini bildirdi. Bizə, sadəcə, bir semestr dərs keçdiyini xatırlayıram. Amma o da məni görsə, xatırlayacaq.

Bu, Sevil xanım idi. O, qısa boylu, ağbəniz, qısa saçlı və gülərlər bir xanım idi. Dərslərdə, sadəcə, mövzular haqda danışar və kənar heç bir söhbət etməzdi. Dekandan onunla necə əlaqə saxlaya biləcəyimi soruşdum. Başlarda çox önəmsəməsə də, güclü təkidlərim nəticəsində ünvanını ala bilmişdim. Artıq gec idi, sabah ilk işim Sevil xanımı ziyarət etmək olacaqdı. İçimdən bir səs onun mənə kömək edə biləcəyini deyirdi. Bu mövzuları o mənə vermişdi, yəni başıma gələn hadisələrdə, yaşadıklarımnda onun da müəyyən qədər payı vardı.

Sabahın ilk işıqları ilə gözlərimi açdım. Uzun müddətdən sonra evdəkilərlə nahar süfrəsinə əyləşdim. Masa ətrafında hamı bir-birinə baxaraq heyrət edirdi. Onlar heç mənim özümü süfrədə gözləməirdilər, nəinki üzümdəki narahat gülümsəməni. Gülümsəmə qəlbimdəki ümiddən, narahatlıq isə ümidimin puça çıxma bilmə ehtimalından idi. Tək arzum Sevil xanımın dodaqları arasından çıxacaq, ürəyimi az da olsa ruhlandıracaq cavabları idi. Başıma gələn hər şeyi ona danışmaq üçün səbrsizləndirdim. Niyəsə, sadəcə, onun məni anlayacağına qarşı möhtəşəm bir duyğunu qəlbimdə hər saniyə böyütdürdüm.

Ümid necə də qərribə hisdir... Varlığı insanda gələcəyə, sabahı yaşamağa həvəs yaradır. Yoxluğu isə sabahı yaşamağı belə mənasızlaşdırır. Uzun müddətdən sonra doyunca yemək yedim. Sanki ilk dəfə idi süfrədəki nemətləri dadırdım, yediyim yeməklər yenidən dadlanmışdı, sanki hər şey yenidən yaranmışdı...

Yeməyi bitirdikdən sonra yollara düşdüm, dekanın verdiyi ünvanı axtarıb tapmağa çalışdım. Çətinliklə də olsa ünvan məni həmin düz gətirmişdi. Ünvana yaxınlaşdıqca ürək döyüntülərim artırdı. Həyəcan bütün bədənimi ələ keçirmişdi. Elə bil içəridə qarşılaşacağım kəs Sevil xanım deyil, o idi... Fərhad...

Yaşadığı binaya daxil oldum, lifti gözləyərkən ağımda dəfələrlə Sevil xanıma hər şeyi danışardım. Ümid edirəm dediklərimi dinlədikdən sonra

mənə dəli gözü ilə baxmaz. O ana qədər bu ehtimalı heç düşünmədim. Lift qaldığı mərtəbəyə çatıb dayandı, qapılar açıldı. Yavaş addımlarla yaşadığı mənzilin qapısına yaxınlaşdım və zəngi basdım. Qapını balaca bir qız açdı:

– Sən kimsən?

– Mən... mən Sevil xanımın tələbəsiyəm. O evdədir?

– Nənəm otağındadı, amma yatıb.

– Onda mən sonra yenidən gələrəm, balaca... – dedikdən sonra məyus olaraq geri addımladım. Balaca qızın təxminən 4-5 yaşı olardı. Qapını tam örtəcəkdi ki, içəridən gənc bir xanım gəldi:

– Buyurun, kimi axtarırdınız?

– Mən Sevil xanıma soruşurdum, tələbəsiyəm. Ancaq balaca dediyinə görə yatıb, narahat etməyim. Daha sonra yenə gələrəm.

– Buyurun, keçin içəridə gözləyin, bir azdan oyanar. Onda görüşərsiz.

Xanımın dəvətinə etiraz edə bilməyəcək qədər Sevil xanımla görüşmək arzusunda idim. İçəri keçdik. Divanda əyləşib gözləyirdim. Xanım isə digər otaqda işi olduğunu deyib getdi. Balaca qızla biz zalda qalmışdıq. O, yerə oyuncaqlarını töküüb oynayır. Arabir üzümə baxıb gülüb, sonra yenidən oyuna davam edirdi. Mən isə zaldakı əşyalara göz gəzdirirdim. Otaq çox zövqlə döşənmişdi. Bir anlıq divardakı rəsm əsəri diqqətimi çəkdi. Rəsmdə, qarşısında dayanaraq xalçaya baxan bir oğlan təsvir olunub. Lakin onun üzü görünmürdü. Bir anlıq bu rəsm mənə Fərhadı xatırlatdı. Geyimi, duruşu, üstəgəl də xalça yanında olması tamamilə onu andırırdı. Rəsm, sadəcə, bundan ibarət deyildi, çox qarışıq idi. Heykəllər, miniatürlər və s... vardı təsvirdə. Tam rəsme yaxınlaşıb baxmaq üçün ayağa durmaq istəyirdim ki, balaca qız yanıma gəldi. Əllərini dizimə qoyub:

– Sənin adın nədi? Nənəm sənin müəllimindi?

Sualına cavab vermək istəyərkən həmin an içəriyə Sevil xanım daxil oldu. Onu qarşımda görərkən bir an kövrəldim. Danışmaq istəyərkən mənə:

– İçəri gəl, – dedi.

Zaldan keçib digər otağa daxil oldu və qapını açıq qoydu.

– Gəl, içəri gir, – deyərək göstəriş verdi. Əvvəlcə mənə uzun-uzun baxdı. Sanki çoxdandır məni gözləyirmiş. Gözlərində anlama bilmədiyim dərin və mənalı baxışları vardı. Elə bil hər şeydən xəbərdar idi. Heç nə deməyimə ehtiyac yox idi.

– Sevil xanım, əvvəla, üzrlü sayın sizi narahat etdiyimə görə. Məcbur olmasam, qapınıza qədər gəlməzdim. Bilmirəm hardan başlayım, necə danışım... Ancaq məni uzun müddətdir narahat edən şeylər var. Əslinə qalsa, narahat edən demək yerinə, başıma bir neçə həyətəmiz hadisə gəldi desəm, daha doğru olar. Bura gəlməyimin səbəbi isə bu hadisələrin sizin araşdırmaq üçün mənə verdiyiniz incəsənət əsərləri ilə bağlı olmasıdır. Hansı əsərlə tanış olsam, inanılmaz şeylər yaşamağa başladım. Bəlkə sizə gülməli gələcək, ancaq mən keçmişə getdim, bu əsərlərlə canlı tanış oldum. Yaranmalarına, yaranmalarına səbəb olan hadisələrə birbaşa müdaxilə

etdim. "Samafrakyalı Nika" və "Şeyx Səfi xalçası"nı araşdırdığım muzeylərdə bu əsərlərin öz zamanlarına, onların yarandığı tarixlərə getdim. Ən sonuncu hadisədə isə...

– Bilirəm... Bu qədər tez gələcəyini düşünməzdim. Hələ qarşıda tamamlayacağın missiyalar qalıb...

– Nə?! Siz nə danışsınız?! Bilirdiniz hər şeyi? Bu necə ola bilər? Nəyin içinə düşdüm mən?

– Sən də bilirsən artıq, hər kəsin həyatda bir missiyası var. Sənin də payına düşən budur, – dedi. Bu cümlə... Bu cümlə mənə tanışdır. Bu gün içimdən dediyim sözləri indi bu qadın mənə deyir. Heç nə anlamıram... Bu nə deməkdir belə...?

– Siz kimsiniz? Bu olanlar nə deməkdir? Mən bura Fərhad üçün gəldim. Onunla yenidən...

– Tələsmə. Hələ çox tezdir...

– Necə yəni? Mümkündür yəni onunla yenidən qarşılaşmağım?!

Sevil xanım başını aşağı salıb susdu. Nə qədər soruşsam da, bir şey demədi. Onun susqunluğu, konkret yox deməməsi belə içimdəki ümidi daha da artırır.

– Sevil xanım, mənə izah etməlisiniz hər şeyi.

– Bax, qızım... Mən illərdir sənətin, incəsənətin içindəyəm. Həyatım bu əsərlərin arasında tozlanıb gedib. Bütün ömrümü araşdırmaqla keçirdim, öyrənməklə. İnandığım tək bir şey var, o da heç nəyin elə belə boş yerə olmadığı və hər şeyin bir mənası olduğudur. Bu əsərlər günümüze qədər gələrkən bəziləri hələ də fəryad içindədir. Bəziləri isə, sadəcə, öz tamaşaçılarının onları seyr etməyini gözləyir. Bu fəryadlara qulaq tıxamaq mümkün deyildi. İllərlə, sadəcə, qıraqdan baxaraq araşdırdım. Ancaq anladım ki, mən və mənim kimi ruhu incə və dərin olan bəzi insanlar bu abidələrin fəryadına son qoymalı, onların yarım qalmış hekayələrini tamamlamalıdır. Nikanın fəryadı həm sevgi, həm də övladı üçün idi... Şeyx Səfi xalçasının fəryadı gizli qalan son ilmə olan sevgi, yəni məhəbbətdən irəli gəlirdi. Əlbəttə, sadəcə, bu iki əsərlə hər şey bitmiş sayılır. Qarşıda bizi və bizim köməyimizi gözləyən nə qədər gizli qalan əsər var.

– Yaxşı, bəs nə etməliyik? Həm mənim bura gəlmə səbəbim artıq sizə ayardır. Siz isə bu barədə bir şey deməkdən çəkinirsiniz.

– Qızım, hər şeyin bir vaxtı var... Bunu bil hələ ki.

Sevil xanımın yanından uzaqlaşmağa başladım. Binanı tərk edib küçədə saatlarla yeridim. Hər şeyin qaydasında olduğunu, baş verənlərin normal ola biləcəyi təskinliyini özümə qəbul etdirməyə çalışsam da, əslində heç də normal vəziyyətin içərisində deyildim. Başqa bir dünyaya düşdüyümü və bu dünyadan çıxmağa çalışdıqca, burada daha da yer etdiyim hissindəydim. Həyat hər nə qədər mən istəməsəm də, hadisələrin içinə çəkirdi məni. Sevil xanım da mənim düşüncələrimi bu gün təkrar etdi. Bəlkə bu həqiqətdir, mən həqiqətən də bunun üçün varam. Hər kəs polis, həkim və ya müəllim olacaq deyə bir qayda yoxdur. İncəsənətə yönəlmək

özü bir peşədir, həm də estetik bir peşə. Amma bu hadisələri də peşə adlandırmaq olarmı? Bu, bir az qəliz sual kimi gəlir mənə. Yol boyu fikirlərlə özümü boğduqdan sonra evə gəlib dincəldim. Bir az yatdım, kitab oxudum, tv izlədim və hətta yemək bişirdim. Evdəkilərlə oturub uzun söhbət etdim. Nəhayət, yenə özümlə baş-başa qaldım. Artıq qərar vermək lazımdır. Ya Sevil xanımın dediği kimi onun yolu, onun izləri ilə davam etməliydim, ya da bu otaqda yatağımda daxilən özümü çürütməli idim. Bir anlıq Fərhad gəldi ağıma, axı onun üçün çıxmışdım bu yola. Yol, əslində elə həmin yoldur, sadəcə, ona gedib çatmaq üçün bəzi yerlərdə dayanmaq lazım imiş. Mən bilirəm, onu bir gün burda tapacam, biz yenə qarşılaşacağıq...

Növbəti gün birbaşa Sevil xanımgilə yollandım. Sanki illərdir bu evə gedib-gəlirmiş kimi, qapını döyüb içəri daxil oldum. Hər kəslə bir-bir salamladım, balaca qızı öpüb bir az oynatdıqdan sonra Sevil xanım içəri daxil oldu:

– Oynamağınız qurtardısı, gəl yanıma.

Dərhal balaca ilə sağollaşib ayağa qalxdım. Sevil xanım zəhmli və bir o qədər də qəlbi saf insan idi. Sözüünü deyib gedirdi və cavab almağı belə düşünmürdü. Onun özündən bu qədər əminliklə hərəkət etməsi çox xoşuma gəlirdi. Sanki o, hər şeyi bilir, hər şeydən xəbərdardır. Yalnız incəsənət sahəsində yox, həyatla bağlı istənilən mövzuda mənə dəstək ola biləcək bir xarakteri vardı. Onun məsləhətli söhbətlərini sevirdim.

İçəri otağa daxil olarkən Sevil xanımın çoxdan oturduğunu gördüm:

– Gəl, əyləş. İşimiz çoxdur. Hələ nələr edəcəyik, sən gedib orda uşaqla oynuyursan... – üzümə baxmadan vərəqlər arasında nəsə axtarırdı.

– Allah saxlasın, nəvəniz çox şəkər qızıdı, ondan ayrılmaq olmur.

– Bir əsər var. Onu uzun müddətdir araşdırıram. Sənə də göstərim, birlikdə davam edək, – deyərkən mənim sözlərimi sanki dinləmirdi, ancaq öz dedikləri onun üçün maraqlı idi.

– Hansı əsərdir?

– Başlayaq... Abidəmiz “Terrakota ordusu və ya Yeraltı heykəllər ordusu” kimi tanınan məşhur bir tapıntıdır. 1974-cü ildə tapılan, qədim Çin tarixinin ən möhtəşəm və ən sirli arxeoloji tapıntısıdır. Bu elə bir abidədir ki, içərisində 8000-dən çox gil əsgər, yüzlərlə at fiquru və döyüş arabalarından ibarət olan nəhəng bir ordunu təmsil edir. Mən sənə rəhbərlik edəcəm hər mövzuda. Sən, sadəcə, ora getməlisən. Hər şey orada aydın olacaq. Növbəti istiqamətin Çin olacaq, xanım qız...

Sevil xanımgildən çıxdıqdan sonra fikirlərim formalaşmışdı. Ən azından, artıq tək deyildim. Bilmirəm niyə, ancaq ona çox güvənirdim. Elə güclü bir xarakterə sahib qadındır ki, təkcə abidələr, əsərlər və s... ilə bağlı yox, şəxsi həyatımda yaşadığım sıxıntılar barədə də mənə dəstək ola biləcəkdə. İcimdən bir səs çıxdığım bu yolda peşman olmayacağımı deyirdi. Atdığımız hər addım məni Fərhada yaxınlaşdıracaq hissi yaradırdı məndə.

Hər şey hazırdır. Biletlər... Yerayırtma... Mən yollanırdım Çinə. Bir gün, mənə hər baxımdan uzaq olan bu ölkəyə gedəcəyimi heç düşünməzdim.

Oraya həmin o "Yeraltı heykəllər ordusu"nu tədqiq etmək üçün gedən bir sənətsünas olaraq gedirdim.

Bir həftə sonra artıq hava limanına doğru yola çıxdım. Bu gün o gündür ki, mənə çox uzaq olan Çin kimi bir ölkəyə, bu dəfə həqiqətən öz ixtisasımı icra etməyə gedirəm. Uzun çəkən uçuşdan sonra, nəhayət, Çinə – Pekinə gəlib çatdım. Burada məni Pekində təhsil alıb illərlə burada yaşayan bir gənc qarşıladı. Bu gəncin adı Nazimdir. Nazim Sevil xanımın keçmiş tələbələrindəndir. İndiki münasibətləri isə, sadəcə, tələbə-müəllim deyil, incəsənət sahəsində özünü sübut etmiş iki həmkar olaraq davam edirdi. Bundan əlavə, Sevil xanım ona çox etimad edirdi. Bunu Çinə gəlmədən əvvəlki söhbətlərimiz əsnasında anlamışdım. Nazim çox savadlı və istedadlı bir sənətsünasdır. Əfsuslar olsun ki, ölkəmizdə bu ixtisas, bu sahə öz dəyərini layiqincə ala bilmir. Lakin bu barədə Çində vəziyyət daha ürəkaçandır. Onlar incəsənətə xüsusi əhəmiyyət verirlər. Nazimlə görüşdükdən sonra qalacağım otelə yollandıq. Yol boyu demək olar ki, heç nə danışmadıq. Otelə çatdığımız zaman o mənə gülümsəyərək:

- Yəqin ki, bura nəyə görə gəldiyini bilirsən.
- Həə. Əlbəttə, bilirəm.
- Ümid edirəm, həqiqətən, bilirsən.
- Necə yəni həqiqətən?
- Sevil xanım mənim dəyərliyimdir. Hər şeydən xəbərdaram. Bura niyə gəldiyini, nə məqsədlə burda olduğunu bilirəm. Sadəcə, çox gəncsən.
- Bunun nə aidiyyəti var bu məsələyə?
- Başına bir şey gəlsin istəməyərəm...
- Başına nə gələ bilər ki? Mən, sadəcə, kömək üçün buradayam.
- Kömək etmək gözəldir. Lakin hər an başına hər şey gələ bilər. Təhlükə var və qaçınılmazdır. Nə zaman nə ilə qarşılaşacağın isə tam bir müəmmadır. Heyif ki, mən sənə heç bir kömək edə bilməyəcəm. Çox istərdim yanında olub dəstək olam.

- Təşəkkür edirəm. Mən tək həll edə bilərəm... İndiyə qədər etdiyim kimi...

Birdən Nazim cibindən bir daş çıxardı. Bu daş mavi tonlarda və işıq kimi parıldayan möhtəşəm bir daşdır. Onu mənə uzadaraq götürməyimi istədi:

- Sənə edə biləcəyim tək kömək budur. Al bu daşı və vaxtında öz yerinə qoy. Qoy ki, hər şey sənin üçün yaxşı olsun. Amma yadımdan çıxarma, vaxtında qoymalısan yerinə. Nə gec, nə də tez...

- Bu nə daşdır belə? Nə üçündür? Niyə bunu mənə verirsən?
- Sadəcə, heyifim gəlir sənin kimi gənc və gözəl bir qıza... – dedi və üzünü çevirib uzaqlaşdı. Dediklərindən və verdiyi bu daşdan heç nə anlamadım. Onu otaqda rəfin üzərinə qoyub, uzanıb dincəlməyə başladım. Bir neçə saat yatıb istirahət etdikdən sonra bir az Pekini gəzməyə çıxdım. Burada texnologiya bizdən çox irəlində idi. Adam özünü bəzi yerlərdə lap yad planetdə hiss edir. Hər şey insanların komfortu üçün nəzərdə tutulub sanki. Gecə olduğu zaman otelə gəldim. Dərhal hazırlaşib yatdım. Uzun və yorucu bir gün məni gözləyirdi.

Səhər açıldığı zaman əynimi dəyişib, qəhvə içib oteldən çıxdım. “Yeraltı heykəllər ordusu”nun olduğu kəndə doğru uzun bir yol getdik. Kəndə çatıb abidənin yerləşdiyi bölgəyə getdim. Abidəni gördüyümdə heyrətlənməmək mümkün deyildi. Nə də olsa, bu abidəyə görə bu qədər yol qət etmişdim. Çox böyük və vahiməli görünürdü.

Bu kompleksdə 8000 əsgər heykəli mövcud idi. İnanılırdı ki, imperator öləndən sonra başqa bir dünyada da hökmdarlığını davam edəcək. Buna görə də onu ölümündən sonrakı həyatında qorumaq üçün bu ordu yaradılmışdı. Çox qəribədir ki, bu heykəl əsgərlərin hər biri tam fərqli bir surətə malikdir. Heç biri digərinin təkrarı deyildi. Onlar, sanki əsrlərdir bir əmr üzrə dayanıblar. Növbəti və əsas əmri gözləyirlər. Çox real – cazibədar və bir o qədər də mistik obrazlar yaradılmışdı. Bu ordu Çini ilk dəfə tam birləşdirən imperator Sin Şi Xuandi üçün ərsəyə gətirilib. Min illər boyunca insanlar onu böyük hökmdar kimi xatırlamışlar. Onun imperiya qurduğunu, sədlər tikdiyini və ölümündən qorxdığını yazırdılar. Bu qorxunun səbəbi, şübhəsiz ki, məzarı yanındakı geridə qoyduğu bu daş heykəllər idi. Amma heç kim bu sualı ona vermədi: Niyə bir insan öldükdən sonra qorunmaq üçün səkkiz min əsgərə ehtiyac duysun?

Bu məlumatların hər biri məni bir addım daha yaxınlaşdırırdı ordunu araşdırmağa. Tarix bəzən insanlara yalnız gördüklərini göstərir. Əsl həqiqəti isə torpağın yaddaşında gizlədir.

Əldə etdiyim məlumatlardan sonra gecəni kompleksin yanında tutduğum bir evdə keçirdim. Bura yaxın olmaq üçün oteldən ayrılmışdım. Səhər açıldığı zaman ilk işim bu heykəl ordu ilə yaxından tanış olmaqdır. Əvvəlcə qıraqdan durub onlara nəzər yetirdim. Bu kifayət etmədi. Hələ də bura gəlməyimdəki məqsədi anlamış deyildim. Sevil xanım məni bura nəyə göndərib, deyə düşünürdüm. Çünki əl ilə tutulacaq heç bir səbəb yoxdur.

Hər şey çox aydıdı: İmperator özünü qorumaq üçün süni bir ordu yaradır; kəndlilər iş əsnasında təsadüfən bu orduya aid bir əsgərin heykəlinə rast gəlirlər. Burada müəmmalı heç bir şey görmürəm. İçimdən keçirdiyim digər bir düşüncə isə Fərhadı axtarmağım idi. Burada və bu şərtlərdə bu mümkün deyildi. Sadəcə, zaman itkisi kimi yanaşmağa başlamışdım. Kompleksə arxamı çevirib geriye doğru ayaqlarımı birləşdirib yerdə oturdum. Çantamdan qulaqcığımı çıxarıb musiqi dinləmək qərarına gəldim. Qulaqcıqlarımı, nəhayət, tapıb taxdım. Səsi sona qədər açıb ən sevdiyim musiqini dinləməyə başladım. Mahnı məni yenə ona – Fərhada aparırdı. Ağlım, düşüncələrim və qəlbim onun yanında qalmışdı. Mənə təsir edən hər şeydə o ağılıma gəlirdi. Nəyə pis olsam, kim xətrimə dəysə, yenə onu düşünüb ağlayırdım.

Sanki indiyədək onunla birgə yaşayıb nəfəs alırdım və birdən-birə tanrı məndən nəfəsini alıb soluğumu kəsdi. Düşüncələr ard-arda məni boğduğu bir zaman, sanki arxamda bir hərəkətlilik hiss etdim. Tez geri dönüb baxdığım da don vurmuş bir ordudan başqa heç nə görmədim. Yenidən musiqiyə davam etdim. Bir müddətdən sonra yenə hərəkətlilik hiss etdim.

Qəfil geri çevrilib baxdım. Sanki kimsə mənimlə oyun oynayırdı və mən geri çevrildiyim zaman dərhal gizləniş gözdən itirdi. Atalar üçdən deyib, yenə musiqimə davam etdim. Əgər bir də belə bir şey hiss etsəm, bu dəfə ayağa qalxıb axtaracağdım.

Xeyli müddətdən sonra bir an, sanki çiynimdə bir nəfərin nəfəs alıb-verdiyini hiss etdim. Çox qorxub yerimdən hoppandım. Ancaq heç kim yox idi. Bu, sadəcə, bir hiss idi. Deyəsən, yavaş-yavaş Sevil xanımın dediyi müəmma özünü hiss etdirməyə başlamışdı. Bir növ “mən burdayam”, deyib özünü nişan verirdi. Yerimdən durub əsgərlərin yanına getdim. Bu heykəllərin hamısı məndən boyda hündür idi. Onların hər birinin simasına diqqətlə baxmağa başladım. Baxarkən içimi ürپərti bürüyürdü. Elə bil hər an göz qapaqları tərپənəcək, nəfəs alacaqlar kimi canlı görünürdülər. Onlara baxmağa belə qorxurdum.

Sıra ilə nəzər yetirərkən, arxamdan yerə nəyinsə düşdüyünü hiss etdim. Diksinib geri çevriləndə yerdə bir bürmə (müəllimlərimiz bürməyə svitok deyirdilər) gördüm. Çox köhnə idi, kənarları tozlanmışdı. Buradan keçərkən həmin bürmənin burada olmadığına əmin idim. Üzümü orduya çevirib səslənməyə başladım:

– Bu svitoku kim qoydu bura? Gizlənmə, çıx ortaya! – Lakin heç bir səs gəlmədi. Maraqla onu açıb içində nə yazıldığını görmək istəyirdim. İçərisində belə bir yazı qeyd olunmuşdu: “İmperator ölmədi. Biz onun nəfəsini saxlayırıq. Gün gələndə torpaq yenidən ordunu qaytaracaq.”

Bu yazı məni daha da vahiməyə saldı. Ətrafıma yenidən baxdım, ancaq heç kim yox idi. Onu kim qoydu bura və hara getdi, bilmirəm. Bildiyim tək şey bu işin o qədər də asan olmayacağı idi...

Növbəti gün Nazim sayəsində yerli kəndlilərlə danışib söhbət etdik. Onlardan bu kompleks haqqında dildən-dilə yayılan fərziyələri dinlədim. Yenidən bu heykəllərin yanına gəldim. Artıq əmin idim. Bu ordudakı heykəllər hökmdarın bir gün geri qayıdacağı üçün hazır gözləyirlər. Hökmdarın bir gün yenidən qayıtması isə mümkün deyildi. Sin Şi Xuandi çox qəddar idi və nizam-intizamı çox sərt idarə edirdi. Heykəllər arasında gəzərkən birdən yerə düşən damcı səsləri eşitdim. Bu səsin hardan gəldiyini anlamağa çalışdım. Ətrafdakıları nəzərdən keçirdim. Səs daha yaxından gəlməyə başladı. Asta addımlarla irəlilərkən bir heykəlin yanında dayandım. Həə, səs burdan gəlir. Bu əsgərə baxanda üzündə digərlərindən fərqli bir məyusluq gördüm. Qəfil gözümlə onun sağ əlinə sataşdı. Sağ əlinin işarə barmağından yerə damcı-damcı qan tökülürdü. Bu səs onun barmağından axan qan damcılarının ətrafa yaydığı səsin əks-sədası idi. Ətraf elə bir sükut içindəydi ki, bu damcıların səsi saat əqrəbinin çıqqıltısı kimi insanın sinirlərinə toxunurdu. Əlimi ehmalca həmin barmağa toxundurmaq istədim. Elə bu an sağ əl biləkdən qopub yerə düşdü. Başımı qaldıranda əsgərin gözündən əvvəlcə yaş axdığını zənn etdim. Diqqətlə baxdığımda gördüm ki, onun gözlərindən axan yaş deyil. Bu əsgər sözün əsl mənasında qan ağlayırdı. Gözlərindən axan qan damcıları idi.

Axı bu nə deməkdir?

Qorxmışdum gördüklərimdən... Digər tərəfdən də qəlbimdə bu heykələ qarşı mərhəmət hissi yaranmışdı. Artıq ona baxanda adi heykəl yox, ruhu həbs olunmuş, illərdən bəri kömək gözləyən bir əsgər görürdüm. Geri qayıtmaq istərkən, bir anda heykəl, sanki canlanaraq mənimlə danışmağa başladı:

– Kömək... Kömək et...

– Nə? Danışan sənsən?! Bu səs səndən gəlir?! – deyə, geri sıçradım.

– Axan qanımı dayandır. Bu günaha ortaql olma...

Bu sözlər mənə Nikanın hekayəsini xatırlatdı. Onunla yaşadığım acı hadisələrdən sonra başqa bir heykəlin mənimlə danışmasına təəccüblənməməli idim. Ona, həqiqətən, kömək etmək istəyirdim. Bunu həm vicdanım, həm də Fərhad üçün etməli idim. Çünki irəli atdığım hər bir uğurlu addımın məni Fərhada daha da yaxınlaşdırdığını düşünürdüm. Sevil xanımın da bunu nəzərdə tutduğuna əmin idim. Dərhal fikrimi toplayıb mövzuya qayıtdım:

– Mən necə kömək edə bilərəm? Əvvəla, sən kimsən?

– Bu əsgərlərin hər biri qan ağlayır. Onların göz yaşını silməlisən. Yalnız sən...

– Nə etməliyəm? Siz necə bu hala gəldiniz? Necə heykəl oldunuz?

– İnsan kim olur-olsun, ehtiras və nəfsinin qurbanı ola bilər. Əgər həyatda heç bir şey səni əsl mənada qane etmirsə, xoşbəxt etmirsə, hər zaman dahasında gözü olacaq. Eynilə bizim imperator kimi... İmperatorumuz Sin Şi Xuandi... Ən böyük qorxusu ölüm idi. Ölümsüzlük iksirini axtarmaq üçün sehrbazlar, alimlər və kahinlərlə birgə heç bezmədən çalışırdı. Ölməmək üçün qəbul etdiyi cəvəli dərmanlar onu ölümə daha da yaxınlaşdırırdı. Buna görə Şi Xuandi son zamanlarında qadağan edilmiş qədim ayinlər həyata keçirirdi. Bu ayinlər sayəsində ölümsüz yaşamağa davam edəcəkdi guya. Ən azından, elə düşünürdü.

– Sizin imperator nə az şey istəyirmiş həyatdan, – deyə kinayəqarışıq gülməyim gəldi.

– İmperator Xuandi ölümdən o qədər qorxurdu ki, ona qarşı törədilə biləcək hər hansısa sui-qəsdə görə hər gün fərqli otaqlarda yatırdı.

– Onu elə bu qorxu öldürüb yəqin...

– İndi sən mənə və buradakı digər əsgərlərə kömək edəcəksən?

– Əlbəttə, edəcəm. Əvvəla, sizin bu hala necə gəldiyinizi aydınlaşdırmaq lazımdır. Nə oldu belə?

– Onda diqqətlə dinlə... Biz adi sırayı əsgərlər idik. İmperatorumuz o qədər də yaşlı deyildi. Təxminən 49 yaşlarında olardı. O dövrdə Taoizm kahinləri və kimyagərləri inanırdılar ki, cəvə və bəzi minerallar insanı qocalmadan qoruya bilər. İmperator buna çox inanırdı, lakin təkcə bu bəs etmirdi. Kahinlər ona ölümsüz ola bilmək üçün başqa bir yol daha göstərdilər.

İmperatorun bədəninin bütün üzvlərinin ölümsüz ola bilməsi üçün hər bədən üzvünü yaşayan bir adamdan götürməli idi. Sözsüz ki, bunları kişi-

lərdən təmin etməli idilər. İmperator qəsəbədə nə qədər gənc, sağlam və yaraşıqlı oğlan varsa, hamısını topladı. Topladığı hər kəşidən bir şey götürdü. Birindən ürəyini, birindən gözlərini, birindən dəri rəngini və s... Nəhayət, bir insan üçün lazım olan bütün hissələr toplandı. 8000 nəfər gənc və orta yaşlı kişi artıq həyatlarına davam edə bilməyəcəkdi. Çünki kahinlər imperatoru yaşatmaq üçün, sadəcə, onların bədən üzvlərini, orqanlarını yox, həm də ruhlarının dəliqanlı cavanlığını, hislərini, duyğularını da əllərindən aldılar. Buna təkcə qəddarlıq və mənəmlik demək az olardı. Bu, dünyanın gördüyü ən faciəli hadisələrdən bəlkə də biridir.

Lakin kimsə bunu bilmir, bizi tarixdə, sadəcə, "heykəl ordu" deyə tanıyırlar. Biz hər biri bir daş parçasına həkk olunmuş yaşayan və yaşayaraq əzab çəkən ruhlarıq. İmperator bizi öldürə bilməzdi. Buna görə də əmr verdi ki, hər əsgərin heykəli yaradılaraq ruhu oraya həbs olunsun. Hər birimiz bir gün azad olacağımız günü gözləyirik. Bütün sevdiiyimiz insanları keçmişdə qoyduq. Bizlər yaşayaraq əzab çəkən ruhlarıq, demişdim. Bilirsən niyə?

Çünki biz əsrlərdir buraya həbs olunduğumuz üçün, hər şeyə şahid olduq. Bütün sevdiklərimizi itirdik. Dünya dəyişdi, heç nə artıq əvvəlki kimi deyil. İnsanlar belə...

Ən çətinini isə bəzilərimiz öz övladlarının belə, ölümünə şahid oldu... Anlayırsan bu nə deməkdi?! Bizə nələr yaşatdılar?! Bir ata yaşaya-yasaya övladının ölməyini görmək... Bu çox başqa duyğudu. İmperator kaş bizdən pis duyğularımızı da alardı! – bu sözləri deyərkən əsgərin daş gözlərindən yenə qan damladı.

– Nə olsun ki, başqa millətin insanıyıq. İrqiimiz, dinimiz fərqli olsa da, səni çox gözəl anlayıram. Əsrlər, illər keçsə də, insani duyğular dəyişmir. İnsanın övladına olan hisləri dəyişmir. Səni çox gözəl başa düşürəm.

– Burda bir heykəl var. Onu çox yaxından tanıyırdım.

Bir oğlan bir qızla bir-birlərini dəlicəsinə sevidilər. Uzun müddətdən sonra çətinliklə də olsa oğlan qızın valideynlərini evlənməkləri üçün razı sala bilmişdi. Hər şey düzəldi, ailələr razılaşdı və tam evlənəcəkləri zaman imperator bizləri məhv etdi. Oğlan birdən-birə itdiyi zaman hər kəs onun bu evlilikdən imtina etdiyini düşündü. Əsas da qızın ailəsi. Qız əvvəlcə buna inanmadı, onun yolunu çox gözlədi. Bir gün geri qayıdacağına əmin idi. Ömrünün sonuna qədər onu gözlədi. Yaşlılığının son dəmlərində isə aclıq və səfalət içində dünyasını dəyişdi. İndi həmin oğlan bir gün bu daş bədəndən azad olacağını və sevdiiyi qızın məzarını bir dəfə belə olsa görəcəyi günü gözləyir. Ehh... bu, bunun kimi hələ minlərlə hekayə var. Hərəsi bir-birindən acınacaqlı... Kim geri qaytara bilər otub keçən zamanı, gedən insanları, sevdiklərini... Burda gördüyün bu daş bədənələr hər gecə imperatoru lənətləyir, qarğış edir. Amma nə faydası var.

– Mən heç belə düşünməmişdim.

– Nəinki sən, heç kim belə düşünməmişdi. Kimin nə yaşadığını insanın özündən yaxşı heç kim anlaya bilməz. Bayaq sənə söylədiyim o övlad itkisi... Burdakı bir digər qurbanın hekayəsidir. Qurban deyirəm, çünki bizi öz

istəyimizlə yox, silah gücülə məcburi belə ediblər. Həmin o adamın çox xəstə kiçik bir oğlu və yoldaşı vardı. Ailənin tək gəlir gətirəni o idi. Oğlu çiçək xəstəliyinə tutulmuşdu. O zaman indiki kimi asan deyildi bu xəstəliklə mübarizə aparmaq. Yoluxan insanların demək olar ki, çoxu ölümə üzləşirdi. Adamın oğlunun vəziyyəti çox ağırlaşdığı bir zamanda atasından son bir arzusu var imiş. O da çöldəki yaşadı uşaqlarda gördüyü əldə düzəlmə bir oyun taxtası. Atasından o oyun taxtasını düzəltməyini və birlikdə oynamağı istəyir. Oğluna söz verib axşama qədər “gözlə, onu düzəldib gətirəcəm və birlikdə oynayacağıq”, – deyib. Evdən çıxar-cıxmaz, imperatorun əsgərləri onu da tutub bura, yanımıza gətiriblər. Daha sonra öyrəndik ki, oğlu ağlaya-ağlaya dünyasını dəyişib. Ölüm anında belə, anasından ancaq “atam harda qaldı?” soruşub, “biz oyun oynayacaqdıq”, – deyirmiş. Gözü qapıda, son nəfəsini verərkən axıncı sözləri “atama deyərsən gələndə oyunu sənə oynasın, ana” olub. İndi o adamı hansı söz, hansı bir sehr özünə gətirə bilər. Övladının son anında, nəfəsində yanında ola bilmədiyinə, yoxsa son arzusunu yerinə yetirə bilməyinə pis olsun...

– Yaxşı, yaxşı... Daha bədi. Ürəyim dözmür bu qədərini dinləməyə.

– Sənin dinləməyə dözmədiyən şeyləri burda gördüyün 8000 insan əsrlərdir ki, yaşayır...

– Mən necə kömək edəcəm, ondan danışaq.

– Dediym kimi, bizi bura gətirdilər. Kahinlər hər birimizə kiçik şüşədə bir qarışım içirdilər. Daha sonrasını xatırlamıram. Nə necə oldu, bilmirəm. Hər şeyin fərqinə vardığım zaman, artıq bu heykəlin içinə həbs olunmuşdum.

– Sizlər burada həbs olunmusunuzsa, imperator niyə ölümsüz olmadı bəs? O haradadı?

– İmperator hər birimizdən bir parça aldı. O inanırdı ki, minlərlə insan bədəninin bütün parçaları bir arada toplanarsa, ölüm onu tapa bilməz. Ancaq ayın hələ tamamlanmadan imperator öldü. Bir sözlə, olan bizim həyatımıza oldu.

Elə bu an kompleksin salonu silkələndi. Çox sərt bir çərtləmə səsi gəldi. Əvvəla, nə olduğunu anlamadım. Diqqətlə baxdığım da heykəllərin boyun nahiyyəsində çat əmələ gəldiyini gördüm. Artıq geri dönüşü olmayan bir yolda bu əsgərlərlə birgə mübarizə aparmalı idik. Birdən zəlin hər tərəfindən eyni anda sinxron şəkildə bir cümlə eşidildi:

– “Bizi azad et.”

Qorxu və diksinti mənim bu aralar ən çox hiss etdiyim duyğu olmuşdu. Əsgərlərin səsi, sanki baş hissələrindən gəlirdi. Onlara yaxınlaşmaq üçün addımladığım zaman çantamdan çıxan işıq parıltıları birdən gözlərimi qamaşdırdı. Bu işığın çantamdan gəlmə ehtimalı yox idi. Dərhal açıb içinə baxdım. Çantanın ən dib hissəsində günəş kimi ətrafa işıq çatan bir şey gördüm. Əlimə aldığım zaman xatırladım ki, bu, Nazimin mənə yolda verdiyi həmin o mavi daşdır. Daş o qədər isti idi ki, onu dərhal yerə atdım. Daşın yerə dəyəndə çıxardığı səs salonda əks-səda verdi. Bütün salon onun

işıq ilə aydınlandı. Daşı götürmək istərkən, əsgərin gözündən yenə bir damcı qan axdı. Qan damcısının yerə düşən səsi məni yayındırdı. Başımı qaldırıb ona baxıb soruşdum:

- Nə oldu?
- Sən... Sən bu daşı hardan tapmısan?! Onu bura necə gətirdin?!
- Bunu mənə bir dostum verib. Nə olub ki?
- Yox! Yox! Get burdan axmaq qız! Sən bizə kömək üçün gəlməmişən.

Sən də o kahinlər kimi...

- Bu daş nədir belə? Anlamıram...
- Bu mavi daş bizi azad etmir. O imperatoru... ayini tamamlayır.

Bunları eşitdiyimdə əlimdəki daşa baxdım. Bu daş buna qadir ola bilərdimi, həqiqətən? Daş əvvəlkindən fərqli görünürdü. İçində, sanki dərin okean dalğalanırdı. Əsgərlər təşviş içində idi. Ruhlarını hiss edirdim. Onlar mənim nə edəcəyimi təxmin edə bilmirdilər.

Daşı imperatorun məzar kamerasında yerləşən oyuğa qoyacağımı düşünürdülər. Bu halda o, yenidən bu dünyaya geri qayıdacaqdı, həm də ölümsüz olaraq. Qarşımda duran gil əsgərin səsində yalvarış vardı. Amma qərribə bir şey dəyişmişdi. Bir neçə dəqiqə əvvəl kömək istəyən səs indi qorxu ilə titrəyirdi. Əsgər tələş və qorxu ilə:

- Sən bizi eşidə bilərsən... Deməli, səni seçiblər...
- Kim? – deyə asta bir səslə soruşdum. Əsgərin cavabı gecikdi. Zalın içərisində birdən bütün məşəllər öz-özünə alışıdı. Minlərlə heykəlin gözlərində qırmızı işıq parlağa başladı. Sonra əsgər davam etdi:
- Eşidirsən? Biz yox... Bizim içimizdə qalanlar...

Əsgər sözünü tamamlaya bilməmişdi ki, mənim beynimdə birdən-birə yad xatirələr dolandı.

Mən artıq qazıntı sahəsi olan bu əsgərlərin, yəni kompleksin yanında deyildim. Sanki iki min il əvvələ getmişdim.

Gözlərimi açarkən Ay tutulmasının nadir yaşandığı gecələrdən biri idi. İmperator geyimində bir nəfər qara mərmərdən düzəlmiş meydanın ortasında dayanmışdı. Bu, o idi... imperator Sin Şi Xuandi. Ətrafında isə səkkiz min gənc oğlan və orta yaşlı kişi diz çökmüşdü. Kahinlər qədim dildə nə isə oxuyurdular. Sonra imperator əlini göyə qaldırdı. Dedi:

- İnsanın ömrü bir gün qədər qısadır! Mən isə zamanın sahibi olacağam!

Beynim mənə oyun oynayırdı sanki. Növbəti dəfə gözlərimi yumub açdığım zaman o meydanda yox, yenidən əsgərlərin yanında idim. Nələr olduğunu anlaya bilmirdim. Nəfəs alışım sürətlənmişdi. Əlimdəki mavi daş artıq əvvəlkindən də parlaq işıq saçırdı. Sanki qəfildən çatlayıb işıqlarını ətrafa saçacaqdı. Daşın səthində indiyədək görmədiyim qeyri-adi simvollar peyda olmuşdu. Həmin əsgər qışqırdı:

– Yadda saxla! Ruhları azad etmək üçün daşı qapıya yox... Ürəyə yerləşdirməlisən!

Yenidən gözlərimi açıb ətrafa baxdım. İlk dəfə gördüm ki, burada zalın ortasında digərlərindən çox böyük nəhəng bir heykəl var. Sanki indiyədək

torpaq və qaranlıq altında gizlənmişdi. İndi isə gün üzünə çıxmağın vaxtı gəlmişdi. Bu, imperatorun özü idi. Sinə hissəsində isə boş bir dairəvi oyuq vardı. Bu oyuğu gördüyüm an anlamışdım daşı ora qoymalı olduğumu. Dərin bir nəfəs alıb gücümü topladım. İrəli doğru getmək istəyərkən, sol qulağımda həmin o əsgərin son gücü ilə pıçılıtlı səslənişini eşitdim:

– Bu, tələdir...

Hər şey sanki bir anda agah olmuşdu mənə. O, düz deyirdi. Bu, imperator və kahinlərin ayini tamamlamaq üçün qurduqları tələdir. Mavi daş açar ruhları azad etmək üçün olan bir açar deyildi. Mavi daş ruh daşıyıcısı idi. Əgər onu imperatorun sinəsinə qoysaydım, səkkiz min ruh birləşəcək və imperator yenidən doğulacaqdı. Əgər daşı sındırsam, ruhlar azad olacaqdı. Amma... Kahinlərin sözlərinə görə, daşı sındıran insanın ruhu onların yerini alacaq. Bu, qədim, sirli qanun idi. Bir ruh getmədən səkkiz min ruh azad ola bilməzdi. Zal silkələnməyə başladı. Minlərlə heykəl eyni anda qışqırırdı. İki fərqli səs eşidilirdi. Bir tərəf:

– Azad et bizi...!

Digər tərəf isə:

– İmperatoru oyat...! – deyirdi.

Gözlərimdən yaşlar axırdı. Bu dəfə əsgərlər yox, mən qan ağlayırdım sanki. Nazimin dediklərini indi anlaya bilirdim. Sevil xanımın Bakıda dediyi söz yadıma düşdü:

– Bəzi sənət əsərləri gözəllik üçün yaranmır. Bəziləri... həbsxanadır.

Seçim etməli idim. İtirəcək nəyim olduğunu düşündüm. İtirəcək və qazanacağım nələrin olduğunu. Fərhad... Ağlıma Fərhadan başqa heç nə gəlmədi. Amma o da yox idi. Onun da məni tərk etmiş olduğu hissi qaranlıq kimi içimi bürümüşdü. Onu tapmaq bu an mənim üçün çox uzaq bir iş idi.

Nəfəsimi və gücümü topladım. Əlimdə mavi daşı bərk sıxdım. Bir an gözlərimi yumdum. Sonra bütün gücümlə onu yerə cırpdım. Mavi daş min parça oldu. Qulaqbatırıcı bir səs uğuldadı, yüksəldi, ətrafa yayıldı. Minlərlə gil heykəl eyni anda çatlamağa başladı. İçlərindən ağ işıq göyə yüksəldi. Səkkiz min ruh... İki min ildən sonra azad olunan səkkiz min ruh...

Hər şey bitəndə zal tamamilə səssizləşdi. Mən...

Mən isə yerdə dizləri üstə çökmüşdüm. Qaranlıqda uzaqdan bir səs gəldi. Bu səs çox dərin... çox sakit... və çox qədim bir səs idi:

– Səni gözləyirəm...

Bu səsi eşidər-eşitməz, içimi ürperti bürüdü. Bu səs o idi... Onun səsi... Fərhadın... Başımı qaldırıb onu axtarmaq istədim. Öz əllərimə baxdım. Barmaqlarım... asta-asta gilə çevrilməyə başlamışdı. Tarix bəzi qəhrəmanların adını yazmır. Bəzilərini isə... özünün bir hissəsinə çevirir.

Son

İyun 2026

◆ Yeni tərcümələr

Alfred MAKLELLAND BARREC

1 iyul 1889-cu ildə Londonda anadan olan bu yazıçı, əsasən, özünün qorxulu (horror/dəhşət-saçan) hekayələri ilə məşhurluq qazanıb.

18 dekabr 1956-cı ildə vəfat edib.

1931-ci ildə qələmə aldığı “Mum fiqur” (orijinal adı “The waxwork”) hekayəsi onun yaradıcılıq üslubu üçün xarakterik bir əsər sayılır.

Yazıcının əsərləri indiyədək dilimizə çevrilməyib.

MUM FİQR

Marrinerin yaratdığı Mum fiqurlar muzeyinin uniformalı əməkdaşları axırncı ziyarətçiləri iç-içə açılan qalın şüşəli qapılardan yola saldıqları vaxt muzey direktoru kabinetində Raymond Hyusonla söhbət edirdi.

Sütül görkəmli, sarışın, orta boylu, dolu bədənli bu direktor yaxşı geyinməyi həm sevir, həm də bacarırdı. Son dəbə uyğun tikilən kostyumu elə bil boyuna biçilmişdi. Raymond Hyuson isə onun tam əksi idi: əynində tərtəmiz, amma nimdaş bir kostyum olan bu bəstəboy, arıq, solğun bənizli adam cır səsiylə həmişə nə isə istəməyə, hər hansı etiraza qarşı əvvəlcədən hazırlıqlı olmağa özünü alışdırmışdı. Qabiliyyətsiz olmasa da, özünə inamsızlığı ucbatından o, addımbaşı uğursuzluqla qarşılaşırdı...

Direktor dedi:

– Sizin xahişinizdə mənim üçün yeni sayılacaq bir şey yoxdur. Biz belə xahişləri həftədə azı üç dəfə, həm də kimləsə mərc gələn, macərə axtarışında olan gənclərdən onsuz da eşidirik. Təbii ki, cavab həmişə mənfi olur. Bilirsiniz, bu “Qatillər yuvası”nda kiminsə gecələməsinin, əslində, muzey üçün elə bir önəmi yoxdur. Amma burada gecələyən gənc sərsərilərdən hansınınsa başına sonradan hava gəlsə, sizcə, məni bu vəzifədə saxlayarlar?! Ona görə də, o dəliqanlıqla müqayisədə, bir jurnalistin xahişi tamamilə fərqli əhəmiyyət daşıyır.

Hyuson gülümsədi:

– Yəqin bunu deyərkən siz soyuqqanlı jurnalistlərin itirəcək heç nəyi olmadığı qənaətinəsiniz?

– Yox, canım, – deyən direktor güldü. – Sadəcə, biz belə adamların özünə cavabdeh və dərin etimada layiq olduqlarından arxayınq. Həm də muzeyimizdən ötrü bu cür reklam hər mənada yerinə düşərdi.

– Sizinlə tamamilə razıyam, – deyə, Hyuson başını tərpətdi. – Mən lap əvvəldən şübhə etmirdim ki, ortağ məxrəcə gələ biləcəyik.

Direktor yenə gülümsədi:

– Hə, bunun ardından nələr söyləyəcəyinizi artıq təxmin edirəm. İstəyirsiniz ki, buna görə sizə iki kərə pul ödəsinlər, eləmi? Ta qədimdən bəri belə bir şeyə gəzir ki, madam Tüso “Dəhşət kamerası”nda gecələməyə razılaşan hər kəsə yüz funt təklif edirmiş. Hər halda, siz bizlərdən belə yüksək qonorar tələb etməzsiniz. Bir də ki... mister Hyuson, siz hansı qəzetin əməkdaşısınız?

Hyuson gerçəyi etiraf etməyə məcbur oldu:

– İndilik sərbəst çalışıram. Ən müxtəlif qəzetlər üçün yazıram. Muzeylə bağlı məqalənin nəşrində hər hansı problemin çıxacağını da zənn eləmirəm. Çox yəqin, “Morning exo” onu özünün ilk səhifəsində yerləşdirəcək. “Marrinerin qatilləriylə baş-baş keçən gecə”. Özünüz deyin: hansı qəzet bu cür məqalədən imtina edərdi?!

Direktor çənəsini qaşdı:

– Yaxşı, bəs siz mətni hansı üslubda yazmaq istəyerdiniz?

– Bacardıqca dəhşətli. Həm də məzəli.

Direktor başını tərpədərək portsiqarını Hyusona uzatdı:

– Çox yaxşı, mister Hyuson. Məqaləniz “Morning exo”da işıq üzü görərsə, məndən də beş funt alacağınıza zərrəcə şübhəniz olmasın. Həm də sizə ən sərfəli saatları seçməkdə sərbəstsınız. Amma bəri başdan xəbərdar edim ki, xeyli ağır bir yükün altına girirsiniz. Əmin olmaq istərdim ki, bu işin öhdəsindən uğurla gələcəksiniz. Şəxsən mən özüm belə riskə getməzdim, çünki işçilərimin mum fiqurları necə geyindirib-soyundurduqlarını gözlərimlə görmüşəm. Onların hazırlanma texnologiyaları ilə də yaxından tanışam. İşçilərimin və qonaqlarımın əhatəsində ikən mən onların arasında istədiyim qədər gəzə, dolaşa bilirəm. Ancaq onların arasında yalnız gecələmək, yatmaq... Hə-ə, bax, bunu özümə heç cür rəva görmərəm.

Hyusonu maraq götürdü:

– Niyə ki?!

– Bilmirəm. Bunun elə bir ciddi səbəbi yoxdur. Əvvəla, mən kabuslara inanmıram, hətta inansaydım belə, onlarla mum surətlərinin saxlanıldığı zirzəmidə deyil, qətl törətdikləri bir yerdə və yaxud o qatillərin basdırıldığı qəbirlərin yanında rastlaşmağı daha uyğun sayardım. Onların cansız baxışları altında bütün gecəni otura bilmərəm: axı, onlar – bəşəriyyətin ən alçaq, ən iyrənc qismini təmsil edirlər. Hətta onların ziyarətinə, seyrinə gələn adamlar da bundan hansısa xoş niyyət güdmürlər. Əlbəttə, mən bunu öz aramızda qalmaq şərtiylə deyirəm. Oradakı ab-hava da xoşagəlməzdir. Bununla nə demək istədiyimi anladığınızı sanıram. Elə bu səbəbdən bir daha xəbərdarlıq edirəm: sizi narahatlıq dolu bir gecə gözləyir.

Bunu lap əvvəldən gözə aldığı üçün Hyuson direktorun sözlərini təbəssümlə qarşıladı. Amma dalağı da sancırdı. Son bir ay ərzində onun vur-tut bir-iki abzaslıq yazısı nəşr olunmuşdu, əlində-ovcunda qalan son məbləğ də göz görəsi əriyib-gedirdi, arvad-uşaqsa ondan yemək umurdu. Odur ki, “Morning exo”da irihəcmli

məqalə çap etdirmək şansını o, heç cür əldən verə bilməzdi. Həm də az əvvəl vəd olunan o beş funt lap yerinə düşərdi. Bu iş baş tutsa, o, ən azı yarım ay bir tikə çörəyini necə qazanmaq dərdindən qurtulacaqdı. Üstəlik, bu sensasiyalı məqalə daimi iş girməsində həlledici rol oynaya bilərdi:

– Mövcud qaydalara qarşı çıxanlar, özəlliklə də qəzetçilər, adətən, böyük çətinliklərlə üzləşirlər. Mən də bu gecəni narahat keçirəcəyimi əvvəlcədən nəzərə almışam: “Qatillər yuvası” məşhur bir otelin lüks nömrəsi olmasa da, oradakı mum fiqurların mənim rahatlığımıza haram qatacağını heç zənn eləmirəm.

– Deyəsən, mövhumatdan uzaqsız?

– Əlbəttə, – deyən Hyuson güldü.

– Amma... bir jurnalist kimi, ən azı zəngin təxəyyülünüz olmalıdır.

– Mənimlə çalışan redaktorlar vaxtaşırı şikayətlənirdilər ki, xəyal gücüm zəifdir. Bununla belə, yalnız quru faktlarla da iş aşmır axı. Qəzetlər öz oxucularının başlarını yavan çörəklə heç cür qata bilməzlər.

Direktor ayağa qalxdı:

– Danışdıq. Məncə, artıq ziyarətçilərin əl-ayağı çəkildi. Xahiş edirəm, bircə dəqiqə gözləyin. Mum fiqurların üzərinin örtülməməsi barədə əməkdaşlara göstəriş verim və sizin “Qatillər yuvası”nda gecələyəcəyinizi bizim qarovulçulara da xəbər verim. Sonra sizi özüm oraya qədər ötürərəm.

O, telefonla gərəkli göstərişlərini verəndən sonra dəstəyi yerinə qoydu.

– Ancaq mən sizin qarşınızda bir tələb qoymağa məcburam: orada siqaret çəkmək yasaqdır. Sizin gəlişinizdən az əvvəl kiməsə elə gəlmişdi ki, “Qatillər yuvası”nda yanğın başlayıb. Buna nəyin səbəb olduğunu, düzü, bilmirəm, amma həyəcan signalı yalan çıxdı. Xoşbəxtlikdən aşağıda az adam var idi və ciddi bir vahimə yaşanmadı. Etiraz eləmirsinizsə, sizi ora ötürüm.

Direktorun ardınca düşən Hyuson bir xeyli zaldan keçdi. Muzey işçiləri Böyük Britaniyanın parlaq şəxsiyyətlərinin və bədnam ad çıxaran simalarının – kral və kraliçalarının, keçmiş və indiki generallarının, habelə görkəmli siyasətçilərin – fiqurlarının üzərini örtməklə məşğul idilər. Direktor yolboyu yalnız bircə kərə ayaq saxlayıb, işçilərin birindən “Qatillər yuvası”na kreslo gətirilməsini xahiş elədi. Sonra üzünü Hyusona tutub:

– Bu – sizin üçün təmin edə biləcəyimiz yeganə rahatlıqdır, – dedi.

Zəif işıqlandırılan pilləkənlə zirzəmiyə endikdən sonra onlar uzun bir dəhlizə çıxdılar. Orada orta əsrlərə məxsus işgəncə alətləri: hansısa qəsdən gətirilən qandallar, barmaqları sıxıb-əzmək üçün məngənə, bir insanın digərinə qarşı ən qəddar davrana bilməsi üçün hər cür vasitə var idi.

Kəmərli tavana malik dəhlizin hisli pəncərələrinin o biri üzündə yanan lam-palardan süzülən ölüvay işıqlanma sayəsində onlar, ən nəhayət, “Qatillər yuvası”na gəlib çıxdılar. Burada hökm sürən ağır atmosfer və havasızlıq onları pıçıltı ilə danışmağa vadar edirdi. Kiçik kilsəni xatırladan bu məkanda artıq Yaradana dualar oxunmasa da, bəndələrin nöqsanları gözlər önünə sərilməmişdi.

Ayaqları önündə tanıtım lövhələri vurulan mum fiqurlar alçaq postamentlərin üstündə dayanmışdılar. Əgər bu fiqurlar başqa yerdə düzülseydi və onların

prototipləri bir belə məşhur olmasaydı, paltarlarının miskinliyinə görə ziyarətçilər onların yanından biganəliklə keçib-gedərdilər.

Yaxın keçmişin və indiki zamanın mənhus qəhrəmanları indi bu “Qatillər yuvası”nda qonşu idilər. Tartell, Ueyrin qatili, gənc Vayoters, Lefroy və Çarlz Pis üzündə zalimanə təbəssüm donan Norman Torna baxırdı.

Qonaqla yanaşı addımlayan direktor bu başkəsənlər dəstəsinin ən məşhur təmsilçilərini ona təqdim edirdi:

– Bu – Krippendir. Məncə, siz onu tanıdınız. Necə də balaca və vecsizdir, sənarsan ki, bu, heç soxulcanı da əzə bilməz. Bu isə Armstronqdur. Ədəbli centlmenə oxşayır, deyilmi? Bu isə Vakeyrdır və sırf saqqalına görə onu heç kəsə səhv salmazsan. Və əlbəttə ki...

Əlini önə uzadan Hyuson pıçıltıyla soruşdu:

– Bəs bu kimdir belə?

– Hə, mən də sizi elə onunla tanış etmək istəyirdim, – deyən direktor pıçıltıyla cavab verdi. – Yaxın gəlin və diqqətlə baxın. Bu – bizim fəxrimizdir. Buradakıların arasında asılmamış yeganə canı... məhz odur.

Hyusonun diqqətini çəkən kişi fiqurunun boyu beş fut ancaq olardı, bədən quruluşu da çəlimsiz idi. Bıgı, iri eynəyi və kapyuşonlu paltosu vardı. Bu sir-sifətdə onu kırıxdıran şeyin nə olduğunu dəqiq anlamasa da, Hyuson geriye doğru bir addım atdı və bütün iradəsini toplayaraq, o mum sifətə təkrar baxdı.

– Axı kimdir ey bu?

– Həkim Bordettdir.

Hyuson başını yellədi:

– Deyəsən axı, mən bu soyadı eşitmişəm, amma onun hansı əməllər törətdiyini unutmuşam.

Direktor gülümsədi:

– Əgər əslən fransız olsaydınız, bunu heç cür unutmazdınız. Bir vaxtlar o bütün Parisə meydan oxuyurdu. Gündüzlər xəstələrini müalicə edən bu hərif gecələr əsl insan qəssabına çevrilirdi. Prosesin özü ona ağlagəlməz həzz verdiyindən bu “həkim” məsum canlara qıyırdı. Həmişə də eyni tərzdə – boğaza ülgüc çəkərək. Ən axırda o, cinayət yerində vacib bir dəlil buraxınca, polis onun izinə düşə bildi. Bu qarşınızdakı qansız isə Fransanın “Qarınıyrtan Cek”dir və törətdiyi cinayətlər bunun barəsində onlarla ölüm hökmü çıxarmağa da yetər. Amma bizim “faraonlar” (polislər – A.Y.) onun axırına çıxıb bilmədilər. Ətrafındakı halqanın yavaş-yavaş daraldığını hiss edincə, o, müəmmalı bir şəkildə qeybə çəkildi. Həmin vaxtdan bəri bütün aparıcı ölkələrin asayış təşkilatları bu qatili heç cür tuta, yaxalaya bilmir. İndi belə nəticəyə gəlinib ki, qatil intihar yolunu seçib, həm də cəsədi tapılmasın deyər, hər tədbiri görüb. Düzdür, o, yoxa çıxandan sonra, bir-iki analoji cinayət də törədildi, ancaq polislərin fikrincə, bunlar – təqlidçilərinin işidir, Bordettin özü isə çoxdan gəbərib, gedibdir. Gördüyünüz kimi, təkcə məşhur rəssamların yox, qatillərin də təqlidçiləri olur.

Tərəddüdlə çiyinlərini dartan Hyuson bir ayağını dincə qoyub, digərinə dayaq verməklə, etiraf elədi:

– Mən də ondan çyirirəm. Baxışları adamın canına soyuq gizilti salır! Br-r-r!

– Hə, bu fiquru biz bir mənada öz sənət incimiz sayırıq. Sanki onun sizə dikilən gözləri dipdiridir, elə deyilmi? Elə realıq da budur da, çünki Bordett xəstələrini həm də hipnozun köməyi ilə müalicə edirdi və polisin fikrincə, o qurbanlarını öldürməzdən öncə, onları da hipnoz edirmiş. Həqiqətən, əgər hipnozdan yararlanmasaydı, bu cür cırtanboy birisi normal adamlarla necə bacarardı axı?! Çünki qurbanları ona heç bir müqavimət göstərməyib.

Hyuson titrək səslə dedi:

– Məncə, elə indicə o, tərpəndi.

Direktor gülümsədi:

– Görmə aldanışıdır bu. Əgər burada gecələməyi düşünürsünüzsə, onda hələ görəcəyiniz çox şey var. Məkanın qapısı açıq saxlanılacaq. Əgər burada darıxsanız, üst mərtəbəyə qalxın. Gecə nəzarətçiləri sizə yardım edərlər. Əgər zalda onların ayaq səslərini eşitsəniz, həyəcanlanmayın. Təəssüf ki, “Yuva”da işıqlanma elə də yetərli deyil. Özünüz də başa düşürsünüz ki, burada gur işıqlanmaya ehtiyac yoxdur.

Kreslo gətirən işçi gülümsəyərək soruşdu:

– Ser, bunu hara qoyum? Hər halda buraya... Əgər bikaçılıqdan bezsəniz, Krippenlə bir-iki kəlmə danışa da bilərsiniz. Bəlkə başqa yerə qoyum? Ser, uyğun yeri özünüz seçin.

Hyuson da gülümsədi. İşçinin zarafatı onu ruhlandırmışdı.

– Minnətdaram, mən ona özüm bir yer taparam. Qoy əvvəlcə yelçəkərin yönünü təyin eləyim.

İşçi Hyusonu inandırdı:

– Aşağı qatda yeltutan guşə heç yoxdur. Gecəniz xeyrə qalsın, ser. Əgər sizə bir şey lazım olsa, mən yuxarı mərtəbədə olacağam. Arxadan astaca yaxınlaşıb, buzlu əlləriylə boğazınızı qıdıqlamağa isə bu cəlladlara məbada icazə verəsiniz.

Hyuson gülümsədi və muzey işçisinə xeyirli gecələr dilədi. Hər şey onun düşündüyündən qat-qat asan başa gəlmişdi.

O, plüslə üzlənmiş ağır kreslonu girişdən bir az kənara çəkərək, arxasını həkim Bordettin fiquruna tərəf çevirdi. Digər eksponatlarla müqayisədə həkim Bordettin fiquru onun daha az könlünə yatırdı, bunun səbəbini isə özü də bilmirdi. Kreslosuna uyğun bir yer seçərkən Hyuson hətta zümzümə də elədi. Amma işçilərin ayaq səsləri tamam kəsildəndən sonra artıq heç nə bu zirzəmiyə çökən sükutu poza bilmədi və o, həmin an başa düşdü ki, özünü cəncəl bir işə salıbdır.

Seyrək və zəif işıq yüksək dəqiqliklə hazırlanan mum fiqurların sırasına düşməkdə idi. Bu sayədə uzaqdan baxan birisi onları canlı adamlardan çətinliklə ayırd edərdi. Ölü sükut və hərəkətsizlik isə öz işini görürdü. Xeyli adamın toplaşdığı yerdə, hamı sussa belə, fon yaradan o təbii səslər – insan hənirtisi, pal-tar xışıltısı və sair – artıq Hyusona gəlib çatmırdı. Zaldakı kəsif hava quyunun dibindəki su qədər durğun idi. Kölgələr tərpənmirdi, əsən xəfif meh isə onun pörtmüş yanağını oxşamırdı. Yalnız əlini və ya ayağını tərpətdiyi vaxt kölgəsi

hərəkətə gəlirdi. Hyuson düşündü: “Yəqin, indi dənizin dibində olsaydım, hər halda bənzər hisslər keçirərdim” və belə qərara gəldi ki, bu uğurlu bənzətmədən növbəti məqaləsində istifadə eləsin.

Ətrafındakı dalğın “qonşular” artıq onu zərrəcə qorxutmurdular. Mum fiqurların nəyindən qorxaydı axı?! Bu qətiyyət ona ta səhərə qədər dözmək təpəri verəcəkdi. Ancaq onun düz arxasında duran fiqurun, yəni Bordettin zəhmi yavaş-yavaş onu bezdirməyə başladı. Cırtanboy fransızın kəskin baxışları sanki Hyusonun peysərini dəlir, onda bir an əvvəl geri qanırılmaqla, bu amansız həkimə nəzər salmaq ehtiyacı yaradırdı.

Amma tez özünə təskinlik verməyə çalışdı: “Nə olub ey sənə?! Əsəblərinə hakim olsana! Yoxsa indi dönüb o mum fiqura baxsan, ondan hələ qorxduğun da ortaya çıxacaq”.

İçindəki digər səs isə buna etiraz etdi:

“Elə ona baxmaqdan qorxduğun üçün bayaqdan bəri geri çevrilmərsən də”.

Bu iki “nəfərin” iç dialoqu cəmi iki-üç saniyə sürdü, sonra Hyuson kreslonu azacıq döndərməklə, geriye qanrıldı.

Buradakı donuq fiqurların arasında cırtan-həkimin zəhmli surəti o dəqiqə diqqəti özünə çəkirdi, bəlkə də başı üstəki lampanın işığıydı ona bu effekti verən. Hyuson bu manyak qatilə mumda ikinci həyat verən o naməlum heykəltəraşın əl qabiliyyətinə təkrar heyranlıq duyaraq, fiqurun donuq gözlərinin içinə baxdı və... dərhal da üzünü yana çevirdi. Burnunun altı mızıldanaraq dedi:

– O da başqalarından fərqlənməyən mum fiqurdur. Siz hamınız ət və sümükdən yox, mumdan yaradılıbsınız.

Hə, bunların hamısı mumdan idi, amma mum fiqur tərpənə də bilməz axı! Yox, o, heç bir hərəkət-filan görmədi, amma etiraf da eləyə bilməzdi ki, həkim Bordetti süzdüyü saniyələr ərzində zaldakı fiqurlarda müəyyən dəyişiklik baş verməyib. Məsələn, Krippen sanki bir azca sola dönmüşdü. Hyuson bunun göz aldanışı ola biləcəyini düşündü və rekord ağırlığı qaldırmağa hazırlaşan bir ştanqçı kimi sinədolusu nəfəs aldı. Redaktorlardan dəfələrlə eşitdiyi qınağı yadına salınca, ucadan bir qəhqəhə çəkdi:

– O hərflər xəyal gücümün qıtlığını dilə gətirməyə hələ cürət də edirdilər!

Bloknotunu açan Hyuson bu qeydləri yazdı:

“Məzar sükutu və fiqurlardakı donuqluq. Sanki dənizin dibindəyəm. Həkim Bordettin hipnozdedici gözləri. Onlara baxmayınca, sanki fiqurlar qımıldanmağa başlayırlar”.

O, bloknotu örtüdü və oğrun-oğrun sağ çiyni üstədən arxaya doğru qanrıldı. Hər hansı qımıldanma görmədi, hənirti eşitmədi, amma altıncı hissi yenə də ona deyirdi ki, yox ey, oldu, yenə arxada nə isə oldu. Lefroy sanki onu kinayə ilə süzüb, qımışırdı: “Yox, mən deyildim! Mən qımıldanmadım!”

Təbii ki, o, tərpənməmişdi. Nə o, nə də digərləri. Sadəcə Hyusonun əsəbləri bir az gərilməmişdi: “Yoxsa yox? Bəlkə başqa cəmtə baxdığı vaxt Krippen yenə tərpənmədi?! Bu fırlıdaqçıya əsla güvənmək olmazdı! Gözlərini çəkmən bəsdir ki, o, girəvə tapıb, öz duruşunu dəyişsin. Elə başqaları da eyni cür davranır!”

Hyuson kreslodan qalxdı. Buradan çıxıb gedəcəkdi. Baxmadığı vaxt tərپənən bu mum fiqurların arasında bütün gecəni keçirə bilməzdi o.

...Amma təkrar əyləşdi. Bu qorxuda hər hansı məntiq payı yox idi. Əgər ətrafındakılar mum fiqurdursa, deməli, onlar tərپənə bilməzdi. Əsas şərt – bunu unutmamaq idi, belədə hər şey yoluna düşəcəkdi. Onda niyə narahat idi axı?! Sanki ağılalmaz bir şey havada səssizcə uçurdu.

Həkim Bordettin qəmgin baxışlarıyla qarşılaşmaqdan ötrü o, yenə geri çevrildi. Dərhal Krippenə də nəzər saldı: “Aha! Bu dəfə səni yaxaladım! Baxın, siz, yəni Krippen və başının dəstəsi, daha ehtiyatlı davranmalısınız! Əgər daha bir tərپəniz sezəmsə, başınıza oyun açaram! Məni eşidirsiniz, ya yox?!”

Hyuson öz-özünə dedi: “Getmək vaxtıdır”. Burada aldığı təəssürat nəinki bir, hətta on məqaləyə də yetərdi. Bəs niyə getməsin?! “Morninq exo”nun nə vecinəydi ki, jurnalist bu zirzəmidə nə qədər oturub. Əsas məqsəd – onun maraqlı yazı ilə redaksiyaya dönməsidir. Amma istənilən halda gecə gözətçisi onun getdiyi vaxtı biləcəkdi. Və direktor... Bəlkə də belədə direktor söz verdiyi o beş funtu ödəməkdən boyun qaçıracaqdı: olsun, canım, çox fərq etməzdi. Hyuson fikirləşdi: “Görəsən indi Roza yatıb, yoxsa gözüaçıq uzanmaqla, onun barəsində fikirləşir. Burada nələr çəkdiyimi danışsam, qəşş edib, güləcək, vəlah... Bu, lap ağ olardı da! Əlbəttə ki, qatillərə aid mum fiqurların baxmadığınız zaman tərپənməsi hürküdücü bir şeydir. Amma onlar, hələ nəfəs də alıb-verirlərsə, bax, bu – lap dözülməzdir. İndicə kim isə köks ötürdü! Yoxsa özü idi bu?”

Gərgin halda ətrafına qulaq verən Hyuson dərindən köks ötürdü. Hə, bax, bu, onun öz nəfəsi idi. Ya da ki... fiqurlardan hansısa – hə, elə o nəfəs alan – jurnalistin qulaqlarını şəkllədiyini görüb, dərhal nəfəsini içinə qısmışdı.

Hyuson ətrafa boylandı. Hər tərəfdən ona laqeyd mum gözlər baxırdı, amma o, fərqundəydi və hiss edirdi ki, hər dəfə əl və ya ayaq hərəkətini, dodaqların açılıb-yumulmasını və kipriklərin titrəməsini görmək üçün saniyənin neçədə biri qədərsə ləngiyir. Bu mum fiqurlar sanki sinifin nadinc şagirdləri idilər: müəllim arxasını dönüncə, pıçılдаşıb, dəcəllik edərək gülür, amma o, qanrılan kimi üzlərinə məsum ifadə qondururdular.

Amma bu, mümkün deyildi! Bunun mümkünü yox idi! O, dərhal öz xəyal aləmindən gerçək yaşama, gündəlik həyatın qoynuna qayıtmalıydı. Kəsib bir jurnalist olsa belə, Raymond Hyuson ən azından canlı bir insandır, onun ətrafındakılar isə mumdan hazırlanan fiqurlardır, nə tərپənə, nə də nəfəs ala bilirlər. Bu fiqurların qatilləri əks etdirməsi guya nəyi dəyişdirir axı?! Adi mumdan və taxta kəpəyindən hazırlanan bu fiqurların yeganə təyinatı – muzeyə gələn turistlərin başını qatmaqdır da.

Hə-ə, bax, bu oldu başqa məsələ! Axşam ona danışılan o məzəli əhvalat necə idi?..

Qismən də olsa, o, həmin əhvalatı yadına saldı, amma hamısını yox, çünki həkim Bordettin ciddi baxışı bu ara onu geri çevrilməyə vadar elədi. Sonra isə qorxunc və hipnotik gözlərin sahibi ilə üzbəüz qalmaqdan ötrü o, kreslosunu

qəflətən geri döndərməli oldu. Həmin an Hyusonun gözləri geniş açıldı, əsəbi təbəssüm sezilən dodaqları yanlara doğru dartılınca, o, qışqırdı:

– Lənət şeytana, sən elə indicə qımıldandın! Hə, hə, tərpendin. Bunu tam dəqiqliklə gördüm!

Və birdən o, yerində dondu və baxışları Arktikada donub, buz heykələ çevrilən səyyahın kimi hərəkətsiz qaldı.

Həkim Bordett heç yerə tələsmirdi. Altındakı pyedestaldan ərinclək halda aşağı endi. Sonra döşəmədən iki fut hündürlükdə yerləşən platformanın kənarına yanaşdı. Qorumanın plüş kanatını qaldıraraq, onun altından keçdi, ayağını döşəməyə qoymaqla, platformanın kənarında əyləşib, Hyusonu süzdü. Sonra təzim edərək, ona gülümsədi. Tamamilə şivəsiz, mükəmməl bir ingiliscə ilə dedi:

– Axşamınız xeyir. Çox hörmətli direktor ilə söhbətinizə qulaq verəndən sonra mən bu gecə sizinlə söhbətləşmək şərəfinə nail olacağımı əlüstü anladım. İcazəm olmadan indi siz nə tərpanə, nə də danışa bilərsiniz, çünki sadəcə deyəcəklərimi dinləməyə məcbursunuz. Sanki siz... bir azca gərginsiniz, eləmi? Mənim əzizim, boş yerə xəyallar qurmayın. Mən şəhər gücüylə canlanan mum fiqur-zad deyiləm. Mən – həmin o həkim Bordettin məhz özüyəm.

Sözünə ara verən həkim öskürdü:

– Bağışlayacaqsınız, əzəllərim bir az qacıyıb. Amma icazə verin, hadisələrin gedişatını sizə danışım. Yersiz təfərrüatlarla başınızı yormayacağam. İş necə gətirdisə, mən İngiltərəyə köçməli oldum. Bu axşam binanın yaxınlığında dolaşarkən bir polisin şübhə dolu baxışlarını mənə zillədiyi gözümdən yayınmadı. Anladım ki, o, məni saxlayacaq və bir neçə, həm də zəhlətökən suallar verəcək. Bu səbəbdən də camaata qarışıb, muzeydə gizlənəsi oldum. Əlavə məbləğ ödəməklə, mən indi olduğumuz bu zala keçə bildim. Geriyə qalanlar isə işin sırf texniki tərəfi idi. Əvvəlcə mən: “Yanğın var! Yanğın!” – deyə haray-həşir saldım. Bütün o səfeh sürüsü pilləkənlə üzüyuxarı qaçdığı dəqiqələrdə mum fiqurun əynindəki bu paltonu cəld çıxarıb, öz əynimə taxdım, fiquru buradakı platformalardan birinin altında gizlətdikdən sonra pyedestalda onun yerini tutdum. Nə gizlədim, bu axşam bəlkə də həyatımın ən müşkül axşamlarından biri olasıydı. Amma xoşbəxtlikdən böyür-başımda ziyarətçi olmadığından mən arabir nəfəsimi dərməklə, öz duruşumu dəyişməyə fürsət tapırdım. Balaca bir oğlan da arada həşir salmışdı ki, guya mənim tərpendiyimi seziş. Məncə, buna görə həmin gün onu evə dönüncə, nəinki döyəcək, hələ erkən saatda yatmağa da göndərəcəkdilər... Direktorun haqqımda sizə söylədiyi o fikirlər yanlış qənaətlərə əsaslanırdı, hərçənd gerçək qismləri də var idi. Çoxları bunun əksini sansa da, mən, əlbəttə ki, ölməmişəm. Onun hobbim haqda dedikləri tamamilə doğrudur, mən illərimi bu işə həsr eləmişəm, amma özüm bu məşğuliyyəti bir az fərqli şəkildə izah edərdim. Bütün insanları kolleksionerlərə və yerdə qalanlara bölmək olar. Bu ikincilərə biz hər hansı maraq duymuruq. Kolleksionerlər isə öz zövqlərinə görə, həm də nə gəldi yığırlar: pul, marka, kəpənək, kibrit qutusu və sair. Mən isə boğazlardan ibarət... kolleksiya toplayıram.

Bu yerdə susan həkim maraqla Hyusonun boğazını süzdü.

– Bu gün biz sırf təsadüf nəticəsində görüşdük. Ona görə də şikayətlənməyiniz sadəcə nankorluq sayılardı. Amma sizin boğazınız namnazikdir, əgər əlimdə olsaydı, növbəti şikar kimi əsla sizi seçməzdim. Mənim qalın kişi boğazlarından xoşum gəlir... Yoğun və çuğundur rəngində olanlardan.

O, döş cibindən nə isə çıxardı, onu barmağı ilə əlləyib-yoxladı, sonra isə sağ ovçunda həmin əşyanı bir irəli, bir geri çəkdi.

Bordett həvəssiz halda izaha keçdi:

– Bu, kiçik bir fransız ülgücüdür. İngiltərədə bunlardan heç kəs yararlanmır, amma, ola bilsin, beləsinə görmək nə vaxtsa sizə nəsib olub. Bunlar adi taxtaya sürtülməklə itilənir. Ülgücü də, gördüyünüz kimi, hədsiz nazikdir. Onunla dərin kəsik açmaq imkansızdır. Amma buna nə ehtiyac var axı?! Bircə saniyənin içində özünüz hər şeyə şahid olacaqsınız və mən hər bərbərin müştəriyə verdiyi o sualı indi səsləndirməyə məcburam: “Ülgücüm ürəyinizcədir, ser?”

Üzündən qəmginlik ifadəsi yağan o balaca fiqur ayağa qalxaraq, əsl ovçu səriştəsiylə, yəni üsulluca Hyusona yanaşdı.

– Xahiş edirəm çənənizi qaldırın. Minnətdaram... Bir az da, lap azacıq... Bax belə-ə. Minnətdaram... Mersi, müsyö... Ah, mersi... mersi...

“Qatillər yuvası”nın tavanı qalın və tutqun rəngli şüşələrlə üzlənmişdi deyə, üst mərtəbələrdə yanan işıq bayıra süzülürdü.

Səhər açıldı. Günəşin “Yuva”ya süzülən seyrək şuaları elektrik lampalarının işığı ilə qarışınca, həmin məkan daha da qorxunc görkəm aldı.

Öz pyedestalları üstə donuq halda dayanan mum fiqurlar artıq yeni ziyarətçilərin yolunu gözləyirdilər. Başını arxaya doğru əyən Hyuson da onların arasında oturmuşdu. Sanki o, üzünün az sonra tərəş olunacağı anı gözləyirdi. Nə boğazında bir cızıq, sıyrıq gözə dəyirdi, nə də bədəninin başqa qismlərində. Hyuson canını çoxdan tapşırmışdı.

Onun xəyal gücündən yerli-dibli məhrum olduğunu düşünən əvvəlki direktorları, görünür, dərindən yanılmışlar.

Pyedestalin üstə yerini tutan həkim Bordett isə bir kənardan, həm də razılıqla öz qurbanını süzürdü. İndi həkimin nəinki tükü tərpənmirdi, o, ümumiyyətlə yerindən tərpənənə də bənzəmirdi.

Axı, o, mumdan hazırlanmışdı.

Tərcümə etdi: Azad YAŞAR

♦ Poeziya

Süleyman ABDULLA

BUZLAQLARDA ÜZMƏYİN ŞEİRİ

Ümmanda susuzluq kimidir xəyal qırıqlığı,
ürəyin pörşələnər dalğaların dəcəlliyində.
Sanki acıq verirmiş kimidir ciyərlərinə
axşamüstünün sərin mehi
ruhunu sıgallayaraq əsir tərsinə səmtin...

Ruh ilə can çəkişməsi var rəngində üfüqlərin
arzularda suya dönəndədir alovların sırsırası, –
bir heyvət düşün, – üstü aysberq, içi krater...
Lövbər atmaq olmur dibsizliyin təkinə
köpəkbalıqlarının rəqsində sarsıntının...
Kilkələrlə balinaların cəngi kimidir
avar çəkmək buzlu okeanların şimalına.

Sən yangı aparırsan köksünün dərinliyində
altıncı qitəsinə soyuqluğun.
Matros köynəyində zolaqlar ağ-göy,
ağ-qara görünür gözlərinə uzaqdan...
Ümidlərə qapılmaq var inamın bir ucunda,
O biri ucunda – acı reallığı kəndiri kəsilmişliyin...

Su deməklə azalmaz şorluğu qərq olmağın,
susmaqla getməz təşnəliyi varlığının.

Yanğı yanğından daha betərdir – tüstüsü çıxmayan.
Əslində, gələcək yazılmayan proqnozlardır,
havasına dalıb gedirsən aldadıcı düşüncələrin...
Gəlməyəcək gələcək, gəlməyəcək...

Susursa albatroslar
yaxşı nəse gözləməyə dəyməz dalğalardan...
Yox, belə deyil, ola bilməz, olmamalı!...
Amma ki, olmuş olmayacaqlar...
Düz çıxma ehtimalı az olsa da
buludlu havadan günəş ummaqdır sabah.
Gözlədiyi sunamidən deyil,
qəflətən üfüqləri aydın
bir sakit havada qopan qasırğadan sınar
ümidlərinin dor ağacı...

Fırtınalar qopursa
gəmidən qopmuş taxta parçasınadır ümid...
Batmaq aysberqə çırpılmaq deyil hələ,
üzüntülərin soyuqluğunda üzməkdir qurtuluş!
Göyərmiş dodaqlarını aç sazaqlara,
yanğını söndürəcək küləklər əsir taleyinə...
Təki gözləri donmasın adamın, təki, təki...

HEROQLİFLƏRİN ŞEİRİ

Xətt çəkməkdən başladı hər şey,
sonra başqa rəsmlər...
Qobustan qayalıqları kimidir dostluq...
Nə istərsən,
necə istərsən cıza bilərsən zaman-zaman.
Kimsə adam rəsmi çəkər daşların sinəsinə,
kimsə qayaların köksünə müxtəlif fiqurlar.

Məqsəd könül ovlamaqdısa
gərək yox imiş daş baltaları qovzamağa yanpörtü.
Nizənin burnunda bir mamontun nəsli tükənməkdə,
oysa ki,
hürkütməklə də çəkə bilərdilər bizonları.

Əl-ələ tutub yallı gedənləri köksünə çəkdi kimsə,
atı nallı gedənləri öküz rəsminin yanına.
Of, yenə "Tarixi-Nadir"i
yarıya qədər oxumaq varmış taledə,

Amma mənim heroqlif açmağa nə vaxtım var,
nə hövsələm,
nə savadım...

Mən xətt çəkməklə başladım
üstündən yalançı dostların, sadəcə...
Qoşa xətt daş ürəyimdəki Qobustana.
Xətt, xətt, xətt...

TUTQUN HAVALARIN ŞEİRİ

Üzücü bir xəbər
əl-qol atırdı dalğaların qoynunda, –
Sular udmuşdu ölüm-dirim oyununda bir balıqçını.
Tutmaq sözünü öz bildiyi kimi anlayırdı hərə...

Tutulmuşdu hava balıqçının torundakı çırpıntitək,
yağış çisələyirdi yırtıqlarından...
Pis yamamışdı toru
balıqçı yuxusunu yozarkən üzü dalğalara
Kimsə xatirə danışdı qayalara çırpılan qayıqdan,

Nə illah etmişdisə batıra bilməmişdi avarları fırtına,
ürəyinə salmışdı qayığın ay işığındakı siluetini dəniz.
Xəbər tutub üzülənlər
balığa oxşadırdı dalğaların hikkəsini,
tut ağacının çalxanan budaqları altında
qərar tutub kədərlənənlərə...

Biri əllərini göyə tutmuşdu, biri üzünü dənizə,
başqa birisi fikrində çabaladırdı tutulan balıqları...
Üzürdü adamları dənizdə batan balıqçı...

QOCA DƏNİZÇİNİN NAĞILI

Daha "dəniz-ada" oynamır qoca,
Könlünü oxşamır ləpələr daha.
Gümüş xırdalamır ay işığında,
Günəş şüasında qızıl zər daha.

Qum üstə uyuyub qoca körəyi,
Ovçu iştahası küsüb itin də.
Yorulub həyatın keşməkeşindən,
Qayığı bir küncdə, evi bir tində.

Ömrüdür divarda hisə verilmiş,
Nərə tilovunda illərin pası.
Ünvan soruşası olsanız, deyim,
Qısılib özünə yosun koması...

Balıq qoxulu tor düşüb bir küncə,
Avarlar güc gəlib yormur qolları.
Nə balıq yem sanır, nə də balıqçı,
O dalğa dağları, o su yolları.

Yağmır uğuruna qağayı səsi,
Açmır kirpiyində ağ tülü dəniz.
Susamış sabaha qoca dənizçi,
Susmuş gecələrə mürgülü dəniz.

Qarışib dumana rəngi suların,
Sübhü qürub kimi hey sarı çəkir.
Üfüqə dikilən gözləri yol yox,
Əlləri üstdəki damarı çəkir.

Sönmüş baxışında göz qırpan mayak,
Saya yol nə gedə, nə gələ qalmış.
Əkdiiyi söyüdün tumurcuqları,
Baharın ilk ayı xəzələ qalmış.

Dənizə açılmaq həvəsi boş qəlb,
İt kimi darıxır itiylə... gah tək...
Qolları açılmır avar çəkməyə,
Çəkir sinəsinə xəzrini ahtək.

...Külək uçurmada köhnə komanı,
Mamır kirəmiti su damır daha.
Fırtına qopsa da, coşsa da sular,
Qoca "dəniz-ada" oynamır daha.

YERLƏ GÖY ARASINDA

Yüksəklik
çata biləcəyini sandığın alçaqlıqdır həm də...
Bir ucu yuxarı qalxarsa, bir ucu aşağı enərsə,
yıxılmaq üçün imiş yollar...
Bütün ucalıqların özü boyda da dərinliyi var,
görünməz zirvədən dibi uçurumların.

Bir gün ağac mamırına dırmaşar əllərin,
 bir gün qaya çopuruna...
 Onda dartacaq özünü arxasınca ayaqların,
 çıxacaq cığırılarn ən sərtinə...
 Ürəyin qopanda biləcəksən
 tufan deyil zirvələri uçuran sütun-sütun,
 zəlzələ deyil səhraları qabardan dağ-dağ...

Hər kəs ayaqlarından yığılar,
 sən əllərindən alarsan badalağı.
 Dişlərin dırnaqlarına çatmaz,
 dişlə-dırnaqla yapışmaq üçün boşluqlardan...
 Hər kəs üzü yerə düşər ağrımağa,
 sən üzü göyə...

İlahi, bulud rəngindəymiş göz yaşları,
 səma rəngindəymiş ağrılar...
 Günəş sarısı çökmüş
 son şüaları sozalan gözlərinin ağına,
 gecə qaranlığı, – bəbəklərinə...
 Düşərsən havasızlığa, ciyərlərin pörşələnər
 tüstü verən soba üstündəki daş asılmış qazan kimi...
 Kırpiklərindən uçular bir dünya əvvəl-axır
 dağıntıları altında qalmaqdır ümidlərin, tale...
 Çalışmaq lazımdır ki,
 daş-qaya yağmasın başına cəsədinin...
 Onsuz da bütün ölənlərin sinəsinə torpaqdır çökən,
 ağlamaqla suvarmaq olmur ağrıları.
 Sən cəhd eləmə fəthinə ucalıqların,
 bir gün özü enəcək ayaqlarına...
 Nə fərqi,
 ya zəlzələdən, ya vəlvələdən...
 Könül alçaqlığı bir başqa,
 təzyiq yüksəkliyi bir başqa...
 Gərək deyil havalanıb havasızlığa düşmək...
 İnsan olduğu yerdə dəyərlidir,
 yeri varsa olduğu yerdə...
 Alın yazısıdır özündən yığılıb ölmək!

KÖHNƏ LİMAN, QOCA DƏNİZÇİ

Daha bu limana boy verməz dəniz,
 Pozular üfüqdə qürubun süsü.
 Şıltaq ləpələrin ayaq səsinə
 Qaçmaz kür gecənin sərvaxt mürgüsü.

Buxtadan nəm çəkməz şəhi sabahın,
Oxşamaz saçını bahar nəfəsi.
Diksinməz balıqlar qəhqəhəsindən,
Səpilməz sahilə qağayı səsi.

Daha göz işləməz Məğribə qədər,
Fit səsi yol almaz Məşriqə sarı.
Narahat eyləməz kimsəni sükut,
Gəmilər yan almaz yorub suları.

Düşməz burulğana axşamın şəri,
Sualtı qayalar həcətə durmaz.
Riflər hədəf almaz ağ gəmiləri,
Balıqçı qayığı saya oturmaz.

Açılmaz göylərə dualı əllər,
Kimsə nəzir deməz qərrib şıxlara.
Gözetçi sümürməz hisli demini,
Mayak göz eyləməz uzaqlıqlara.

Atılmaz qəfildən biri zülmətə,
Kölgəsi oxşamaz məstə, bivecə.
Bir yaxta axşama qalmaz yol azıb,
Avarın səsinə diksinməz gecə.

Özünü itirməz dəniz özündə,
Qütblər səhv düşməz duman sıxında.
Süd kimi ağarmaz əksi səmanın,
Dalğalar yuyunmaz ay işığında.

Balıqçı koması çətin uyuyar,
Nə divar isinər, nə çay dəmlənər.
Qatlayar dizini qəfil qızıl yel,
Bir qoca dənizçi pəsdən qəmlənər.

Qaçıb bərəkəti yosunlu torun,
Nə əda yeri var, nə naz... satmağa.
Köhnə qayıqların burazı didik,
Tapmaz ümid yeri lövbər atmağa.

Dənizdən incimiş bir eşq dəlisi,
Ağ ləpədüyən də geyinmiş qara.
Üç dəfə öskürməz balıqqulağı,
Bir qız əksi düşməz fırtınalara.

Yox, çəkə bilmədi göz uzaq yolu,
 Çatmaz bir adaya qıysan min kərə.
 Ardınca su atmaz kimsə qüssəli,
 Kimsə əl eyləməz ağ gəmilərə.

Bir köhnə limandır, bir tənha qoca,
 Alnını ovcuna az sıx, dənizçi.
 Daha balıqların öz ovçusu var,
 Küsməz suitindən arıq balıqçı.

YARPAQ DAMLALARI

Bir yarpaq çırpıntısı var budağın son ümidində,
 Gedənlər bir daha qayıtmır, nə yazıq ki...
 Üzü işığa dayanıb ağac siluetləri,
 susur divarda oynayan kölgələr
 Amma yarpaq da bilir ki,
 ən ağır cəzadır – səsindən asılmaq...
 Kimsə eşitmədi
 küləklərin yelləncəyə çevirdiyi sonuncu ahı...

Əvvəl fəvvarə kimi göyə qalxan,
 sonra özünü boşluqlara atan şəlalə misalıdır həyat...
 Son damla torpağa düşəndə anlayırsan ki,
 su kimi axırmış ömür qum saatında...
 ...Ya qismət, nə vaxt pöhrələncək göz yaşları
 üzü yaz nəsiminə – orası bilinməz...
 Ürəyi uçunur adamın
 daşlara çırpılan suların fəryadına...
 Daş ürəkli olmağı bacarmadım mən,
 sən isə təbiətin möcüzəsi kimi baxırsan ağırlara...
 Qarışıb bir-birinə yarpaqla yağış, –
 yağır, yağır, yağır...
 Sonuncu yarpaq düşənəcən
 qorxusu yoxdur işlanmışın yağmurdan...

Gözlərimdə açıram sabahı bir yarpaq eşqinə,
 çırpınır ovcunda bir damcı yağış...
 Budaqlar yırgalanır ağır-ağır beşik kimi...
 Getmə deməyə ürək istəyir kölgələrdən...

Pərvin ƏLİYEVƏ

AĞ DUMANDA

Ağ dumanda
açıb qapıları hər səhər,
hər səhər
mehrini salarsan günəşə sarı.
Hər səhər duyğudan çələng hörərsən,
Haradasa kövşəni yanan görərsən,
Haradasa sünbülün saçını hörərsən...

Ağ dumanda
açıb qapıları hər səhər, hər səhər
dərk edə bilməzsən olub-keçəni.
Arzu dünyasına saflıq qərq olar,
Arzuda bəslənər dümanlı dünya,
Arzudan boylanıb baxarsan onda.

Ağ dumanda
açıb qapıları hər səhər,
hər səhər
bir ayrı dona bürünüb, donda gəzərsən.
Bir ayrı görünər gözünə hər şey,
Bir axşam bir sükut çökər sinənə,
Bir qucaq axtarar qoynun xəbərsiz.

Ağ dumanda
açıb qapıları hər səhər,
hər səhər

gedənlərin vida qiyamını xatırlayarsan.
 Dönərsən simləri dartınan telə,
 Alınar gözündən günün yuxusu,
 Min yerə yozulan güman olarsan.

Ağ dumanda
 açıb qapıları hər səhər,
 hər səhər
 boyayar sözləri bir qərib şair.
 Qonur gözlərinin axışında,
 daraqlanar dodaqlarında sözlər.
 Neçə insan izi köz olar onda.

Ağ dumanda
 açıb qapıları hər səhər,
 hər səhər
 mehrini salarsan günəşə sarı.
 Hər səhər duyğudan çələng hörərsən,
 Haradasa kövşəni yanan görərsən
 Haradasa sünbülün saçın hörərsən...

ÇƏRÇİVƏLİ FİKİRLƏR

Bu cığırılar söyləməz, addımladar harasa,
 Gözünü qırışdırar, sifətini soldurar.
 Arzular haraylayar, ilğım keçər sinəndən,
 Qırçınlanar üfüqlər, ömür-günə tələsər.

Tələsər kölgələrin dirsəklənən hürküsü,
 Təntisə də yay günü, torpaqtək gümrəhlaşar.
 Mənim ruhum dincələr qılçıq sünbüllər kimi,
 Saralsa da sapsarı, hikkəsindən boğulmaz.

Yazığam, nərildəmə ov üstünə tufəngtək,
 Sürünüb ayaqlarım addım-addım gəlibdir.
 Bir göz qırpımındayam biryolluq hönkürtüdə,
 Göylər baxışlarımdır, yarpaqlar da əllərim.

Uyuşmuram yerlərə, bilirəm ki, qonağam,
 Səpələnib köksümdə həzin-həzin nəğmələr.
 Ürək sükut evimdir, mən rəsm sərgisiyəm,
 Boğmalıyam nə qədər boğazımda kəlmələr?

Ömür gecə yuxusu, gündüz tələskənliyi,
Bir yayğın güllə səsi bir müdhiş görüntüdür.
Sualları ahəngdar, cavablar da birtəhər,
Çərçivəli fikirlər, səhmansızdır günlüyü...

* * *

Axşam düşdükcə adamı tanış bir hissə—
intəhasızlıq, tənhalıq hissi bürüyər.
Ayaqlarımız yox, yeriylər bu yer üzündə əzablar
Qayıtmaq ümidi ilə;
Qayıtmaq hansısa nağılın əvvəlinə,
Şehirli bir aləmə,
Qoşulub uşaqtək oxumaq, oxumaq, oxumaq.

Elə bilirəm, insanlıq ayrılığı nəğməkar kimi təsvir edir.
Ayrılıq özünü tanımaq üçün mizandır, tərəzidir,
Ayrılıq qayğısız xoşbəxtlik üçün ödək.
Beş günlük, bir aylıq ayrılığa döz!
Döz ki, möhkəm olmağı öyrənəsən,
Bütün əbədi ayrılıqlara dözə biləsən.
Baxma, baxma bir gözlə həyata,
"Gözün qəlbə hökmü çatar", deyənə də inanma!

İndi gecəmiş, o dünyadan gələn oynaq səslər
Nəhəng və qarışıq, titrək və yüngül.
Sonra yüz illərin ölü sakitliyi, qəribliyi,
Bir də uçub-dağılandan sonra
köhnə məskənləri xatırladan dinclik.

Metaforların da terapiyası var,
Bunları metafor xətinə demirəm,
təşbəhləmirəm də.
Ayaqlaşır ayrılıqla dincliyim,
bilirəm.
Keçdiyim təkamül mərhələsidir,
Nə gənclik deyil, nə də incikliyi.
Əsrlərdir, ayrılıq həmişə köhnə-təzə kimi.
Torpaq dinmir, sular susur, yel yellənir,
Vaxt ələnir, gələn gəlir, gedən gedir,
Süründükcə hicran dinir.
Nədir ömrün üç payı? —
Doğum, ölüm, ayrılıq.
Xatırladım dördüncünü;
Ömrün ən naxələf payı — adilik.

* * *

Savaşmaq ön cəbhədir,
Bütün cəbhələrdə savaş –yaşamaq!
Təpələnirsən bəzən, olsan da dağ,
Yarıyıxılmış ev kimi.

Ancaq heç nəyi saxlamır həyat
Öz rəngindən –
Cənnət və cəhənnəmdən başqa.

İlahi!
Mən necə də inanıram...
Bəzən tənhalıqdan da ucalmaq olur.
Bu səbr, bu səbat məni insan edəcək,
Göldə bir atəş səsitək itəcək.

* * *

Adamlar kiçilirlər nəhəng gövdələri ilə,
Kölgələr inildəyir, addımlar itiləşir.
Bu ürək məbədimdə dəyişməyibdir heç nə –
Kimsə budaq kəsəndə mən gövdəni tuturam.

Kin çox uzaqdır məndən, nifrət də ayrı düşür.
Taleyə inanmıram, sığınıram özümə.
Qadınlar fəndgirdirlər, mən onlardan deyiləm;
Hündür dağlar kəsməz ki küləyin qarşısını.

Gah əyilib pillələri ehtiyatla enirəm,
Gah maneə öhdəsindən gəlirəm – gözü bağlı.
Döyüş ruhu, sərin nəmmiş döşəmədə uzanan,
Şübhə bilir susqunları, sükutla qarşılayır.

... ancaq yoruluram mən
nanəcib insanlardan.

Səsimdə qətiyyət itir, nitqimdə pritçalar;
"Qızğın alqışlar da bitir pərdələr bağlananda".
Yenə qayıdıram o külək fit çalan yerə,
Hər dəfə təzim edirəm mən zamanın fədinə.

Hər tərəfdə qışqırıqlar, tufan başlayır yenə,
Bu yorğunluq, kövrəklik itib-batan deyil ki...
Bu elə kəskin ağrı, bu elə qəmxarlıqdır,
Bütöv бүкүлөн qəddi бүkər dodaqlarında.

Sən, ey sevgi, yaxın dur, ipək xışıltı itir,
Bəsir ruhlar sıxılıb göy ləkəyə çevrilir,
Qıvrılır qısqanlıqdan xudbin, xəsis ürəklər –
Daim kiçilənlərə böyümək çox çətindir.

Bir də bu hekayəni eşitmisən, yəqin ki:
"Küpün içində dünya, küpdə qızıl saraylar,
Nadir şərablar ilə, dadlı təamla dolu;
Küp keçici həyatdır, aldadır həqiqəti..."

... ancaq yoruluram mən
nanəcib insanlardan...

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

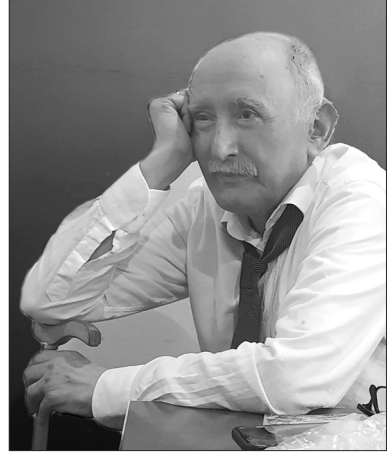
**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

◆ N ə s r

İntiqam QASIMZADƏ

VIDA

◆ Hekayə

– Cəmi qəbiristanlıq əhlinin ruhuna bir salavat: “Allahün məsəlli əla Mühəmmədin və ali Mühəmməd”...

Qəbri torpaqlayıb qurtarmışdılar; molla dəfnə gələnləri salavat deməyə dəvət edirdi. Sonra da “Quran”dan “Fatihə” və “İxlas” surələrini deyib, nizamla qəbiristanlığı tərk edəcək və mərhumun yas məclisinin keçiriləcəyi Təzə Pir məscidinə gedəcəkdilər.

Yaxın dostumuz Aqili dəfn edirdik. Gözlənilmədən, qəfil vəfat etmişdi. İllərdən bəri bir yerdə durub-oturduğumuz dostlarımızın hamısı gəlmişdi. Başqa cür ola da bilməzdi; iyirmi beş ilə yaxındı hər səhər Bakı bulvarında görüşüb xeyli gəzişir, sonra da çayxanada oturub çay içir, zarafatlaşırdıq. Ayda da bir, ya iki dəfə məclis qururduq; hərdən birimiz xərcini boynumuza götürürdük. Bir də görürdün tinimizə düşdü, yığışib Quba-Qusar tərəfə çolpa çıxırtması yeməyə gedirdik, ya da Nardarana nəbə balığının kotletini yeməyə. Daha çox Salyan tərəfə – Şorsuluya gedirdik; xüsusən gərək, qaşqaldaq vaxtı. Aramızda ən fəal, ən zarafatlı şorsululu Akif idi; o çəkib aparırdı bizi ora.

İndi də həməən Akif mənə yaxınlaşıb:

– Bura bax, yadından çıxmayıb, kişi səndən xahiş eləmişdi ki, mən öləndə qəbrim üstə sən “Fatihə” verərsən?! Sən də söz vermişdin.

– Nə danışırısan, – dedim, – zarafatdı da eləyirdik.

Akif:

– Yox ey, o, zarafat-zad eləmirdi, çox ciddi deyirdi. Məndən də xahiş eləmişdi ki, yaddan çıxmasın, Akif, çıxsə, sən yada salarsan.

Aqilin öləndə məndən qəbri üstə “Fatihə” deməyimi istəməsinin mayası hardan gəlirdi?

Bizim Cavad adında bir dostumuz da vardı; əslə Qarabağdan, Cavanşirlər nəslindəndi. Çox mərifətli kişiydi.

Bir neçə il əvvəl vəfat etmişdi. Bir gün vəfatının ildönümündə dostlar yığışıb getdik onun qəbrini ziyarətə: 2-ci Fəxri xiyabanın çöl tərəfində, şosse yolunun lap kənarında dəfn olunmuşdu. Oralarda da molla-zad olmur ki, bir yasin oxutduraq. Odur ki, mən qəbrin baş tərəfinə keçib dostlarımızı “fatihə” deməyə dəvət etdim; bilirdim bunun qaydasını, yəni dəvət eləyəndə deyilən sözləri:

– Allahın məğfiril mömininə vəl mömünat, vəlmüslüminən vəl müs-lümat, rəhməllahi mənqərəl fatihə əs salavat, – ucadan avazla dedim. Avazla da ucadan “Fatihə” və ardınca da “İxlas” surələrini oxudum; ziyarətimizi, mollalar demişkən, yola verdim.

Elə rəhmətlik Aqilin də, zənnimcə, mənim avazım xoşuna gəlmişdi. “Düzü, avazım pis deyildi; özüm də bilirdim bunu, oxuduğum da “Quran”dı...

Molla “İxlas” surəsinin son sözlərini tələm-tələsik: “və ləm ləkin ləhu kufufən əhəd” – deyib dəfn mərasiminin nöqtəsini qoydu və dərhal da dəfnə gələnlərə müraciətlə dedi:

– Hörmətli qohumlar, qonşular, dostlar, mərhum Aqil qardaşımızın ailəsi sizlərə zəhmət çəkib gəldiyiniz üçün öz minnətdarlığını bildirir. Zəhmətinizi həlal edin. – Hamı: – “Halal olsun” – dedi. – Dəfn mərasimi-nin davamı Təzə Pir məscidində keçiriləcək; indi ora gedəcəyik. Maşınlarımız qəbiristanlığın girəcəyindədir. Buyurun, hamınızı bir nəfər kimi ora dəvət edirlər.

Akif dirsəyi ilə böyrümə vurub:

– Tez elə, – dedi, – sora gec olacaq, vədivə əməl elə. Kişi vəsiyyəət eləmişdi sənə.

Bir addım irəli çıxıb:

– Molla əmi, hörmətli dostlar, – dedim, – çox-çox üzr istəyirəm, bir neçə dəqiqə vaxtınızı alacam. Mən Aqilin dostları adından danışiram. Söz yox, molla qardaş mərasimi yüksək səviyyədə aparır, heç bir əlavəyə ehtiyac yoxdur. Amma məsələ ondadır ki, rəhmətlik hələ sağlığında məndən xahiş eləmişdi ki, – bunu dostlarımız da bilir, – öləndə mən onun qəbri üstündə “Fatihə” verim. Mən də onun bu istəyini sizin iştirakınızla yerinə yetirməyi özümə vacib bilirəm.

Hiss etdim ki, əməlli-başlı həyəcanlanmışam. 75 illik həyatımda ilk dəfə idi bir belə insanın qarşısında ucadan, “Fatihə” verəcəkdim. Oxuyacağım “Quran”ın hikmətindəndi yəqin, həyəcanlı olsam da, inamlıydım.

Bir an duruxdum. Sonra çəliyimi yaxınlıqdakı şam ağacına söykədim (mane olurdu mənə) və əllərimi qarşımda qoşalayıb ucadan ətrafdakı müsəlman qardaşlarımızı Aqilin və cəmi qəbiristanlıq əhlinin ruhuna “Fatihə” deməyə dəvət etdim:

– Allahın məğfiril mömininə vəl mömünat, vəl müslüminən vəl müs-lümat, rəhməllahi mənqərəl fatihə əs salavat...

Hamı – kimi ucadan, kimi ürəyində – “Allahün məsəlli əla Mühəmmədin və ali Mühəmməd” – deyə, salavat çevirdi. Mən “Quran”ın ən gözəl surələrindən sayılan “Fatihə” surəsini avazla deməyə başladım:

– Bismilləhir-rahmanir-rahim, // Əlhəmdü lilləhi Rəbbil -aləmin”... və sairə surələri deyib qurtardım.

Deyəsən, avazım camaatın da xoşuna gəlmişdi; xalqımız demişkən, avazım yaxşı idi, oxuduğum da “Quran”dan.

– Çox sağ olun, – dedim. – Allah ölənlerinizə rəhmət eləsin. Başınız ailənizin, qohum-əqrabanızın yanında həmişə uca olsun.

İki-bir, üç-bir, hamı qəbiristanlığın çıxışına üz qoydu. Akif də mənə yaxınlaşıb qoluma girdi və biz də axına qoşulduq.

– Yaxşı elədin, savabdı, – dedi Akif. – Həm də bu bir borc idi, boynunda qalacaqdı.

Çıxışa çatdıq. Maşına minmək məqamı gələndə, gördüm ki, çəliyimi unutmuşam, qalıb qəbir üstə. Dərhal Akifə: “məni bir beş dəqiqə gözlə, çəliyim qəbir üstə qalıb, gedib gətirim” – deyib ayağımı çəkə-çəkə götürüldüm Aqilin qəbri tərəfə. Nə yaxşı onun qəbri çıxışa yaxın idi.

Çəliksiz əməlli-başlı yeri yirmişəm ki...

Yaxınlaşanda nə görsəm yaxşıdır?! İstər-istəməz, bir an duruxub qaldım: axı, heç beş-altı dəqiqə olmazdı ki, camaatın buranı tərk etdiyi. Hamı getmişdi, ins-cins qalmamışdı. Axırncı biz çıxmışdıq burdan – Akiflə mən. İndi isə burda, rəhmətliyin qəbrinin baş tərəfində iki yeniyetmə qız uşağı bir-birinə sığınıb xısın-xısın ağlayırdı. Ayaq tərəfdə isə, Akito cinsindən olan yapon iti quyruğu üstə oturub, kədərli gözləriylə qəmgin-qəmgin Aqilin başdaşı əvəzinə müvəqqəti qoyulmuş şəklinə baxırdı. Mənə elə gəldi ki, itin gözləri yaşarmışdı.

Əvvəlcə məsimməsəm də, sonra qızcıqazların Aqilin qızları olduğunu başa düşdüm; müsəlman adətinə görə, dəfnə qadınlar getmir axı. Qızlar evdə qala bilməmişdilər, ürəkləri gətirmişdi onları bura. Kənarda gözləyiblər, kişilər dağılışandan sonra, yaxınlaşıblar. Görünür, Aqilin yoxluğunu hiss edən Akütonun vurnuxduğunu, evdə özünə yer tapmadığını görən qızlar onu da özləriylə gətirmişdilər. Bu cins iti Aqil beş-altı il əvvəl “Akütonun hekayəti” məşhur yapon filmində görüb ağlına, sədaqətinə heyran olmuşdu. Uzun axtarışlardan sonra onun küçüyündən tapdırıb çox baha qiymətə almışdı.

Gördüklərimdən o qədər mütəəssir olmuşdum ki, niyə qayıdıb gəldiyimi də unutmuşdum; bir qədər əvvəl bura toplaşmış onlarla insanın iştirakı ilə aparılan dəfn prosesi məni heç belə sarsıtmamışdı.

Daha bir neçə addım irəli gedib qızlardan bir qədər aralı və arxada dayandım, diqqətlə Aqilin şəklinə baxdım; dodaqları azca qaçmışdı, ironik bir təbəssüm vardı üzündə. Amma... gözləri kədərli idi...

Orda beləcə nə qədər durduğumu deyə bilmərəm... Yəqin ki, bir xeyli durubmuşam. Xəyalım məni çəkib uzaqlara aparıb, vaxtın necə ötdüyünü

hiss etməmişəm. Odur ki, bir əlin ehmalca qoluma toxunmasından diksinən kimi oldum. Azca qanrılıb geri baxdım; Akif idi, ləngidiyimi görüb nigaran qalmış, arxamca gəlmişdi. Üzündə bayaqından xeyli fərqli dərin bir kədər vardı.

Bir müddət dinməzcə yanaşı durduq. Qızlar eləcə bir-birinə sıxılıb xısın-xısın ağlayırdılar. Akito isə heykəl kimi donub gözlərini sahibinin şəklinə dikmişdi.

Bütün vəziyyətlərdə sayıqlığını itirməyən, düzgün qərar verən dostum Akif mənə işarə etdi ki, getmək lazımdır. Və biz Aqilin üç doğmasını orda onunla baş-başa qoyub, sakitcə çıxışa doğru getdik. Yol boyu heç birimiz – nə o, nə də mən, bir kəlmə də olsun dinib danışmadıq.

Maşına oturmaq istəyəndə başa düşdüm ki, qəbir üstündə gördüklərim; qızların bir-birinə qısılib xısın-xısın ağlaması, Akitonun sahibinin şəklinə dikilmiş kədərli gözləri mənə elə sarsıdıb ki, ora niyə qayıtdığımı tamam unutmuşam; çəliyi götürməmişəm.

Elə həmin anda da Akifin səsi eşidildi:

– Aaa, çəliyi götürməmisən ki....

Mən günahkarcasına:

– Hə, – dedim, – qızları görüb tamam unutmuşam.

Akif :

– Yaxşı, onda sən otur, mən gedib götürürəm, – deyib, maşının qapısını örtdü.

– Yox, mən də gəlirəm, – dedim, – birdən sən tapmazsan, yerini mən bilirəm.

Ayağımı çəkə-çəkə Akifin dalınca götürüldüm.

Qızlar hələ də ordaydılar. Akif elə bil çəliyi əliylə qoymuşdu, düz bayaq mən “fatihə” verəndə yanında durduğum şam ağacına sarı getdi, çəliyi götürüb, dərhal da geri döndü və qoluma girib:

– Getdik, əmioğlu, – dedi, – (onun hərdən mənə belə müraciət etməyi vardı), camaat çoxdan çatıb Təzə Pirə, yaxşı deyil, “Quran” oxutduraqlar yəqin...

– Bir dəqiqə gözlə, – dedim, – gəlirəm. – Qəbrə yaxınlaşdım, əyilib bir əlimi qəbrin üstündəki torpağa qoydum və ürəyimdə: “rahat yat, dostum, biz – övladların, dostların, bir də bu köpəyin, – səni unutmayacağıq” – dedim və qeyri-ixtiyari Akitoya baxdım. İt elə bil ürəyimdə dediklərimi eşitmişdi, başını mənə sarı çevirib sözlərimə səs verdi; alçaqdan, bir insan kimi inildədi. Bu iniltidə təkcə bir itin sadıqlığı deyil, bu fani dünyada bəndənin-bəndəyə olan bütün sevgisi, həsrəti və dərdin ağırlığı vardı...

Mübariz CƏFƏRLİ

ÖLÜ

♦ Hekayə

İllər öncə, onda ki siqaret çəkməyə təzə-təzə başlamışdı, onda ki försundan, lovğalığından yerə-göyə sığmırdı, ipə-sapa yatmırdı, məktəbə də az gedirdi, gedəndə də ya müəllimlərin gününü qara eləyirdi, ya da üzüsulu dərstdən qaçırdı Qədirgilin yanına. Atıb-vurmağa, qaşınmayan yerdən qan çıxarmağa, dava-dalaşa bəhanə, məqam gəzirdi, bax onda, Qədirə qoşulub, Qədirin yedəkli motosiklinin arxasında əyləşib getmişdi adını eşidib üzünü görmədiyi Alikin yanına. Qədirin dediyinə görə, Alikgilin kəndində bircə adam qalmışdı, o da Alikin özü idi. Kürün, dənizin suyu qalxıb kəndi əhatəyə almışdı. Düzdü, hələ dayaz idi kəndə gedən yolu basan su, hələ ki, ikitəkərli, üçtəkərli ilə birtəhər gedib-gəlmək olurdu. Kənddəkilər də ələcsiz qalıb yavaş-yavaş, çar-naçar seçimlərini eləmişdilər, iki-üç yerə köçmüşdülər; rayon mərkəzinə, qonşu kəndlərə və o biri dünyaya... Deyilənə görə, bircə ata-anası molokan olan, dilimizi rayon əhlindən pis bilməyən, lakin şirin danışan, bəzən buralarda heç kəsin ağlından keçirmədiyi kəlmələri, kitab cümlələrini dilinə gətirən Alik heç yerə tərپənməmişdi. Elə tək-tənha kənddə qalıb birtəhər başını gırləyirdi. Qədir yenə onu dilə tutmağa gedirdi ki, daşı atəyindən töksün, gəlib kənddə, rayonda, harda kefidə bir yer tapıb yaşasın, həmişə xeyir-şəri bir yerdə olmuş el-camaat bir adama balaca bir daxma tapa bilməyəcəksə, bir ac qarını doyuzdurmayacaqsə, iki qəpiyə dəyməz. Qədirin Alikin dalınca getdiyi birinci kərə deyildi, ancaq o zalım da iki ayağını dirəmişdi bir başmağa ki, öldü var, gəldi yoxdu, burdan heç yana tərپənən deyiləm, ata-anam, bacı-qardaşım burda ölüb, burda dəfn olunub, mən də bu kənddə canımı tapşıracam, onların yanında basdırılacam, onsuz da heç kəsim qalmayıb, day bu yaşımda özgənin qoltuğunda nə azarım var?.. Mənə bura xoşdu, yeri səfalı, əsas da ki, adamların hay-küyündən uzaq... Yer üzündə sakitlikdən gözəl şey yoxdu, nə baş-beynimi xarab eləyən var, nə də sözümün üstünə söz deyən. Əkirəm, biçirəm, qoyun-quzu, toyuq-cücə saxlayıram, balıq tuturam. Ac qulağım, dinc qulağım, necə kefidim yaşayıram özümçün... Siz məndən ötrü narahat-nigaran olmayın, mən burdan ayrılısam, ölərəm. Get-gedə qoyun-quzu saxlamaqdan əl çəkdi, satdığını satdı, payladığını payladı, dəyişdiyini una-çörəyə, qəndə-çaya, arağa, siqaretə, bir sözlə, ərzaqa dəyişdi. Toyuq-cücənin də axırına çıxdı ki, elə

balıqçılıqla baş gırləməyim bəsdi, nəyimə gərəkdi, tək adamam... Beləcə, evdə, həyət-bacada, əlində-ovcunda nə qalmışdısa, xırıd eləyib qurtardı.

Qədir üçtəkərlinin yedəyini pay-püşlə doldurmuşdu. Qayıdanda apardıqlarının əvəzinə balıq gətirəcəkdi.

Suyun dayaz yerindən güc-bəla ilə keçib kəndə girəndə Qədir deyindi ki, su bir az da qalxsə, heç motosikllə də bura gəlmək mümkün olmayacaq, ümid avarlı qayığa, katerə qalacaq, bu tərs oğlu tərsin də evi belə yıxılacaq... Əslində, heç vədə evlənməyən Alikin evi çoxdan yıxılmışdı, amma o, bunun fərqinə varmırdı, çoxdan sönmüş ocağın külü ilə oynamaqdan əl çəkmirdi.

Alik evdə yox idi. Həyət-baca elə sakitlikdi ki, “qu” desəydin, qulaq tutulardı. Dəniz də “mürgülədiyindən” günün günorta çağı adamı vahimə basırdı.

Qədirin ürəyinə nəsə damdı, üzünü Natiqə tutdu:

– Ala, dırmaş evin üstünə, bax yan-yörəyə, gör bu avara hardadı... Yiyəsiz adamdı, ölüb-eləyər inad oğlu inad... Nəsə, ürəyim çox narahatdı... Yazığım gəlir ona, məktəbli vaxtlarımda günüm bu evdə keçib. Dərstdən qaçıb min bir zulumla gələrdim bura... Alikin bacısından xoşum gəlirdi, o qarabaxtı da ilan vurdu... Elə bu kənddə basdırdılar. Çox gözəl, göygöz qız idi rəhmətlik... Gözlərini bərəldib mat-mat üzümə baxma, dırmaş yuxarı...

Natiq göz qırpımında taxta artırmalı evin üstünə dırmaşdı. Əlini “günlük” eləyib alnına qoydu.

Qədir aşağıdan səsinin yoğun yerinə saldı:

– Hə, nə görürsən?..

– Qapı-pəncərəsiz uçuq, yiyəsiz evlərdi... Həyət-bacalarında it-pişik də gözə dəymir...

– İt-pişik bizim nəyimizə gərəkdi?.. O heç... Sonra?..

– Gözüm seçmir nə sürüsüdü, qabandı, donuzdu, nədi... Həm də çoxdular e, lap çox... Qarışqadılar elə bil...

– Qocalmısan da, dedim axı sənə, az oxu, kitab-dəftərdən uzaq dur...

– Ala, nə oxumaqbazlıqdi, bəlkə məni qara basır, hə?..

– Nə qara?.. Günün günorta vaxtı adamı qara basar?.. Onlar burda qalıb artan, vəhşiləşən, heç kəsi yaxına buraxmayan atları... – Qədir səbrlə izah elədi. – Biz oralara hərlənməsək yaxşıdı, cumarlar üstümüzə, ayaqlarının altında qalıb əncirə dönərik... Sən heyvanlara-zada marıtdama, yaxşı-yaxşı bax, gör ayrı nə var?.. Adamdan, kölgədən-zaddan...

Natiq:

– Ayrı heç nə... – deyib kor-peşman, əli ətəyindən uzun aşağı təzəcə düşmüşdü ki, Alik taxta, rəngi qopmuş, çürük qapını azca qaldırıb açaraq, başqa çür açmaq mümkün deyildi, həyət qapısı çökmüşdü, aşağısı torpağa pərçimlənmişdi, həyətə girdi. Çiyində də yekə lapatka. Yulğundan, taxtadan olan hasarı uculub-dağılmış həyətə qapını açmadan da asanlıqla girmək olardı, görünür, belə həyətdə qapı simvolik sayılırdı, ev sahibi də yalnız adət elədiyi o simvolik qapıdan girməyi özünə borc bilirdi.

Qədir onu görcək birinin üstünə beşini qoydu:

– Hardasan, ala, iki saatdı səni gözləyirik... Dedim, yəqin, ilan-zad vurub səni, xosunvay olmusan... – evin kölgəsindəki kətildən qalxıb irəli yeridi.

Alik lapatkanı evin divarına söykəyib Qədirlə görüşdü, Natiqə yaxın getmədiyindən, ora-bura baxa-baxa şəstlə siqaret çəkən pərt olub irəli yeriyərək ev sahibinə uzatmaq istədiyi əlini yanına saldı:

– Məzarlıqda idim... – sakitcə dedi Alik.

– Xeyir ola?..

– Nə xeyir?.. Qəbir qazırdım...

– Ala, sənin ağlın çaşmış nədi, burda kim qalıb ki, rəhmətə getsin?.. – Qədir təəccübləndi.

– Özümə qəbir qazırdım... Anamla bacımın arasında...

Qədir gülümsünüb şəhadət barmağını gicgahına apardı:

– Doğrudan gicləmişən... Təklil sənin başını xarab eləyib...

– Nöş gicliyəm, düz deyirsən, tək adamam, ölsəm, mənə kim qəbir qaza-
caq?.. Ona görə heç kəsə əziyyət verməməkdən ötrü qəbrimi də özüm
qazıram...

Bu dəfə Qədir qəhqəhə çəkdi:

– Ala, ay başdanxarab, tutaq ki, sən öldün, gedib o qəbrə necə girəcəksən?..

– Sən mənim yaşıma gələndə ağsaqqallıq eləyib məsləhət verərsən... – desə
də Alili gülmək tutdu, əlacsız-əlacsız əllərini qaldırdı. – Düzü, heç burası ağlıma
gəlməyib...

– Olmayan şeyə nəşə gələ bilər? – Qədir məzələnib diqqətlə Alili süzdü. –
Saç-saqqalun da çoxalıb, lap qulyabanıya oxşayırsan... – elə dedi ki, guya, neçə
kərə qulyabanı görmüşdü. – Yaxşı ki ülgüc gətirmişəm, otur, sənin saç-saqqalını
özüm tərəş eləyəcəm... Ancaq saqqalun çox uzundu e... Saçun da ondan
betərdi. Yox, tək ülgüclə iş aşmayacaq, qayçun var, ala, evdə? – xəbər alıb əlavə
elədi. – O dünyaya da adam cildində getmək lazımdı... Yoxsa, orda da sənin
üzünə baxan olmayacaq...

Alik ah çəkdi:

– Saç-saqqal boş şeydi e, ay Qədir, sən mənim əlimi buraxma...

– Əlünü hara buraxıram, ay yazıq, yığış, səni götürüb aparacam...

– Yox... – Alik başını yırgaladı. – Bilirsən ki, mən burdakıları qoyub heç yerə
gedən deyiləm...

– Vallah, qorxub-eləmə, day burdakılar heç yerə qaçan deyil, sən də bizim
hamımızdan çox yaşayacaqsan, hamımızı yola salacaqsan, sənin ölməyinə çox
qalıb e, hələ... Bu ölsün... – Qədir sanki həmsöhbətini tamam-kamal
inandırmaqdan ötrü vəcdə gəlib öz sağ yanağına yüngülcə sille vurdu. – Bir-iki
ilə yoldakı su da qalxıb çıxacaq boğaza, day Əzrayıl başıdaşlı bura nə təhər gəlib
çıxacaq, ala?.. – zarafata saldı. – Karoçə, sən qurdndan qiyamətə qalacaqsan...

– Ölü, ya diri, bu dünya, ya o dünya, nə fərqi var?.. Hər şey sonsuzdu, heç
nə bitib-tükənmir... – Alik uzun, çal saqqalını tumarladı. – Amma sən mənim
əlimi heç vaxt buraxma... – təkrarladı. – Mənim güvənilişə heç kəsə qalma-
yib...

Ümumiyyətlə, nədənsə, o gün Qədir onun saç-saqqalını qırxanda da, balıq yeyib araq içəndə də, dəniz kənarında, sahilə gəzişəndə də Alik bu kəlmələri tez-tez təkrarladı: “Mənim əlimi buraxma, ay Qədir, eşidirsən, qiyamətəcən buraxma”. Əgər içməmişdən belə desəydi, adama elə gələrdi ki, kefləndiyindən ağzının danışığını bilmir...

Axırda, deyəsən, Qədir bezara gəldi, üzünü Alikə tutub yarızarafat:

– Mən ölüm, belə danışma, zamanə korlanıb, gəlib-gedənlər eşidib-eləyər, elə bilərlər qaluboy-zadiq... – dedi. – Elə yaxşı ki buralara yolu düşən azdı. Yoxsa, çoxdan biabır eləmişdün adımızı...

Alik qəhqəhə çəkdi:

– O cür fikirləşən də elə sənəin tayındı, əclaf, eşitməmişən, dədələr deyib ki, niyyətin hara, mənzilin ora...

– Adama oxşamısan e, bu ölsün... – yenə öz yanağını sillələdi. – Təraş olunan... Get bir güzgüdə özünə yaxşı-yaxşı bax, ay yetim... Keçəlün də işim-işim işıldayır, par-par parıldayır... Saç-saqqal səni lap aranqutana döndərmişdi... – Qədir soyunub pal-paltarını qumun üstünə atdı. – Nə ev, nə mənzilbazlıqdı, hamımızın əsl mənzili qəbiristanlıqdı, qəbirdi... – deyib dənizə girdi, başa düşmək olmadı ki, mənzil söhbətinin təraş olunmağa nə dəxli var. – Getdüy e... İrəli!.. – çığırdı.

Alik fikrə gedib Qədirin arxasınca:

– Onu düppədüz dedin... – mızıldansa da, kef havasına dəli nərə çəkib dənizin “yuxusunu qaçıran” onu eşitmədi.

♦ Poeziya

Qandab ƏLİYEVƏ

* * *

Bu yarımçıq günlərin
Dodaq uçuqladan
Ucuzluğunda
Özümə sığınmağa
Bir misralıq yer axtarıram.
Bəzən düşünürəm:
Bir heçə dəyməzmiş
Ömür.
O qədər qəddarmış,
Sən düşündüyündən belə qəddar.
İki adamlıq yerin boşluğuna
Özünü asanda
Daha yaxşı anlayırsan...

* * *

Hardasa toxtayır, dərir nəfəsin.
Üzü dan yerinə öpür şəfəqi.
Tozlu ayağından saçlarınacan
Uzanır boyu.
Əvvəl yoxa çıxır ağappaq gəmi,
Sahildən görünmür izi-tozu da.

Sonra
Eyvanların pəncərələri.
Sonuncu adam da
Dönür yuxuya...

* * *

İtir yaddaşımdan yuxulu küçə,
O yaşıl eyvanlı, sehirli gecə.
Söndürür sonuncu işıqlarını,
Çəkir əllərini, ayaqlarını.

Sürüşüb boynumdan düşür kölgələr.
Gecəyə qarışır son nəfəsləri.
O tutqun güzgülər, o pəncərələr
Gizlədir xəlvətcə yox olan kəsi...

ZAMANSIZ ŞAİRLƏRƏ İTHAF

*Yer yox ikən, göy yox ikən ta əzəldən var idim,
Gövhərin yekdanəsindən iləri pərgar idim.*

Şah İsmayıl Xətai

“Yaddaşın əbədiyyəti”ndə
Əriyən saatların intəhasızlığı.
Pəncərələrdə mavi işıq.
“Nə içindəyəm zamanın
Nə də büsbütün çölündə”.
Hər gecə
Ulduzdan-ulduza köçən
Şair tənhalığı.
Qara yağışların,
Qara quşların,
Qara sevdaların adamı.
Min ildən,
Milyon ildən sonra
Bu dünyaya qayıdacaq.
Çiçəyə,
Ağaca,
Buluda
Dönəcək.
Qarayazının
İlgimindən keçəcək.

Kürün uğultusuna qarışacaq.
Bir zaman
Bir dəli ümidin
Köksündə parlayacaq.

* * *

Tanrı qarşısında
Buğda dənəsi boyda
Kiçilir ölümlər.

Dünyanın milyon illik
Qırışından,
Kökündən,
Toxumundan,
Heyrətindən,
Əhvalından
Milyon dəfə doğulmuşam.
Milyon dəfə
Əllərim
Açılıb günəşə.
Milyon dəfə
Torpağa,
Havaya,
Suya qarışmışam.
Kürəyimi söykəyib divara
Milyonuncu dəfə
Şəhadət gətirirəm...

* * *

İndi hardasa
Balaca, isti ovuclarına
Yayın son günəşini
Toplayan uşaqlar
Yuxularına yepyeni
Sevinclər daşıyır.
İndi hardasa
Sərçə qanadından
Asılan ümidin boz üzü
Çökür dağlara.
İndi hardasa

Sel olub daşan,
Göz yaşına axıb
Qarışan var.
İndi hardasa
Qızarır yanaqlar,
Söz təpilmiş dodaqlar danışır.
İndi hardasa
Adamlar doğulur.
Öz libasında,
Söz libasında.

* * *

Boynumu qucaqlayıb
Dururlar qəsdimə.
Harda göz yaşlarım
Ovcumda sığallanırsa,
Sapa düzülüb
Bircə-bircə
Asılırlar köksümdən.
Güldanda gül olurlar,
Yağışa dönüb axırlar.
Darıxmaq öyrənirlər
Gündə yüz kərə
Yiyəsiz itin gözlərində.

Xuraman HÜSEYN

QAR KİMİ AĞ GÜNLƏR

Vətən xilas oldu
yırtıcı düşmənin caynağından.
İgid oğullar
adınızda yaşayan ağ günü
gətirdilər sizə.
Qara buludlar kimi
çəkildi göy üzündən
qara gün.
İndi bayrağımızın mavi rəngi kimi
təmiz səmamızda
gözəl günəş gülümsəyir.
Qar kimi ağ günlər
xoş gəlib ömrünüzə.
Bu günlərin ağ rəngi
yenə çökəcək adınıza.
Artıq sağalıb yaralarınız,
üçrəngli bayrağımız
düşmənin cəngindən
azad olan yerlərdə
dalğalandıqca
sevinir qübar bağlayan ürəyiniz.
Ağ günlərimiz yenə yaşayır
sizin adınızda.
Qara buludlar
sizi bizdən alan düşmən kimi

təslim oldu ağ günlərə.
Yağış yağdı,
yudu düşmənin ayaq izini
torpağımızdan.
Sizin adınıza çökən izi, hisi, tozu yudu
gözəl Ağdam, gözəl Ağdərə!
Şükür, çıxdınız bu ağ günlərə!

SON AKKORD

Yenə bahar gəlmək istəmirdi,
utanırdı çiçəklərindən.
Nisgilini gizlədə bilmirdi
yasəmənlər, lalələr.
Gül, çiçək ətirləri
örtməyi bacarmırdı
düşmən nəfəsinin qoxusunu.
Qorxa-qorxa gəlməyə
utanırdı bahar yenə.
Xalqın tükənən səbri
Polad Həşimov kimi
igidin də şəhid olmasından sonra
döndü vulkana, şəlaləyə,
dözə bilmədi
yenə igid oğulların
düşmən gülləsinə
tuş gəlməsinə.
Adının mənasını
düşmən qarşısında
əyilmədən, sınımadan göstərdi
general-mayor Polad Həşimov.
Bir də
Milli Qəhrəman kimi göstərdi.
Sonu çatdı nağılın,
son misrələr yazıldı,
son akkord səsləndi
və bitdi müharibə.
Qarabağ qayıtdı öz sahiblərinə,
yenə bizim oldu...

HƏYAT DAVAM EDİR

Qonşu bildiyimiz xainlərin
həyatımızdan oğurladığı illər

yordu bizi.
Gözlərimiz yol çəkə-çəkə
həyatın yorğun yolçusuna
çevrildik,
tükəndi səbrimiz.
O illərdə dərd çəkən,
ağlayan biz,
ağrıyan ömrümüz oldu.
Gedən getdi
xəyallarımızın ardınca,
arzularımız qaldı.
Düşmənin
oğurladığı illərimizin ardından
yeni arzularla
yeni həyata başlamışıq.
Həyat davam edir
qaldığı yerdən...
gül-çiçəkli baharları qarşılayaq,
dəyişsin əhvalımız.
Unudaq yaşadığımız
ağrı-acıları!

YOLLAR

Yollar, darıxmışdıq
sizin üçün.
Bu həsrət sona çatdı.
Sənənizə axan
şəhid, qazi qanları
torpaq sevgimizi
bir daha göstərdi
xain düşməyə.
Tanıdınız
bir zaman yurdundan
didərgin düşən
ayaq izlərimizi?
O izlərin
alın yazımıza dönməsinə
imkan vermədi
igidlərimiz...
Şəhid oldular,
yaralandılar,
amma düşmən tapdağından
xilas etdilər sizi.

Yollar, darıxmışdıq
sizin tozunuzdan,
göz yaşımızla yoğurduğumuz
palçığınızdan ötrü.
Qovuşanda unudulur
darıxmaq da.
Qovuşduq sizə,
həsrət yoluna sipər oldu
ümidimiz, arzularımız.
Bundan sonra
yol çəkməyəcək gözümüz,
yolumuzdan çəkiləcək
düşmənin gözü...

TƏNHA QIZILGÜL

Rəngin ağ olsa da
qara günlərin
bəzəyinə döndün,
kimsəsiz evin
küskün qızılgülü.
Sahibin
öz kədərli həyatı kimi
həsrətin
quraqlığa yağış kimi yağdığı
həyəti də
tərk edəndən sonra
büküldü boynun.
Kədər
alın yazısı kimi
ləçəklərindən oxunur indi,
tənha qızılgül.
Yağışlar səni susuz qalıb
bu həyatla vidalaşmağa qoymadı.
Gözəl rayihən etibarlı çıxdı,
tərk etmədi səni.
İndi hər kəsi
yalnız o valeh edir.
Qoxlayırlar, ciyərlərinə çəkirlər
ətirini.
Sənin nazınla oynayan
sahibinin
həyat sevgisi sona çatandan,
ömür xəyanət edib

onu atandan sonra
yalnızlığın qarşısında
boynubükük
bənövşəyə döndün.
Qara təklik
heç kimə yaraşmır,
xoş günlər kimi
ağ qızılgül!
O ağ libasınla ört üstünü
qara talehlərin.
Onlara
ağ günləri gətirə bilməsən də
gözəl rayihənlə
oxşa könüllərini,
gözəlliyini
indi də bu cür göstər.
Görsünlər ki
boynun bükülsə də
sən tənha deyilsən...
Əllərini üzməsinlər,
küsməsinlər bu həyatdan!
Küsmək yox,
onun ağrı-acısı ilə də
mübarizə aparıb
yaşamaq lazımdır.
Allah bəlkə yox yerdən
qapı açar,
sənə gözəl rayihəni
bəxş etdiyi kimi,
ağ qızılgül!

Mətanət ULU ŞİRVANLI

Ölüm son deyil

◆ Hekayə

Sizə tarixi bir məkandan, Şamaxının şimal-qərb istiqamətində yerləşən Yeddi Günbəz qəbiristanlığından söhbət açacağam. Qəbiristanlıq hündür bir təpədə yerləşir. Şamaxı seysmik zona olmasına baxmayaraq baş verən zəlzələlər qəbirləri dağıtmayıb. Üstü həndəsi fiqur və naxışlarla yonulmuş qəbir XVI əsrdən üzü bəri Şamaxının qədim səlnaməsini özündə əks etdirir.

Başdaşları iki metrədən hündür olan qəbirlərin üzərində Qurandan ayələr və dualar həkk olunub. Vaxtilə üstü ərəb əlifbası ilə yazılan qəbir daşları mərhumun adını, ölüm tarixini və hansı peşə sahibi olduğunu ziyarətçiyə bəlli edir. Başdaşlarının qarşısında yerləşdirilən sənduqələr mistik görüntülərlə yanaşı, Şamaxının tarixi keçmişini özündə yaşadır.

Yeddi Günbəz qəbiristanlığı qədim olduğu üçün adamda ürpədici hisslər yaradır. Qəbirlər sirli görüntüsü ilə sanki insanın ruhunu cismindən çəkib alır. Gecə saatlarında bura gələnlər qəbiristanlıqda kölgələrin və xışıltıların olduğunu söyləyirlər. Yeddi Günbəz nəinki gecələr, hətta gündüzlər də adamın canına ürpətmə salır. Köhnə qəbirlərdən bəziləri əyilmiş, bəzilərində isə dərin dəliklər açılmışdı. Bu dəliklərə baxanda adama elə gəlir ki, qəbrin içindən gərəşənlər bu dəqiqə adamın üstünə atılacaqlar. Bəlkə də bu dəliklər gizlicə xəzinə axtaranların buraxdığı izlərdir. Bunları nəzərə almasaq, qəbiristanlıqdakı qəbirlərin çoxu toxunulmazlığını qoruyub saxlamışdı.

Yeddi Günbəz qəbiristanlığının tarixinə gəlinə isə Şirvanşahlar dövrü ilə bağlıdır. Şirvan xanlıqlarının ailə üzvləri Yeddi Günbəzdə dəfn olunmuşlar. Günbəzlər məhz bu qəbirlərin üzərində inşa olunmuşdur. Klassik formaya malik olan günbəzlər tarixi üslubu və zərifliyi ilə yanaşı, əsrin memorialı hesab olunur. Deyilənlərə görə, Şamaxı xanı Mustafa xan da bu günbəzlərin birində dəfn edilib.

Günbəzlərin bəlli sayına baxmayaraq, günümüzə yalnız üç günbəz gəlib çatmışdır.

Bəzən adama elə gəlir ki, qəbiristanlıqda dərin bir uğultu var. Bəlkə də əsən külək bu hissi yaradır. Yeddi Günbəz Şamaxının ötüb-keçmiş əhalisinin macəralarla dolu tarixini bu təpəyə sıxışdıran, dilsiz sakinlərin yeraltı dünyasında sirlə dolu bir məkandır. Bütün bu əlamətlərə rəğmən qəbiristanlıqdan şəhərə baxarkən Şamaxının bütün gözəlliyini göz önünə sərir.

Bu dünyada kim olursan ol, fərq etməz, bu dünya hamı üçün bir keçiddir. Əbədi ruhların məkanı olan Yeddi Günbəz qəbiristanlığında başımıza gələn bir əhvalatı sizlərə nəql etmək istəyirəm.

...Təpədə külək saçlarımızı dağıdırdı. İki bacı asta yerişlə Yeddi Günbəz qəbiristanlığında addımlayırdıq. Künbəzlərin arasından keçərkən Yaqut soruşdu: – Gümbəzin içinə girək, baxmaq istəyirsən?

– Yox. Gedək əvvəl atamızın qəbrini ziyarət edək, sonra baxarıq, – dedim.

Qəbiristalığın yuxarı hissəsinə sarı hərəkət etdik. Atamızın qəbrinə çatıb qəbir daşındakı şəkli öpdük. Mənə elə gəldi ki, şəkil üzümüzə gülümsədi. Sanki, balalarının ziyarətinə gəlməyinə sevinirdi.

– Sənə elə gəlirmi ki, atamızın şəkli gülümsəyir?

– Yox, normal şəkildi.

Atamızın qəbrini ziyarət etdik, asta addımlarla geri döndük. Bu dəfə yolumuzu Günbəz tərəfdən deyil, köhnə qəbirlərin istiqamətinə sarı yönəldik.

– Yaqut, ulu nənənin qəbrini ziyarət etmək istəyirsən?

– Hansı ulu nənəm?

– Ümmi nənən, atanın nənəsi.

– İstəyirsənsə, gedək.

Köhnə qəbirlərə tərəfə yol aldıq, onların arasından keçərkən birini Yaquta nənənin qəbri kimi tanıdım, onunla zarafat etmək istədim. Nənənin qəbrinə oxşar bir sənduqənin yanında dayandım.

– Çatdıq. Bu da nənənin qəbri. Öp də nənənin qəbrini.

Əyilib qəbri öpdü. Məni gülmək tutdu. Duyuq düşməsin deyə, səsimi uddum.

– Deyəsən, bizimkilərdən qəbri ziyarət edən olmur. Gör üstü nə gündədir! – deyib əlləri ilə qəbrin üzərindəki mamırları təmizləməyə başladı. Mamırın altından çıxan ərəb yazılarına baxıb əlavə elədi: – Bu, hansı dildə yazılıb?

– Ərəb qrafikasıdır.

Yaqut ətrafa nəzər saldı. Qəbirdən aralanıb nə isə axtarmağa başladı.

– Nə axtarırsan?

– Görüm dəmirdən-zaddan nə tapıram, qəbrin üstünü təmizləyim, – deyib uzaqlaşdı. Mən qəbrin yanında, göy otların üstündə oturub ona baxmağa başladım. Yaqut dəmir parçası tapıb, qəbrin üstünü qazımağa başladı. Qəbrin üstünü tərtəmiz etdi, toz-torpağı siyirib yerə tökdü.

– Təmizləyib qutardın? – deyib qəhqəhə çəkdim.

– Hə, nəyə gülürsün?

– Heç nəyə. Gedək!

– O tərəfə niyə? Yol bu tərəfdədir.

Mən gülə-gülə qəbiristanlığın içərisinə sarı addımladım.

Yaqut gülməyimdən şübhələnib soruşdu: – Bu, nənənin qəbri deyildi ki, sən hara gedirsən? – deyib dayandı.

Dönüb bacımın üzünə baxdım. Üzündə acıqlı ifadə vardı. Sualını təkrarladı: – Bəyəm bu, nənənin qəbri deyil ki?

– Yox, – dedim. Yaqut üzünü bozardı: – O, nənənin qəbri deyilsə, niyə mənə özgənin qəbrini öpdürürsən?

Mən hələ də gülür, o isə qəzəblənirdi.

– Nəyə gülürsən, hə? Hələ qəbri də təmizlətdin mənə.

– Nə olsun ki? Savab iş gördün.

– Necə yəni, nə olsun. Mən xalxın qəbrini niyə öpməliyəm?!

– Deyinmə. Nə böyük iş olub ki, qəbir öpmüsən də, canlı adamı öpməmişən ki!

– Bəlkə kişi qəbridir. Hardan bilirik, hə?

– Nə olar ki, kişi qəbri olanda. Tutanxamon deyil ki, qəbirdən durub səni qovalasın.

– Nə... nə, Tutaxon kimdi, aaz?

Gülməyim Yeddi Günbəzin qəbirləri arasında əks-səda verdi. Yaqut hələ də deyiniirdi.

Gəl, gəl... – deyib nənənin qəbrinə sarı buruldum.

– Bu da nənənin qəbri! Yaqut qəbrə yaxınlaşmadı, kənardan dilləndi:

– Yeri get o yana. İndi deyəcəksən ki, gəl bu qəbri də öp.

– Yox, vallah, yaxın gəl, bax. Nənənin qəbridir. Gəl üstünü oxu.

– O qəbrin də üstündə yazı vardı da. Oxuya bildik ki?!

– Bu qəbrin üstündə rus əlifbası ilə yazılıb. Bir bax, əyilib hərfləri oxudum, budur: – Ümmüxanım İbrahimxəlil qızı. Nənənin adını bilirsən axı.

Yaqut qəbrə yaxınlaşıb sinədaşının üstünü oxuyandan sonra qəbri öpdü. Yeddi Günbəzdə əsən külək nənənin qəbrinin ətrafında dövrə vurdu. Sanki Ümmü nənə nəticələrinin onun ziyarətinə gəldiyini anladı.

* * *

Dönmək zamanı idi. Geri dönəcəyimiz cıgır Yaqutun öpdüyü qəbrin yanından ötürdü. Qəbrin yanına çatanda qərribə musiqi eşitdik. Dayandıq.

– Qəbiristanlıqda hansı axmaq musiqi səsləndirir? – dedim. Ətrafa boylandıq. Kimsə gözə dəymədi. Əyilib qəbirdaşlarının arasına diqqət yetirdim. Doğrudan da heç kim yox idi.

Çəkici və həzin musiqi isə davam edirdi. Tanıya bilmədiyim hansısa bir nəfəs alətinin və bir də kanonun tellərindən qopan sehirli səs iliklərimizə işləyirdi. Mən indiyə qədər bu cür qeyri-adi ahəng eşitməmişdim.

Musiqi səsi dalğa-dalğa yayılaraq, Yeddi Günbəzin dərinliklərinə axır, sonra tonallıq yaradaraq ətrafımızda dövrə vururdu.

Bədənim uyuşdu, mənə elə gəldi ki, yuxum gəlir. Səs getdikcə yüksəldi. Musiqi duyğularımı sanki sonsuzluğa çəkirdi. Və bir anlıq mənə elə gəldi ki, "Yerçəkimi" yoxa çıxdı. Sanki bədənim çəkisizləşirdi.

Yaqut həyəcanlandı: – Səs bu qəbirdən gəlir, – deyə, əlini bayaq öpdüyü qəbrə uzatdı.

Yaqut qulağını sənduqəyə dirədi. Sonra başını qaldırıb çığırdı:

– Bacı, vallah, səs qəbirdən gəlir.

– Gəl, gəl... başına hava gəlməmiş, qəbiristanlıqdan çıxaq, – dedim. Qorxmışdum. Yaqutun qolundan tutub tələsik qəbirdən uzaqlaşdım. Musiqi səsi azalırdı. Səs arxamızda sanki buxarlanaraq havada əriyirdi.

* * *

Çalınan telefonun səsinə yuxudan oyandım. Deyinə-deyinə yerimdən qalxdım. – Səhərin gözü açılmamış kimdir axı?! Qoymayacaqlar ki, yatıb dincimizi alaql.

– Alo.

– Sabahın xeyir, bacı.

– Sabahın xeyir. Nolub Yaqut, səhərin gözü açılmamış, xeyir xəbərdi, ya yuxu görmüsən?

– Hə, yuxu görmüşəm.

Kimi görmüsən, atanı gördün yuxuda?

– Yox, atanı görməmişəm, bilirsən kimi gördüm yuxuda?

– Kimi?

– Dünən öpdürdüyün qəbrin sahibini. – Zarafat elədiyini zənn edib güldüm.

– Gülmə, bacı, Allah haqqı, düz sözümdür. – Yuxumu danışım, qulaq as, amma gülmə.

– Kişi idi? – soruşub yenidən hündürdən güldüm.

– Bəsdi güldüyün. Bir az da ciddi ol. Bacı, sən demə, ölüm son deyilmiş!...

– Yaxşı, yaxşı, danış görüm yuxuda nə görmüsən?

– Yuxuda gördüm ki...

* * *

...Səhərin gözü çırtlayan bir məqam idi. Səmaya bənzəyən, amma səmadan yüksəkdə bərqərar olan ərşi gördüm. Ərş qərribə rəngə, qarışıq çalılara bürünmüşdü. Adama elə gəlirdi ki, səhər açılmaq istəyir, lakin dan sökülə bilmir. Qaranlıqla vurnuxan bir kölgə gah sozalan, gah da sayrısan işıqların arasında özünü bəlli etmək üçün çırpınırdı. Sanki qaranlığın bağrından qopub aydınlığa çıxmaq üçün əzab çəkirdi. Nəhayət, çırpınıb

qaranlığın köksündən qopdu. Bir neçə an ötdükdən sonra qaranlıq tamamilə çəkildi. Çırpınan kölgə qadın silüetinə büründü. Ağ paltarlı cavan bir gəlin üzümə gülümsədi. Başındakı örtük mehdə qanad çalır, yelpiklənirdi. Maraqla cavan qadına baxırdım. Qadın havada süzürmüş kimi, mənə yaxınlaşdı. Ətrafa maraqla nəzər salıb qarşımda dayandı.

– Salam, səni gördüyümə sevinirəm.

– Salam. Sən kimsən?

– Mən Şəhribanə.

– Şəhribanə? Səni tanımıram.

– Biz təzə tanışq. – Gülümsədi.

Şəhribanənin atəş kimi gözləri vardı. Yaşıl cazibədar gözlərinin rəngi adamı ovsunlayırdı. Göz bəbəkləri isə gümüşü rəngdə idi. Sıx və uzun kirpikləri gümüşü zərlə bəzənmişdi.

İpək duvağı bəbək rəngi ilə həmahənglik yaradırdı. Uzun, incə qamətini bürüyən ağ libası Şəhribanə təpəndikcə payız yarpaqları tək xışıldayırdı.

Üzündəki duvaq simasını gizlədirdi. Ürəyimdə fikirləşdim: – Yəqin ki, gözəldir! – Sanki düşüncələrimi oxudu.

Duvağını üzündən çəkib açdı. İnsanı valeh edən gözəlliyi qarşısında özümü itirdim. Şəhribanə özümü itirdiyimi görüb gülümsədi:

– Gəl bir az da yaxından tanış olaq. Sənin adın nədi?

– Ya... ya... Yaqut. – Dilim topuq çaldı.

– Neçə yaşın var?

– Mənim? Otuz yeddi. 1977-ci ildə doğulmuşam.

– Mən də 1887-ci ildə doğulmuşam.

– Vay, dədəm, vay!

Şəhribanə güldü. Hə, 90 il zaman fərqimiz var.

– Bəs o zaman biz necə tanış ola bilərik ki? – təəccüblə soruşdum.

– Sən dünən Yeddi Günbəz qəbiristanlığında mənimlə görüşdün. Sonra da narahat oldun ki, hansısa bir kişinin qəbri olar. O, kişi qəbri deyildi. Mənim qəbrim idi. Bilirsən mən dünən necə şad oldum. Çox sevindim ki, məni də yad edən oldu.

Mən mat-mat Şəhribanənin üzünə baxırdım.

– Bəs sən harda yaşayırsan?

– Mən bərzəxdəyəm.

– Bərzəx? Sən ölüsən!

– Hə, ölüyəm. Qəbir həyatımda bərzəxdəyəm, dünya ilə axirət arasındakı keçiddəyəm.

– Allah! – deyə içimi çəkdim. Ruhumu bədənimdən çəkдилər sanki.

– Elədi. Allah! Sənin rəbbin mənim də rəbbimdir, dinimiz də eynidir.

Neçə vaxtdır buradayam, hələ hesab günüm gəlməyib. Qiyamət gününü gözləyirlər burada yatanlar. Elə mən də...

– Sən ölüsən, bəs qəbrin niyə görünmür, mən görmürəm?

– Sən görə bilməzsən, mən görürəm. – Əlini boşluğa uzadıb: – burdadır, bu mənim qəbrimdir.

Gözlərim böyüdü, əlini uzatdığı yerdə heç nə yox idi. Heç bir qəbir görmədim.

– Bəs niyə buradasan?

– Sənin yanına gəlmişəm. Minnətdarlıq üçün. Bir anlıq narahatlıqla dilləndi: – Su içmək istəyirəm.

Çaşdım. – Yanımda su yoxdur, – dedim. – Gözləsən, gedib gətirərəm.

– Yox, yox, sən məni başa düşmədin. Mən su deyəndə, əslində, ruhumun rahatlığı üçün rəhmət və duaya ehtiyacım var.

Elə bu an gözəl bir ətir iyi yayıldı ətrafa. Burnumu çəkib iyi dərindən hiss etməyə çalışdım. Bunu görən Şəhribanə: – Bilirsənmi, bu ətir mənim qəbrimdən gəlir. Qəbrim geniş və işıqlıdır. Cənnətdən açılan bir pəncərəm var. Gözəl ətir-rayihələrlə dincələrəm. Qəbrim indi açıq olduğu üçün ətiri hiss edirsən.

– Mən qəbirdən qorxuram, sən qorxmursan?

– Hərdən qorxuram. Qaranlıq və narahatlıq hiss edəndə. Cəhənnəmin pəncərəsi açılır bəzi zamanlarda. Nəyi isə mənə göstərmək istəyirlər. Oradan baxmağa belə qorxuram.

Şəhribanə arxaya çevrildi. Dayandığı Yeddi Günbəzdən çevrilib şəhərə baxdı. Heyrətləndi. Ah... edərək içini çəkdi. Allah!

– Noldu?

– İlahi, necə də dəyişib bu dünya! – Şəhribanə təpədən şəhəri acgözlüklə seyr edirdi. Tez-tez gözlərini qırpır, dərindən nəfəs alırdı. Mənə elə gəldi ki, o, bu dünyanın havasını ciyərlərinə çəkir. Sonra üzünü mənə çevirib soruşdu:

– Səncə sən azad qadınsan, yoxsa mən?

– Bilmirəm, – dedim. – Hansımız?

– Heç birimiz. Sən bu dünyadan asılısan, mən də o dünyadan.

– Bəs niyə soruşursan?

– Mən də bilmirəm. Sadəcə, səninlə həmsöhbət olmaq istəyirəm.

– Yeddi Günbəzdəki bütün ölənlər bərzəxdədir?

– Yarısı Darül-axirətdədirlər.

– Neçə yaşından burdasan? Nə vaxtdan ölüsən?

– 28 yaşından.

– Hm... Niyə öldün?

– Çox sual verirsən. – Kədərləndi. – Hamı ölür, – dedi. Kədərli baxışlarla paltarının ədəklərini sıgalladı. Sonra başını qaldırıb üzümə baxdı. Mənə elə gəldi ki, o an Şəhribanənin gözlərindən şimşək çaxdı. Qorxdum.

– Sənin evində pişiklərin var, düzdür? – soruşdu.

– Düzdür, var, – dedim. – Sən bunu hardan bilirsən?

– Sən məni Yeddi Günbəzdə ziyarət etdikdən sonra mən də səni evində ziyarət etdim. Sən o zaman yatmışdın. Sənin pişiklərin məni qapıdan içəri buraxmaq istəmədilər. Tüklərini qabardıb, dişlərini göstərdilər, – deyib güldü.

– Mən pişikləri sevirəm.

– Sən öləndən sonra Bəhrdə pişiklər sənə səcdə edəcəklər, bilirsənmi?! Sən pişiklərin əfəndisi olacaqsan. Heyvanlara baxmaqla savab iş tutursan.

– Əfəndi?! Kim, mən? Pişiklərin əfəndisi! – deyib güldüm.

– Qurandan “Mülk” sürəsini tez-tez oxu. İnsanda imanı gücləndirir. Sən bilirsənmi, yaxşı insanların əməlləri qəbirdə onun yanına imanlı şəxs, pis əməlləri isə qorxuluqlar kimi gəlir qəbir sahibinin yanına.

– Qəbrimdən eşitdiyin musiqi xoşuna gəldi?

– Mən demişdim, demişdim, – deyə qışqırdım. – Deməli, düz anlamışam. O nə musiqi idi ki, qəbrindən eşidilirdi.

– Məni ziyarət etdiyin və qəbrimi təmizlədiyin üçün sənə təşəkkür və minnətdarlığımı bildirirdim.

– Sən məni qorxudursan. Qorxuram. Çox sirli danışırısan.

– Çünki bura sirli məkandır. Yeddi Günbəzdə elə sirlər yatır ki...

– Hansı sirlər?

– Eh, bilməsən yaxşıdır! Çox qorxulu sirlər. Deyə bilmərəm. Yeddi Günbəz qəbiristanlığında həmişə dirilər xəzinə axtarırlar. Amma bilmirlər ki...

– Xəzinə var?

– Xəzinə? Var. Amma xəzinədən dəyərli sirlər də var. Bu qəbirlər arasında elə sirlər yatır ki...

– Hamısını bilirsən?

– Hamısını!

– Danışarsan?

– Bəlkə də... əgər sən tez-tez qəbrimi ziyarət etsən.

– Ziyarətinə gələn yoxdur?

– 1859-cu ildə zəlzələ oldu, bütün yaxınlarım öldü. Mən təsadüfən sağ qalmışdım. Qəbrim üstünə heç kim gəlmir. Sən mənim qəbrimlə görüşəndə mən o qədər... o qədər sevindim ki! Axır ki, məni də yad edən oldu.

– Yenə gələrəm.

– Gözləyəcəm. Səni qucaqlaya bilərəm? – deyib ayaqları ucunda havaya qalxdı. – Getmək zamanıdır. – Ayaqları yerdən üzüldü. Kəpənək kimi mənə sarı süzdü. Mən də qollarımı açıb onu qucaqladım. Lakin onu qucaqlayanda qollarım sanki boşluğa düşdü. Elə bu zaman yuxudan oyandım. Qan-tər içindəydim.

– Bilirsən, ən maraqlısı o idi ki, yatdığım yerdə qollarımı bir-birinə elə sarıyırdım, sanki doğrudan da kimi isə qucaqlamışdım.

* * *

Bacım yuxusunu bitirib, susdu. Mən sanki sehirli bir aləmdə idim. Sehrli aləmdən qopa bilmirdim. Gözlərim yaşardı. Gözlərimin yaşını silib dilləndim:

– Allah sənə rəhmət eləsin, Şəhribanə. Mən də sirli-sehirli Yeddi Günbəzə gələn zaman sənənin qəbrini ziyarət edəcəyəm.

♦ Poeziya

Ədalət SALMAN

ÖZÜMDƏN İNCİYİRƏM

Nə vaxt gözümlə kor olub
Qaradan ağı seçmir,
Dostumla düşmənim,
Sol ilə sağı seçmir,
Hər şeyi eyni görür,
Dərəylə dağı seçmir, –
Gözümü qınayıram,
Gözümdən inciyrəm!

Sözüm boynuyğunun
Boyun yerə əymirsə,
Sifətinə güllətək,
Şapalaqtək dəymirsə,
Onu daşqalaq edib
Baş-gözünə döymürsə,
Demək, korşalıb sözüm, –
Sözümdən inciyrəm!

Tanıdığım bir şeytan
Mələk donu geyəndə,
Bir müftəxor haqlının
Haqqın basıb yeyəndə,
Sonra da arsız-arsız
Durub haqdan deyəndə

Nə vaxt durub baxıram,
Maskasını cırmıram,

Qıçlarını qırmıram,
Ucaltmayıb səsimi,
Qısıram nəfəsimi,
Düzələcək, deyirəm,
Səbr edib gözləyirəm,
Bax, onda istəmirəm, –
Allah kəssin bu səbri!

Bizi kölə eləyən
Səbrdən inciyirəm!
Dözümlü xalq eləyən
Dözümdən inciyirəm!
Öz gözümdən düşürəm, –
Özümdən inciyirəm!
Özümdən inciyirəm!

QORUYA BİLDİKMİ...

Basıb bağ-bağcanı daha çayırılar,
İndi arsızları zirək sayırılar.
Hayıf ömrümüzə, min-min hayıflar,
Verdik əlimizdən öz haqqımızı.

Nəfsinə qul olub qarın güdənlər,
Düzlükdən danışib əyri gedənlər,
Yuxarı yalmanıb dil-dil ötənlər
Qapır ağzımızdan söz haqqımızı.

Haqqı tapdalanan içində sızlar,
De, kimə üz tutsun bəs, gümansızlar?
Ondan qorxuram ki, bu imansızlar
Bir gün də alalar göz haqqımızı.

Pislər pisliyindən əl çəkmir, yortur.
Haqlının yaxasın haqsızlıq yırtır.
Açgözlər hərəsi bir yandan qırtır,
Heç düz də vermirlər düz haqqımızı.

Yanıb halımıza kim söylədi "can",
Oldumu dar gündə qapını açan?
Mən, Sən, O birləşib Biz olduq haçan,
Qoruya bildikmi biz haqqımızı?

NIYƏ?

Yurddaşım, mən sənə ögey deyiləm,
Niyə su qatırsan aşıma mənim?
Niyə istəyirsən sınam, əyiləm,
Niyə sədd çəkirsən qarşıma mənim?

Bir ömür yaşadım gözü, könlü tox,
Fəxri ad, mükafat umacağım yox.
Ayağım altını qazanlar nə çox,
Çırpırlar başların daşıma mənim.

Az qalır "bəlkə"lər ruhumu yora,
Haqsız mən oluram haqq sora-sora.
Tərif deyəcəksən öləndən sonra,
Tac da qoyacaqsan başıma mənim.

AH...

O SƏNLI GÜNLƏRİM

Ah... o sənli günlərim
Geri qayıda bir də.
Qəfil yağış başlaya,
Olmaya bir çətir də.

Yağışdan gizlənməyə
Yer də tapa bilməyək.
Yağış islətsin bizi,
Qaçıb evə gəlməyək.

Dabanını qaldırıb
Yenə sarıl boynuma.
İslanmış cücə kimi
Alım səni qoynuma.

Yanımızdan ötənlər
Baxıb "dəli" söyləsin.
O tumsatan qarı da
Yenə bizi söyməsin.

Baxmayıb baxışlara
Ürək deyəni edək.

Yenə yağışın altda
Tutub əl-ələ gedək...

...Heyif, gənclik illərim
Geri qayıtmaz bir də.
Yaşar sənli günlərim
Şirin xatirələrdə.

HALIMA BAX, İLAHİ

O qız şirin yuxuydu,
Yoxsa gerçək, İlahi.
Ürəyi uçunardı
Məni görcək, İlahi.

Qaçıb hamıdan gizlin
Görüşümə gələrdi.
Gəlişiyə ömrümə
Elə bil nur ələrdi.

İlham pərimdi, Tanrı
Çıxarmışdı qarşıma.
Dönüb pərvanəyə o,
Fırlanardı başıma.

Baxışına dözməyib
Ürəyim alışırdı.
Özü susub baxardı,
Gözləri danışardı.

Payızında günəştək
İsidərdi canımı.
Dəcəllik eləyərdim
Unudub ad-sanımı.

Söz deyəndə utanar,
Səsi də titrəyərdi.
Güldən ağır söz desən,
Tez xətrinə dəyərdi.

Bənövşətək durardı,
O qız sanki çiçəkdi.
Yanağı qızardı,
Ah, necə də kövrəkdi...

Qəmli şeir deyəndə
Kövrəlib ağlayanım.
Qara qutular kimi
Mənim sirr saxlayanım!

O qız şeir vurğunu,
Gözəllik ilahəsi.
Ürəyimə məlhəmdi
Onun şirin, xoş səsi...

...Halıma bax, İlahi,
Şükür böyüklüyünə.
Özün möcüzə göstər,
Bəlkə qovuşduq yenə.

MƏNƏ MƏNDƏN YAXINSAN...

Dayanmısan önümdə,
Kirpiyimin altında.
Yenə səni gəzirəm
Göyün yeddi qatında.

Bu qədər yaxın ikən
Nədən uzaqsan belə?
Aşa bilməyəcəyim
Yoxsa bir dağsan belə?

Sənə nəfəsim dəyir,
Əllərim çatmır niyə?
Nə qədər dözmək olar
Səninlə sənsizliyə.

Tanrı sınağısanmı,
Yoxlayırsan səbrimi.

Düşəm qarşında öləm,
Oxşayasan qəbrimi...

...Mənə məndən yaxınsan,
Mənim deyilsən ancaq.
Yatmadığım yuxumsan,
Yatsam, çinmi olacaq?

SƏN YOXSAN...

Sən yoxsan, bir boşluq var
İçimdə nəçə gündü.
Bir ruh kimi gəzirəm,
Bu həyat yox, sürgündü.

Halsız halımı görən
Ölümü güldürürəm.
Ötməyib acıq verən
Vaxtı da öldürürəm.

Sən yoxsan, dünya bomboş,
Hər şey düşüb gözümdən.
Səni küsdürdüyümçün
Küsmüşəm öz-özümdən.

Yaşamaq, həyat eşqim,
Mənim ürək dərmanım.
Dönməsən, oxunacaq
Bil ki, ölüm fərmanım.

Elə pəjmürdəyəm ki,
Düz yolu da azıram.
Zülümə bax... bu yaşda
Həsrət şeiri yazıram...

◆ Ədəbi portretlər

«ONUN HƏYATI DA QƏZƏLƏ BƏNZƏYİRDİ»

Onunla hər ikimiz üçün yetərli münasibətimiz 2015-ci ildən başladı. Bizi Füzuli – o dahi şair bir araya gətirdi. O, Füzulini dərinədən dərk eləyən, bütün klassik şairlərin poeziyasına bələd olan əsl istedad sahibi idi. Mən də Füzuli divanəsi. Amma etiraf edirəm ki, mən onun Füzuli söhbətlərini dinləyəndə Füzulini daha artıq sevməyə başlayırdım... Bizim münasibətimizin zirvə nöqtəsi isə «Füzuli yadigarı» Əliağa Vahidə həsr olunmuş televiziya verilişində qoşa iştirakımız oldu. AYB-də «Füzuli komissiyası» təşkil edildi və o, komissiyaanın sədri seçildi. Onun təkliflə mən də o komissiyaanın üzvü oldum. Qarşıda gözəl planlarımız vardı... Amma 2025-ci ilin noyabr ayında dünyasını dəyişdi. İndi onu tez-tez xatırlayıram, vaxtsız ölümünə təəssüflənirəm. Sizə Arif Buzovnalı haqqında söz açmaq istəyirəm. Daha doğrusu, onun qəzəllərindən. Çünki mənim fikrimcə, Arif Buzovnalı müasir qəzəlxanlar arasında seçilirdi. Lider idi desəm, səhv etməzəm.

Arif Buzovnalı ədəbi fəaliyyətə erkən yaşlarında başlayıb. 1991-ci ildə ilk şeiri «Azərbaycan gəncləri» qəzetində dərc edilib. Mətbuatda bədii əsərləri və müxtəlif mövzulu məqalələri ilə çıxış edib. O, Bakıda və Abşeronda fəaliyyət göstərən müxtəlif ədəbi məclislərin üzvü olub. 2003-cü ildə Təbrizdə keçirilən Beynəlxalq şeir müsabiqəsinin qalibi elan edilib. Azərbaycan, Türkiyə, İran, Ukrayna və Rusiyada keçirilmiş bir çox elmi və ədəbi konfranslarda Azərbaycanı təmsil edib. Onun şeir və məqalələrdən ibarət 9 kitabı işıq üzünə görüb.

Neçə əsrdir ki, biz Azərbaycan şeirinin qəzəl deyilən bir gözəli, bir əfsunçusu var ki, onun tilsimindən, seyrindən qurtula bilmirik və qurtulmaq istəmirik. Qəzəl bu gün də könüllər oxşayır, xanəndələrin dilindən düşmür. Amma onu yazmaq, bu sahədə hünər göstərmək hər şairin işi deyil. Qəzəl deyəndə Nəsimi, Füzuli, Xətai, Seyid Əzim Şirvani, Əliağa Vahid, Süleyman Rüstəm, Mirmehdi Seyidzadə yada düşür və bu gün də o ustadların yolu ilə gedən şairlər az deyil. Elə Bakı-Abşeron ədəbi mühitində Hacı Mail, Hacı Ələmdar, Seyidağa, Bakir, Şahid, Gülarə Munis, Mahcamal, İlqar Fəhmi kimi istedadlı qəzəlxanlar yetişib. Bu sırada Hacı Arif Buzovnalını xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Qətiyyətlə deyə bilərəm ki, Arif Buzovnalının qəzəlləri bu şeir formasının yeni inkişaf mərhələsində özünəməxsusluğu ilə seçilir. Nədir bu özünəməxsusluq? Gəlin, onun bir qəzəlinə müraciət edək:

*Hər dəştə düşən aşiqə şeyda demək olmaz,
Hər naz eləyən dilbərə Leyla demək olmaz.
Hər cövrə dözən kimsə rəvamı ola Yusif,
Hər zülm eləyən yara Züleyxa demək olmaz.
Hər eşqə düşən Şirini Leylaya deyil tay,
Hər bir sevənə Vamiqü Əzra demək olmaz.*

Göründüyü kimi, Arif XX-XXI əsrlərin aşiq və məşuqlarını tamam başqa bir baxış bucağından qiymətləndirir. Burada o, qəzəl ustadı Ə.Vahidə yaxınlaşır. Vahid deyirdi ki: «Sevirəm mən o nəzakətli gözəl dilbəri ki, Musiqi elmini, rəssamı, qəzəlxanı sevir». Artıq klassik qəzəllərdə tərənnüm edilən aşıqların-məşuqların dövrü keçib, indi Məcnun, Yusif, Vamiq, Leyli müasir dövrün insanlarıdır. Hacı Arif bu fikrini başqa bir qəzəlində belə ifadə edirdi:

*Ey dil, mənə çox halı pərişan kimi baxma,
Bir qətrə gözümlə yaşına ümman kimi baxma.
Ey dil, ola dərdin gedib anlatma təbibə,
Hər «can» deyənə Həzrəti-Loğman kimi baxma.*

Arif Buzovnalının qəzəllərində eşq və aşiqlik məfhumları mənaca zənginliylə seçilir. Onun təsvir etdiyi Aşiq, öncə qeyd etdiyimiz kimi, real həyatla bağlıdır. Deyir ki:

*Ey fəna aşiq, mənim eşq içrə halım özgədir,
Tutma Məcnuna bərabər ki, misalım özgədir.
Məskənim səhra deyil, divanəlikdə yox işim,
Sakinəm viranədə, cahü cəlalım özgədir.*

Arif Buzovnalının qəzəlləri təkcə məzmununa görə deyil, həm də dili və ifadə vasitələri ilə də yeniliklərilə seçilir. Keçən əsrin sonlarından başlayaraq qəzəl yazan şairlərimiz mümkün qədər ərəb-fars sözlərindən, ifadə vasitələrindən imtina etməyə can atdılar. Onların qəzəllərində sırf Azərbaycan sözləri üstünlük təşkil edirdi və sanki sübut etməyə çalışırdılar ki, «düşvarı asan eyləmək» müasir ədəbi dilimizin incəliklərinə yaxşı bələd olan hər bir şair üçün heç də çətin deyil. Bu fikri biz Şahin Fazilin, Ziyafət Yəhyanın, Gülarə Munisin, İlqar Fəhminin, Səxavət Talıblının, Yasin Xəlilin, Mahcamalın, Xatirə Xatunun, Ağamir Cavadın və əlbəttə, Arif Buzovnalının qəzəlləri haqqında söyləyə bilərik. Lakin bu sırada İlqar Fəhmi və Arif Buzovnalı xüsusilə fərqlənmişlər, çünki ərəb və fars sözlərini Azərbaycan sözlərilə əvəz etməklə iş bitmir, əsas məsələ qəzəldə obrazlı fikir söyləmək, Füzuli ruhunu ehya etməkdir.

*Yox qorxusu yaş ötsə, xəzan tutsa vücudun,
Ruhunda bahar müjdəsi vardırısa, sevirsən.
Eşq içrə təlatümlə coşan qəlbinə hər dəm,
Sevdalıların qibtəsi vardırısa, sevirsən.*

*Cəhd eylə məramındakı könlün deyənlə olsun,
Nitqində vəfa kəlməsi varsa, sevirən.
Həsərlə baxan gözlərinin səcdə zamanı,
Yarın qəşitək qibləsi varsa, sevirən.
Eşq içrə sevinc umma səadət günəşindən,
Üstündə qəmin kölgəsi varsa, sevirən.
Arif, əsil aşiqdə, deyirlər, ağıl olmaz,
Səndə dəlilik rütbəsi varsa, sevirən.*

Əsl sevginin məramını ifadə edən («Sən niyə sevirən?») bu qəzəldə bir sıra ərəb və fars sözləri olmasına baxmayaraq, kəmiyyət etibarilə azərbaycanlaşmış ərəb və fars sözləri və dilimizin öz sözləri və tərkibləri ilə rastlaşırıq. Klassik qəzəllərdə «bahar müjdəsi», «dəlilik rütbəsi», «səadət günəşi», «həsərlə baxan gözlər», «qəmin kölgəsi» kimi təyini söz birləşmələrinə heç rast gəlməmişik, ya az rast gəlmişik.

Əlbəttə, qəzəli yalnız eşqdən, məhəbbətdən söz açan şeir nümunəsi kimi məhdudlaşdırmaq olmaz. Real həyatdakı, aləmdəki təzadlar, dəyişmələr, insan dünyasında baş verən ziddiyyətli hadisələr, iman və din məsələləri... bütün bunlar Arifin yalnız eşq tematikasına qapılmadığını göstərir. Deyir ki: «İnsanda artmış iştəha, dünya malı candan baha, Məcnun və Leyla yox daha, səhra həmin səhra deyil... Dürr az, dərinləri olmuş dayaz, dərya həmin dərya deyil». Deməli, dünyadan eşq dolu zərrələr əksilmiş, həyatın, gözəlliğin məna və mahiyyətinə xəlillər gəlmişdir. Və deyəndə ki: «Gənc yaşımda dərdgir oldum, cavanlıq görmədim. Qan deyib meydanda gərmiş eyləyən çox, Kimsədə pəhlivanlıq gördüm, amma qəhrəmanlıq görmədim». Bunlar, bu şikayətlər sızıltı təsiri bağışlasa da, bir qəlbin zamanəyə, dövrünün gərmişinə etirazlardır. Yenə bu dünyada eşqə tapınmaq, könlün diləklərini eşqdə aramaq Arifin həyat yangısını reallaşdırır. Təkrar edirik, Arifin təsvir etdiyi Aşiq XXI əsrdə yaşayır. XXI əsrdə yaşayan Aşiq bütün kökləri ilə öz vətəninə bağlıdır. Qeyd edim ki, Arif Buzovnalı Birinci Qarabağ müharibəsinin iştirakçısı olub. İnstituta daxil olsa da, elə birinci kursdan cəbhəyə yollandı.

*Dərdlərdən, bəlalardan bizə mirasdı Vətən,
Qoyma yurdunda sən at çapa hər yoldan ötən.
Yazacaq torpağa qan ilə gedən hər qurban,
Yaşa, Azərbaycan, çox yaşa, Azərbaycan!*

Arif Buzovnalının qəzəllərində onun özünəməxsus şeir mədəniyyəti, bədii təsvir vasitələri, rədif və qafiyə ustalığı ilə rastlaşırsan. Deyək ki, öyrənmək, hansı şairdənsə təsirlənmək olar, amma burada yenə öz şairlik məharətini göstərməlisən. Arifi Vahid ədəbi məktəbinin bir istedadlı nümayəndəsi hesab edirik, o da öz böyük ustadı kimi qəzəldə öz hünərini göstərmək istəmişdir. Onun qəzəllərində Vahidin müraciət etdiyi rədiflərə də təsadüf edirik. Amma baxır o rədifi yeni məna ilə süsləmək bacarığına. Arifin əksər qəzəlləri ən çox özünün müraciət etdiyi təzə rədiflərdir.

*Sinəmdəki al lələdi yar dərdi mənimçün,
Eşqin çəməmindən onu yar dərdi mənimçün.
Zövqümdü mənim yar qəmi, dərdimdi desəm də,
Xəliq onu zövq adına göndərdi mənimçün.
Nə bəhr gərəkdə mənə, nə çöllü biyaban,
Yarın saçı həm müşk, həm ənbərdi mənimçün.
Hicran günü can telləri kökləndi qəm üstə,
Ondan bəri eşq aləmi əzbərdi mənimçün.*

Bu qəzəldə «mənimçün» rədif təzədir, başqa bir şairin qəzəlində təsadüf olunmayıb. Həm də qəzəlin özü bədii təsvir vasitələrinin orijinallığı ilə diqqəti çəkir.

Başqa bir rədif üstündə qurulan bir qəzəlinə müraciət edək. Bu qəzəli bir şeir məclisində Arifin öz dilindən eşitmişəm:

*Sənə təslim elədim nəfsimi iman yerinə,
Sənin eşqindir vücudumda axır qan yerinə.
Qədəmin dəydiyi torpağı yığıb saxlamışam,
Çəkirəm nuru gedən gözlərə dərman yerinə.
Mən sənin eşqüvə adəmliyi tərəkəyləmişəm,
Nola bir kimsə mənə qoymaya insan yerinə.
İstəsən çəkmək əgər rəsmə bu dünya şəklin,
Çək mənim gözlərimin əksini ümman yerinə.
Nalə-fəryad ilə yar insafa gəlməz, Arif,
Dilkaşi üstündə edək zümzümə əfqan yerinə.*

Hacı Arif Buzovnalının yaradıcılığı bir sıra alimlərin, onun qələm yoldaşlarının nəzərindən uzaq düşməmişdir. Bunu biz Arif Buzovnalının 50 illiyi münasibətilə çap edilmiş «Arif» toplusunda izləyə bilərik. Akademik Vasim Məmmədəliyevin, klassik ədəbiyyatın tədqiqatçısı Firudin Qurbansoyun, şair-qəzəlxan Hacı Soltan Əlizadənin, Yazıçılar Birliyinin katibi Səlim Babullaoglundun, mərhum ədəbiyyatşünas Bəxtiyar Məmmədşadənin və ən yaxın dostu, şair-dramaturq İlqar Fəhminin yazılarında görürük. (Bakı, «Ecoprint» nəşriyyatı, 2022). İlqar Fəhmi yazır ki: «Arif Buzovnalının bütün yaradıcılığı əruz poeziyasına həsr olunub. Ona görə də onun həyatı qəzələ bənzəyir, hər beytinin sonunda bir rədif var, o rədif də poeziyadır, əruzdur». Arif Buzovnalı həm də tədqiqatçı idi, onun əruzə, klassik poeziyaya həsr etdiyi sıra məqalələri var, bu məqalələr Arifi sufizmə, ürfan elminə, Füzuli, Nəsimi, Xətai, Vahid poeziyasına dərinlən bələd olan bir araşdırıcı kimi bizə tanıdır.

Hacı Arif Buzovnalı 53 il yaşadı. Ədəbiyyat üçün nə gərəkdə, biliyini, sevgisini əsirgəmədi. Vaxt tapmadı yazmaq istədiklərini yazsa, amma yazdıqları da bir şair-araşdırıcı ömrünü bu fani dünyada ölümsüzlüyə çevirdi.

Vaqif YUSİFLİ

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Cavanşir YUSİFLİ

POEZİYADA ƏBƏDİ MÖVZULAR

Poeziya - 2025

*Yorulmuşam... ayaqlarım yorulub –
Ta yolları gedə bilmir, əzizim,
Ta yolları yola salıb qayıdır;
Uzaqlara boylanammır gözlərim,
Eləcənə kirpik çalıb qayıdır...
Yorulmuşam... çiyinlərim yorulub...
Bağışlayın məni, doğma tabutlar, –
Qaldıramam daha sizi yerdən mən;
Endirəməm sizi göydən, buludlar!
Yorulmuşam... dodaqlarım yorulub,
Şərab dadmır, əzab dadır öpüşlər...
Səhv elədim, duyğulara aldandım,
Hönlükməklə olmayırmış bu işlər...
Səhv elədim, duyğulara aldandım,
Dönə-dönə eyni yerdən vurulub
Ürəyimə uduzdurdum ağılımı...
Yorulmuşam... sol tərəfim yorulub –
Yavaş-yavaş daşa dönür... ağrımır...*

Bu şeiri təhlil etmək onun deyə bilmədiklərini dilə gətirmək, ifadə etmək deyildir, çünki praktiki olaraq bu mümkün deyildir, şeir həqiqətin ən düzgün formada ifadəsidir. Filoloq, zənnimcə, şeirə tam başqa istiqamətdən baxmalıdır; ritm və intonasiya yönündən. Bir müəllifin ən gözəl şeiri, həm də Azərbaycan poeziyasının ən gözəl şeirlərindən biri, o zaman yaranır ki, o, sənin səsinin gizlinlərini ideal şəkildə ifadə edə bilsin, şeirin, məsələn, Məmməd Arazın, Əli Kərimin, Ramiz Rövşənin, Vəqif Bayatlının öz səsiylə danışması mümkündürmü? Əlbəttə, adını çəkdiyimiz müəlliflərin elə seçkin mətnləri var. Əli Kərimin əksər şeirləri (xüsusən, "Atamın xatirəsi"... ...Moskvada oxuyurdum tərək etdi məni//Gələn zaman bir əbədi ayrılıq dəmi.//Gah istəyib məni görə//Gah deyib ki, mən//Qoy bilməyim, o utanıb öz ölümündən//Ah o niyə belə etdi, bu nə qubardı//Nə zamansa bu nişanda bir atam vardı...), Məmməd Arazın iddiasız şeirləri, atasına həsr etdiyi nümunələr (Atam doluxsunub, baxıram ona, //Kişi uşaq

olub səksən yaşında.//Bu nə ayrılıqdır, ata yurduna//Əlvida deyirəm ocaq başında...), Ramizin gəraylı formasındakı nəğmələri, Vaqifin ilk şeirlərindəki bülbül şikayəti və sair. Bir də Musa Yaqub. Açılmamış sirlərin ecəzi. Ələkbər Salahzadə – ən gözəl sərbəst şeirlərin müəllifi.

-1-

Azərbaycan poeziyası, şübhəsiz ki, dünya poeziyasının bir hissəsidir, həm də ümumən poeziya anlayışının bütün ruhani və fəlsəfi yönlərini ifadə edə bilən estetik hadisədir. Məşhur filosof, poeziya haqqında az, amma ən gərəkli məqalələrindən bir neçəsini yazmış Martin Haydegger yazırdı ki, poeziyanı sadəcə bir estetik hadisə kimi götürmək azdır, poeziya, əslində, həqiqətin özünü ifadə etdiyi sahədir. Zehinə və ruha təsir edən (yazılan) iki şeir tipi var. Zehində qurulan şeirlər çoxdur, dünyanı başına götürüb (sən, sadəcə, beynində qafiyələri sıralayırsan, buna bizim lisanda qafiyəpərdazlıq deyilir...), bu mənada, bizdə, xüsusən 2025-ci ilin təcrübəsində qafiyəpərdazlıq üstünlük təşkil edir. Şeir sənin əlindən çıxıb özü özünü yazır... Bunların xüsusi çəkisinin çox az olduğu halda poeziyadan xüsusi vurğu altında danışmaq düzgün olardı mı? Yəni, dünya yaranandan poeziya sahəsində vəziyyət belədir, yəni əslində, normaldır. Çünki Haydeggerin sözləriylə desək, poeziya (şeir...) həqiqətin ifadə olunduğu sahədir və həqiqət hər şeir yazanın dilinə yətmir (həm də danışıləsi mümkün-süz dildir...). Buna görə bu tipli şeirlərdə qafiyələr ön sırada durur, amma əks halda, şeir qafiyəsiz halda belə, sənin ruhunu ələ alır. Orta məktəb ədəbiyyat müntəxəbatında Şekspirin "Hamlet"-i qafiyələrsiz mətn şəklində, ağ şeir formasında təqdim edilirdi. Beşyaqlı yamb ölçüsü faciənin ruhumuza nüfuz etməsinə sürət qatırdı. Ruha, varlığa müraciət edən şeir azdır, dünyada bu tipli mətnlər azlıq təşkil edir.

Şeir, poeziya hardan başlayır? Daha dəqiqi, bir şairin yaradıcılığı hardan hara poeziya məmləkətidir? Bu, fikrimizcə, şairin həyatında taleyə dönüş nöqtəsiylə bağlı ola bilər. Məsələn, Rilkenin taleyində. Belə ki, onun tərcümeyi-halında çox qəribəliklər var; ondan əvvəl dünyaya gələn uşaq ölmüşdü, anası bunu heç zaman unutmur və Rilke doğulanda ona qız adı verir: Röne, yəni yenidən doğulan. Ölmüş uşağın taleyinin davamı olaraq. Bu adı daha sonralar sevgilisi dəyişir: Rayner. Məsələ bunda deyil, məsələ ondadır ki, Rilke "Düin Elegiyaları"-nın birincisində poeziyanın təyinatına toxunurdu və "toxunma" dünyadakı bütün itmiş ağırları oyadırdı:

Mələklər qatından kim eşidərdi mənim fəryadımı?

Və hətta eşitsəydi belə, o, birdən-birə Qəlbimə toxunsa,

öz varlığının əzəmətindən

Mən elə o an məhv olardım.

Çünki gözəllik – dəhşətin başlanğıcıdır.

Biz hələlik bu başlanğıca dözə bilirik;

Və ona heyranıq, çünki o, bizə qıymağı özünə layiq bilmir.

Hər bir mələk dəhşətlidir.

Rilke ən məşhur əssesində – "Gənc bir şairə məktublar"-da yazırdı: "...Heç də bütün şeylər adətən bizə aşılandığı qədər aydın və ifadəli deyil; bir çox hadisələrin, ümumiyyətlə, ifadəsi yoxdur, onlar elə bir sahədə baş verir ki, ora hələ indiyəcən bir cə sözün də ayağı dəyməyib və ömrü bizim müvəqqəti həyatımızla müqayisədə əbədi olan bu sənət nümunə-lərinin, bu müəmmalı varlıqların ifadəsi mümkünsüzdür..." Bu sözləri dünyanın ən böyük şairlərindən biri deyirdi, çox insanın yazdıqları Rilkenin ifadə

etmək istədiyi poetik nümunələrə qədərki haldır. Bu mənada biz heç bir halda bir ilin poeziya mənzərəsi haqqında bitkin bir söz deyə bilmərik.

Haydeggerin bir məqaləsi var: "Hölderlin və Poeziyanın mahiyyəti". Bunu niyə deyirik? Hər bir millətin tarixində şairlərin sayının həddən artıq çox olduğu dövrlər olur. Və bu zaman, Haydegger demişkən, varlığı ifadə edən şairlər kənarda qalır Haydeggerin məqaləsi (esses) Birinci Dünya Müharibəsində faciəli şəkildə həlak olmuş Norbert fon Hellingrata həsr olunub. Bu alim araşdırmalardan tam şəkildə kənarda qalmış Hölderlin poeziyası haqqında doktorluq dissertasiyası yazmışdı. Haydegger essəsini ona həsr etməklə həmin ənənəni davam etdirdiyini bəyan edir. Həm də siyasi görüşlərində nasistlərlə əlaqəsini yamanlamış olur. Bir mütəfəkkir elə belə də qeyd edir: "Haydeggerin öz siyasi baxışları mürəkkəb olsa da və sözün həqiqi mənasında nasist kimi təsnif edilə bilməsə də, onun Hellingrata ithafı və siyasi çaxnaşmalar dövründə Hölderlinə fokuslanması mühafizəkar və ya millətçi hisslərlə əlaqəyə işarə edir."

Bu məsələlər o qədər qəliz və "usandırıcıdır" ki, saatlarla, hətta günlərlə danışmaq olar. Yəni, bu dərin temaların fonunda ayrıca götürülmüş bircə ilin ədəbi rəsmi cızma mümkündürmü? Fikir verin, elə tendensiyalar olur ki, bir ilin içində doğulur, inkişaf edir və səhnədən çəkilib gedir. Bu mənada ondan hansı aspektdə danışmaq daha münasib olardı? Bəlkə danışmamaq? Şeiri heç nə sonadək izah etmir, şeir özü zamanı kəp-sayan məqamda izah edir və bir daha təkrarlanmır.

-2-

Biz 2025-ci ilin poeziyasından danışanda, şübhəsiz ki, bütün tendensiyaları, yenə də şübhəsiz ki, bütün nəsiləri nəzərə almalıyıq. Vaxtilə ən gənc şair kimi bəhs edilən, indi isə ən yaşlı şair Ramiz Rövşəndən Anar Seyidağaya qədər, hamıdan danışmaq üçün bizə onları bir ovuc içinə yığan bir meyar lazımdır. Bəlkə bu: poeziyanın əbədi mövzuları... Ancaq onsuz da hamı elə bunlardan yazır. Hər yazan bu konseptin bir küncündə itib-batır. İtib-batmayanlar varmı? Şübhəsiz ki, var, əsas odur biz onları tapa bilək.

Bizi maraqlandıran əsas məqamlardan biri şeirdə intonasiya məsələsidir.

Şeir, nəsr... ümumən, bədii mətnə elmin sonradan, bəlkə yüz illər sonra kəşf edəcəyi nəsnələrdən bəhs edilir, yazılır. Bu yazılanlar olmasa, elm bu kəşfləri edə bilərdimi? Edə bilsəydi belə, hansı mənası olardı?!!

"Daha sonranı" fəhm edən şeir Şekspir yaddaşından süzülüb gəlir. Dünyada bircə şair var, yerdə qalanlar, daha sonra gələnlər ondan pardaqlanırlar...

İntonasiya əhval-ruhiyyənin güclü daşıyıcısıdır; o, nəticə şairin daxili hisslərini – kədər, sevinc, ironiya və ya heyranlığı ötürməyə imkan verir. Səsin tonundakı dəyişikliklər şeirin təqdimatını kəskin şəkildə dəyişə bilər: tonun yüksəlməsi həyəcan və coşqunu ifadə etdiyi halda, tonun enməsi çox vaxt bitkinlik, qətiyyət və ya ümitsizlik signalı verir.

Bu gün keçən əsrin 90-cı və sonrakı illərin poeziya nümunələri yoxdur, indi, belə deyək, əvvəlki dövrlərdəki heyrat dalğaları çəkilib getmiş, əvvəlki heyrat dalğaları üstündə yazılan şeirlər gündəlik həyəcan və duyğuları təmsil edir. Meydanda kimlər var? Ramiz Rövşən. Öz çevrəsində, öz müstəvisində adiləşib. Daha çox gənclik illərində yazdıqları nümunələri paylaşır. Salam və Əlizadə Nuri. Salam o həyəcan dalğalarını yaradan əsas fiqur idi. İndi, yəni hecandan sonrakı sərbəstlərin qarışıq yuxusu çəkilib gedib. Salam hündür Qala divarlarına dəyən dalğaların kəsildiyini, sınıb oxvarlandığını görmür, görsə də inad edir. Əlizadə Nuri yenə həmin ampuadadır: bir kitablıq

metaforaları oxuyub xoşbəxt olursan, ancaq... kitabı qapadınmı, hər şey yaddan çıxır. Bu mənada, Əlizadə Nuri hələ də yazır və biz də oxuyub xoşbəxt oluruq. Fərid Hüseyn klassik ədəbiyyat haqda bir-birinin dalınca yazdığı kitablardan baş qaldırıb silsilə şeirlərini yazmır. Qismət XXI əsərin hansı ilində son şeirini yazıbsa, bilmirəm. Hamı su kimi dayanıb, suların adamın üzünə baxıb susması dəhşətdir. İndiki porosesdə, bir sözlə, heç kəs öz işiylə, daha doğrusu, özüylə məşğul olmur, Seymur Baycandan baş alıb gələn boz ədəbiyyat havası, dil davası, hər şeyi özünə tabe etdirmək qovğası o qədər mənasızdır ki, adam dilin də sərhədlərini aşıb qaçmaq istəyir. Hələ Anar Oğuz... Boz ədəbiyyat havası yox, davası, üzr istəyirəm, iki nəfər qollarını çırmayıb hökm edir: boz yazın, boz ədəbiyyat yaradın. Dövrün nidası budur. Başqa önəmli nəse varmı, yoxdu, mənəcə. Klassiklər demişkən, dövrün istedadı qarışıqdır. Elə bir qazan qaynayır ki, bu qovğadan sağ-salamat çıxmaq çətin məsələdir. Etimad Başkeçidin keçmişdəki şeirləri bu gün qapının ağzında durub köks ötürür.

***Öz yanından ürəkən dosta söyləyin,
elə getsin, geri daha dönməsin,
düyün düşsün hədyan deyən dilləri,
la ilahə illəllaha dönməsin.***

***mən demirəm qalsın yavan, yalınçaq,
ilan yürsün, balası da dalınca,
tərəfimdən deyin ta mən öluncə,
peşimana verməm baha, dönməsin.***

***Başkeçid der, ələbaşdı qol, sinə,
dəcəl minər ulağını tərsinə,
axır-əvvəl dönər, əlbət, yol sinə,
ha bulansın, imana ha dönməsin.***

Bu şeir hamının bildiyi kimi, keçmişin məhsuludur. İndi bu şeir nümunəsi yazılmaz, zənnimizcə. Bu nöqtə mühümdür, indi nə yazıla bilər? Fikrimizcə, bu sualın cavabı bizdə dolaşmaq düşüb. İndi ədəbiyyat yerinə başqa nəsnələr ələ alınır və yarıyolda elə müəllif də anlayır ki, bu, yaradıcılıq deyil, içimizdəki narahatlığı ram etmək üsuludur. İnsanlar ədəbi nümunələr yaratmaq yerinə, artıq keçmiş illərin suallarıyla mətnlər yaratmaq istəyirlər, nə bilim Toynbi belə dedi, çinlilər bunu belə deməzlər və sair. Dünyadan, dünya klassikasından öyrənməyin yolu məchul bir nöqtəyə dirənib. Ədəbi nümunələr isə hazırda istedadı orta "sularda" qərar tutan müəlliflər tərəfindən yazılır. Rəylər yalan, fantastika, mətnlər biçimsiz (hansısa romanda vardı: dəllək pis deyil e, dizayn özü də əladır, amma başın özü əyridir...). Bu gün insan ruhunu nələr narahat edənlər dərinədən dərinə incidər, bax, bu duyğular yoxdu mətnlərdə, bir neçə imzanı çıxmaq şərti ilə. Onlardan biri Elnur Astanbəylidir.

Qərib yerin adamı

***yeri yeri qərib yerin adamı
bizim dağlar sizin gülü bitirməz
sizin dərdlər bizim dildə oxunmaz
bizim göllər sizin suyu götürməz
bizə derlər ağır ərlər obası***

***bizə düşməz sizin yerin havası
qansızların qəbul olmaz duası
arsızların dili tövbə gətirməz
sizin çaylar axıb axıb durulur
bizim gözlər baxıb baxıb vurulur
bir gün gəlir tüm hesablar sorulur
hax divanı bircəciyin ötürməz***

Bir də 2025-ci ildə dünyadan köçmüş Əlisəmidin şeirləri.

Yazmağın bir adı da usanmamaqdır. Yaxud usanmaqdır. Elçin Əfəndiyev yazmaqdan usanmırdı, ancaq nə sirdisə, onun ən yaxşı mətnlərinin qəlbində bir usanmaqlıq vardı. Quş yuvası kimi. “Gül dedi bülbülə”. Bu povesti, yaxud uzun hekayəni çox təriflədilər, elə mən də. Ancaq üstündən 10-15 il keçəndən sonra bir də oxudum. Çox köhnəlmişdi. Hətta içindəki sevgi də köhnəlmişdi. Ancaq “Ölüm hökmü”ndə usanmaq sözünün bütün mənalarını sənə oxudur. Bitdimi, hər şey təzə cümlədən başlayır. Köhnəlmə sintaksisdən bilinir. İsa Hüseynovun sintaksisi bu gün də canlıdır, təzətdir, içimizdəki təbii Azərbaycan türkcəsidir. Yaxud Əkrəm Əylislinin. Sabir Əhmədlinin də mən sevdiyim romanlarının (“Gülməli kişinin axırı”) sintaksisi. İsa Hüseynovun “Kollu Koxa”sı ilə Sabir Əhmədlinin “Gülməli kişinin axırı” povesti arasında keçidlər.

Qalın bir romanda ekspressivliyin ən dərin yuxularına qədər gedə bilərsən, o mətn sona qədər formalaşmaya bilər, niyə? - deyə sual versəniz, bunu dərin düşüncələrə dalıb (-!) cavab verməli olacağıq: üslubi ekspressivlik, semantik fəvvarələr... bunlar ilkin fikir, yaxud niyyətin mənaya çevrilməsinə səbəb olmur, buna görə də o roman hansısa məlum mənanı təqlid edir, özü də yarımcıq şəkildə, gül ləçəklərini məkanın ən müxtəlif guşələrinə dağıdırsan, rəng rəngə, ahəng ahəngə qarışır, həcm artsa da məna kiçilir, qeyb olur, ortada yalnız gül və rənglərin süni pafosu qalır...

Bu günün ədəbi prosesində ən ağırılı cəhətlər hansılardır? Qoca yox, yaşlıların məkandan kənarda köhnə ritmlərin üstünə köçmələri, cavanların sanki eyni yaşlarda donması...

Yəni, hər iki halda donuqluq. Zamanın qan kimi laxtalanması. Bu səbəbdən, ən gənc nəslin bu prosesdə yadda qalası bir obrazı yoxdur. Bütün kitabları, sosial şəbəkəni ələk-vələk edin, ən qiymətli sitatlar keçmişdən gəlir. Yeganə Əlisəmid Kür bu müqaviməti qırıb, üç zaman formasını əlində muma döndərərək, qəlbinin yarasına ipisti şeirlərini deyirdi, onu zaman tutub saxladı. Bu zamanda, bu ortamda nəyə var, onun hər bir şeiri ayrıca bir ekosistemdir, dünyanı hiss edən, insan duyğularının rəng ayrıcını bacadan bir qurğu, yox şeir. Bu yaradan axan qan vaxtilə Əli Kərimin “Kürə yağış yağdırdı” şeirində də var, yəni başlanğıc kimi, hər bir gözəl şeir, hər bir gözəl şair nəyinsə davamıdır; faciənin, gülüşün və sükutun. Özü susan, yəni bu zaman çərçivində özünü susduran şairlər istisna...

Əli Kərim “Kür, sənə bənzəyən nəğməm olaydı...” deyirdi, Əlisəmid həmin o nəğmədir. Nəğmə olduğumuz şeirlərin ən munis qatındadır, bir gün uşaq əlindən qaçan çərpələng kimi havaya uçacaq. Onda biləcəyik azadlıq nədir. İndi bu sözün qarşısında hamı susur.

Hər bir şair söz, sənət dünyasında bir iqlim qurşağıdır, hər bir şair bir fəsildir, ayrıca bir materikdir və sair.

Əlisəmid bizim poeziyada məcrasına sığmayan yeganə çaydır. Şairlər var, sevinmək istəyəndə sularına gül atlan dəniz kimidir – Müşfiq. Şairlər var, oxuyanda misraların arasıyla zirvələrdə ağaran həsrət bəllənir – Məmməd Araz. Şairlər var, özgə dildə yazanda da Təbriz qoxuyur – Şəhriyar.

Əlisəmidin şeirlərində rəng, qoxu, ətir... dünyaya gözünü açdığı ilkin formadadır. Onun mətləbini bu rənglər, bu qoxular bəlli edir, nəinki sözlər.

Sonra, Anar Seyidağa.

*Ruhun o deyilsə Məryəm də doğsa,
Tanrı da üfürsə zühur eyləmiz.
Biz gəldik dünyaya uduzaq gedək,
Ha qov, hesab yenə bir-bir eyləmiz.*

*Bu necə fiqurdu – bir küncü yoxdu,
Nədən yeddi rəng var, narıncı yoxdu?
Yaxşı ki Allahın qılınıc yoxdu,
Yoxsa biz ölünmə səbir eyləmiz.*

*Düşün, bir elm var fərz deyər sənə,
Bu necə isbatdı tərs deyər sənə?
Elə başlar çıxır dərs deyər sənə,
Heç boynunu bir başlıq kəndir eyləmiz.*

*Hər ağrı-acıya gəlsək də sənə,
Həqiq – insan eşqi çox gedir dərinə.
Tanrı cəhənnəmi sevdiklərinə
Hər nə etsə edər – təndir eyləmiz.*

Rəbiqənin “əsgər” şeirləri

*Dağılıb boyunbağım yollarının üstünə
Gizləmirəm gözümdən süzülən muncuqları.
Bu dəfə sevinc durur ürəyimin qəsdinə,
Cücərir ürəyimdə ümid tumurcuqları...
Götür, mənim də könlüm səngər-səngər keçəcək,
Düşünmə ki yalnızam, düşünmə ki uzağam.
Güllə yağışlarında ümidim göyərəcək,
Güllə yağışlarından doğacaq göyqurşağım.
İndi nə söz vaxtıdır, nə şeir, nə də çiçək,
Gillərdən bir çələng hörərsən qayıdanda.
Sənin zəfərin özü mənə şeir deyəcək,
Özüm çiçək dərcəm ayağının altından.*

Mən Elnurun şeirlərini niyə nümunə gətirdim və təhlilə ehtiyac yoxdur, yazdım. Ona görə ki, hələ qədimlərdən məlumdur, haçan ki zamanə qarışır, ritm itir, hamı sanki eyni intonasıyanı bəğrinə basıb danışır, o zaman yalnız şikayətin klassik şeir forması kara gəlir. Bu zamanəni sərbəst şeirlə ifadə edə bilərik, ancaq heca, xüsusən qoşma (ğəraylı da yox –!) Qasım bəy Zakirin tonuyla danışır, yaxud nə yazırsan - yaz, fonda Zakirin şikayətləri qaralır.

Sevinc Yunuslu da var:

*Bir az bizə bənzəyir divardakı qopuqlar,
geyilmir ki min ildi aldığı al topuqlar.
Alındakı qırıqlar, üzündəki çapıqlar –
Dönüb yeni xəyallar quracağım yerdimi?
Çıxıb getmə, dəyişdik bəlkə bu durumları?
Söndürdüyü, bax, keşif də yandırdığım mumları.*

***Bizi bağrına basan Xəzərin ağ qumları
Məni qolların üstə yoracağıın yerdimi?***

Bu günlərin istisində Rəşad Nağı Mustafadan bəhs etməmək olmazdı. Məlum və məşhur şeiri haqqında "Eldar şamı" adlı yazını çoxdan qaraladım. Ancaq indi, rəhmətlik Rasim Balayevin o təəccübündən sonra bu şeirdən yazmaq çox çətinidir. Onun şeirlərinin bir xassəsi var: hansı şeirindən danışacaqsansa, gərək onu tam misal çəkəsən. Rəşadın şeiri nə deməkdir, anlam etibarı ilə, mənəcə, budur: o şeiri misal çəkəndə, bayatı çəkməyə ehtiyac qalmır. Çünki bu şeirlər elə ah çəkmək kimidir.

Bu gün poeziyada əvvəlki dövrlərin, məsələn, Salam Sarvan kimi parlaq imzaları yoxdur. Ancaq məsələ bu deyil, indi bizim ehtiyacımız o parlaq imzalara yox, dövrənin mahiyyətini, həqiqətin özünü ifadə etməyin yollarındadır. O yola hələ ki güzəri düşənlər yoxdur. Amma yenə deyirəm, bəzi imzalar qismən istisnadır.

***Bir az məni özgə salıb gözümdən,
Bir azca da öz gözümdən düşmüşəm;
Göz yaşımı qısqanmasın o bulud, –
Mən bu göyə yer üzündən düşmüşəm...***

Bu gözəl şeirlərin kimin yazdığını bilirsinizmi?

***Lal olmuşam – sözlər çıxıb yadımdan,
Susmaqçünmüş bu ağızım, bu dilim;
Əlim əsir dan üzünün yelitək,
Deyirlər, çox içməkdəndi, nə bilim...
Unutmuşam yaxınları, yadları,
Unutmuşam ən doğmaca adları...
Nəsə... çox da uzanmasın bu söhbət, –
Qurban olum, o şüşənin içində
Bir az qalıb,
süz onu da içim də...***

Bu şəkildə kimsə desəydi, mən də düşünərdim, bəlkə də tapardım. Ancaq misraların içindən, yaxud aralığından gələn, ordan eşitdiyiniz səs məhz müəllifin səsidir. Şəhriyar del Geraninin son günlərdə, son illərdə yazılan istənilən şeirində bu səs eşidilir. Və Şəhriyarın bu şeirlərində Salam və Vaqif Bayatlı təsiri onun öz səsinə elə qovuşub ki, nəticədə çox orijinal və unikal mətnlər alınıb.

Xocalıya yazdığı şeirdə olduğu kimi:

***İndi bütün şəhərlərin uzağı sənsən,
mən də bütün küçələrin uşağı indi.
Anaya bax – qollarında donub körpəsi,
hələ də var sızıldayır qucağı indi.***

***Uşağa bax – yerdə elə sərili qalıb,
Beş-on metr aralıda bir tay çəkməsi.
Hərdən elə... hərdən elə istəyirəm ki,
gedib geyindirirəm onu, qoy üşüməsin...***

***Qocaya bax – bax, başında buxarı papaq,
elə bil ki, yatağında uzanıb ölüb.
Elə bil ki, o qocaya güllə dəyməyib,
elə bil ki, nəvəsindən utanıb ölüb.***

*Bizi belə öldürdülər, şəhid şəhərim,
bizi elə – əli yalın, ayağı yalın.
Öləndək sevmək azdı səni, bilirəm,
şairə bax – sözü doğru, sevgisi yalan,
Sevgisi doğru olandır – Şəhidin olan!*

Son illərin ədəbi prosesində Cavid Qasimov imzası var. Onun mətnlərini oxuyanda birdən yadıma düşür ki, illərdi susuzuq, günlərdi gözlərimiz yumulmaqdan darıxıb, anidən hiss edirik ki, qulağımıza çatan hər səsin çox keşməkeşli tarixçəsi var.

*İndi məndən ötrü bu ayrılıq da
İsanın sonuncu şam yeməyidir.
Əzizim, həyatdır, bizdən birimiz
Zəhərdən nuş edib tez ölməliydi.
Nə fərqi sən içdin, ya da mən içdim?
Nə fərqi tələsdin, ya mən gecikdim?
Yenə də nuş olsun hər ikimizə...*

Bura qədər misal gətirdiyimiz şeirlərdən əldə edilən bir qənaət var: gözəl şeir təkcə məzmun və mənasına görə deyil, daha çox ritm və intonasiyasına görə fərqlənir. Mənanı seçkinləşdirən, onu seçmə insanların görə bildiyi səviyyədə yerləşdirən də məhz intonasiyadır. Bu mənada, hər bir intonasiya, ritm modelinin poeziya üçün spesifik sayıla biləcək “ömrü” var. Vaxtilə çox gözəl şeirlər yazan şairin birdən-birə dayanmasını da məhz bu amillə əlaqələndirmək mümkündür. İntonasiya şeirin şairsiz keçib getdiyi yoldur, saman yolu, ancaq səmadakı yoldan fərqli olaraq, bu nəfəs, bu intonasiya modeli çıxmaza dirənə bilər. Bunun özəl mənası odur ki, onun həniriyə yazılan mətnlər tarixdə təzə-təzə qalsın. Elə intonasiya modeli, yaxud tipi var ki, müəyyən duyğunun, onunla birgə mənalar selinin sürətlə sovrulma və çatdırılmasını tez təmin edir. Səməd Vurğunun çoxhəcalı şeirlərində (məsələn, “Düşüncələr” şeirində) duyğunun özü tükənməzdir, onun çatdıran intonasiya tipi əsasən ləngərə (ləng çatdırmağa) əsaslanır. Yəni, şeir bizi içində batırır. Aşiq Ələsgərdə intonasiya hansısa şənlikdə rəqs edən insanların qolları üstüylə gedir, bütün dünyanı tutur və beləliklə, dünyanın sonsuz mənalarını içinə yığıb üfüqlərə daşıyır. Elnur Astanbəylinin illər əvvəl yazdığı şeirdə olduğu kimi:

ELÇİN SƏLCUQDAN MƏKTUB VAR

*bəy, orda dostlar necədi,
orda havalar necədi?
bəy, iş-güc necədi orda,
evdə balalar necədi?*

*sizin dağların dumanı
bizim yayladan keçirmi?
Seymur hələ yazırmı, bəy?
bəy, Murad hələ içirmi?*

*məni soruşsan... yaxşıyam,
yaman özlədim dostları.
hə bir də... bir də...
orda yağışlar yağanda
burda yanaqlar islanır...*

Tərlan Əbilov şeir deyir:

*Varaq olmadığından
yuxumuzu arşə çəkir
yoxluq.
Yoxa çıxıb
quşların çəkildiyi göy üzü,
yoxa çıxıb
pərdəsi çəkilməmiş pəncərələr.
Damımızın altında
su basmış döşəmədir yer.
Sulu boyadır gözlərin...
Sabah-sabah
ən gözəl rəsm əsəridir
çəkdiyin ah...*

Ənənəvi poeziyada intonasiya naxışları lirik axın yaratmaq üçün şeir ölçüsü ilə (məsələn, yambik pentametr) paralel işləyir. Səsin melodik şəkildə yüksəlib-enməsi şeirin tempini və ritmini tənzimləyir, dinləyicinin diqqətini saxlayır, bəndlər və ya sezu-ralar (misradaxili fasilələr) kimi struktur bölmələrini bəlli edir.

Şairlər oxucunun diqqətini misradakı ən mühüm sözlərə yönəltmək üçün in-tonasiyadan istifadə edirlər. Müəyyən hecalara ton vurğusu (məntiqi vurğu) tətbiq etməklə şeirin ritmi dəyişir və diqqət tematik obrazlara, ikiqat mənalara və ya süjetin əsas dönüş nöqtələrinə çəkilir.

Durğu işarələri yazıda budaq cümlələri və cümlələri bir-birindən ayırdığı kimi, in-tonasiya da şifahi nitqdə dil vahidlərini qruplaşdırmağa və ayırmağa kömək edir. O, oxucuya misranın sonunda (enjambement/sözün növbəti misraya keçməsi zamanı) nə vaxt fasilə verəcəyini və ya fikrin nə vaxt tamamlandığını nümayiş etdirir; beləcə, nitqin qarışıq və fasiləsiz olmasının qarşısını alır, aydınlığı təmin edir.

Poeziyada gərginlik, sürpriz və ya qeyri-müəyyənlik yaratmaq üçün çox vaxt in-tonasiya bilərəkdən idarə olunur. Tondakı fərqliliklər şeirin hərfi mənası ilə onun altındakı daha dərin məna arasındakı təzadı vurğulaya bilər və nəticədə auditoriyanın əsərlə qurduğu emosional bağı daha da gücləndirir.

Dünyada dərindən-dərinə öyrənmək istədiyin, həyatda, ömür boyu yan keçmək istəmədiyin nələr varsa, poetik mətn, poetik olan hər şey bunları oxuyan kimi sənə öyrədir, öyrədir və unutturur (sayğacda saxlayır...) və beləliklə, sən hər şeydən şüuraltında xəbərdar olursan. İnsan həyatdan şüuraltına çəkilən körpünün üstüylə addımlayır... "Déja vu" məsələnin də buna daxil var hardasa. Jak Derridanın "Poeziya nədir?" məqaləsində şeir, poeziya haqqında çox gözəl fikirlər səsləndirilir...

Şeir, gözəl bədii mətn həmişə kənardan gəlir, Derrida demişkən, dilin sərhədlərini keçir, məhz həmin anda biz o gözəl mətnlə təmasda ola bilirik. Bu mənada Aşıq Ələsgərdən tam xəbərsiz qalmaq mümkün deyildir. Çünki o mətnlər bu dilin sərhədlərini çoxdan keçib, nüfuz etmədiyi yer qalmayıb...

Şeirin təbiətində elə şeylər var ki... Məsələn, onu mən yazsam da, mənim nəfəsimlə qızınsa da, onu mən yox, bir başqası imzalayır. Onu ürəyinə çəkən hər bir oxucu imzalayır. Bu imzalar dərdin, iztirabın açdığı şırımın özüdür, amma tanınmır. Yox olub gedir, yenidən dünyaya gələndə, torpağın üstünə düşəndə kimsə onu tanımır. Dünyada bir bəndlilik şeir var ancaq, hər dəfə yeni donda gəlir, hər dəfə təzələnilir.

Şeirin ən yaxşısı hələ yazılmayı, qələmə alınmayıdı. Ən yaxşı şeirlərsə, həmin yazılmayanlara bənədiyinə görə, onların şəkli olduğuna görə gözəldir. Haykular və bizim bayatılar məhz belə bir qənaətin dürüst göstəricisidir. Sosekidən:

**Şiddətli soyuq
Gavalı çiçəklərini öpürəm
Xəyal içində**

Ən gözəli:

**Qürubdan sonra
Günəş qayıdır
Qağayaların qanadında**

Bayatıdan:

**Bilsəydim ayrılıqdı,
Öpərdim gözlərindən...**

Ən gənc şairlərdən biri haqqında – Azər Xanlar.

Ədəbiyyat tariximizdə orta çağa qaranlıq əsrlər deyirdilər və bütün müləhizələr bu deyimin ətrafında formalaşırdı. Səhv fikirdir. Qaranlıqda o dərəcədə gözəl mətnlər yazıla bilməzdi. Hər şeydən qabaq ona görə ki, şeir, bədii mətn gerçəkliyin qanunlarına qarşıdır, poeziya müxalifət olduğu zaman ədəbiyyatdı, bütün qara-qorxularla, bütün ictimai sifarişlərlə paralel addımlayanda ədəbiyyat deyil, sadəcə, söz-söhbətdi.

İnsan poeziyada, bədii mətnə içində, öz içində azdığı və o “tələdən” çıxdığı məqamı görür və bunu ifadə edə bilir. Şairə başqa bir seçim verilmir. Bizdə bu anlamda ən çox seçim verilənlər aydındır: Füzuli, Aşıq Ələsgər, Seyid Əzim, Əli Kərim, Səməd Vurğun və sair... Şair var bircə deyimi şeir düzümünə salmaq üçün gəlir, kitablar bağlayır, həmin deyim o kitabların qəbiristanlığında itib-batır. Halbuki, o deyim səni axtarmaqdan yorulacaqdı... Deyəcəyin sözü hiss edib, vaxtında ifadə eləmək və çıxıb getmək böyük ustalıqdır.

Şair obrazı var, ta qədimlərdən formalaşaraq bu günə adlanmış bir obraz, elə bir nəsnə ki, qabaqlar insan bunu açıqca söyləməkdən nəinki çəkinər, hətta gizlədərdi. Gizlətmək məhrəmlik anlayışıyla bağlıdır, yəni, şairlik elə bir şeydir ki, dedicə, səsləndirdikcə üstündəki “şeh” dağılır, sehri itir və ortada fasiləsiz danışan, söz deyən, sözlə oynayan adam qalır. XX əsrin sonlarından bu günə qədər adamlar daha çox sözlə oynayırlar.

Azərin şeir yazdığını bilmirdim.

Bir gün bu sirr açıldı.

Oxudum və aşağıdakı sətirləri yazdım. Həm Nizami Gəncəvi yada düşdü:

**Himmətlə get, çünki ömür ayaqdan ləngdir...
Hava tozludursa, toz ilə barış,
Dərman tapılmasa, dərdinlə barış,
Rüzgarın loğmanı ovsun satandır...**

Bu aura Azərin kitabındakı əksər yazıların üz tutduğu, əsaslandığı bir nəsnədir. Həm də bunu nəzərə cərpədən.

Baxın:

**İlahi, bu nə dünyadır?
Sevinc də, qəm də ağıladır.
Gəlmişəm şikayətinə,
Bəndən bəndəni ağıladır...
Yollar sıxır ayağımı,
Əllərim göyün altında.**

*İlmə-ilmə toxunmuşam,
Qalmışam düyün altında.
Gözlər yaxşı ki var hələ,
Dərdi töküb yumaq olur.
Ömür illərə bükülür,
Açılmayan yumaq olur.*

-3-

İntonasiya nədir və nə iş görür? Bu suala hər bir şairin yaradıcılığı üzrə cavab vermək mümkündür. Əvvəlcə bunu bilək: şeir qəfil gəlir, qəfil peyda olur, belə olduğu üçün səni hardan yaralayacağını bilmirsən. İntonasiya forma məsələsidir. İntonasiya duyğuların, hiss və fikirlərin oxucuya, belə deyək, dünyanın kənarından onun içinə, ürəyinin başına ötürülməsinin əsas vasitəsidir. Derridanın fikrincə, şeir, yəni qəfildən ruhun bir parçası kimi gələn hava dilin sərhədlərini keçib ona müdaxilə edir. Dünyanın və dilin sərhədlərini vurub keçən şeir odlu, alışıb yanan meteor kimi soyumalıdır ki, dünya və dilin qaydalarına öyrəşsin. Bu qaydalara öyrəşən kimi şeir mətni oxucuya həmin duyğuları ən son və kəskin bucaq altında çatdırır. Şeir in hökmən pərdəarxası olur. Bütün gərginliklər o pərdənin arxasından bilinir. Şeir in yaranması, dilin sərhədlərini keçən duyğu selinin dilə çevrilməsi prosesi az qala bir teatr tamaşası kimi oynanılır. Siz buna görə hər bir gözəl şeirin əvvəlki halını, hansı klassik tamaşaya bənzədiyini sezmə bilərsiniz.

Şeir oxunduqda, yaxud eşidildikdə, onun müəllifinin tanınması sırf intonasiya məsələsi ilə bağlıdır. Və bu praktika bir çox digər məsələlərin də ortaya çıxmasına yardımçı olur. Bəzən bu şəkildə oxunan mətnlərin müəllifi ya bilinmir, ya da səhv salınır. Bu, bir tərəfdən, dinləyən şəxsin bilgisizliyi, yaxud şeirə az hissiyyəti olmasıyla bağlıdır, digər tərəfdən, müəllifin intonasiyasının çox zəifliyinə dəlalət edir. Bəxtiyar Vahabzadənin şeirinin tanınmasında iki nəsnə – mətnin məzmunu və ağır musiqisi əsas rol oynayır. Elə leksik fond var ki, Bəxtiyar o sözlərdən tez-tez istifadə edir və bu sözləri təqdim edən intuitiv musiqi mətnə vurulan müəllif damğasını nişan verir.

Bizdə XX əsrin əvvəllərində, Cəfər Cəbbarlı imzası da daxil olmaqla (və daha çox ona şamil olunmaqla), yazılan şeirlərə baxın, şeir dünyaya teatr tamaşası kimi gəlir, oynanılır, ən uzun şeir sonda bir-iki kəlməyə, yaxud misraya çevrilir. Amma şeirin, şeir məninin teatr tamaşasına çevrilməsi üçün onun fərqli, sırf şairə xas intonasiyası olmalıdır. İntonasiya şeirdə şairin imzasıdır, oxucu üçün isə şeirin, misralararası vadidən eşidilən səsidir. Şeiri oxuduqda oxucu həmin səsi hiss etməlidir. Cəbbarlının səsinə eşitməyəyedik belə, bu gün “Ana”, yaxud “Azad bir quşdum” şeirini, yaxud mənim çox sevdiyim “Ölkəm” şeirini oxuyanda bir anlıq onun səsinə hiss edirik, eşidirik. Amma təəssüflər olsun ki, bu gün bizim poeziyada çox sayda səssiz şeirlər var, yaxud səsinə itirmiş şeirlər.

Ən müasir poeziyada bu baxımdan vəziyyət necədir? Uzun bir ömür yaşamış Nəriman Həsənzadənin şeirlərini dinlədikdə, yaxud oxuduqda, onun müəllif səsinə, üslubunun “barmaq izini” görürük mü? Poeziya aləmi, ümumən bədii mətn yaradıcılığının bir sıra psixoloji və professional çətinlikləri var. Ömür boyu eyni səviyyədə – eyni yüksək vürğular üstündə şeir yazmaq çətinidir. Barmaq izləri tam itib getməsə də. Yaxud Ramiz Rövşən yaradıcılığı. Onun şeirlərinin dildən-dilə gəzdirdi vaxtlar keçib gedib. İndi mühit içrə bu şeirlər sakit şəkildə oxunur. Hətta onun opponentləri də yetişib. Ramiz isə gah bir-iki yeni mətnini təqdim edir, gah da cavanlıq şeirlərini.

Ümumən götürdükdə, bədii mətnlərin ədəbi nəsillər üzrə yaranma prosesini nəzərdən keçirdikdə, poeziyada bir durğunluq hökm sürür. Sanki çox ağır bir prosesdən sonra çökən sükut hamının əl-qolunu bağlayıb, hamının ən yaxşı mətni keçmişdə qalıb. Ən qorxulu şey keçmişə nostalgiyadır, Səməd Vurğun və onun ədəbi nəslini diriltmək xülyasıdır. Şübhəsiz, poetik zirvələrin fəth edilməsi anlamında.

Müharibə yenidən bitib, amma insanların hissiyyatında, duyğu və qavrayışlarında davam edir:

Kulis.az jurnalist Mintac Elsevərin Birinci Qarabağ Savaşında şəhid olan qardaşına ithaf etdiyi şeiri təqdim edir.

Qeyd edək ki, Əliyev Elsevər Allahverdi oğlu 1992-94-cü illərdə Birinci Qarabağ Müharibəsində təqim komandiri olub.

35 İLİN ŞƏHİDİNƏ...

*Eşidirsən?
Sevinirsən?
Ruhun şaddı?
Axı müharibə bitibdi.
Amma anan
həm vətənlə,
həm səninlə
rabitəni kəsibdi...*

*Xatırlamır o nə səni, nə vətəni,
xatırlamır hətta ölümünü sənin.
Yanındakı doğmaları qarğıyır
və kiminləsə rabitəsiz danışır...*

*Eşidirsən?!
Azadlıqdan səslər gəlir!
Əsgərlərin çəkmələri asfaltın bağrın yarıdır...
Anan isə kiminləsə rabitəsiz danışır...*

*Sonra, himnin səsi səmalara yayılır.
Anan isə ara-sıra pəncərədəki o bayrağa boylanır,
başındakı yaylığını tez-tez açır-bağlayır
Və kiminləsə rabitəsiz danışır...*

*Eşidirsən?!
Eşitmirsən?
Bəlkə elə, anan səninlə danışır...*

Firudin QURBANSOY

XAQANI İLƏ NİZAMI HƏCC YOLDAŞI OLUBMU?

Şeyx Həkim Əbu Məhəmməd İlyas bin Yusif bin Zəki ibn Müəyyəd Nizami Gəncəvi (1141-1209) və Əbu Bədil Əfzəl əd-Din İbrahim ibn Əli Nəccar ibn Osman ibn İbrahim Həqaiqi Həssan ul-Əcəm Mövlanə Xaqani Şirvani (1126-1198) ömürləri boyu İslam şəriəti qaydaları ilə öz müqəddəs həyatlarını yaşayıblar.

Hər bir mömin müsəlman 5 üsul id-din (1-tövhid; 2-ədalət; 3-nübüvvət; 4-imamət; 5-məad) və 10 fəru id-din (1-namaz; 2-oruc; 3-xums; 4-zəkat; 5-həcc; 6-cihad; 7-əmr be-məruf; 8-nəhy əz münkər; 9-təvəllə; 10-təbərri) tələbini yerinə yetirməyə borcudur. Bu tələblərin hansı birinə əməl etməmək imanın zəifliyindən xəbər verir.

Dünya ədəbiyyatının korifevləri olan bu mütəfəkkir şairlər Qurani-Kərimi əzbər bilir, yeri gəldikcə, ayələrdən etdiyi poetik tərcümələrə beytlərində şərafli yer verirdilər. Onlar Həcc ziyarətilə bağlı ayələrdən və bu barədə Peyğəmbər hədislərindən xəbərsiz deyildilər. Qurani-Kərimin 2 Əl-Bəqərə surəsinin 125-196-cı, 3 Ali-İmran surəsinin 96-97-ci, Əl-Maidə surəsinin 97-ci ayələrində Həcc ziyarətlərlə bağlı əsas müddəalar göstərilir. Hətta Müqəddəs Kitabımızın 22-ci surəsi Əl-Həcc adlanır. Allahın peyğəmbəri Rəsuli-Əkrəm hədisində Həcc ziyarətləri barədə 40-dan artıq müxtəlif hədis mövcuddur. Onlardan bir neçəsi:

“Həcc ziyarətinə getmək istəyən kimsə tələssin! Olar ki, xəstələnər, minəcəyi itər, ya da həccə əngəlləyən bir ihtiyacı ortaya çıxar.” (İbn Mâce, Menâsik, 1; Ebû Dâvûd, Menâsik, 5); “Allahım! Bu həccimi göstəriş və şöhrətdən uzaq bir həcc eylə!” (İbn Mâce, Menâsik, 4). Başqa bir hədisi-şərifdə buyrulur: “Həcc yoxsulluğu aradan qaldırar.” (Məhəmmədi Reyşəhri. “Mizanul-Hikmət”, Bakı, 2006, s.206)

Həcc səfəri bir il çəkirdi deyər, ailəsinin maddi dolanmağının illik xərcini və yol məsrəflərini ödəyər biləcək hər bir müsəlman, ömründə heç olmazsa bir dəfə Həcc ziyarətinə getməliyi. 22 Həcc surəsinin 27-ci ayəsində yaxın-uzaq məsafələrdə yaşayan müsəlmanların həcc üçün müəyyən olunmuş vaxtda bir yerə toplaşmaları barədə deyilir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

(Və əzzin finnasi bil-Həccə yətukə ricalən-və əla kulli zamirinyə-tinə min kulli fəccin əmiq)

Məali:

İnsanlara Həcc barəsində car çək ki, onlar sənin yanına piyada, ya haldan düşmüş (mindikləri heyvanlar) üstündə uzaq yerlərdən gəlsinlər.

Orta yüzilliklərdə Həcc səfərinin mütləq marşrutu mövcuddu; ...Qəzvin, Təbriz, Meyyafariqin, Amid, Hələb, Beyrut, Sayda, Rəmlə, Qüds, Qahirə, Ciddə, Məkkə, Mədinə və həmən marşrutla da geri qayıtmaq. Bu müqəddəs səfər böyük maddi məsrəf tələb edirdi. Səfər o dövrün canlı nəqliyyat vasitələri ilə başa gəldiyi üçün, heyvanların da qayğısına ayrıca qalmaq lazım idi ki, çətin yolda tələf olmasınlar. Bu da əlavə maddi israf tələb edirdi.

Nizamişünaslıqda bir-birini təkzib edən fikirlərdən biri də Şeyx Nizami Gəncəvinin Mövlanə Xaqani Şirvaniylə birgə Həcc ziyarətinə getməsi barədədir. İllər uzununu, müxtəlif hökmdarlara ünvanladığı əsərlərində Şeyx dəfələrlə Həcc ziyarəti arzusunu dilə gətirsə də, əks tərəf özlərini eşitməzliyə, bilməzliyə qoymuş, şairə bu yöndə heç nə deməmişlər.

Orta yüzil təzkirəçilik ənənəsində faktı araşdırıb dəqiqləşdirmək, geniş elmi-məntiqi təhlillər olmazdı. Əvvəlki fikirlər təkrar edilərdi. Bu hal Şeyxin Həcc ziyarətilə bağlı yazılanlara da aiddir. "Təzkireyi-Bərxi"də Nizaminin Xaqani ilə birgə Həccə getməsi yazılıb.

Fəruzən Fər "Pişin" əsərinin 633-cü səhifəsində yazırdı ki, Nizaminin həmzəmanı Xaqani iki dəfə Həcc ziyarətində olub.

Məmməd Səid Ordubadi "XII əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatının Şərq ədəbiyyatına təsiri" adlı məqaləsində yazırdı: "Hindistanda Bombay (Bombey) şəhərində Müzəffəri mətbəəsində Nizami "Xəmsə"sinin ən təzə bir nüsxəsi çap olunmuşdur. Bu nüsxəyə Şirazlı Mirzə Əlixan Nizaminin həyat və yaradıcılığına dair böyük bir müqəddimə əlavə etmişdir...

Bu nüsxədə diqqətimizi cəlb edəcək məsələlərdən birisi də böyük şairin Gəncədən bir tərəfə getməməsi fikrini rədd etməkdən və bu fikrin əksinə olaraq Nizaminin Xaqani ilə bərabər Kəbə ziyarətinə getməsini göstərməkdən ibarətdir." (9, s.143)

Böyük şərqşünas Səid Nəfisi "Ərməğan" dərgisinin V il, III-IV saylarında çap etdirdiyi "Şərhe-hale Nezami" adlı məqaləsində Xaqani və Nizaminin Həcc səfərində yoldaş və bir-birilə dost olmaları məsələsinə də toxunub. Hətta onlar söz qoyublarmış ki, kim birinci dünyasını dəyişsə, digəri mərsiyə desin. Həssan ül-Əcəm (Ərəb olmayanların Həssanı) kimi şöhrətlənən Əfzəl əd-Din Bedil bin Nəcib əd-Din Əli Nəccar Mövlanə Xaqani Şirvani farsdilli şeirin tarixində ən böyük qəsidəyazan şair kimi tanınır. İran klassik ədəbiyyatının dünya miqyaslı nəhəng şairlərinin hamısına Mövlanə Xaqaninin təsiri barədə kifayət qədər çox araşdırma var. İran alimi Əzizullah Əlizadə 1390-cı hicri-şəmsi ilində Tehranın "Firdövs" nəşriyyatında ərəbcə əsərləri və məktubatı xaric Mövlanə Xaqaninin 880 səhifəlik kitabını nəşr etdi. Burada 9447 beytlik qəsidəsi, 3853 beytlik qəzəli yer alıb. Məhsuldar yaradıcılığına misal olaraq şairin 551-ci ildə yazdığı 3200 beytlik "Tohfət ul-İraqeyn" (iki İraqın hədiyyəsi) adlı məsnəvisini göstərə bilərik. Həcminə görə bu məsnəvi Şeyx Nizaminin "Məxzən ul-əsrar" dastanından təxminən 1000 beyt çoxdur.

Sasani sülaləsindən olan I Xosrov Ənuşirəvan (501-579) bünövrəsini qoyduğu üçün şəhərin "Şirvan" adlanması Orta yüzilliklərin ənənəvi toponomikasında qəbul olunub. Pəhləvi dilində "Ənuşer rəvan" – böyük ruhlar sahibi anlamına gəlir. Ərəb qrafikası ilə

yazılarda Şirvan “Şərrvan” – “şərrin məskəni” kimi də oxunur. Sikkələrin üstündə “Şərvan” kimi yazılırdı, XV yüzilliyin sonlarından “ya” hərfinin əlavə edilməsilə “Şirvan” şəklinə düşdü və şirlər məskəni kimi mənalandırıldı. Şirvanda Mövlanə Xaqani üçün gün-güzəran nə qədər ağır keçsə də, şirvanlı olması ilə fəxr etməsi üçün məqam tapa bilirdi:

Eyb Şervan məkon ke, Xağani
Həst əz an şəhr kebtidaş şərr əst.
Eybi şəhri çera koni, be du hərf
Kəvvələ “şüru” o, axer “bəşər” əst.

Tərcüməsi:

Şirvana eyb eyləmə ki, Xaqani
O ibtidası şərr olan şəhərdəndir.
Şəhərə necə eyb eyləyə bilərsən ki, iki hərfi
“Şüru”nin əvvəli, “bəşər”in axırıdır.

Bu misralarla Mövlanə Xaqani “Şərrvan” deyilərək lağ edilən şəhərini başlanğıcın əvvəli, insanlığın sonu, yəni dünyanın yaranması və Qiyamət gününü özündə ehtiva edən məkan kimi səciyyələndirir.

Nizamişünaslıqda belə bir fikir-kompleks özünə möhkəm yer alıb ki, hicri 581-ci, miladi 1185-ci ildə Gəncənin 30 fərsəng məsafəsində Sultan Qızıl Arslanla (ölümü 587-ci il) görüşündən başqa, şair doğma Gəncədən heç bir yerə getməyib. (Səid Nəfisi. “Divane-qəsaido qəzəliyyatə-Nizami”, səh.8) Guya şair Gəncədən müvəqqəti olaraq kənara çıxmaqla nəyisə itirər, yaxud həmişə Gəncədə qalmaqla nəyisə qazanarmış? Şair, ədəb qaydasına görə, ən azı, əsərlərini həsr etdiyi hökmdarların sarayına şəxsən gedib dastanını əlbəəl təqdim etməliydi, axı hansısa mübahisəli məsələ meydana çıxardısa, müəllifdən yaxşı bunu kim aydınlaşdırı bilərdi? Adi məntiqlə yanaşdıqda, Şeyx Nizaminin səfər coğrafiyası bir xeyli genişlənir. Ərzincan, Təbriz, Şirvan Gəncəyə o qədər də yaxın yerlər deyil...

“Leyli və Məcnun”u yazana qədər şair Məkkədə Həcc ziyarətində olmayıb. Ona görə də, əsərdə bir sıra qeyri-dəqiqliyə yol verib:

Begreft berəfiğə dəste- fərzənd,
Dər sayeye- Kəbə daşt yekçənd.
Qoft: ey pəsər, in nə cayi-bazist,
Beştəb ke, cayi-çarəsazist. (3, s.481)

Tərcüməsi:

Mehribanlıqla oğlunun əlindən tutdu
Bir müddət Kəbənin sayəsində saxladı.
Dedi: oğul, bura oynamaq yeri deyil,
Tələs, bura əlac yeridir. (4, s.80)

“Kəbənin sayəsində” heç bir dəqiqə də dayanmaq mümkün deyil, ona görə ki, təvaf edənlər yeddi dəfə bu binanın əhatəsində ən yaxın məsafədən dövrə vurub keçirlər. Hətta istəsən belə, təvaf edən axının qarşısında durmaq mümkün deyil.

Nəhayət, bu beytdəki “Kəbə” sözü də yerində deyil:

Kordi xərə ki, be Kəbə gom kərd,
Dər Kəbə davidə eştilim kərd. (12, s.95)

Tərcüməsi:

*Bir kürd Kəbədə uzunqulağını itirdi,
Kəbədə oyan-bu yana qaçıb hay-küy qopardı.*

Nümunələr bir daha sübut edir ki, "Leyli və Məcnun" yazılan vaxt Nizami Gəncəvi Həcc ziyarətində olmayıb. "Həft peykər" dastanının son beytlərində Nizami işarə ilə, Gəncədən Məkkəyə getmək arzusunu eyhamla bildirir:

***Dər zəhəb dadənəş be saili-xiş,
Zəri-Misri, zəri-yek Məkkiyi-biş. (10, s.361)***

Tərcüməsi:

*O, öz dilənçisinə qızıl verəndə belə
Misri qızılı Məkkə qumundan çox verir.*

14 ramazan 593-cü ilin (31 iyul 1196-cı il) cümə günündə, səbh namazından sonra, gün doğuşundan 4 saat keçmiş "Həft peykər" dastanını tamamlayanda şair hələ Məkkədə olmamışdı. Bu tarixdən sonra Nizaminin Xaqani ilə birgə Həcc səfərinə çıxmağı inandırıcı deyil.

Nüsrət əd-Din şah hicri 595-ci, miladi 1199-cu ilin əvvəllərində tez-tez Gəncədə olub. Bu vaxt onun Şeyx Nizami ilə görüşmədiyini düşünmək absurd olardı. Çox ehtimal ki, Şeyx ona hökmdarın adına yazacağı İskəndərnamə dastanında İskəndərin də etdiyi Həcc ziyarəti barədə danışmışdı. Eyni zamanda ziyarət arzusunu bildirən qəsidəsini oxumuş, Həcc ziyarətinə şah dəstəsilə birgə getmək imkanı qazanmışdı. Qəsidədə deyilir:

***Həm cərəs cənbido həm dər conbeş aməd karevan,
Kuç kon zin xile-xanə suye-dar ul-mülke-can!
Çün dər aye-naləye- to, karevansalare - tost
Munisi kon ba cərəs dər həlgəye in karevan. (6.s.127)***

Tərcüməsi:

*Həm zəng çalındı, həm karivan hərəkətə gəldi,
Bu düşərgədən can mülkünün evinə sarı köç!
Çalınan zəng sənin öz nalən, sənin öz sarvanındır,
Bu karvan halqasında zənglə munis ol. (7, s.27)*

Burada söz Həcc ziyarətinə getmək anından gedir. Qəsidənin son beytləri isə belədir:

***Si qozəşt əz omr, bərxiz, ey Nizami, guşə gir,
Mən nəsehət kərdəmət, baği to dani hano han.
Çənd quyi Kəbəra kaynət bexedmət mirəsim,
Şon nə xanəndət hənuz əz dur xedmət miresan. (6, s.137)***

Tərcüməsi:

*Ömründən otuz il keçdi, ey Nizami, dur, bir guşə tut!
Mən nəsihət etmişəm, qalanını daha sən bilərsən! Bax ha!
Nə qədər Kəbəyə deyəcəksən ki, indicə xidmətinə çatıram,
Hələki, səni çağırمامışlar, uzaqdan xidmətini çatdır! (7, s.30)*

Bizə elə gəlir ki, Nizami "ömründən 30 il keçdi" – deyəndə, yaşını yox, neçə illik Kəbəni ziyarət etmək arzusunda olduğunu dilə gətirmişdir. Məkkə ziyarətinin baş tutması, Allahın öz qulunu çağırmağı kimi qəbul edilir. Bu qəsidəni, çox güman ki, Nüsrət əd-

Din şaha oxuduqdan sonra, onun Həcc ziyarətinə getmək arzusu gerçəkləşmişdi. Aşağıdakı beytlərə fikir verək:

***In do mənşure-siyah ke, oftad dər mənşure-çəşm
Kəsvəte-Abbasi əst, in çətre-Səlcuğist an.
Bər sərə-ələm bəmanəd in siyahi ta əbəd,
Dər həmə-ələm səpidi gər nəmanəd qu: məman! (6, s.133)***

Tərcüməsi:

*Gözün bəbəyinə düşən bu iki qara rəngdən
Bu, Abbasilərin geyimidir, o, Səlcuqilərin çətridir.
Bütün ələmdə bu qaralığ əbədi qalsın,
Bütün ələmdə ağılıq qalmırsa, de, qalmasın! (7, s.29)*

Məlumdur ki, Abbasi xəlifələri Harun ər-Rəşidin qoyduğu qayda üzrə, qara rəngli geyimə üstünlük vermişlər. Səlcuq bayraqları və rəngindən asılı olmayaraq bütün gözlərin bəbəyi qara rəngdədir. Bəbək qaralığını itirərsə, göz kor olar.

Həcc ziyarəti mövsümü zilhiccə ayında başlayır. 10 zilhiccədə – Qurban bayramında isə bütün hacılar Mina dağındakı qurbangahda mütləq qurban kəsməlidirlər. Şeyx Nizaminin Həcc ziyarətinə getdiyi 595-ci ilin 10 zilhiccəsi miladi təqvimlə 1199-cu ilin 3 oktyabrına təsadüf edib. (8, s.58-59) Göstərilən müddətdə Məkkədə olmaq üçün, o dövrün nəqliyyat vasitələrini nəzərə alaraq deyə bilərik ki, ən azı 6 ay qabaqdan səfərə çıxmaq lazım idi. Bu hesabla, Şeyxin Novruzdan az sonra yola çıxdığını təxmin etmək olar. Altı ay da qayıtmağı hesablasaq, Nizami Gəncəvi 1200-cü ilin aprel ayında Gəncədə olmalıydı. Elə bu vaxtdan “İskəndərnamə”nin “Şərəfnamə” hissəsini yazmağa başlamışdı. Nüsrət əd-Dinin Şeyxi həccə göndərməsinə əsas sübut kimi, onu göstərə bilərik ki, hər əsərinin ön hissəsində zamanə şahını bir dəfə tərifləyirdisə, ancaq “Şərəfnamə”nin sonunda da şahın tərifinə beytlər həsr edir. Əlavə olaraq Həccə bağlı qəsidəsində də Nüsrət əd-Dinin ünvanına xoş sözlər söyləyir.

Temperamentcə bir-birinin tam əksi olan cılığın Xaqani ilə soyuqqanlı Nizaminin münasibətlərində sərinliyin yaranmasına səbəbin “Leyli və Məcnun” mövzusunda əsər yaratmaq barədə Şirvanşah təklifinin Xaqaniyə deyil, Gəncəyə göndərilməsi olduğunu təxmin etmək məntiqidir. Şairlər şahdan əsər yazmaq təklifini “nanu nam” (çörək və ad) adlandıraraq məmnuniyyətlə gözləyir və bunu özləri üçün şərəf saymaqla bərabər, həm maddi təmin olunma vasitəsi, həm də sənətkarlıq qüdrətinin sınaq meydanı kimi qəbul edirdilər. Xaqani dərin zəkali alim və qüdrətli şair idi. Kəskin və sərt xarakteri ilə məmurları və şahı özündən incik salmışdı. Şirvan onu sıxırdı. Bu barədə Xaqaninin Nizamiyə ünvanladığı “İn təhhiyyət sader əst əz in səvb na səvab və xütteyi-bixtəreməkəmnə-zolmo məskəne-nefağ vəbəlxaneye-əfzəlo beytüş-şərəfe-səfehha inni Şərvane-şərül-bəğavü vəhşəha...” (Bu salam savab sayılmayan (günah) və dəyəri olmayan, zülmün zorladığı, ikiüzlülərin məskəni, fəzilətlilərin əzab çəkdiyi, səfehlərin şərəfləndiyi şər və vəhşiliyin məkanı – mənim Şərvanım tərəfdən gəlir) cümləsi olan məktubuna Nizami, çox güman ki, “Leyli və Məcnun”da Şirvanı və Şirvanşahı məhəbbətlə mədh edən səmimi beytlərin müəllifi kimi cavab yazmamışdı. Bu şəkildə kəskin məktubun yazılması özünü güdaza verməklə bərabər, ünvanlanan şəxsi də hörmətdən salardı. Əgər Nizami diplomatcasına cavab yazmışsa belə, gəlib bizə çatmayıb. Onların bir yerdə Həccdə olması məsələsinə şairlərin heç birinin əsərində işarəyə belə rast gəlmirik. Xaqani-Nizami münasibətlərinin istiliyi Şirvanşaha mənfi

təsir buraxmış, onun eyhamlarla dilə gətirdiyi Həccə getmək və oğlu Məhəmmədin Şirvanşah sarayında qalmaq arzularını gerçəkləşdirməmişdi.

Qeyd etdiyimiz kimi, Mövlanə Xaqani Şirvani iki dəfə Həcc ziyarətində olub. Hicri-qəməri tarixlə 550/1155-ci ildə İraqın böyük sənətkarlarıyla şəxsən görüşmək ümidilə Mövlanə Xaqani İraq səfərə çıxdı. Rey şəhərində xəstələndi, şəhərin valisi onu "Həbsgahi-Şirvan"ə geri göndərdi. Bir il sonra, 551/1156-cı ildə Şirvanşahdan birinci dəfə Hicaza, Məkkə-Mədinə ziyarətinə getmək icazəsini aldı. Ziyarətdən qayıdanda Şirvanşahın özünə qarşı kin-küdurətilə qarşılaşdı. Görünür, Mövlanə Xaqaninin hansı məqamdası dediyi sözü çuğullar şaha çatdırıblarmış... Bir ilə qədər müddətdə həbsdə qaldı...

569/1173-cü ildə ikinci dəfə Həccə getdi, il sonra Şirvana qayıtdı. 571/1175-ci ildə əvvəlcə oğlu Rəşid əd-Din, sonra xanımı əbədiyyətə köç etdilər. Mövlanə hüznü ilə tək qalmaq istədi, Şirvanşaha xidmətdən kənarlaşdı, adamlardan qaçdı, tənhalığa, ibadətə çəkildi. Ailəsini götürüb Şirvandan Təbrizə həmişəlik gəldi, burada da 595/1198-ci ildə vəfat etdi, indi "Məqbər əş-şüəra" (Şairlər məzarlığı) adlanan şəhərin Sürxab məhəlləsindəki qəbiristanlıqda dəfn edildi. "Miftahül-təvarix" (Tarixlərin açarı) əsərində Xaqaninin ölümü haqqında bir beytdə maddi-tarix söylənmişdir:

تاریخ نقله و رضوانسال
گفت طوطی جنت حق خان

(Sale-tarixe nəqlə u Rizvan

Qoft: "tutiye-cənnəte-Həğğ" xan.)

Tərcüməsi:

Onun köçmə ilinin tarixini Cənnət bağbanı

Dedi: "Haqq cənnətinin tutisi" kimi oxu.

"Haqq"sözü həm həqiqət, həm də Allahın 99 gözəl adlarından biridir. Şair burada Xaqaninin Allah adamı olaraq həmişə həqiqəti söyləməsinə işarə etmişdi.

"Tutiye-cənnəte-Həğğ" ifadəsindəki hərflərin əbcəd hesabı ilə toplanması 595 edir.

595-ci hicri, 1198-ci miladi ilində Xaqani dünyasını dəyişəndə İmam Mücirəddin Xəlil, İmam Nəcməddin Simgər və Əfzələddin Savi kimi həməsrləri Xaqaninin simasında nə böyük bir itkinin olduğunu dilə gətirdilər.

Nizami Gəncəvi də Xaqaninin ölümünə mərsiyə dedi. Bu bir beyt həmin mərsiyə-dəndir:

Həmi qoftəm ke, Xağani deriğaquyi-mən başəd,

Deriğə, mən şodəm axer deriğaquyi-Xağani.

Tərcüməsi:

Həmişə istədim ki, Xaqani mənim (ölümümə) mərsiyə desin,

Təəssüf ki, axırda mən onun ağıdeyəni oldum.

Çox ola bilər ki, Həcc ziyarətinə gedərkən Şeyx Nizami yolun keçdiyi Təbriz şəhərində Mövlanə Xaqani ilə sonuncu dəfə görüşüb. Bizə ancaq bir beyti gəlib çatan mərsiyədən hər iki ulu şairin bir-birinə böyük səmimiyyətini aydın görürük.

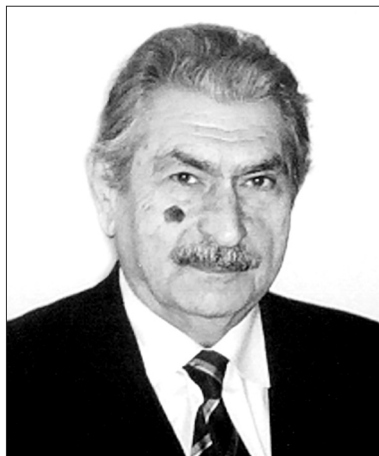
Şeyx Nizami Həcc səfərində olarkən, Xaqani Haqqın dərgahına qovuşmuşdu, onların ziyarətdə birgə olduqları fikri düz deyil.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Z.M.Bünyadov. "Azərbaycan Atabəyləri dövləti". Bakı, "Elm", 1983
2. Nizami Gəncəvi. "Şərəfnamə". Bakı, 1947, farsca elmi-tənqidi mətn Ə.Əlizadəninidir
3. Kolleyate-divane-həkim Nizami Gəncəvi. Mətn təshih şodə Vəhid Dəstgirdi. Tehran, 1335
4. Nizami Gəncəvi. "Leyli və Məcnun", filoloji tərcümə M.Əlizadəninidir. Bakı, "Elm", 1981
5. Nasir Xosrov. "Səfərnəmə". Fars dilindən tərcümə Tahir Məhərrəmovundur. Bakı, "Elm", 1997
6. Gəncineyi-Nizami. Betəshihe-Vəhid Dəstgirdi. Tehran, 1335
7. Nizami Gəncəvi. "Lirika". Filoloji tərcümə M.Əlizadəninidir. Bakı, "Elm", 1983
8. В.В.Цыбульский. «Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока». Синхронистические таблицы и пояснения. Москва, "Наука", 1964
9. Nizami. Məqalələr toplusu. IV kitab, Bakı, 1947
10. Nizami Gəncəvi. "Həft Peykər", Tehran, 1315
11. Nizami Gəncəvi. "İqbalnamə", Bakı, 1947
12. Nizami Gəncəvi. "Leyli və Məcnun". Moskva, 1965
13. Дэвид Николь. «Мир Ислама». Исторические атласы, Москва, 2007
14. Əhməd Rəsim. "Rəsmli və xəritəli Osmanlı tarixi". İstanbul, 1328-1330
15. Nizami Gəncəvi. "Məxzən ül-əsrar". Bakı, 1960
16. Nizami Gəncəvi. "Xosrov və Şirin". Bakı, 1960
17. Nizami Gəncəvi. "Xosrov və Şirin". Filoloji tərcümə, Bakı, 1981
18. Nizami Gəncəvi. "Şərəfnamə"
19. Nizami Gəncəvi. "İskəndərnəmə". Filoloji tərcümə
20. Divane-Xaqani Şervani. Tehran, 1375

SÖHRAB TAHİR

Azərbaycan ədəbi-mədəni mühiti Söhrab Tahiri daha çox şair kimi tanıyır və Güneyli, Qüzeyli Azərbaycanın yaddaşında bir mücahid, vətənpərvər şair kimi yaşayır. Onun bir-birindən gözəl şeirləri geniş oxucu kütləsinin dillər əzbərinə çevrilmiş və vətənpərvərlik düşüncəsinin təlqini baxımından həmişə nüsxə kimi göstərilmişdir. “Sevgi əfsanəsi” (şeirlər və poemalar), “Lirika”, “Vətənlə sevgi arasında” və s. kitabları onun yaradıcılıq yolunu, həyat hekayələrini əks etdirmək baxımından bir qaynaqdır.

Onu da qeyd edək ki, bu kitablarda, eləcə də bədii nəsrində təsvir olunan əhvalat və hadisələr bütünlükdə Azərbaycan xalqının məişətini, keçib gəldiyi yolu əks etdirmək baxımından müstəsna zənginliylə diqqət önünə gəlir. “Qonşu qızın məktubları”, “Əmanət” kitablarına toplanmış povest və romanları bunun əyani sübutudur. “Sevgisində itən qız” romanı da eyni məfkurəni və hadisələri özünəməxsusluqla, həm orijinallıqla sərgiləmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Söhrab Tahir bütün ədəbi və ictimai fəaliyyətilə Azərbaycan xalqının Azadlıq uğrunda mübarizəsinin ictimai-siyasi mücadilələrini əks etdirmişdir. Dünyaya göz açdığı mühit (Astara, Gilan ostanı), təhsil aldığı məktəb (“Səadət” və “Çapur”), ailə vəziyyətinin ağırlığından erkən yaşlarından çalışdığı “İran-ingilis neft şirkəti” və bütünlükdə həyatı boyu onu izləyən acılar, çətinliklər bir yaddaş hekayəsi olaraq müxtəlif formalarda şeirlərini, bədii nəsrini, publisistikasını izləmişdir.

Milli hökumət tərəfindən Bakıya hərbi məktəbə göndərilən ədib yaşanan uğursuzluqdan (məğlubiyyətdən) sonra Azərbaycan Yazıçılar Cəmiyyətində çalışdı (bu cəmiyyət Təbrizdə “Şairlər və yazıçılar cəmiyyəti” adı ilə tanınırdı). ADU-nun (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsində (1952-1957), M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda (1959-1962) təhsil alan sənətkar sonrakı dövrlərdə müxtəlif qəzet və jurnallarda çalışmış, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi İdarə Heyətinin, “Yazıçı” nəşriyyatının Bədii Şurasının üzvü, Bədii Ədəbiyyatı Təbliğat Bürosu İdarə Heyətinin sədri və s. məsul vəzifələrdə çalışmışdır. Cənubi Azərbaycanda gedən siyasi proseslərin fəallarıdan biri olaraq istibdadı, milli zülmə qarşı etirazlarda əsaslı çıxışları və məqsədyönlü fəaliyyətilə diqqət önünə gəlir.

Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikrinin görkəmli nümayəndələri bütün zamanlarda onun yaradıcılığına xüsusi həssaslıq göstərmiş, fikir və mülahizələr yürütmüşlər. S.Tahir bir epizodik məqamı vurğulayaraq yazır: “Tələbələr arasında Süleyman Rüstəmə yazdığım “Bir ovuc torpaq” şeirim yayılmışdı. Bundan xəbər tutub məni çağıraraq soruşdu: “O tayda Azər Azər adlı şair tanıyırsan? Mənə şeir yazıb. Xoşuma gəldi. Əgər Azər Azəri tanıyırsansa, mənim dilimdən ona təşəkkür yaz. Bir il sonra şeir mənim “Döyüş lövhələri” kitabımda çap olunanda məni çağıraraq dedi: “Azər Azər sən imişsən ki. Mən də sənə şeirinə cavab yazacağam. Süleyman Rüstəm mənə qəzəl həsr etmişdi”. Bütün

bunlar və bu kimi epizodik fikir və mülahizələr S.Tahir yaradıcılığına olan həssas münasibətin ifadəsidir.

S.Tahirin poeziyası, nəsr, publisistikası müxtəlif aspektlərdə ortaya qoyduğu təsəvvürlə bütünlükdə xalqın etnopotensiyasını, ictimai-siyasi, tarixi-etnoqrafik, milli-mənəvi əlaqə kompleksini özündə ehtiva edə bilmək gücü və məramı ilə spesifikləşir. Əfqan, tacik, kürd, fars, rus dillərini bilən və Şərq və Qərb mədəniyyətinə bələd olan sənətkar tipoloji yanaşmalarda maraqlı mülahizə və təhlillərlə diqqət önünə gəlir. "Ay işığı"ndan başlayan yaradıcılıq yolu (50-dən çox kitabı) onun yaradıcılıq yolunun dinamizmini və bütünlükdə düşüncəsində olan həyat gerçəkliyinə yanaşmaları əhatələmək baxımından bir əvəzsizlik sərgiləyir.

Onun hekayələri, romanları bədii irsinin mühüm bir hissəsidir; keçdiyi həyat yolunun xarakteristikası, müəyyənləşdirdiyi yaşam kredosunun əks-sədasını faktlaşdırır. "Sevgisində itən qız" romanı ədibin bədii nəsrinin tarixilik və müasirlik fonunda xalqın yaşam tərzini, on doqquzuncu əsrin sonu və iyirminci yüzilliyin ilk onilliklərinin keçməkeşlərini, Pişəvəri hərəkətini, üzləşdiyi bəlalərin çətinliyini, siyasi prosesin doğurduğu faciələri təqdim etmək baxımından müstəsna önəm kəsb edir.

Ümumiyyətlə, roman bir forma olaraq, geniş həcmli və hadisələrin hər cür təqdiminə imkan verən şəxəli, yazıçı qayəsini istənilən istiqamətə yönləndirən bir formadır. "Romanda dövrün özünəməxsusluğu, şəxsiyyətin mənəvi simasının, fikri-psixoloji aləminin təşəkkülünü şərtləndirən mühüm mənəvi-iqtisadi həyatın əhəmiyyəti göstərilir. Məzmun-ideya, əxlaqi-məfkurəvi istiqamət zamanın tələbləri səviyyəsinə qaldırılır. S.Tahirin "Sevgisində itən qız" romanı Azərbaycanın Cənubunda və Şimalında yaşanan hadisələri əks etdirir.

Azərbaycan xalqının çar imperiyası və fars sovinizmi tərəfindən işğalı, ikiyə bölünməsi ayrılıq, həsrət, Araz dərdi, hüzn, kədər, hicran və s. dolu nəğmələrin və müxtəlif tipli əsərlərin yaranması üçün əsas olmuşdu. S.Tahirin romanı da bu ayrılığı və hər iki tərəfdəki dözülməz həyatı əks etdirmək baxımından bir nümunədir. "İki bölünməkdən elə qorxmuşam, çöpü də ikiyə bölməyəm daha" deyən sənətkar eyni ahəngi və acını bütün yaradıcılığı boyu davam etdirirdi.

Hadisələr Zivə kəndində olanlarla və onun təsvirilə başlayır: "Zivə kəndi Alışma kəndi ilə Dəvəölən dərəsi arasında yerləşmişdi. Bu dərədən axan çayın şırıltısı gecə lap aydın eşidilir, körpələrin laylası olurdu, böyüklərin xəyal və təsəvvürlərini müşayiət edən gümüş telli saz.

Əllyə qədər evi olan bu kənd üç tərəfdən çox da uca olmayan yaşıl ətəklə dağlarla əhatə olunmuşdu. Şimal-şərq tərəfdəki açıqlıqlardan baxanda Hirə qəsəbəsinin damlarının bacalarından qalxan boz tüstülər görünürdü". Göründüyü kimi, bu epizod Cənubi Azərbaycandakı həyat tərzinin nişanələri kimi diqqəti cəlb edir. Müəllif qayəsi təkcə Zivə kəndində olanlarla məhdudlaşmır, eyni zamanda, onun füsunkar təbiətini, adamlarının həyat tərzini də canlandırır.

Romanda hadisələrin ümumi axarı özlüyündə bir neçə istiqaməti şərtləndirmək xarakterilə faktlaşır:

a) siyasi aspektdə mətn informasiyanın Cənubi və Şimali Azərbaycan timsalında ortaya qoyduğu təsəvvür;

b) tarixi müstəvidə hadisələrin ümumi xarakteristikası və faktlaşdırdığı bilginin bədii düşüncədə əksətdirmə modelləri;

c) sosial mühit səviyyəsində yaşananlar, əhəlinin həyat şəraiti, baş verənlərə münasibətin xalq müdriyyəti baxımından dərk;

ç) maddi coğrafi atlasın arxaik qatdan gələn informasiya layı və onun ayrı-ayrı epizodlar kontekstində xronikal xarakterinin təbiiliyi;

ç) etnoqrafik landşaftın bütünlükdə romanın ana axarını müəyyənləşdirən istiqamətlərdən biri olaraq əhatələdiyi bütövlük və s.

Ümumiyyətlə, S.Tahirin yaradıcılığı və düşüncəsində olanlar hadisə, əhvalat səviyyəsində xalqın etnoqrafik zənginliyinə, ailə-məişət səviyyəsində olanların törə, adət-ənənə, dəyər baxımından unikallığına bağlanır.

Zivəyə bir kənd, elat kimi qədim dövrdən gələn dəyərlərə kənd səviyyəsində yanaşmadır, daha doğrusu, seydilərin burada çoxluğu. Müəllif vurğulayır ki, Zivənin əsl adı timsalında (Zavyəyə Sadat) seydilər məkanı adı ilə xalq düşüncəsindəki inama bağlanır. Burada diqqətçəkici digər məqam qaçaq hərəkəti ilə əlaqədar verilən informasiyadır. Məlum olduğu kimi, çar Rusiyası və İran şovinizmi tərəfindən Azərbaycanın işğalı xalq arasında birmənalı qarşılanmadı, etiraz və narazılıqlarla, qarşıdurmalarla və müxtəlif hadisələr səbəbindən qaçaq hərəkətinin meydana çıxması ilə nəticələndi.

Azərbaycan xalqının tarixi taleyi yaxın iki yüz illik zaman müddətində inqilablar, etirazlar, müxtəlif xarakterli üsyanların baş verməsilə diqqət önünə gəlir. Çünki imperiya yanaşmaları idarəçilikdə xalqı işgəncələrə, ucu-bucağı görünməyən məhrumiyyətlərə düçar etməklə ayaqlaşmaları və milli hərəkətliliyi zəruriləşdirirdi. S.Tahir də Cənubi Azərbaycan səviyyəsində bunları on doqquzuncu əsrin mürəkkəblikləri və iyirminci yüzilliyin acıları timsalında ümumiləşdirir. Cavad, Rəhim, Kərim və onun ailəsində baş verənlər, kəndin ortasında məscid, əhalinin adət-ənənələrə sayğısı, Seyid Cavadın mücahidliyi, ədalətsizliyə qarşı apardığı mübarizə və s. elat həyat tərzində yaşayanlar timsalında romanda ifadəsini tapır.

Xalq şairi B.Vahabzadə Yazıçılar İttifaqında söhbət əsnasında (1962) deyir: “Mən təzə bir şair tapmışam. Jurnalda şeirlərini oxudum, Arazı gümüş telli saza bənzədib, onu çalır, dərdlərini bəyan edir, adı Söhrab Tahirdir”. Əlinə qələm alandan üzü bəri S.Tahirin yaradıcılığı Azərbaycan adlı Vətənin dərdlərini bəyan etməyə köklənib. Ruhu, varlığı, bütünlükdə düşüncəsi bir həsrət, ayrılıq ağrılarını ifadəyə köklənibdir. “Sevgisində itən qız” romanı da eyni düşüncəyə, S.Tahir həyatının Azərbaycan timsalında yaşayanlara (həm də yaşadıklarına) köklənmiş bir anadil nəğməsidir. Cənubi Azərbaycanda yaşayanlar, eləcə də Şimali Azərbaycanda gedən proseslər bütün mahiyyətilə böyükdən-kiciyə hamının qəlb sızıltılarını, acı həyat hadisələrini xalq timsalında yaşadıklarına hesablanmış hekayətlərdir.

Bədii nəsr, eləcə də poeziyası, publisistikası hadisə axarında olanları əhatələməklə Azərbaycanın təkcə konkret zaman səviyyəsində yaşadıklarını diqqət önünə gətirməklə məhdudlaşmır, burada həm də siyasi proseslərin ümumi mürəkkəbliyində özünü göstərən hadisə və əhvalatları diqqət önünə gətirir. Seyid Cavadın çobanlıq etməsi, qardaşlarının qoyun-quzusunu çöllərdə otarması və ailədə baş verənlərdən xəbərsizliyi adi hadisə səviyyəsində epizodları ümumiləşdirmə baxımından ciddi təsəvvür formalaşdırır. Milli-mənəvi dəyərlər baxımından ailə qutsallığında özünü göstərən münasibət Rəhim və Nəva timsalında olanlar ziddiyyətlərə, hər kəsin yerində oturulması təsəvvürünə gətirib çıxarır. Nəvanın artıq hərəkətləri və qeyri-etik davranışları (söyüşləri) Rəhim tərəfindən cəzalandırmanı qaçılmaz edir və “öldürərəm” xəbərdarlığına qədər gəlib çıxır. Tamah və xəbislik, rəhmsizlik baxımından Nəvanın hərəkətləri bitib-tükənmir və Rəhim isə bütün bunlar müqabilində müxtəlif güzəştlərə getməklə arvadının dedikləri qarşısında baş əyməli olur.

Qardaşının qoyunlarını otarmaq üçün gələn Cavada qardaşı arvadı Nəva quru yuxasının içinə şor, yağ, pendir əlavə edir və məqsəd onu aradan götürməkdir. Lakin sədaqətli iti Qapağan yeməyə başlamaq istədiyi an əlindən yerə düşən yeməyi götürüb qaçır. Az keçmir ki, vəfalı iti Qapağan üç gün sonra ulaya-ulaya ölür. S.Tahir bütün bunların timsalında bir ailə timsalında yaşayanları qələmə alır və ailə qutsallığında törənin pozulmasının hansı dəhşətləri ortaya qoyacağını açıqlayır. Cavad bunun mahiyyətinə o qədər vara bilmir və qardaşı evində şüşə qırıqlarını gördükdə əmin olur ki, bunları Nəva etmişdir. Həm də yaddaşında şüşə qırıqlarını verməklə ölüm hadisəsinin olması haqqında müxtəlif hadisələr də vardı.

Harun mücahidin həyatı və neçə illər el-obadan uzaq düşməsi ailə və sosial mühitdə yaşayanlar baxımından əsaslı təsəvvür formalaşdırır. Atası Səməndər müəyyən müddət Bakıda yaşadıqdan sonra öz ata-baba yurdu Qaradağa köçməsi və musiqiyə marağı və s. əsərdə mühiti, etnoqrafik zənginliyin dinamikasını açıqlayır. Kənd mollasının ona münasibəti (hörmətci, fikirli və başaşağı olmasına görə) müsbət idi. Ancaq musiqiyə meyillənməsi onda narahatlıq yaradırdı, hətta molla bir neçə dəfə adam da göndərmişdi ki, ona deyən musiqiyə meyillənməsin.

Novruz xanın Almalıdakı ikimərtəbəli evi, ətrafda 83 kəndin ona aidliyi və musiqiyə meyilliyi Səməndərlə onun arasında səmimi münasibət üçün əsas olur. Xanın evinə gələn Cəfər onun ikinci qızı Sərvinazı görüb ona aşiq olması və kənizlərin qıza zinət vurmağı, saçlarını hörməsi, uzun qollu qoftası və s. regionun həmin tarixi mərhələdə yaşam tərzini, geyim mədəniyyətini diqqət önünə gətirir. Qızın üzünün görünməməsi üçün başına atılan kələğayı, Novruz xanın qoyduğu qadağalar, atası Səməndərin tar çalıb oxuması və s. bir yaşam tərzinin, elat həyatının təsəvvürlərinin ifadəsi olaraq diqqət önünə gəlir.

Biz Xalq şairi Söhrab Tahirin yalnız bir romanından söz açdıq. Onu təkcə gözəl bir şair kimi deyil, həm də istedadlı bir nəsir kimi təqdim etdik.

Sakibə ƏLƏSGƏROVA

Tarixin qan yaddaşı: Zaur Cavanşirin “Qanlı qar” əsəri

Qarabağ müharibəsi Azərbaycan xalqının milli şüuruna, mədəni irsinə təsirsiz ötüşmədi. 44 günlük Vətən Müharibəsinin xalqın qan yaddaşına zəfər, qalibiyyət kimi daxil olması danılmaz faktdır. Zaur Cavanşirin “Qanlı qar” adlı roman-oçerki də 44 günlük Vətən Müharibəsindən sonra qələmə alınmış Birinci Qarabağ Müharibəsini əks etdirən bədii nümunədir.

Öncə əsərin janrı barədə. Asif Rüstəmli kitaba yazdığı “Müharibə ədəbiyyatının dəyərli nümunəsi – “Qanlı qar”” adlı ön sözündə əsərin janrını sənədli povest kimi təqdim edir: “O, (Zaur Cavanşir – S.Ş.) sənədli povestində 1993-cü ilin fevral ayında 59 nəfər kursantın və 6 nəfər zabitin Ağdərə ərazisində, Həsənriz, Qozlukörpü bölgələrində iki həftə ərzində pusquya düşmələrindən, ağır şəraitdə qeyri-bərabər döyüşlərindən, gənc kursantların vətənpərvərlik mübarizəsindən, əfsanəvi şücaətlərindən bəhs edir”. Əsərin ictimaiyyətə sənədli povest kimi təqdim edilməsi əsərin epik növə aid bədii nəsr nümunəsi olmasını təsdiqləyir.

Zaur Cavanşirin “Qanlı qar” adlı əsərində bədii reallığın formalaşmasının tipik hadisə və səhnələrin bədii təsvir vasitəsi ilə həyata keçirilməsinin şahidi oluruq ki, bu da roman-oçerklərə xas bir xüsusiyyətdir. Roman-oçerkin təsviredici xarakter daşması onun kompozisiya quruluşuna təsir edir. Roman-oçerkdə hadisələrin təsviri ilə yanaşı bədii mətnə publisistik mühakimələr, elmi ümumiləşdirmələr, bəzən statistik materiallar daxil edilir. Struktur baxımından, roman-oçerk bölümlərdən ibarət olan bədii əsər təqdim edir ki, bu da romanı silsilə hekayələrə yaxınlaşdırır. Azərbaycan ədəbiyyatında roman-oçerklər mövcuddur ki, İlqar Fəhminin “Bakı tarixindən kollaj” romanı məhz belə əsərlərdən biridir. Zaur Cavanşirin də müəllifi olduğu “Qanlı qar” əsəri bədii-publisistik əsər kimi etnoqrafik xarakter daşıyır və güclü oçerk təsirinə məruz qalır. Maraqlıdır ki, roman daxilən bir-biri ilə bağlı olmayan parçalardan ibarətdir.

Roman-oçerkin yaranmasında ilk növbədə, romanın publisistik janrlarla qarışıqlığı səbəbindən formalaşmasının şahidi oluruq. Bu zaman epistolıy roman, roman-esse, roman-oçerk, roman-reportaj, roman-müsahibə, roman-etiraf roman-pamflet və s. kimi roman növlərini şərti olaraq publisistik roman da adlandırmaq olar. Publisistik romanda publisistika romanın bütün bədii mahiyyətinə nüfuz etməyə qadirdir. Bununla yanaşı publisistika romanın süjet xətti, obrazlar sistemi, detalları üzərində üstünlük də təşkil edir. Asif Rüstəmliyin əsərin məziyyətinə toxunarkən vurğuladığı kimi, əsər “mövzu, süjet xətti, obrazlar bədii təxəyyülün məhsulu deyil, gercək həyatın, real hadisələrin çoxçalarlı, polifonik mənzərəsidir”. Bu baxımdan, əsərdə romanın publis-

tik janrla qarışıqlığa məruz qalmasını nəzərə alaraq, roman-oçerk nümunəsi kimi təqdim etməliyik.

“Qanlı qar” əsərinin problematikası zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Əsərdə müəllif bir çox siyasi məsələlərə aydınlıq gətirir. Bir hərbi kimi Birinci Qarabağ Müharibəsi zamanı Ordumuzun zəif olması məqamını əsərinin problematikasında qabartması həm o dövrün siyasi mənzərəsini, həm də müəllifin siyasi olayları analiz edə bilməsinin göstəricisidir. Zaur Cavanşir Azərbaycanın müdafiə qüvvələrinin ağır itki verməsinin səbəblərini lakonik şəkildə aydınlaşdırmağı bir ziyalı kimi həyata keçirir: “Ordu hələ tam formalaşmamış, təşkilatlanma prosesi tamamlanmamışdı. Koordinasiya yox səviyyəsində idi, təchizat cəhətdən isə ciddi çatışmazlıq var idi”.

Zaur Cavanşir qələmə aldığı əsərinin problematikasında Birinci Qarabağ Müharibəsi zamanı baş verən xəyanətlərə də toxunur. Yazıçı döyüş meydanına göndərilən təcrübəsiz kursantların Ağdərəyə, daha dəqiq, düşmən tərəfindən ələ keçirilmiş Qozlukörpüyə göndərilməsi tapşırığını xalqımıza xəyanət kimi təqdim edir: “Bir anlıq hamımız bir-birimizə baxdıq. Axı bayaqkı əsgərlər bir gün əvvəl Qozlukörpünün düşməne verildiyini söyləmişdilər. Yəni komandanlıq bu məlumatdan xəbərsiz idi? Yoxsa biz düşmənin içərisinə göndərilirdik?”

Zaur Cavanşir bu xəyanətin faciələr törətməsini “Ölümə göndərilən kursantlar” başlıqlı bölmədə təqdim edir.

Gənc kursantların Qozlukörpüdə pusquya düşmələrinin bilərəkdən həyata keçirilməsi müəllif tərəfindən müntəzəm vurğulanmaqdadır. Məsələn, pusqudan canlarını qurtarıb geri qayıdarkən yol üstündə yardım istədikləri 703 nömrəli briqadanın hərbiçilərinin dediklərinin bir daha şahidi oluruq. Zaur Cavanşir həm bir yazar, həm bir hərbi, həm də bir vətəndaş kimi uğradığı bu xəyanətin ağırlığını anlayır. Məsələyə Çingiz xanın fikirləri ilə də aydınlıq gətirir: “Mənim üçün ən böyük düşmən çöldəki deyil, içimizdəki satqındır”. Belə satqınlığın təsvirini əsərin digər epizodlarında da izləyirik. Məsələn, “Alatoranlıqdan başlayan cəhənnəm” başlıqlı bölmədə müəllif daşmən tərəfinin dəqiqliklə mövqelərimizi atəşə tutmasının təsvirində də xəyanətkarlığın olmasına işarə edir: “Atəş nizamsız deyildi, konkret hədəfə atırdılar – düşmən hansı səmtə, hansı sipərə nə vaxt atəş açacağını dəqiq bilirmiş kimi, dəhşətli dəqiqliklə atırdı”.

Əsərin problematikasında döyüşçülərin ağır bir zamanda insanlıq keyfiyyətlərini itirmədikləri, bir-birilərinin qayğılarına qalmaları xüsusi olaraq təqdim edilir. Müxtəlif epizodlarda bunun şahidi oluruq. Məsələn, müəllifin özünün döyüş yoldaşları tərəfindən bu kimi hadisələrə tez-tez məruz qalmasının şahidi oluruq: “Mən olmayanda Əliyev Rəşad buşlatının cibindən üç ədəd “taxta” peçenye tapmışdı. Saymışdılar – doqquz nəfər idik. O, üç peçenyeni doqquz yerə bölmüşdülər. Və hər kəs öz payından bir tikə kəsib leytenant Şərifzadəyə vermişdi. Mənim və Aydınov Həsənin payını isə peçenyenin kağızına büküb qoruyaraq saxlamışdılar”. Müəllifin əsərində təqdim etdiyi bu epizoddə əsgərlərin bir-birilərinin qayğılarına qalmaları yer alır. Müəllif əsgərlərin bu alicənablığına əsərində öz münasibətini sərgiləyərək də bildirir: “Bu, aclıq içində insanlıq və yoldaşlıq adına əvəzsiz bir jest idi. ...O peçenyenin dadını, o paylaşımın verdiyi istiliyi heç zaman unuda bilmərəm”.

Müəllif əsərin problematikasında qələbə əzmini “Şəhidlərin ruhunu azad edən qələbə” adlı bölmədə və həmin bölmə Heydər Əliyevin epigraf kimi təqdim etdiyi “Azərbaycan xalqı heç vaxt işgalla barışmayacaq. Torpaqlarımız azad olunacaq və şəhidlərimizin qanı yerdə qalmayacaq” kimi fikirlərində əks etdirməyə nail olur. F.ə.d. Elçin Mehrəliyevin qeyd etdiyi kimi, “Qarabağ uğrunda müharibə xalqımız üçün vətən

müharibəsidir və buna görə də müasir ədəbiyyatımızda onun çox mühüm bir mövzu – xalq mövzusu səviyyəsində işlənməsi son dərəcə zəruri bir yaradıcılıq vəzifəsidir”.

“Qanlı qar” əsərinin süjet və kompozisiyası əsərdə təsvir olunan mahiyyəti, hadisələri müəyyən xətt üzrə inkişaf etməsini, hadisələrin bir-birilə əlaqələndirilərək bir sistem şəklində qabarıq əks etdirməsi ilə də diqqəti cəlb edir.

Roman-oçerkin süjet xəttində ekspozisiya, zavyazka, kulminasiya, razvyazka və finalın yer alması əsərin süjet xəttinin yüksələn və enən xətlə inkişaf etməsini əks etdirir. Əsərin “Əsirlikdə qələbəni gözləmiş armud ağacı” və “Qarabağın acı taleyi: 1993-cü ilin soyuq, qanlı qışı” başlıqlı bölümləri roman-oçerkin ekspozisiyası kimi çıxış etdiyini müşahidə edirik. Əsərin zavyazkası isə artıq “Ölümə göndərilən kursantlar” adlı başlıqda özünü göstərir və hadisələrin getdikcə mürəkkəbləşməsini göz önündə canlandırır. Əsərin kulminasiya nöqtəsi isə “Ölümlə üz-üzə – alov içində” başlıqlı bölümündə əksini tapır. Məhz bu bölümə əsərdəki hadisələrin ən ziddiyyətli inkişaf mərhələsini izləmək mümkündür. “Müharibədən çıxış – Ən uzun gecə” başlıqlı bölüm isə əsərdə münaqişənin zəifləməsini, yəni ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasını əks etdirir. Zaur Cavanşir “Qanlı qar” əsərində artıq “Şəhidlərin ruhunu azad edən qələbə” başlıqlı bölümündə hadisələrin müəyyən sonluğa çatdığını təsvir edir. Bu sonluq xalqın qələbəsinə, Zəfər təntənəsinə də əks etdirir.

Zaur Cavanşirin əsərində xronotop ardıcılığı, zamanın, məkanın dəqiqliklə təsviri maraqlı ədəbi priyom kimi baş verən olayları oxucuya çatdırılmasına yardım edir. Məsələn, “Qarabağın acı taleyi: 1993-cü ilin soyuq qanlı qışı” başlıqlı yazıda müəllif məhz həm zamanı, həm də məkanı başlığa çıxarır. Hadisələrin Birinci Qarabağ Müharibəsinə aid olması, 1993-cü ilin qış fəslində baş verməsi, məkan kimi də məhz Qarabağda həyata keçirilməsi qabardılır. Qarabağın Ağdərə ətrafındakı yüksəklikləri, Tərtər çayı üzərində yerləşən Sərsəng su anbarı, Heyvalı (o vaxtkı Drombon) istiqaməti, Qozlukörpü, Həsənriz, Umudlu, İmarət Qərvənd, Qozlu, Çapar, Zərdaxaç, Zəylik və s. kəndlərində, yaşayış məkanlarında döyüşlərin getməsinin vurğulanması əsərdə məkanlarımızı da açıqlayır.

Müəllif təsvir etdiyi hadisələri dəqiqliklə təqdim edir: “13 fevral 1993-cü il, gecə saat 22:00-da altı avtomobil və bir PDM-2-dən ibarət kolonumuz Ağdərəyə yola düşdü”. İlk növbədə sadə görünən bu məlumat özlüyündə tarixi faktdır, xalqımızın qan yaddaşına dönmüş səhifəsidir.

“Qanlı qar” roman-oçerkində müəllif təsvir etdiyi hadisələri məhz qələmə aldığı obrazları vasitəsilə əks etdirir. Müəllifin əsərindəki obrazlar həm məhdud, həm də geniş mənada təqdim olunmaqdadır. Məhdud mənada Zaur Cavanşirin təqdim etdiyi obrazlar konkret şəxsləri bildirir. Müəllifin geniş mənada təqdim etdiyi surətlər bədii şəkildə əks olunan müxtəlif faktları özündə əks etdirməsi ilə diqqəti cəlb edir. Bu zaman təbiət lövhələri ilə yanaşı, əşyaların da surət kimi təqdim edilməsini müşahidə edirik. Məsələn, əsərin 18 yaşlı baş qəhrəmanının sürdüyü piyadanın döyüş maşını, yəni “PDM” qəhrəmanların xarakteri və əsərin ideyası ilə yaxından bağlı olması ilə özünü göstərir.

Zaur Cavanşirin əsərdə fərdiləşdirmə və ümumiləşdirmə yolu ilə yaratdığı insan surətləri yaddaşlara əks olunur. Müəllif bu zaman təsvir etdiyi obrazının həm başqalarından fərqləndirən və ya da başqalarına oxşayan xüsusiyyətlərinə də toxunur.

Bədii əsərin qəhrəmanı müəllifin təsvir etdiyi hadisələrin mərkəzində dayanmağı bacaran 18 yaşlı gənc və canlarını torpaq uğrunda qurban verməyə hazır olan döyüşçülər, canlarını Vətənə qurban vermiş şəhidlərimiz, Azərbaycan xalqı və kursantlardır. Əsərdə hadisələri nəql edən 18 yaşlı bir azərbaycanlı gənc müəllifin

prototipi olmaqla yanaşı, irəli sürdüyü ideyanın da əsas ifadəçisinə çevrilmiş obrazdır.

Zaur Cavanşirin qələmə aldığı əsərində həm Birinci Qarabağ Müharibəsinin, həm də Vətən müharibəsinin zabit və əsgərlərinin obrazları yaddaşlara həkk olunur. Əsərdə təqdim edilən Birinci Qarabağ Müharibəsinin iştirakçısı olmuş şəhid və qazi obrazları Bakı Ali Hərbi Birləşmiş Komandirlər Məktəbinin (BABKM), indiki Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitutun müdavimlərinin, kursantlarının ümumiləşdirilmiş obrazlarıdır.

Müəllif şəhidlərin ölməz olduğunu, onların əməllərinin yaşadığını da adi bir cümlə ilə ifadə etməyə nail olur: "Bizə veriləcək PDM-in əvvəlki ekipajı şəhid olmuşdu". Bir cümlə ilə böyük bir ağırı ifadə etməyə qadir olan müəllif xalqımızın Vətənin azadlığı üçün həmişə canlarını qurban vermələrini əks etdirir. Təbii ki, bu cümlədə əksini tapmış fikir bizlər üçün nə qədər ağır olsa da, ürəkləri dağlasa da, həm də qürurvericidir. Şəhidlərimizin unudulmadığını, qəlblərdə yaşadığını, əməllərinin davam etdirildiyini qabarıq şəkildə əks etdirir.

Əsərdə qəhrəman obrazını təqdim edərkən, müəllif onu uzun-uzadı təsvir etmir, Azərbaycan döyüşçüsünün qəhrəmanlığını bir neçə cümlə ilə də ifadə edir. Məsələn, Qozlukörpü kəndinin içindən keçib Tərtər çayı üzərindəki körpüyə çatan düşmənlə tankını tank əleyhinə raketlə sıradan çıxaran azərbaycanlı döyüşçünün şücaətini belə təqdim edir: "Sonradan öyrəndim ki, həmin tankı vuran artilleriya divizionundan leytenant Quliyev Azər imiş". Təbii ki, döyüş meydanlarında şücaət göstərmiş döyüşçülərin qəhrəmanlıqlarının belə qısa şəkildə təsviri müəllifin əsgərlərimizin şücaətinin təsvirindəki xəsisliyi ilə əlaqəli deyil. Sadəcə, müəllif bir cümlə ilə həmin fədakarlığın əsas məqamını açmağa nail olur. Az sözlə böyük mətləbləri açıqlayır. Akademik Bəkir Nəbiyevin vurğuladığı kimi: "...döyüşçü surəti ədəbiyyatımızda müharibənin ilk günləri ilə müvazi olaraq meydana çıxmış və doğulduğu gündən etibarən də öz əsgəri borcunu yetirməyə başlamışdı".

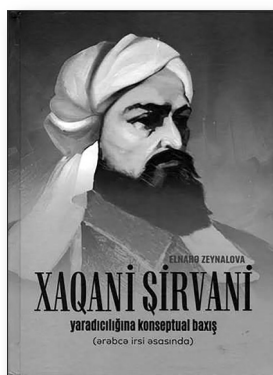
Əsərdə şəhid anasının və şəhid atasının obrazları da müəllif tərəfindən qısa bir epizodda təqdim edilir. Məsələn, oğlu şəhid olmuş ananın obrazını belə təqdim edir: "Birdən, qəfil biri qolumdan yapışdı. Çevriləndə qarşımda gözləri ağlamaqdan qan çanağına dönmüş, saçları külək kimi dağılmış, dərdi üzünə yazılmış bir ana dayanmışdı. Elə bir fəryad qoparırdı ki, sanki torpaq yarılaçaq, göy yerə çökəcəkdə. Səsinin içində elə bir ağrı vardı ki, insanın qanını dondururdu. O, "oğlum!" deyər qışqıranda, ətrafdakı hər şey sanki dayanırdı.

Gözlərinin içində heç bir işıq qalmamışdı, orada yalnız sonsuz bir boşluq vardı".

Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin general-mayoru, İkinci Qarabağ Müharibəsinin komandanlarından biri, Şuşanın ilk komendantı, Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı (2020) Zaur Cavanşirin "Qanlı qar" roman-oçerki Vətən Müharibəsində əldə etdiyimiz Zəfərdən sonra qələmə alınmış bədii nümunə kimi maraq doğurur. Buna baxmayaraq, əsər Birinci Qarabağ Müharibəsi zamanı Ağdərə ərazisində, Həsənriz, Qozlukörpü bölgələrində iki həftə ərzində aparılan hücum əməliyyatlarını əks etdirməsi ilə də əhəmiyyət kəsb edir. Birinci Qarabağ Müharibəsinin ilk illərində döyüşçülərimizin, xüsusilə də kursantlarımızın Vətən torpağının müdafiəsinin təşkilində müstəsna qəhrəmanlıq göstərmələrinin bədii dillə təsviri xalqımızın qan yaddaşını əks etdirir.

Salidə ŞƏRİFOVA

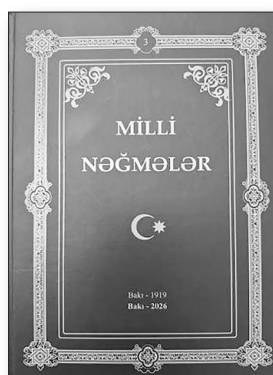

ELNARƏ ZEYNALOVA
“XAQANI ŞİRVANİ YARADICILIĞINA KONSEPTUAL BAXIŞ”
BAKI, “ZƏRDABI-NƏŞR” NƏŞRİYYATI, 2026

Xaqaninin 900 illik yubileyi münasibəti ilə hazırlanmış bu kitabın əsas yeniliklərindən biri şairin ərəbcə yazdığı iki məktubunun əlyazmalar əsasında hazırlanmış elmi-tənqidi mətninin yer almasıdır. Ərəbcə əsərlərin təhlilinə daha çox yer ayrılan kitabda şairin irsinin tədqiq və nəşr tarixi ilə bağlı arxiv materialları əsasında yeni məlumatlar təqdim edilmiş, onun həyat və yaradıcılığı ilə bağlı mübahisə doğuran məsələlərdən bəhs edilmişdir.

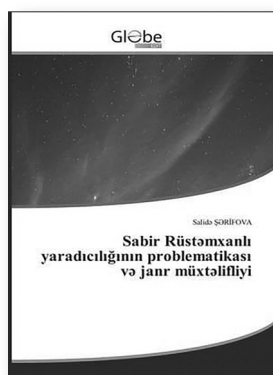
Kitabın elmi redaktorları akademik Rafael Hüseynov və professor Aida Qasimovadır.

“MİLLİ NƏĞMƏLƏR”
BAKI, “ZƏRDABI-NƏŞR” NƏŞRİYYATI, 2026

Asif Rüstəmlinin transfoneliterasiya etdiyi “Milli nəğmələr” kitabı nəşr olunub.

Almanaxda Azərbaycan və Türk ədəbiyyatının seçilmiş şeir nümunələri toplanıb. Hazırkı dövlət himnimizin ilk çap mətni olan Cəmo bəyin “Vətən marşı” da almanaxın ön sözündə incələnib, müəlliflə bağlı mübhəm məsələlərə aydınlıq gətirilib. Çap olunan kitabda anonim verilmiş 22 şeirin müəllifi müəyyən edilib, eyni zamanda kitabın ərəb qrafikasındakı əsli də yeni nəşrə əlavə olunub.

SALİDƏ ŞƏRİFOVA
“SABİR RÜSTƏMXANLI YARADICILIĞININ
PROBLEMATİKASI VƏ JANR MÜXTƏLİFLİYİ”
ALMANIYA, “GLOBEEDİT” NƏŞRLƏR EVİ, 2026

Salidə Şərifovanın “Sabir Rüstəmxanlı yaradıcılığının problematikası və janr müxtəlifliyi” monoqrafiyası giriş, beş fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyatdan ibarətdir. Monoqrafiyada Azərbaycanın Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının elmi tədqiqatlarının, publisistikasının, bədii yaradıcılığının janr problemləri tədqiq edilib.

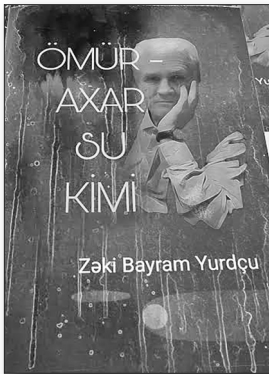
SALATIN ƏHMƏDLİ

“RƏŞAD MƏCİDİN POETİKASI”

BAKİ, “LƏMAN NƏŞRİYYAT POLİQRAFIYA” MMC

Monoqrafiya Azərbaycanın ədəbi və publisistik mühitində özünəməxsus mövqeyi ilə seçilən Rəşad Məcidin həyat və yaradıcılığına həsr olunub.

Kitabda Rəşad Məcid şair, esseist, nasir, peşəkar jurnalist və ictimai xadim kimi təqdim edilib. Əsərlərindən nümunələr təhlil olunur. Monoqrafiyada onun ədəbi irsi müasir Azərbaycan ədəbiyyatında sükutun gücünü, sadəliyin dərinliyini və insan ruhunun incə qatlarını üzə çıxaran bir estetik məktəb kimi dəyərləndirilir.

ZƏKİ BAYRAM YURDÇU

“ÖMÜR – AXAR SU KİMİ”

BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2025

"Ömür – axar su kimi" adlı şeirlər kitabını tanınmış şair Zəki Bayram Yurdçunun oxucularla 60 illik yubiley görüşü də adlandırmaq olar. Kitabdakı şeirlər 3 bölümdə təqdim olunur. "Ürəyim sıxılır, başım gicəlir, fəqət ən ağrıyan yerim Vətəndir" misralarının müşayiətilə verilən bölümdə Vətən, doğma torpaq, ana yurdumuzla bağlı şeirlər toplanıb. "Ömür – axar su kimi, könül tənha qu kimi" misralarının işığındakı bölümdə ilk sevginin doğurduğu əzab və iztirabların, gənclik duyğularından yoğrulmuş sevincli göz yaşlarının təcəssümü olan şeirlər yer alıb. Şairin başqa mövzulu şeirləri isə "Mən bir Yurdçu oğuldum, öz qanımda boğuldum" misralarıyla açılan bölümdə təqdim olunur.

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru